Geleceği Anlamak İçin Yakın Tarih Dersleri

ERHAN AFYONCU

YEDİTEPE

GELECEĞİ ANLAMAK İÇİN

YAKIN TARİH DERSLERİ

GELECEĞİ ANLAMAK İÇİN
YAKIN TARİH DERSLERİ
Erhan Afyoncu

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Redaktör
Sahure Ergüzel

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 49829

ISBN: 978-625-7705-48-6
Yeditepe Yayınevi: 541
Araştırma-İnceleme: 414

1. Baskı: Temmuz 2021

Sayfa Düzeni
Deniz Tugay

Kapak Tasarımı
Mehmet Çekil

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı /İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 45097)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

GELECEĞİ ANLAMAK İÇİN

YAKIN TARİH DERSLERİ

ERHAN AFYONCU

YEDİTEPE

Erhan Afyoncu

1967'de Tokat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1984'te başladığı Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan 1988'de mezun oldu. 1989'da Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Necati Efendi Tarih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi) isimli tez ile 1990'da tamamladı. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar) isimli tez ile doktorasını 1997'de bitirdi. 2000 yılında yardımcı doçent oldu. 2001 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne geçti. 2008'de doçent, 2014'te profesör oldu. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü başkan yardımcılığı, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanlığı ile fakülte ve yönetim kurullarında üye olarak vazife yaptı. 2012-2015 yılları arasında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. 2016 Şubat'ında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı, 4 Ekim 2016'da ise Milli Savunma Üniversitesi Rektörü oldu. Türk Tarih Kurumu asli üyesidir.

Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, Sahte Mesih (Osmanlı Belgeleri Işığında Dönmeliğin Kurucusu Sabatay Sevi ve Yahudiler), Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. yüzyıllar), Süleyman Şah Türbesi, Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti (İlber Ortaylı ve Vahdettin Engin'le birlikte), İstanbul'un Kapısı, Sultanbeyli Tarihi (Vahdettin Engin, Cemalettin Şahin ve Mehmet Mazak'la birlikte), Savaşın Sultanları, Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri, I-II (Feridun Emecen'le birlikte) ve Turhan Sultan (Uğur Demir ile birlikte) isimli akademik kitaplarının yanında Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis, Vâkı'ât-ı Rûz-merre (III. cilt) ve Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'i (III. Mustafa Tarihi-Tıpkıbasım) gibi kitapları vardır. Ayrıca akademik bilgileri popüler dille kaleme aldığı Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, Truva'nın İntikamı, Yavuz'un Küpesi, Baltacı ve Katerina, Muhteşem Valide Kösem Sultan, Osmanlı'nın Hayaleti, Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler (Ahmet Önal ve Uğur Demir ile birlikte), Son Dünya Düzeni, Fransa'ya Osmanlı Tokadı (Ahmet Önal ve Uğur Demir ile birlikte), 1453 Panorama Tarih Müzesi (Coşkun Yılmaz ile birlikte), Osmanlı'nın Hayaleti, Muhteşem Süleyman, Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Padişahları ve Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922) adlı eserleri vardır. Başta Balyos raporları ile Zinkeisen ve Jorga tarihleri olmak üzere Osmanlı tarihi ile ilgili birçok eserin editörlüğünü yaparak bu eserlerin Türkçe'ye kazandırılmasını sağlamıştır. Osmanlı İstanbulunda Otomobil, Cumhuriyet İstanbulunda Otomobil ve Otomobilim Uçar Gider, Kültür-Sanat-Edebiyat ve Folklorumuzda Otomobil isimli eserlerin yazarlığını ve editörlüğünü (Coşkun Yılmaz ile birlikte) yapmıştır. Osmanlı bürokrasisi, savaş tarihi, aşiretler, Osmanlı tarihçileri ve tarih yazıcılığı üzerine araştırmalar yapmaktadır. Bu konular üzerine birçok makale, tebliğ ve ansiklopedi maddesi kaleme almıştır. Eserleri İngilizce, Almanca, Arapça, Çince, Sırpça, Makedonca, Arnavutça, Romence ve Korece'ye çevrilmiştir. Akademik çalışmalarının yanı sıra popüler tarih yazıları da yazmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
Şark Meselesi 13
Avrupalılaşma Maceramız Böyle Başladı 19
Avrupa 200 Yıldır Yunanistan'ı Şımartıyor 25
Yeniçeri Ocağı Nasıl Ortadan Kaldırıldı? 39
Devletin Yeniden Yapılandırılması İki Asır Önce Kolay Olmamıştı 43
Mısır, Kavalalı'nın İzinden Gitse İslam Dünyası'nın Lideri Olacaktı 49
Tarihimizde Bir Dönüm Noktası: Tanzimat 53
Avrupa'nın Zoruyla Yapılan Reform: Islahat Fermanı 61
Bize 160 Yıl Önce Avrupalısınız Demiş Ama Hep Kandırmışlardı 65
Osmanlı'nın Omurgasını Kıran Savaş: 93 Harbi 69
Osmanlı Borç Yüzünden Nasıl Battı? 75
Medrese Öğrencilerinin Gösterileri Sultan Abdülaziz'i Tahtından Etti 81
İlk Anayasamız 85
İlk Meclisimiz 93
Osmanlı Anayasası'nda Resmi Dil Türkçe'ydi 97
İttihadçılar İlanı İçin Canlarını Ortaya Koydukları Anayasayı Okumamışlardı 99
II. Abdülhamid'in Hayatını Değiştiren Hadise 103
II. Abdülhamid'in Devleti Ayakta Tutma Siyaseti 109
II. Abdülhamid'in Devlet ve Siyaset Görüşleri 119
II. Abdülhamid Avrupa'daki Soytarılıkları Yasaklattırmıştı 125
II. Abdülhamid'in Filistin Siyaseti 127
Batılı Diplomatlar, Müslüman-Hristiyan Çatışmasını Nasıl Kışkırttılar? 135
Teröristler, İki Asırdır Batı'dan Kışkırtılıyorlar 143
Batı, Teröristleri Hep Baştacı Etti 147
Osmanlı'yı Kurtarmak İçin Üretilen Fikirler 151
Türk Dünyası Fikir ve Kültür Birliği 163
Ülke Satıldı Propagandasıyla II. Abdülhamid'i Tahttan İndirdiler 169
İttihadçıların İktidar Yürüyüşü 173
İlk Partilerimiz 189
110 Yıl Önceki Kosova Ziyaretimiz Başarısız Olmuştu 195

Enver Paşa 199
Libya'yı Kurtarmaya Çalışırken 12 Adaları Kaybetmiştik 209
Yemen'e Türkü Boşuna Yakılmadı 213
Türk Tarihinin En Ağır Mağlubiyeti Balkan Savaşları 217
İmparatorluğun Son Günlerinde Ruh Hâlimiz ve Düşüncelerimiz 225
Nüfusumuz Artmayınca Bir İmparatorluk Kaybettik 229
Osmanlı'yı Parçalayan Antlaşma: Sykes-Picot 233
İngiltere Gemilerimizi Teslim Etmemişti 237
Üç Mucizeler Savaşı: Çanakkale 243
24 Nisan'da Ne Oldu? 251
Ermeni Meselesi 255
Birinci Dünya Savaşı Çıkmasaydı, Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti Kurulacaktı 261
Ermeni Tehciri'nde Suç İşleyenler Cezalandırıldı 263
İlk Özrümüzü Aleyhimize Kullanmışlardı 267
"Meis Adası" Altın Yıllarını Bizimken Yaşadı 271
Tarihte İlk Uçak Gemisini Meis Adası'nda Biz Batırmıştık 277
İngilizler'e Verilen Büyük Ders: Kütülamâre 283
Al Kanla Yazılan Emir 287
Kardaş Kömeği 289
Ölüm Döşeğindeyken Bile Azerbaycan'ın Yardımına Koşmuştuk 293
İslam'ın Şerefini Çekirge Yiyerek Koruduk 299
Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Mukaddes Emanetler 303
Kara Bir Gün 307
Kürt Devleti Kurulursa Türkiye'nin Çevresinde Nüfuz Alanı Kalmaz 311
Yunanlılar Türk Ordusu Karşısında Mağlup Olunca Vatan Haini Olarak Suçladıkları Kendi Başbakan, Bakan ve Generallerini Kurşuna Dizdiler 313
1922'deki Musul Harekâtımız 319
Misâk-ı Millî Sınırları Halep'ten Musul'a Uzanırdı 325
Ankara Meclisi, İstanbul Mebusan Meclisi'nin Resmen Devamıydı 329
Atatürk ve Milli Mücadele Batı'nın Hesaplarını Bozdu 333
Bir İmparatorluk Kaybettik 337
Derdimiz Hiç Bitmez 341
Bibliyografya 343

Bize bilgiyi coğrafyayla birleştirmeyi öğreten
rahmetli Ahmet Halûk Dursun hocamıza

ÖNSÖZ

Avrupa'ya ayak basıp, asimile olmayan tek topluluk Türk milletidir. Avrupalılar, Türk korkusuyla ilk olarak 1600 yıl önce Avrupa Hunları'nın hâlâ unutamadıkları hükümdarı Atilla vasıtasıyla tanıştılar. Daha sonra Selçuklular'ın Anadolu'yu fethedip, Bizans'ı sıkıştırmaları üzerine Papa'nın kışkırtmasıyla 1095'ten itibaren üzerimize Haçlı Seferleri başladı. Avrupa asırlarca Türkler'i Avrupa ve Anadolu'dan atmak için uğraştı.

18. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın eski Yunan'ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yeni bir düşmanlık başladı. Osmanlılar, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar'ı idare eden despotlardı. Hristiyanlar'ın Müslüman hâkimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki edildi. Bağımsız olmaları için Yunanlılar'dan başlayarak Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanlar'a destek verildi.

Batılılar, kendilerine yakın buldukları dini ve etnik gruplara arka çıkıp, silah ve mühimmat verip, Türkiye'nin aleyhine kışkırttılar. Daha sonra da Türkler "Hristiyanlar'ı katlediyor" diye yaygara yapıp, siyasi veya askerî baskı sonucu özerklik elde ettiler. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın baskısı

sonucu 19. yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi ülkeler Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer birer koparıldı. Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanlar'ın özerkliğini ve bağımsızlığını ise asırlarca beraber yaşadıkları Türkler'in katledilmesi takip etti.

Batı'da Türkiye'nin aleyhine faaliyet gösteren terör örgütlerine büyük bir hayranlık var. Avrupa kamuoyu ve aydınları, 200 yıl önce de hayranlıkla Yunan isyanını desteklemişler, Mora'da onbinlerce Türk kadın, çoluk, çocuk demeden katledilip, mezarlar açılıp, kemikleri bile yakılırken Türkler zalim, Yunanlılar mazlum olarak görülmüştü. Batı'nın Türkler'e karşı asırlardan beri süregelen önyargıları hâlâ devam ediyor.

Osmanlılar, imparatorluğun dağılmasını önlemek için 19. yüzyılda ardı ardına reformlar yaparak devleti ayakta tutmaya çalıştılar. II. Mahmud'un reformlarını Tanzimat reformları izledi. Yapılan reformların sonucunda meydana gelen ortamda çok farklı bir nesil yetişti. Geleneksel yapıdaki bürokrat ve ulemanın yerini Batılı tarzda düşünen aydınlar ve bürokratlar aldı. İmparatorluğu kurtarmak için fikri, askerî, siyasi ve diplomatik büyük bir mücadele verildi. Ancak bütün çabalarımıza ve verdiğimiz yüzbinlerce şehide rağmen imparatorluğu kurtaramadık. İmparatorluğu kurtarmak bir yana İngilizler'in ve Ruslar'ın yaptığı gibi bilinçli bir küçülme de yapamadık. İzlenen yanlış siyaset, yapılan büyük idari ve askerî hatalarla 10 yılda Yemen'den Arnavutluk'a kadar uzanan bir imparatorluk kısa sürede paramparça oldu. 1908'de 5 milyon kilometrekareye hükmeden Osmanlı İmparatorluğu, dünya savaşının sonunda 1918'de 200-300 bin kilometrekare kalmıştı.

Başta devlet adamlarımız olmak üzere okuma-yazma bilen her Türk'e imparatorluğun 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki dağılma ve ayakta kalmak için yapılan mücade-

leyi, izlediğimiz yanlış siyasetler ve yaptığımız hatalar ile o dönemde Avrupa'nın bize karşı izlediği siyaseti bütün teferruatıyla okutmak gerekir. Günümüzde cereyan eden birçok mesele geçen asırda da hemen hemen aynı şekilde yaşanmıştı. İlginç olan aydınımızdan devlet adamımıza birçok kişinin geçen asırda yaşananların farkında olmadan aynı hataları tekrar etmeleridir.

Elinizdeki kitap hazırlanırken çoğunlukla değişik dönemlerde gündemle ilgili Sabah Gazetesi'nde yazdığım yazıları esas aldık. Yazılar tekrar gözden geçirilip, bir bütünlük içine sokularak bu eser hazırlandı. Bu kitabı hazırlarken yardımlarını gördüğüm değerli dost ve meslektaşların Ali Akyıldız, Ali Birinci, Bülent Bakar, Fatih Yeşil, Gültekin Yıldız, Murat Bardakçı, Salim Aydın, Süleyman Beyoğlu, Vahdettin Engin, Yüksel Çelik, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kanlıdere, Muzaffer Albayrak, Tuncay Yılmazer, Zekeriya Türkmen, Coşkun Ünsal ve Serkan Osmanlıoğlu'na teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Kitabı hazırlarken ihmal ettiğim eşim Fatma Afyoncu ve çocuklarımın hakkı ise ödenmez.

Erhan Afyoncu
İstanbul-Mayıs 2021

ŞARK MESELESİ

Türkler, Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir "Şark Meselesi/Doğu Sorunu" meydana geldi. Türkler'in Avrupa'dan atılması manasına gelen Şark Meselesi, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve topraklarının paylaşılması kavgasıydı.

Şark Meselesi'nin başlangıç tarihi hakkında birçok farklı görüş vardır. Albert Sorel, "Türkler, Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir Şark Meselesi meydana geldi" der. Attila'nın 5. yüzyılın ortalarında Avrupa'yı tehdit etmesi, Selçuklular'ın 11. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'yu fethi, Osmanlılar'ın 14. yüzyılın ortalarında Rumeli'ye geçişi, 1683'teki II. Viyana Kuşatması ve bozgunu, 1699 Karlofça Antlaşması, 1734 Nemirov Kongresi, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması gibi hadiseler Şark Meselesi'nin başlangıç tarihi olarak gösterilir. Araştırmacıların çoğunluğu ise Şark Meselesi'ni 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatırlar.

Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olduğu sırada ortaya çıkmadı. İmparatorluğun 17. yüzyıl sonlarında ezici gücünü kaybetmesinden sonra, Avrupa'nın büyük güçlerinin bir diplomatik meselesi olarak ortaya çıktı. Şark Meselesi, esasında Osmanlılar Avrupa'dan atılırken topraklarını paylaşma meselesi ve Avrupa'nın büyük devlet-

lerinin kendi aralarındaki güç dengesini korumak gayesiyle zayıflayan Osmanlılar'ın topraklarını bir denge unsuru olarak kullanmalarıydı.

1734'te Nemirov Kongresi'nde Osmanlılar güvenli bir şekilde dayanabilecekleri yeni bir müttefik ile tanışmışlardı. Bu müttefikin ismi, büyük devletler arasında Osmanlı topraklarını paylaşım hususundaki rekabetti. Osmanlı fetihlerinin ilk yıllarında Balkanlar'da Türk hâkimiyetinin kurulmasına yardımcı olan rekabet, değişik şartlarda ve değişik bir görünümde bu defa Osmanlılar'ın Balkanlar'dan çıkarılması sürecini geciktirecekti.

Şark Meselesi ve Rusya

1683'teki II. Viyana Kuşatması sırasında yaşanan bozgun, Batı için artık Şark Meselesi'nin korkunun verdiği çaresizlikle ürpererek beklenen bir tehdit olmaktan çıktığını gösteriyordu. Osmanlılar, 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla tarihinin en büyük toprak kayıplarını yaşadı. Bu gelişmeler ve Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü ifade etmese de Batı'yı tehdit edecek bir güç olmaktan çıktığını gösteriyordu.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Şark Meselesi'nde en önemli dönüm noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğu, bu savaşta, tarihinde ilk defa tek bir devlet karşısında büyük bir hezimete uğramıştı. Savaşın sonunda tarihinin en ağır antlaşmalarından olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzaladı. Artık Şark Meselesi'nde yeni ve etkili bir aktör olarak Rusya sahnedeydi. Şark Meselesi'nin merkezine yerleşen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bundan sonra en amansız rakibi olacak ve Osmanlı tarihinin gidişatını değiştirecekti. İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinin aksine Osmanlı İmparatorluğu ile komşu olan Rusya'nın ayrıca bu iki devlete nazaran Osmanlı tebaası ile daha köklü milli ve dini bağla-

rının bulunması müdahalelerinde işini kolaylaştıracaktı. Bu yüzden Küçük Kaynarca Antlaşması, Şark Meselesi'nde en önemli dönüm noktasıdır.

Grek Projesi

1780'lerde Avusturya ve Rusya "Grek Projesi" adı altında Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak, Bizans'ı yeniden kurmayı planladılar. Projeye göre Bizans tekrar canlandırılacak, başkenti İstanbul, imparatoru ise çariçenin torunu olacaktı. Çariçe II. Katerina, Konstantin adı verilmiş torununu Bizans imparatoru olarak yetiştirmeyi düşünmüştü. Projeye göre Boğdan, Eflak, Bulgaristan, Trakya ile İstanbul ve civarı Ruslar'a; Küçük Eflak, Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Mora tarafları da Avusturyalılar'a bırakılacaktı.

Kırım Kaybedildi

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması üzerinden fazla bir zaman geçmeden 1783'te Kırım'ı fiilen işgal etti. İngiltere ve Prusya da Osmanlı'yı Rusya'yla savaşa teşvik ediyorlardı. Halk da Kırım'ın kurtarılmasını istiyordu. Kırım'ın geri alınması için 1787'de Rusya'ya savaş ilan edildi. Savaşın başlamasından iki sene sonra Avrupa'daki bütün dengeleri alt üst edecek Fransız İhtilali patlak verdi. Avusturya 1790'da antlaşma yaparak savaştan çekildi. Osmanlılar ile Rusya arasındaki savaş ise 1792'ye kadar beş yıl sürdü.

1787-1790 Osmanlı-Avusturya Savaşı Şark Meselesi'nde önemli bir dönüm noktasıydı. Bu savaştan sonra Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikrinin de etkisiyle Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika takip etti. Özellikle Rusya'nın Balkanlar'da Ortodoksluğu ve Slav milliyetçiliğini kullanarak Osmanlı aleyhine yayılmaya çalışması Avusturya için de büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu yüzden Avusturya, Rus yayılması-

nı engellemek için 1877'ye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldı.

İngiltere ise 19. yüzyılda Şark Meselesi'nde aktif rol oynadı. Rusya'nın önce Karadeniz'e ve daha sonra Akdeniz'de hâkim olmak istemesini ticaret yolları için büyük bir tehlike olarak telakki eden İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika takip etti.

Napolyon'un 1798'deki Mısır işgali Osmanlı dış siyasetinde "Denge Politikası" kavramını yerleştirdi. Daha sonraki gelişmelerde ittifak yapılan ülkeler farklı olsalar da Osmanlı İmparatorluğu varlığını devam ettirmek için çıkarları çatışan ülkelerle ittifaklar kurdu.

18. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın eski Yunan'ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yeni bir düşmanlık başladı. Osmanlılar, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar'ı idare eden despotlardı. Hristiyanlar'ın Müslüman hâkimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki edildi. Bağımsız olmaları için Yunanlılar'dan başlayarak Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanlar'a destek verildi.

Rum isyanı ve ardından 1830'da Yunanistan Devleti'nin kurulması Şark Meselesi'nde yeni bir dönemin işaretçisiydi. Yunanistan, diğer Balkan halklarına bağımsız devletler kurmaları yönünde bir örnek teşkil etti ve Balkan Savaşı'na kadar uzanan karışık bir dönemin başlamasına neden oldu. Yunanistan'ın kurulmasının Şark Meselesi'ne bir diğer etkisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında yeni bir şekli temsil etmesiydi. Daha önceki tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu büyük çapta toprak kaybetmiş ama bu kayıplar di-

ğer devletlerin saldırıları sonucunda olmuştu. Yunanistan'ın isyan ederek bağımsızlığını kazanması ise Osmanlı tarihinde bir ilkti. Kendi tebaası isyan ederek ilk defa bir devlet kuruyordu. Batı'nın baskısıyla bu tür bağımsızlık amaçlı isyanların artması Osmanlı İmparatorluğu'nu birtakım önlemler almaya zorladı. Yeni kanunî düzenlemelerle bazı haklar tanınırken "Osmanlıcılık" fikri etrafında Osmanlı topraklarındaki bütün milletlerin bir arada tutulmasına çalışıldı.

Şark Meselesi'nin en önemli dönüm noktalarından biri de 1853'te başlayan Kırım Savaşı'dır. Yunan isyanında Osmanlı aleyhinde birlikte hareket eden İngiltere, Fransa ve Rusya şimdi karşı karşıyaydılar. Kırım Harbi, Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olma emellerine kısa bir süreliğine engel oldu ve Rusya yönünü Orta Asya'ya çevirdi. İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus tehlikesinden kısa bir süreliğine kurtulmasına yardımcı olmuşlardı.

Şark Meselesi'ndeki bir diğer önemli dönüm noktası 93 Harbi'nde, İngiltere ve Avusturya'nın artık Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönündeki politikalarından vazgeçmeleridir. Avusturya, Balkanlar'da Rusya'nın yayılmasını önlemek için Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korunmasını savunmak yerine bu bölgelere kendisi hâkim olmak için çalışmaya başladı. İngiltere ise 93 Harbi'nden sonra Rus yayılması karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yerine kritik bölgelere doğrudan hâkim olmaya veya Rusya'nın yayılma yolları üzerindeki bölgelerde kendi uydusu olan tampon devletçiklerin kurulması projelerini desteklemeye başladı. İngiltere ve Avusturya'nın Şark Meselesi'ndeki bu köklü politika değişikliği Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa güç dengesinde yeni bir unsur olan Almanya ile yakınlaşmaya zorlayacaktı.

19. yüzyılın sonlarında Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının parsel parsel bölüşülmesi meselesi hâline geldi ve Rusya'nın başını çektiği Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma projeleri artık tamamen hayata geçirilmeye başlandı. Batı için Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve işlerine yarayan bölgelerin kendi hâkimiyetlerine geçmesiyle mesele Avrupa açısından halledilmiş gibi görünse de gözyaşı ve kan ile inşa edilmiş bu sistem barıştan ziyade birçok çatışmaya neden oldu.

AVRUPALILAŞMA MACERAMIZ BÖYLE BAŞLADI

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıla kadar kendi haşmetinden ve gücünden dolayı siyasi gelişmeler dışında Avrupa'da olup-bitenlere fazla dikkat etmemişti. Nevşehirli İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımak gerektiğini fark eden ilk Osmanlı sadrazamıydı. Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileri ile düzenli ilişki kurdu. Ayrıca Osmanlı tarihinde ilk kez Avrupa devletlerine gözlem yapmak üzere elçi gönderdi. Elçiler sadece askerî ve ticari antlaşma yapmaya gitmemişlerdi. Avrupalı devletlerin askerî gücü ve devlet yapısı ile ilgili bilgi edineceklerdi. İbrahim Paşa Viyana'ya (1719), Yirmisekiz Mehmed Çelebi Paris'e (1720-1721), Nişli Mehmed Ağa Moskova'ya (1722-1723) elçi olarak gittiler. Bu elçiler gittikleri yerde gördüklerini anlatan raporlar hazırlayarak sadrazama sundular.

Artık dışarıya bakmayan Osmanlı dönemi sona ermişti. Lale Devri'nin en önemli özelliği Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa yüzünü Batı'ya dönmesidir. Daha önce yapılan "Islahat Faaliyetleri"nde Osmanlı'nın geçmişi örnek alınırken, bu dönemden sonra tam olarak olmasa da yavaş yavaş Avrupa örnek alınmaya başlandı. Avrupa'nın tam olarak örnek alınması ise 18. yüzyılın sonlarında olacaktı.

Yeni Bir Ümit

I. Abdülhamid'in ölümü üzerine 1789'da tahta geçen III. Selim'in şehzadeliği daha önceki dönemlere göre çok farklı

geçmişti. I. Abdülhamid'den önceki Osmanlı hükümdarı olan babası III. Mustafa (1757-1774) zamanında çocuk yaşta olmasına rağmen onunla birlikte devlet işlerini takip etmişti. Yeni sultanın adı da tesadüfen verilmiş bir isim değildi. İmparatorluğun iyice zayıfladığı bu yıllarda bir çıkış yolu aranıyordu. III. Mustafa, Osmanlı tarihinin en büyük hükümdarlarından olan Yavuz Sultan Selim'den esinlenerek, büyük atası gibi cihangir olur ümidiyle oğluna "Selim" adını koymuştu.

III. Selim, 1787'den beri Avusturya ve Rusya'ya karşı yürütülen iki cepheli bir savaşın keşmekeşi içinde 1789'da tahta çıktı. Tahta çıktığında bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırıp, eski haşmetli günleri geri getirecek bir hükümdar olarak görülen genç padişah, tahta çıktığı ilk günlerden itibaren savaşı sürdürmedeki kararlılığını gösterdi. Mağlubiyetlerin devamına rağmen III. Selim, savaşa devam etme hususundaki heyecan ve arzusunu kaybetmedi. 1791'de Avusturya'nın savaştan çekilmesine rağmen Rus birlikleri önemli başarılar kazanmaya devam etti. Rus birlikleri Maçin'de Osmanlı ordusunu büyük bir hezimete uğrattı, ardından Tuna'yı aşıp Osmanlı karargâhını tekrar dağıttı. Bu son mağlubiyetler Osmanlı ordusu için ölümcül bir darbe oldu. Ancak Rusya, İngiltere ile Prusya'nın teşebbüsleri ve askerî güç kullanma tehditleri karşısında Osmanlılar'la bir ateşkes imzaladı.

Yeni sultan hâlâ savaşa devam edilmesini istiyordu. Ancak ordugâhta daha önce Osmanlı tarihinde görülmemiş bir olay yaşandı. Yeniçeri ağası ve diğer ocak zabitleri sadrazamın huzuruna gelip, daha az sayıdaki Rus birliği tarafından perişan edildiklerini, gâvurun nizamlı askerine bizim nizamsız askerimizin mukavemet etmesinin mümkün olmadığını, yeni harp usullerini kullanmadığımız sürece kıyamete kadar savaşılsa bile zafer kazanılamayacağını söylediler. Sadrazam bu durumu padişaha arzedemeyeceğini söyleyince, ordu ko-

mutanları müşterek bir mahzarla, yani toplu dilekçeyle artık mücadeleyi sürdüremeyeceklerini bildirdiler. Bu gelişmeler üzerine 1792'de Yaş Antlaşması imzalandı.

Avrupa Model Alındı

III. Selim, artık büyük bir dönüşüm yapmadan imparatorluğu toparlayamacağını anlamıştı. Kendisinden önce birçok padişah ıslahat yapmışsa da bunlar bir program dâhilinde olmamıştı. Tehlike kapıya geldiği zaman ıslahat yapılmış, uzaklaşınca bırakılmıştı. III. Selim, ıslahatlara girişmeden önce Avrupa'yı tanımak için elçiler gönderdi. Viyana'ya giden Ebubekir Ratib Efendi buradaki askerî sistemi ve diğer kurumları anlatan bir sefaretnâme, yani elçilik raporu kaleme aldı. Bu eseri inceleyen padişah kendi düşüncelerini de ilave ederek bir ıslahat programı hazırlamaya başladı. Ayrıca çoğunluğu ileri gelen devlet adamlarından oluşan 22 kişiye yapılması gereken ıslahatlar için layiha hazırlamalarını emretti. III. Selim, bu görüşleri aldıktan sonra bir heyet kurarak yapılacak ıslahat için bir program hazırlanmasını istedi.

Askerî alanın yanı sıra idari, mali ve siyasi alanlarda da yapılacak reformları içeren bir program hazırlandı. 1794'te Nizâm-ı Cedid, yani "Yeni düzen" uygulanmaya başlandı. Arka arkaya mağlubiyetler alındığı için daha önceki devirlerde olduğu gibi yeniliklere ordudan başlandı. Fransa başta olmak üzere Avrupalı devletlerden askerî uzmanlar getirilerek, onların teklifleri doğrultusunda yeniliklere başlandı.

Nizâm-ı Cedid'in uygulanması için gereken parayı karşılamak amacıyla yeni bir hazine (İrad-ı Cedid) oluşturuldu. Tütün, kahve, şarap gibi maddelerin vergileriyle, diğer bazı gelirler bu hazineye bağlandı. Daha önce kurulmuş olan Deniz Mühendishanesi ıslah edildi ve 1795'te bir de Kara Mühendishanesi açıldı. Bu okullara gereken kitapların basımı için Mühendishane Matbaası kuruldu ve bir kütüphane oluşturul-

du. Donanma yeni baştan dizayn edildi. İdari sistem yeniden örgütlendirilmeye çalışıldı. Memurların düzgün çalışmaları, halkı mağdur etmemeleri için tedbirler alındı. Ulema ile ilgili yeni bir kanun çıkarılarak, bu sınıfın ıslahına çalışıldı. Ticari ve iktisadi sahalarda bazı yenilikler yapıldı. Zahire Nezareti kurularak, zahire dağıtımı ve toplanması yeniden düzenlendi. Osmanlı parasının değerinin korunması için tedbirler alındı.

Osmanlı İmparatorluğu III. Selim'e kadar diğer devletlere daimî elçi göndermemişti. Avrupa devletleriyle ilişkileri bunların İstanbul'da bulunan elçileri vasıtasıyla yürütülürdü. Ancak dışarıda elçi bulunmaması sebebiyle Avrupa hakkında sağlıklı bilgi alınamıyordu. Bu meseleyi ortadan kaldırmak için Avrupa'nın önemli merkezlerinde devamlı kalacak ikametgâh elçilikleri açıldı. Bu elçilikler Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya açılan pencereleri oldular. Buralarda yabancı dil öğrenen Osmanlı devlet adamları Avrupa'yı tanıdılar ve etkilendiler.

Nizâm-ı Cedid'in Sonu

Nizâm-ı Cedid'le getirilmek istenilen yeniliklerin önündeki en büyük engel, asker, ulema ve halkın Avrupaî tarzdaki reformlara "gâvur işi" diyerek karşı çıkmalarıydı. Bu yüzden Nizâm-ı Cedid'i savunmak için dönemin önde gelen aydınları birçok kitap ve risale yazdılar. Özellikle askerî eğitim sisteminde yapılan değişikliklerin İslâma uygun olduğunun üzerinde duruldu.

Nizâm-ı Cedid, bir süre yavaş yavaş yol aldı. Ancak Nizâm-ı Cedid'in finansmanı için yeni vergilerin ihdas edilmesi, halkın yükünü ağırlaştırdı ve padişaha karşı olumsuz bir hava esmeye başladı. Kontrol altına alınamayan Vehhabi isyanı da sultanın otoritesini sarstı. Başta yeniçeriler olmak üzere eski sistemden nemalanan ve Nizâm-ı Cedid'in başarı-

sını kendi sonları olarak gören çeşitli gruplar, halkın hoşnutsuzluğunu padişah aleyhtarı bir kampanyaya dönüştürdüler. Boğaz'ı korumakla görevli yamaklardan Kabakçı Mustafa'nın Nizâm-ı Cedid üniformalarını giymemek için başlattığı isyan, kısa sürede binlerce kişinin katılımıyla bir çığ hâline geldi. İstanbul'da bulunan Nizâm-ı Cedid askeriyle isyan bastırılabilirdi. Fakat padişah kan dökülmesini istemiyordu. Bu yüzden bir emir yayınlayarak, Nizâm-ı Cedid'i lağvettiğini bildirdi. Ancak tahtan inmekten kurtulamadı. Yeni padişah IV. Mustafa, bu aşamada, kendisini tahta çıkaran Nizâm-ı Cedid aleyhtarları ile aynı safta yer almak zorundaydı ve öyle de yaptı. III. Selim devrinin yenilik taraftarı kadrolarına karşı acımasız bir tasfiye hareketi başlatıldı.

III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa, başarılı olamadı. IV. Mustafa'nın emriyle eski sultan öldürüldü. Ancak Şehzade Mahmud (II. Mahmud) kurtarıldı. Türk yenileşmesinin öncüsü III. Selim'in ölümüyle bir dönem geçici olarak kapanmıştı. Alemdar Mustafa Paşa kısa süren sadrazamlığı zamanında Sekban-ı Cedid adlı yeni bir ordu kurup, yenilikleri devam ettirmeye çalıştı. Ancak yeniçerilerin ayaklanması sonucunda Alemdar'ın öldürülmesiyle yenileşme çabaları 1826'ya kadar rafa kaldırıldı.

AVRUPA 200 YILDIR YUNANİSTAN'I ŞIMARTIYOR

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Yunanlılar isyan etti. Avrupa kamuoyunda Helen hayranlığı hâkimdi. Önce Avrupa'nın her yerinden Yunan isyanına destek veren gönüllüler geldi. Ardından da Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı'ya savaş açıp, isyana destek vermesi sonucu Yunanistan bağımsız oldu. Bu konuyla ilgili Şinasi Altundağ, Khaled Fahmy, Ali Fuat Örenç, Yüksel Çelik, Meral Bayrak, Salâhi Sonyel, McCarthy ve Gürkan Peker'in araştırmaları vardır.

Yunanistan'ın Fethi

1350'li yıllarda Rumeli'ye geçerek yerleşmeye başlayan Osmanlılar, kısa süre içerisinde Dedeağaç, Dimetoka ve çevresini alıp, daha sonra Evrenos Gazi komutasında ilerleyerek Gümülcine'yi fethettiler. Yunanistan'ın tamamının fethi 15. yüzyılın sonlarında tamamlanırken, Doğu Anadolu'nun fethi ise Yavuz ve Kanunî dönemlerinde gerçekleşebilmiştir.

15. yüzyılın sonlarında fethi tamamlanan Yunanistan'ın Mora bölgesi, II. Viyana Kuşatması bozgun yıllarında Venedik'in eline geçti. Ancak Mora'daki Rumlar Katolik Venedik idaresinden hoşnut olmadıklarından İstanbul'daki patrik aracılığıyla Osmanlı yönetiminden yardım istediler. Sadrazam Şehid Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 1715'te İstanbul'dan hareket ederek Mora'yı tekrar fethetti.

Yunan İsyanı

18. yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik ve bağımsızlık fikirleri Osmanlı topraklarında yaşayan milletleri de etkiledi. Sırplar isyan edip, muhtariyetlerini kazandılar. Regas, Laskaris, Koreas gibi yazarlar da eserleriyle Yunan halkının milliyetçilik hislerini etkilediler.

Bir Rum tüccarı olan Manuel, Hoca Bey'de yanına iki kişi daha alarak Philike Heteiria'yı (Dostluk Cemiyeti) kurarak bağımsızlık yolunda ilk adımı attı. Cemiyetin başkanlığına Aleksandır İpsilanti getirildi.

Sırplar ve bazı Avrupalı devletlerle temasa geçen İpsilanti ayaklanma için hazırlıklarını tamamladıktan sonra, 6 Mart 1821'de Eflak ve Boğdan'da isyanı başlattı. Ancak Sırplar'ın ve Ulahlar'ın bu isyana katılmaması, Rus Çarı'nın destek vermemesi ve Osmanlı yönetiminin de isyancılara karşı sert tedbirler almasıyla isyan bastırıldı. Bu ayaklanmaya karıştığı tespit edilen Rum Patriği, kethüdasıyla birlikte Patrikhane'nin Petro Kapısı'nda asıldı.

Mora'da Tek Bir Türk Kalmamalı

Yunanlılar'ın Eflak ve Boğdan'da, yani Romanya'da başlayan ayaklanması kısa bir süre sonra Mora ile bazı adalara da (Sakız, Semadirek, Sisam) yayıldı. Balyabadra Piskoposu Germanos liderliğindeki Rumlar Mora'da Kalavrita Kalesi'ne bayrak dikerek isyanı başlattılar. Başpiskopos Germanos'un ilan ettiği gibi isyanın sloganı: "Hristiyanlar'a huzur! Konsüllere saygı! Türkler'e ölüm"dü.

Yunanlılar'ın isyan ettiği Mora ve Attika yarımadaları ile Eğriboz Adası'nda çok sayıda Türk nüfus vardı. Rumlar isyan ettikleri yerlerde ilk olarak asırlardır beraber oldukları ve hâkim konumdayken kendilerine dokunmayan, ibadetlerine karışmayan Türk komşularını öldürerek işe başladılar.

İsyanın başladığı yer olan Kalavrita'da öldürülen 200'den fazla Türk, katliamın başlangıcıydı. Şehirdeki Türkler, Yunanlılar'ın kendilerini sağ bırakacağı vaadine kanarak teslim olmuşlardı. Ancak katledildiler. Aynı katliam Kalamata'daki teslim olan Müslümanlar'ın da başına geldi. Petros Mavromihalis, eşkıyalarıyla birlikte dağdan inerek Türkler'i katletti. Katliam şehirdeki ırmağın kenarında 24 papazın yaptığı ayinle kutlandı. Kalamata felaketini, Balyabadra ve Livatya'daki bütün Müslümanlar'ın katli izledi.

Atina, Benefşe, Navarin gibi birçok kalede teslim olan Müslümanlar antlaşma şartlarına rağmen Anadolu'ya gönderilmeyerek katledildiler. Atina'da teslim olan halktan 400 kişi sokaklarda parçalanırken, Missolonghi'de 22 kişi haricinde herkes acımasızca öldürüldü. Şehirdeki Türkler'in çoğu öldürülürken, kadınlar zengin Rum ailelerin evlerinde köle olarak alıkonuldu. İmrahor'daki (Vrachori) 500 aile işkence edilerek katledildi. Yunanlılar tarafından kâfir addedilen Yahudiler de Müslümanlar gibi öldürülmüşlerdi. Navarin'deki Türkler'in hemen hemen hepsi kadın, erkek ve çocuk demeden katledilmişti. Çocuklar denize atılarak boğulmuş, bebekler kayalara atılarak parçalanmıştı. Mizistre (Lakonya) Türkleri gibi, birçokları da kaçarken yollarda katliama uğradılar. İsyanı yayıldıkça işgal edilen yeni bölgelerde de Türk katliamı tekrarlandı.

26 Mart'tan 22 Nisan'daki Paskalya yortusuna kadar geçen sürede, 15 binden fazla Türk acımasızca katledildi. Türkler'e ait binlerce bağ evi ve birçok yerleşim yeri de yerle bir edildi. Katledilmekten kalelere kaçarak canını kurtaran Türkler'in geri dönme ümidini kırmak için, evleri, bağ evleri yakılmış, malları harap edilmişti.

Mezardaki Kemikleri Bile Yok Ettiler

İsyan üzerine köy ve kasabalardaki Türkler katledilmemek için kalelere sığınmışlardı. Mora Yarımadası'nın merkezi Tripoliçe'ye onbinlerce Türk gelmişti. Asiler burayı ele geçirmek için 1821 sonbaharında beş ay süreyle kuşattılar. 10 Ekim 1821'de bir ihanet sonucunda kale kapısının açılmasıyla Tripoliçe büyük bir katliama sahne oldu. Üç gün süren katliamda binlerce Türk öldürülmüştü. Kalenin direnişinin sembolü Kadı Halim Efendi ise üzerine yağ dökülerek acımasızca katledildi. Katliamda dirilerden sonra sıra ölülere gelmişti. Mezarlar açılarak kemikler çıkarılarak yakıldı.

Alison Phillips, "War of Greek Independence" isimli eserinde Tripoliçe katliamını şöyle anlatır: "Perişan Türk halk, üç gün süreyle vahşi haydutların hırs ve zulmüne maruz bırakıldılar. Yaşına ve cinsiyetine bakılmadan hepsi katledildi. Öldürülmeden önce kadın ve çocuklara işkence yapılmıştı. Katliam o kadar mahşeriydi ki, çete lideri Kolokotronis'in kendi anlatımına göre, kasabaya girdiğinde, hisar kapısından itibaren atının nalları toprağa değmedi. Onun zafer yolu, halı gibi insan cesetleriyle kaplanmıştı. İki günün sonunda, sağ kalabilen feci haldeki 2 bin kadar her yaş ve cinsiyetten Müslüman, bilhassa kadın ve çocuklar merhametsizce toplanıp, yakındaki bir dağdan uçuruma yuvarlandı ve orada sığır gibi parçalandılar".

Katliam sadece Mora'yla sınırlı kalmamıştı. Romanya'da isyan eden Rumlar, oradaki Türkler'i de merhametsizce katletmişlerdi. Osmanlı memur ve askerleri ile halktan Türkler'in katledilmesi, şehirlerden sonra dağlarda da devam etmişti.

Adalarda isyan eden Rumlar, yakaladıkları gemilerdeki Türkler'i ve hacca gidenleri öldürdüler. Ele geçirilen bir Türk

gemisinin 57 personeli, Hidra Adası sahilinde, diri diri ateşte yakıldılar.

Yunanlılar, Türkler'i kollarını, bacaklarını parçalayıp, yakıp, üzerlerine kaynar yağ döküp, işkenceyle öldürdüler. Türk kafalarıyla sokaklarda top oynadılar. Katliamın yaşandığı yerlerden geçenler yıllar sonra bile kemik yığınlarını gördüler. Türkler'in yanında yer alan Yunanlılar ve Yahudiler de işkenceyle öldürüldü. Hatta kendilerine yardıma gelen bazı Avrupalılar'ı da mallarını almak için katlettiler.

İsyandan önce Mora ve Attika yarımadaları ile Eğriboz Adası'nda onbinlerce Türk yaşıyordu. Avrupa medeniyetinin ataları kabul edilen Yunanlılar'ın katlettikleri Türkler'in sayısı 25 binden fazla olarak tahmin ediliyor.

Avrupalılar Yunanistan'a Koştu

Yunan isyanı başladığında Rus Çarı I. Aleksandır, İtalya ve İspanya'daki devrimci hareketlerin tartışıldığı Laicbach Konferansı'nda bulunuyordu ve Avusturya Başbakanı Metternich'in etkisi ile bu isyana destek vermedi. Avrupa kamuoyunun Rumlar'ı desteklemesine rağmen Fransa, İngiltere ve Prusya, Avusturya'nın da tesiriyle ayaklanma karşısında tarafsız kaldı. Avrupa'daki mevcut dengenin bozulmasını ve ulusal ayaklanmaların başarıya ulaşmasını hiçbir devlet istemiyordu. Avrupa yönetimleri, kendilerine de zarar vereceği için Fransız İhtilali kökenli milliyetçiliğe yol açmak taraftarı değillerdi. Ayrıca Osmanlı'nın parçalanıp, Rusya'nın Akdeniz'e inmesini istemiyorlardı. Ancak Avrupa kamuoyu ve aydınlar aynı fikirde değildi.

Yunan Hayranlığı

Batılı aydınlar, Avrupa medeniyetinin köklerinin Antik Yunan'dan kaynaklandığını kabul ediyor ve borçlarını Yunan isyanına destek vererek ödemek istiyorlardı. Avrupa'nın eski Yunan'ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yeni bir düşmanlık başlamıştı. Byron ve Hugo gibi edebiyatçılar, Delacroix gibi ressamlar, Beethoven gibi bestekârlar, Osmanlı aleyhine Yunan hayranlığı içeren eserler yayınlamışlardı. Byron'ın "Childe Harold" ve "Turkish Tales" isimli eserlerinde Türkler zalim, Yunanlılar mazlum olarak gösteriliyordu. Lord Byron'ın Yunanlılar hakkında yazdığı eserler, Avrupa'da Yunan hayranlığı başlatmıştı. Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde Helen Dostluk Komiteleri kuruldu ve bunlar Rumlar'a maddi ve manevi destek sağladı. Avrupa'nın pek çok yerinde para toplanıyor, gönüllüler Mora Yarımadası'na gidiyorlardı. Avrupa'da yaşayan Rumlar ile İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika vs. gibi ülkelerden başka milletlere mensup gönüllüler savaşmak için Mora'ya geldiler. Fransız Jourdan, Türkler'e karşı Rodos Şövalyeleri'ni tekrar canlandırmak isterken, İngiltere'nin en önemli şairlerinden Lord Byron bizzat giderek Yunanistan'ın kurulması için çalışmıştı. Avrupa kamuoyu, Osmanlılar'ı Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar'ı idare eden despotlar olarak görüyor ve Hristiyanlar'ın Müslüman hâkimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki ediliyordu. Yunanlılar'ın Türk idaresinden kurtulmasını arzulanıyordu.

Pişman Olan Avrupalılar

Yunanlılar'a koşarak gelen birçok Helen hayranı, katliamı görünce ya intihar etmiş ya da Yunanlılar'ı terk etmişti. Almanyalı Doktor Wilhelm Boldemann zehir içerek intihar ederken, İskoçyalı Albay Thomas Gordon ise Yunan barbarlığını görünce asilerden ayrılmıştı. Kimi Helen hayranı da gerçekleri gördükten sonra ülkelerine dönüşlerinde "Başkalarının, benim işlemiş olduğum hataları işlememesi için bu yazıyı kaleme alıyorum. Modern Yunanistan, eski Yunanistan gibi değildir. Yunanlılar, şükran bilmeyen, gaddar ve barbar bir soydurlar" diye yazılar yazmışlardı.

Yunanistan'dan ülkelerine dönen birçok Fransız subay, Yunanlılar'ı "Alçak, korkak ve iyilik bilmez bir soy!" olarak tasvir ederken Korint katliamına şahit olan Prusyalı bir subay, "Orada yalnız sefalet, ölüm ve nankörlükle karşılaşacaksınız. Size Almanya ve İsviçre'de söylenenlere inanmayınız; yaşlı bir askerin söylediklerine inanınız" demiş, Prusyalı başka bir subay ise "Eski Yunanlılar artık yoktur. Solon, Sokratis ve Dimosthenis'in yerini kör cehalet almıştır. Atina'nın makul yasalarının yerini barbarlık almıştır... Yunanlılar, basın aracılığıyla yabancılara vermekte oldukları çekici sözleri yerine getirmiyorlar" diye yazmıştı.

Kavalalı'dan Yardım İsteniyor

1821 Yunan isyanı sırasında Mora yangın yerine döndü ve Ekim 1822'de âsilerin eline geçti. Mora'da binlerce Türk katledildi. Eflak-Boğdan isyanı ve Tepedelenli Ali Paşa ayaklanmasıyla ilgilenen Osmanlılar'ın, Mora'yı ihmal etmeleri sonucu buradaki ayaklanma giderek genişledi. Osmanlı ordusu isyanı bastıramayınca yeni bir ordu kuran Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istendi. Kavalalı, Mayıs 1821'de 12 gemi gönderdi, 18 adet geminin ise en kısa zamanda yola çıkacağını bildirdi. Mora'daki isyan, Temmuz 1821'de Girit'e de sirayet etti. II. Mahmud Girit'teki olayların kontrol altına alınması işini de Kavalalı'ya havale etti. Bâbıâli, yani Osmanlı yönetimi Mora'daki isyanın büyümesi üzerine Mısır'dan daha fazla yardım istedi. Mora eyaleti Kavalalı İbrahim Paşa'ya verilecekti. Kavalalı'nın, oğluna kaptanıderyalık isteği ise kabul görmemişti. Kaptanıderyalığa atanan Hüsrev Mehmed Paşa'ya İbrahim Paşa ile hareket etme emri verildi.

İbrahim Paşa, Temmuz 1824'te 700 süvari ve 4 topçu bataryasının eşlik ettiği 17 bin yeni eğitilmiş piyadeyle İskenderiye'den yola çıktı. Bu sırada Yunanlılar arasında 1823'te başlayan anlaşmazlıklar giderek büyümüş ve iki başlılık ortaya

çıkmıştı. Aralarında kanlı mücadelenin devam ettiği bir sırada Osmanlı'ya Mısır'dan yardım geleceğini duymaları korkuya kapılmalarına sebep oldu. Daha önce hapse atılan âsi lider Theodoros Kolokotronis, Mayıs 1825'te hapisten çıkarıldı ve mareşal ünvanı verildi. İbrahim Paşa Hüsrev Paşa ile birleşip Sisam'a saldırı düzenlemek üzere Rodos'a gitti. Ancak Ege'de gezen Rum tekneleri buna imkân vermedi. Bunun üzerine İbrahim Paşa Rodos'tan Girit'e geçti ve yaklaşık 4 ay burada kaldı. Yunanlılar'ın arasında ihtilaf baş gösterince Mart 1825'te Girit'ten Suda Limanı'na doğru yola çıktı. Ancak yol boyunca olumsuz hava şartlarından dolayı sadece 25 gemi ile 600'ü süvari olmak üzere 6.600 asker Modon'a ulaşabildi. Bir süre sonra Girit'teki askerlerden 7 bin kişi daha İbrahim Paşa'ya katıldı. Birkaç ay içerisinde Girit'te kalan Mısır kuvvetlerinin tamamı Mora'ya geldi ve Modon ile Koron kuşatmadan kurtarıldı.

Paşaların Çekişmeleri

İbrahim Paşa'nın ilerleyişi Yunanlılar arasında korkuya sebep oldu. Bazıları çareyi kaçmakta, bazıları ise itaat ederek canını kurtarmakta buldu. Bunu üzerine Kolokotronis, "İtaat edenlere ateş ve balta" tehdidini yaptı.

Savaşın uzaması, Mısır kaynaklarını oldukça zorlamaktaydı. Bu sırada II. Mahmud Osmanlı donanmasının ihtiyaçlarının da Mısır'dan karşılanmasını emretti ve donanma İskenderiye Limanı'na gönderildi. Bu durum Mısır tarafında ciddi rahatsızlıklara sebep oldu ve İbrahim Paşa 24 Aralık 1825'te babasına gönderdiği bir mektupta "O kadar aciz ve yetersizler ki, firkateynlerinin direklerini bile onaramıyorlar..." diye yazdı.

Rumeli Valisi Reşid Mehmed Paşa'nın Misolnik'i abluka altına aldığı sırada İbrahim Paşa da Navarin'e saldırdı. Âsi-

ler Mora'nın güneyindeki Kalamata'ya gitmeyi kabul ettiler. Navarin'deki başarılardan sonra harekâtına devam eden İbrahim Paşa, Arkadya, Kalamata, Endrosa, Piryos kazaları ile Küçük Manya'yı Haziran 1825'e kadar ele geçirdi. İsyanın başında çok sayıda Türk ve Yahudi'nin katledildiği Tripoliçe ise 1825 Ekim'inde kurtarıldı. Bu sırada Misolnik'i abluka altına alan Reşid Mehmed Paşa, İbrahim Paşa'ya mektup yazarak yardım istedi. İbrahim Paşa yardıma giderken, Mehmed Ali Paşa da Misolnik ablukası için takviye gönderdi. Abluka sırasında Reşid Mehmed Paşa ile Kavalalı İbrahim Paşa bir çekişme baş gösterdi.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa yaptığı yardımlara rağmen yeterince mücadele etmemekle suçlandı ve Kaptanıderya Hüsrev Paşa tarafından sert bir dille uyarıldı. Kavalalı ise bu duruma oldukça kızıp, yaptığı yardımlar ve verdiği mücadele hakkında sert mektuplar kaleme aldı. Bâbıâli, İbrahim Paşa ile Hüsrev Paşa arasındaki çekişmeyi bir süre idare etmeye çalışsa da Misolnik ablukası sırasında ilişkiler daha da gerildi. İbrahim Paşa, Hüsrev Paşa'nın askerlerin iaşesi için Mısır'dan zahire nakline yardım etmesi gerektiği hâlde nakliye için gemi vermemesinden şikâyet etmekteydi. Mehmed Ali Paşa da Hüsrev Paşa'nın azli için girişimlerde bulundu ve Hüsrev Paşa azledilip yerine işe yarar biri atanmadığı takdirde oğlunu Mora'dan geri çekeceğini merkeze bildirdi. "Mora'nın kilidi" olarak adlandırılan Misolnik ise Nisan 1826'ya kadar devam eden ablukadan sonra ele geçirildi.

İsyan Bastırıldı

Bâbıâli, Misolnik'in alınmasından sonra iki paşanın görev yerinin ayrılmasına karar verdi. Buna göre merkezî donanmadan yanına 25 gemi verilen İbrahim Paşa Suluca ve Çamlıca üzerine gidecek, Hüsrev Paşa ise Sisam'daki âsileri tedip edecekti. Mehmed Ali Paşa'nın talebi üzerine paşalar

arasındaki sıkıntının halli için merkezden iki arabulucu gönderildi. İbrahim Paşa, Misolnik'in ele geçirilmesinden sonra Mora'ya doğru hareket etti. Yol üzerinde saklanan Yunanlı âsilerin çoğunu esir alıp, 500'den fazla Türk esiri de kurtardı. Reşid Mehmed Paşa ise Atina'yı ele geçirmek için yola çıktı. Reşid Mehmed Paşa, İbrahim Paşa'dan şikâyetçiydi. Paşa'ya göre Kavalalı İbrahim Paşa Mora'da kaleleri geri almak yerine çapulculukla uğraşmakta, böylece eşkıyalar rahatça Atina'ya yardım etmekteydi. Bütün çekişmelere rağmen Atina ve Akropolis Haziran 1827'de ele geçirildi ve isyan büyük ölçüde bastırıldı.

Navarin Baskını

Eflak-Boğdan ayaklanması sırasında Osmanlılar'ın lehine olan Avrupalı devletlerin tutumu, isyanın Mora'ya sıçraması ile birlikte olumsuz yönde değişmişti. Bilhassa bu ayaklanmanın aleyhinde olan İngiliz Dışişleri Bakanı Castlereagh'ın Ağustos 1822'de intihar etmesi üzerine, yerine getirilen Canning bu durumda etkili oldu. Canning, selefinin tersine bir Helenistti ve Hristiyanlık davası olarak gördüğü bu hadiseyi Ruslar'a bırakmak istemiyordu. 1825 yılının sonlarında ölen ağabeyinin yerine Rus Çarı olan I. Nikola ise Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırma niyetindeydi. Mora ve Girit'e, Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi bir şahsiyetin yerleşmesini aleyhine görüyordu. İngiltere, Rum isyanına destek vermesi üzerine Rusya da İngiltere'nin yanında yer aldı. Avusturya ve Prusya ise Rum isyanına destek verilmesine karşıydılar. 1826'dan itibaren Avrupa'daki dengeler ve siyasi yapı değişince kamuoylarının da baskısıyla Avrupalı devletler harekete geçtiler. Fransa'nın da İngiltere ve Rusya'nın yanında yer alması Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik baskıları arttırdı. Metternich, durumu tekrar kontrol almak için Rum

sorununu görüşmek üzere bir kongre toplanmasını sağladı. Petersburg'da toplanan bu kongreye İngiltere katılmadı.

4 Nisan 1826'da Rusya ile İngiltere arasında Mora'nın özerk olması yönünde imzalanan bir protokolle, bağımsız Yunanistan'ın ilk adımları atıldı. Avusturya ve Prusya bu protokole karşı çıkarken, Fransa destekledi.

İngiltere, Fransa ve Rusya, Petersburg kararlarını Osmanlı İmparatorluğu'na uygulatamayınca, Londra'da toplanıp, 6 Temmuz 1827'de bu kararları teyit eden yeni bir sözleşme imzaladılar. Buna göre Mora'da ve Yunanlılar'ın yaşadığı topraklarının bir kısmında Osmanlı'ya karşı sadece vergi yoluyla bağlı olan bir eyalet oluşturulacaktı. Bâbıâli, gelişmeleri tam olarak analiz edemedi ve İbrahim Paşa'ya da Avrupalılar'ın faaliyetlerinden çekinmemesini söyledi. Ancak Mehmed Ali Paşa bu üç devletin donanmasının Navarin civarında olmasından kaygılanmaktaydı. Nitekim Kavalalı'nın boş yere kaygılanmadığı kısa süre sonra anlaşıldı. Osmanlı yönetimi, müttefiklerin tekliflerini iç işlerine müdahale olarak değerlendirip reddedince 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı ile Mısır donanmasına ani bir baskın düzenlendi. 52 gemimizin battığı bu baskında 6 bin şehid verdik.

Bu olaydan sonra yapılan görüşmelerde, Osmanlılar'ın Rumlar'a muhtariyeti tanımayı reddetmeye devam etmesi üzerine, üç devletin elçileri İstanbul'u terk etti. Bu sırada İngiltere'de iktidarın değişmesi ile bazı politika değişiklikleri oldu. İktidara yeni gelen Wellington, o ana kadar izlenen politikanın tersine Mora hadiselerine direkt karışınama yolunu seçti. Rusya ise Osmanlı İmparatorluğu'na, daha önce imzalanan antlaşmalara uymadığı gerekçesiyle, 26 Nisan 1827'de savaş ilan etti. Fransa ise İngiltere'nin de onayını alarak, Mora'da hâkimiyeti sağlamakta olan Kavalalı İbrahim Paşa'yı buradan çıkarmak için asker sevk etmeye karar verdi.

Mehmed Ali Paşa olanlarla ilgili II. Mahmud'u suçladı. İngilizler'le bir antlaşma imzaladı ve Osmanlı'nın bütün ısrarlarına rağmen İbrahim Paşa komutasında Mora'da bulunan kuvvetlerini geri çekti. Onun ayrılmasının hemen ardından, Fransızlar Mora'ya çıktı. Üç devlet ayrıca Bâbıâli'ye bir nota vererek, Osmanlılar'ın Mora'ya asker göndermesi durumunda, bunu savaş sebebi sayacaklarını bildirdiler.

Yunan İsyanının Elebaşları

1821'de Rum isyanı sırasında Osmanlılar'a karşı savaşan birçok çete lideri de Arnavut kökenliydi. İsyanın elebaşlarından Theodoros Kolokotrones ve onun komutası altında savaşan Karaiskakis de Arnavut'tu. Yine Yunanlılar'ın Türkler'e karşı savaştığı için kahramanları olarak gördükleri Boçarisler, Tzavelaslar, Androutsoslar, Miauliler ve Bumbulinalar gibi birçok aile de Arnavut'tu.

1780'de doğan Georgios Karaiskakis, eşkıyaları ile ünlü Epir'in Agrafası'nda doğup büyümüştü. 1808 ile 1820 yılları arasında Tepedelenli Ali Paşa'ya hizmet etti. Ancak paşanın isyanı sırasında taraf değiştirerek Osmanlı kuvvetlerinin yanında Tepedelenli'ye karşı savaştı. Yıllarca ekmeğini yediği paşasına ihanet etmişti. Bu isyandan birkaç yıl sonra Rum asilerle beraber hareket etti. Ancak Rum isyanının her bastırılması durumunda Osmanlı tarafına geçti.

1826'da Misolnik şehri Kavalalı İbrahim Paşa ve Serasker Mehmed Reşid Paşa tarafından ele geçirildi. Reşid Paşa yaz sonlarına doğru Karaiskakis ve Yunan muhibbi Albay Fabvier'e karşı Atina surları önünde ikinci bir zafer daha kazandı. Böylece Rumlar tarafından tahkim edilmiş bulunan Akropolis'i muhasara altına aldı. Karaiskakis, Livadya dağlarına kaçarak, kurtulabildi. Karaiskakis çete savaşlarına devam ederek, nakliyat katarları basıp, taşınan malları ele geçirdi. 5 Mayıs 1827'de ise Atina'da Akropolis kuşatmasını yarmak için çarpışırken yaralandı ve öldü. Kimbilir belki ölmese yine ta-

raf değiştirecekti. Serasker Reşid Paşa, daha sonra Avrupalı subaylar tarafından idare edilmelerine ve Helen hayranlarının Yunanistan davası uğruna kendilerini feda etmelerine rağmen Rumlar'ı büyük bir yenilgiye uğrattı. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği yardım kuvvetleri de Mora'ya gelince durum tamamen kontrol altına alındı.

Osmanlı Topraklarında Kurulan İlk Hristiyan Devlet

Osmanlı İmparatorluğu, Mora'da isyanı bastırmışken, Navarin baskınıyla yarımadadaki hâkimiyetlerini hukuken olmasa da fiilen kaybetmişti. Üç devlet, 22 Mart 1829'da Londra'da imzaladıkları yeni protokolle kurulacak Yunan devletinin statüsünü ve sınırlarını belirlediler. Bu sırada devam eden Rus savaşını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, imzaladığı Edirne Antlaşması'nın 10. maddesiyle alınan kararları tanımak zorunda kaldı.

Özerk Yunan Devleti'nin, Rusya'nın baskısı ile kurulması ve onun tesirine girmesi tehlikesi üzerine İngiltere, Fransa'yı da yanına alarak, tamamen bağımsız Yunanistan için harekete geçti. Londra'da üç devlet arasında yapılan görüşmelerde, 22 Mart protokolünde çizilmiş sınırlar küçültülerek, bağımsız Yunanistan'ın kurulmasına karar verildi. İngiltere kendi çıkarları açısından küçük bir Yunanistan'ı tercih ediyordu. Londra'da 3 Şubat 1830'da imzalanan bu protokol kararlarını Osmanlı İmparatorluğu, 24 Nisan 1830'da tanıdı. Böylece Osmanlı toprakları üzerinde ilk bağımsız Hristiyan devleti kurulmuştu.

Yunanistan bağımsız olmuştu, ancak kuruluşunun üzerinden üç yıl geçmesine rağmen ülkeyi yönetecek bir kral bulunamamıştı. Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlayan Rusya, İngiltere ve Fransa Yunanistan'ı yönetecek kralı da tespit ettiler ve dışarıdan ithal ettikleri bir kralı, Bavyera Prensi'ni I. Otto adı ile Yunanistan tahtına oturttular.

Rum isyanı ve ardından Yunanistan'ın kurulması Şark Meselesi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir dönemin işaretçisiydi. Bu isyan, diğer Balkan halklarına bağımsız devletler kurmaları yönünde bir örnek teşkil etti. Balkan Savaşı'na kadar uzanan isyan ve dış müdahalenin bulunduğu bir dönemin başlamasına sebep oldu.

YENİÇERİ OCAĞI NASIL ORTADAN KALDIRILDI?

II. Mahmud, yeniçeri ayaklanmaları yüzünden, önce amcasının oğlu III. Selim'in tahttan indirilmesine, sonra da sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesine şahit oldu. Bu durum padişahı, düzensizlik ortamında kendilerine kârlı bir düzen kuran yeniçerilere karşı ihtiyatlı ve sabırlı hareket etmeye zorladı. Eşkinci adıyla talimli asker yetiştirmek için harekete geçtiği zaman, yine engel olmaya çalışacaklarını bildiği yeniçerileri iknaya çalıştı. Ocağın sözü geçen şahsiyetlerine para ve rütbeler vaat etti. Başlangıçta yeniçeriler bu defa da modern tarzda asker yetiştirilmesine ses çıkartmadılar. Ancak kısa süre sonra yine homurdanmaya başladılar.

II. Mahmud, ya kendisini ya da askerlik yönleri pek kalmayan yeniçerileri tarih sahnesinden ebediyen silecek nihaî karşılaşma için bir süredir gizliden gizliye hazırlanıyordu. Boğaz'daki askerlerin anında İstanbul'a nakli için tedbir alındı, medrese öğrencileri ile halk yeniçerilere karşı kazanıldı, humbaracı ve tersane ocaklarının padişahın yanında yer alması sağlandı.

İstediklerini yaptırmaya alışık olan yeniçeriler 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi isyan ettiler. Güneşin ilk ışıklarıyla birlikte Et Meydanı'nda toplandılar ve burada meşhur kazanlarını son defa kaldırdılar. Sayıları 2 bini bulan yeniçeriler Bâbıâli'ye geldiler ve Sadrazam Mehmed Selim Paşa ile Ba-

ruthaneler Nazırı Necib Efendi'nin konaklarını yağmaladılar. İstanbul'da bunlar yaşanırken, II. Mahmud Beşiktaş Sarayı'ndaydı. Sadrazam, yeniçerilerin isyan ettikleri ve ileri gelen devlet adamlarının evlerini yağmalamaya başladıklarını vakit kaybetmeden padişaha bildirdi. Gelişmelerden haberdar olan II. Mahmud hemen saltanat kayığına binerek doğruca Topkapı Sarayı'na geldi. Sarayda devlet adamları ile yapılan toplantıda yeniçerilere taviz verilmemesi gerektiği yönünde karara varıldı.

Bu karardan sonra Sancak-ı Şerif, Sultanahmet Camii'ne getirilip minbere yerleştirildi ve İstanbul'un dört bir tarafına gönderilen tellallar, padişahı seven herkesin Sultanahmet Meydanı'nda, Sancak-ı Şerif'in altında toplanmasını duyurdular. Saray cephaneliğinden çıkartılan silahlar, padişahın yardımına koşan ahaliye dağıtıldı. Bütün hazırlıklar bittikten sonra askerler ile ahali, gülbanklar ve tekbirlerle yeniçeri kışlalarına doğru harekete geçti. Etrafları kuşatılan yeniçeriler son kez yapılan teslim ol çağrısını kabul etmeyince yeniçeri kışlası topa tutuldu. Et Meydanı'nın kapıları kırıldı ve beş saat süren şiddetli bir mücadelenin sonunda 10 bine yakın yeniçeri öldürüldü. Sağ olarak ele geçirilenler, kısa bir sorgunun ardından idam edildiler.

Et Meydanı'ndaki bütün yeniçeriler öldürüldükten sonra İstanbul içinde tam bir sürek avı başlatıldı. Şehrin kapıları kapatılarak her tarafta yeniçeriler takip edildi ve bu takibat sonucunda yakalanan 20 binden fazla yeniçeri sürgüne gönderildi. Yalnızca yeniçerilerin cismani olarak ortadan kaldırılmasıyla yetinilmeyip, bunlarla ilgi ve doğrudan bu teşkilatın ürünü her türlü maddî-manevî hatıranın hafızalardan silinmesi için hummalı bir faaliyete girişildi. Yeniçerilerin kışlaları yıkıldı, bir diğer toplanma mekânları olan kahvehaneler yerle bir edildi, İstanbul'da bulunan yeniçeri mezar

taşlarının çoğu yok edildi, ocağa ait evrak ve defterlerin çoğu yakıldı.

Yeniçerilerin en büyük destekçisi olan ırgat, hamal ve kayıkçıların çoğu takibata uğrayıp, sürgüne gönderildi ve Türk hamalların yerini Ermeniler aldı. Neferleri yeniçerilerden oluşan tulumbacı ocağı kaldırıldı. Benzer bir teşkilat birkaç ay boyunca kurulamadığı için, bu süre zarfında çıkan yangınlara müdahale edilemedi. Yeniçerilerle bağlantılı diğer askerî teşkilatlar da kaldırıldı. Bunların yerlerine kurulan kurumlarda, yeniçerileri hatırlatacak askerî tabirlerin kullanılmasından kaçınıldı. Yeniçeri Ocağıyla sıkı münasebetleri olan Bektaşîler de bu topyekün öfkeden nasiplerini aldılar. Bazı Bektaşî babaları idam edildi, Hacı Bektaş şeyhi Amasya'ya sürüldü, birçok Bektaşî de yerlerinden alınıp ülkenin diğer bölgelerine gönderildi. Hemen hemen bütün Bektaşî tekkeleri kapatılıp, kadim olanları hariç diğerlerinin ya türbeleri dışındaki bölümleri yıktırıldı ya da bu tekkeler başka tarikatlara verildi.

Devrin yazarları ve daha sonraki tarihçilerin birçoğu, yeniçeriliğin kaldırılmasını devletin başına bela olan ve yenilikleri engelleyen bir zümrenin tasfiyesi olarak sevinçle karşıladılar ve bu hadiseyi "Vak'a-i Hayriyye", yani hayırlı olay olarak adlandırdılar. Bazı yazarlar ise yeniçerilerin yerine derhal bir ordunun kurulamaması nedeniyle peş peşe gelen savaş ve isyanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır yaralar aldığını söyleyip, hadiseyi "Vak'a-i Şer'iye", yani hayırsız olay olarak nitelerler.

DEVLETİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI İKİ ASIR ÖNCE KOLAY OLMAMIŞTI

Yaklaşık iki asır önce II. Mahmud ve Tanzimat döneminde devleti yeniden düzenlemek için harekete geçildi. II. Mahmud'un reformları 500 yıllık imparatorluğun klasik yapısını tamamen değiştirip, devleti yeniden yapılandırdı. Ancak bu yapılandırma sırasında zaman, mali kaynak ve kaht-ı ricalden, yani yetişmiş insan eksikliğinden çok sıkıntı çekilmişti.

Tanzimat'ın Öncüsü

II. Mahmud, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısını tamamen değiştirmiş bir padişahtır. Batılılaşma gerçek manada II. Mahmud döneminde başlamıştır. Hükümdarlık dönemi o kadar yoğun geçmiş ve hükümdarı yıpratmıştı ki "gaile-i saltanattan usandım" demişti.

Merkezi otoritenin güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması Sultan Mahmud döneminin karakteristik özelliğidir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra askerî reformlar yapıldı. Uzun süre iç ve dış güvenlik meseleleriyle uğraşıldı. Hükümdarın saltanatının sonlarına doğru ancak fırsat bulunup, idari yapıda önemli değişiklikler yapıldı. Geleneksel kurumlar Avrupa modelinde yeniden teşkilatlandırıldı. Ali Akyıldız ve Yüksel Çelik'in bu konudaki

çalışmalarından yapılan reformlar hakkında teferruatlı bilgi öğrenilebilir.

Ali Akyıldız, Tanzimat döneminde yapılanların II. Mahmud'un reformlarının ayrıntıları olduğunu ve Tanzimat Dönemi'nin başlangıcının Sultan Mahmud dönemi olduğu görüşündedir.

Yeni Kurumlar

Bâbıâli'de Sadaret'in, yani dönemin başbakanlığının bir birimi olarak 1821'de Tercüme Odası kuruldu. 1826'da müsadere ve angarya usulü kaldırıldı. İstanbul'da Vak'a-i Hayriyye, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla bozulan düzenin iadesi amacıyla kolluk kuvveti ve belediye hizmetlerini görmek üzere 1826'da İhtisab Nezareti kuruldu.

Vakıf gelirlerinin kontrolü ve idaresi için Ekim 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti kuruldu. Diğer yandan yeni kurulan Asakir-i Mansure ordusunun gelir ve giderlerini idare etmek üzere Şubat 1827'de Mukataat Nezareti kuruldu.

Vergilerin adil olarak toplanabilmesini sağlamak amacıyla 1831'de ilk nüfus sayımı ve kapsamlı arazi sayımı gerçekleştirildi. 1831'de Takvim-i Vekayi adıyla ilk resmî gazete yayınlanmaya başlandı.

1836'da Reisülküttaplık Umur-ı Hariciye Nazırlığı'na yani Dışişleri Bakanlığı'na, Çavuşbaşılık Deavi Nezareti'ne ve Sadaret Kethüdalığı da Umur-ı Mülkiye Nazırlığı'na yani İçişleri Bakanlığı'na dönüştürüldü. Umur-ı Mülkiye Nezareti'nin ismi Ekim 1837'de Dahiliye Nezareti şeklinde değiştirildi. Bundan başka Şubat 1838'de Mansure hazinesi ve Hazine defterdarlıkları birleştirilerek Maliye Nezareti kuruldu. II. Mahmud devrinin sonlarında, Mayıs 1839'da da Zahire Nezareti kaldırılarak Ticaret Nezareti tesis edildi.

Nazırlara vezir ve müşir rütbeleri verilmiş, ancak sivil oldukları için paşalık ünvanı verilmemişti. Fakat bir süre sonra hariciye ve dahiliye nazırlarına paşa ünvanı verildi. Nezaretlerin işlemesinde nazırlara yardımcı olmak üzere müsteşarlar tayin edildi.

1838'de Sadaret Kurumu yeniden teşkilatlandırılarak "Başvekâlet"e dönüştürüldü. Bu değişiklikle padişahın mutlak otoritesi pekiştirilirken, sadrazamın idari yapıdaki etkinliği sınırlandırılmıştı. Başvekil, içişleri bakanı sıfatının yanında bakanlıkların eşgüdümünden sorumlu bir organizatör kurumun temsilcisi hâline getirilmişti. Bu şekilde modern manada bakanlıkların kurulmasındaki nihai amaç, Avrupa'daki gibi kabine sistemine geçişin alt yapısını hazırlamaktı.

Bu yeniden yapılanma döneminin çerçevesini ve hukuki esaslarını tespit etmek üzere, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Dâr-ı Şurâ-yı Bâbıâli, Dâr-ı Şurâ-yı Askeri, Meclis-i Has, Meclis-i Vükelâ" gibi bir dizi yasama ve danışma meclisleri kuruldu. Bundan başka ziraat, bayındırlık, sanayi ve kalkınma için gereken tüm işleri yürütmek üzere Haziran 1838'de Meclis-i Umur-ı Nafia ve sağlık işlerini düzene sokmak amacıyla da Meclis-i Umur-ı Sıhhiye gibi meclisler ihdas edildi.

Yurt dışındaki elçiliklerin daha fonksiyonel hale getirilmesi yönünde adımlar atılıp, önemli Avrupa başkentlerine zeki, basiretli ve aynı zamanda dil bilen diplomatların atanmasına özen gösterildi. Yurt dışına çıkışta pasaport usulü getirildi. Haberleşme alanında 1832'den itibaren yeni posta yolları yapıldı ve posta teşkilatı kurulması yönünde önemli aşamalar kaydedildi. 1838'de karantina teşkilatı kuruldu.

Reformlarda Yaşanan Sıkıntılar

II. Mahmud reformlarını yaparken Pertev Mehmed Said Paşa ve Hüsrev Paşa ön plandaydılar. Bazı konular meşveret meclisinde tartışıldı, bazıları ise anlık olarak karara bağlandı.

Reformlar planlı, programlı olarak değil de kısa vadeli sonuçlar düşünülerek çok hızlı yapıldığı için bazı kurumların işleyişinde sıkıntılar çıktı ve bu yüzden birçok defa yeni düzenlemelere gidildi. Hem II. Mahmud, hem Tanzimat, hem de sonraki dönemlerde defalarca yeni kurumlar kuruldu, lağvedildi, başka yerlere bağlandı. Birleştirildi, ayrıldı, tekrar müstakil olarak kuruldu. Yani bir türlü karar verilemediği gibi yeni düzen de hemen kurulamadı. Devlet adamlarının kendi düşüncelerine göre devleti şekillendirme istekleri yüzünden liberal ve muhafazakâr kanat arasında nüfuz mücadelesi meydana geldi. Bu mücadele sürece darbe vurdu. Devlet işleyişindeki teamül ve alışkanlıklar ortadan kalktığı ve yenileri de hemen oluşmadığı veya dirençle karşılaştığı için birçok aksaklıklar meydana geldi. Yeni devlet yapısının oturtulması çok uzun bir zaman aldı.

Sultan Mahmud, sadrazamlığı başvekâlete dönüştürüp, müstakil bir makam olmaktan çıkarıp, bir nezarete ilâve suretiyle idaresini kararlaştırmıştı. Başvekâlet, nezaretleri yönetmekten ziyade koordinasyonu sağlayacaktı. İlk başvekil dahiliye nazırı olmuştu. Ancak başvekâlet uzun ömürlü olmadı. Sultan Abdülmecid tahta geçince Hüsrev Paşa, kendisini eski yetkilerle sadrazam ilan ettirdi. Dahiliye Nezareti kaldırılarak yetkileri sadarete devredildi. Ancak 20 yıl sonra 1869'da Dahiliye Nezareti yeniden kuruldu.

Sultan Mahmud döneminde hazineler birleştirilerek kurulan Maliye Nezareti, Sultan Abdülmecid zamanında lağvedilip, Hazine-i Âmire ve Hazine-i Mukataat defterdarlıkları tekrar kuruldu. İki yıl sonra hazineler tekrar birleştirilip maliye nezareti yeniden ihdas edildi.

Bu yeniden yapılanma çerçevesinde meclisler ihdas edildi. Meşveret Meclisi'nin dışında, geleneksel meclis uygulaması olmadığından birçok mesele ortaya çıktı. Meclise ilk atanan üyeler diğer işleriyle birlikte meclis üyeliğini yaptıkları için çalışmaları verimli olmadı. Bir süre sonra meclis üyelikleri müstakil memuriyet haline getirildi. Meclis üyelerinin aralarındaki rütbe farkları da meclis çalışmalarını olumsuz etkilemişti. Bir süre sonra meclis üyelerinin rütbeleri eşitlendi. Bazı meclisler zaman içerisinde kapatıldı veya başka kurumlara bağlandı. Hükümete yardımcı olması için kurulan "Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbıâli" birçok konuda çalışma yapacaktı. Ancak verimli çalışamayınca 1839'da lağvedildi. Başarılı çalışmalar yapan "Meclis-i Umur-ı Nâfia" ise 1839'da Ticaret Nezareti'ne bağlandı. 1838'de kurulan Meclis-i Vâlâ ile 1854'te kurulan Meclis-i Âlî-i Tanzimat gibi reformlarla ilgili düzenlemeleri ve kontrolü yapan meclislerin aynı anda olması bazı sıkıntılara sebep olduğu için 1861'de iki meclis "Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye" adıyla birleştirildi.

Kurumların isimlerinin oturması da zaman almıştır. Örneğin nezaretlerin kurulması üzerine oluşturulan Meclis-i Vükelâ, yani bakanlar kurulu "Encümen-i Mahsus, Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ, Meclis-i Has, Meclis-i Meşveret, Meclis-i Hass-ı Vükelâ, Meclis-i Hass-ı Meşveret, Meclis-i Hass-ı Âlî, Meclis-i Âlî-i Vükelâ, Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ, Meclis-i Mahsus ve Heyet-i Vükelâ" gibi birçok farklı isimle anılmıştır.

Ali Akyıldız'ın tespitlerine göre, II. Mahmud ve daha sonra Tanzimat döneminde yapılan reformlardaki sıkıntıların üç sebebi vardı. Ne yapılacağını tespit edip, uygulayacak yetişmiş devlet adamı, reformlar yapmak için gerekli mali kaynak ve devlet devamlı savaş tehdidi altında olduğu için reformları soğukkanlı olarak yapacak zaman sıkıntısı çekilmişti. En önemli mesele hem reform yapacak, hem de yapılan reform-

ları uygulayacak, yani bu kadar büyük işin altından kalkabilecek kadroların olmamasıydı. Yetişmiş insan eksikliği çekildiği için yeni kurumların başına eskiden benzer görevi yapanlar getirilmek zorunda kalınmıştı. Bu yüzden de reformlar eski kadrolar tarafından yürütülmüştü. Reformları uygulayacak bürokrat ve memurların isteksizlik ve karşıtlıkları da ıslahat sürecinin sağlıksız yürümesine sebep olmuştur.

MISIR, KAVALALI'NIN İZİNDEN GİTSE İSLAM DÜNYASI'NIN LİDERİ OLACAKTI

Batı Medeniyeti farklı milletlerin bayrağı birbirinden devralmasıyla sürekli yenilenerek bugüne kadar geldi. 15. yüzyılda Portekiz, 16. yüzyılda İspanya, 17. yüzyılda Hollanda, 18. yüzyılda Fransa, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de ABD, Batı Medeniyeti'nin motor gücü oldu. İslam Medeniyeti ise Araplar ile tarih sahnesine çıktı. Araplar'ın yorulduğu zaman ise Türkler bayrağı devralıp yaklaşık 900 yıl İslam Medeniyeti'nin temsilcisi oldular. Ancak sonunda Türkler de yoruldu ve Osmanlı İmparatorluğu çökmeye başladı. Türk milleti alternatif çıkmaması yüzünden en zor günlerinde bile İslam Medeniyeti'nin temsilcisi oldu. 19. yüzyılın başlarında Mısır, Kavalalı'nın reformlarıyla liderlik yönünde bir adım attıysa da Kavalalı'nın ölümünden sonra kendisi gibi kuvvetli bir lider çıkmaması yüzünden bu şansını kaçırmıştı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Mısır'a geldi. Kısa sürede Mısır'ın tek hâkimi oldu. Osmanlı yönetiminin 1805'te Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır valisi olarak tanımasıyla Mısır tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu. Kavalalı görünüşte valiydi ama Mısır'ı bir hükümdar gibi yönetiyordu. Sudan'ı da hâkimiyeti altına almıştı.

Mısır Hakimi

1821'de başlayan Yunan isyanının bir türlü dizginlenememesi üzerine II. Mahmud, Kavalalı'dan yardım birlikleri istedi. Kavalalı, oğlu İbrahim Paşa'ya Mora valiliği verilmesi şartıyla bu isteği kabul etti. Mora'da bir süre savaşan İbrahim Paşa'nın Avrupalı emperyalist güçlerin müdahalesi üzerine, kimseye danışmadan Mısır kuvvetlerini Mora'dan çekmesi İstanbul'da ciddi rahatsızlığa yol açtı.

Mehmed Ali Paşa ise Mora'nın kaybedilmesi üzerine Suriye valiliğinin kendisine verilmesini istedi. Verilmeyince Kasım 1831'de İbrahim Paşa kara ve denizden Suriye'ye girdi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa bu harekâtı, sadece hakkı olan bir bölgeyi ele geçirmeyi hedefleyen bir sefer olarak ilan etti ve padişaha bağlı olduğunu vurguladı. Ancak Mısır valisinin asıl gayesi ise bağımsızlıktı.

İbrahim Paşa 1831-1832 kışında Suriye, Lübnan ve diğer bölgeleri ele geçirdikten sonra iki savaşta Osmanlılar'ı mağlup etti. 21 Aralık 1832'de Konya yakınlarında yapılan savaşta ise Osmanlı ordusunu tekrar mağlup ve sadrazamı esir etti. Osmanlı yönetimi bunun üzerine diplomasiye başvurdu. Ancak güçlü bir Kavalalı yerine zayıf bir Osmanlı'yı tercih eden Rusya İstanbul'a asker gönderdi. Rus birliklerinin İstanbul'a gelmesinden rahatsız olan İngiltere ve Fransa, Osmanlı hükümeti ve Kavalalı üzerinde baskı kurarak, iki tarafı savaşa son verdirdiler. 6 Mayıs 1833'te meydana gelen Kütahya uzlaşması ile Suriye ve Adana Mehmed Ali Paşa idaresine verildi.

Savaş, Haziran 1839'da yeniden başladı. Osmanlılar, Nizip Savaşı'nda ağır bir mağlubiyet daha aldı. Ancak Mısır meselesinin bu ikinci safhasında da son sözü söyleyen yine büyük güçler oldu. Osmanlı tarafını tutan etkin İngiliz diplomasisi sayesinde imzalanan 1841'deki Londra Antlaşması'yla Mehmed Ali Paşa, Mısır'ı ırsen idare etme hakkına karşılık,

Suriye, Hicaz ve Girit'i terk etti. Avrupalılar Kavalalı'ya "Son Firavun" derler.

Kavalalı'nın Reformları Devam Etmedi

Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'da pek çok reforma imza attı. Bu yenilikler içerisinde askerî alanda yapılanlar oldukça önemliydi. 1820'de Asvan'da Harbiye Mektebi açıldı. Avrupa tarzında modern bir ordu kurmayı düşünen Kavalalı, Fransız Subay Joseph Sève'yi (Süleyman Paşa) bu işle görevlendirdi. Modernleşme sürecinde pek çok kalifiye yabancı uzmandan istifade edildi ve askerî okulların sayısı giderek arttı. Ordunun ihtiyacının karşılanması için fabrikalar kuruldu.

Kavalalı, divan ve meclisler oluşturularak yönetim merkezîleştirmişti. Mısır'ın ekonomik ve kültürel açıdan kalkınması için önemli faaliyetlerde bulundu. Fransızlar'ın yardımıyla birçok modern okul açıp, ordusunu yeni usullere göre yetiştirdi. Ordunun silah ve mühimmat ihtiyacı için imalathaneler açtırdı. Kavalalı'nın Fransa'dan getirdiği uzmanlar Osmanlı İmparatorluğu'na gelenlerden daha iyi askerlerdi. Mehmed Ali Paşa, iyi ücret ödeyerek getirttiği bu uzmanlar sayesinde ordusunu Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha ileri bir seviyeye getirmişti.

Nil taşkınlarının verdiği zararları önlemek amacıyla birçok sed inşa edildi. Ekilebilir araziyi arttırmak için sulama sistemini ıslah etti. Mısır'da tarımın gelişmesini sağlayıp, birçok imalathanenin açılmasını da sağladı. Pamuk cinsi ıslah edilmesiyle Mısır pamuk üretiminde önde gelen bir yer oldu. Mısır'da ekilebilir arazi sahası iki misline çıkarılmıştı.

Kavalalı zamanında 1820'de kurulan Bulak Matbaası bastığı eserlerle, önemli bir kültür merkezi oldu. 1828'de Vekâyi-i Mısır adlı resmî bir gazete Arapça ve Türkçe olarak yayımlanmaya başlandı. Kavalalı, Mısır'da modern eğitimin temelleri-

ni atıp ülkenin dört bir yanında okullar açtı. 1809'dan itibaren Avrupa'ya okumaları için öğrenci gönderdi.

Kavalalı, Mısır'ı 1847'ye kadar yönetti. 1847'nin sonlarına doğru bunama alâmetleri baş gösterince oğlu İbrahim önce vekâleten yerine geçti. 1848 Eylül'ünde ise asaleten Mısır valisi oldu. Ancak 1848 Kasım'ında babasından önce vefat edince Mısır'ın başına Ahmed Tosun Paşa'nın oğlu I. Abbas Hilmi Paşa geldi. I. Abbas Hilmi, dedesi Kavalalı döneminde takip edilen Batılılaşma politikasını terk etti. Avrupalı uzmanların işine son verdi. Böylece Kavalalı'nın başlattığı modernleşme hamlesi yarım kaldı.

Kavalalı'nın kurduğu hanedan 1945'e kadar Mısır'ı yönetti. Kavalalı'nın reformları İslam dünyası için bir umut olabilirdi. Ancak devamı gelmedi ve Mısır, İslam dünyasının temsilcisi olamadı. Hâlihazırda görünen Türkiye'den başka alternatif olmadığıdır.

TARİHİMİZDE BİR DÖNÜM NOKTASI: TANZİMAT

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonlarından itibaren reformlar yaparak ayakta kalmaya çalıştı. Ancak Avrupa ile devamlı mücadele edildiği için reformlar panik hâlinde yapıldığından ve yeterli zaman olmadığından istenilen başarıya ulaşılamadı.

Tanzimat Nedir?

"Tanzimat nedir" sorusu belki de yakın tarihimizin en zor sorusudur. Kimilerine göre Tanzimat, Türk laikliğinin, Türk anayasa ve parlamenter geleneğinin, yani modernleşmemizin şanlı mübeşşiridir. Kimilerine göreyse Tanzimat, bu memlekette Batı taklitçiliğinin miladıdır. Kimileriyse Tanzimat'ı iyi niyetli bir teşebbüs kabul edip, daha sonra "ama" ile başlayan bir parantez açıp "yetersizdi" diyerek sözlerine devam ederler. Tüm bu değerlendirmeler ya ideoloji penceresinden ya da sebebi bir tarafa bırakıp tamamen sonuca göre hüküm vererek yapılmıştır.

Tanzimat'ın iki esas gayesi vardı: Bunların ilki, Sırp (1804) ve özellikle Yunan (1821) ayaklanmalarında kendini bulan ve imparatorluğu temellerinden sarsan milliyetçi fikirlerin önünü almaktı. Giderek bir Osmanlı milleti oluşturmak fikri bu endişeden kaynaklandı. İkinci gayesi ise merkezi otoriteyi imparatorluğun tamamında hâkim kılmaktı. Bazı araş-

tırmacılar, Tanzimat Fermanı'nın yalnızca, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için İngiltere'nin yardımını temin etmek ve Liberal Avrupa kamuoyunu kazanmak adına Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanmış siyasî bir manevra olduğunu iddia ederler. Bu doğru olmakla beraber Mısır isyanı tek başına Tanzimat'ın sebebi değil, sadece hızlandırıcısıydı.

Tanzimat sürecini, kendisinden önceki yenilik fikir ve uygulamalarından ayıran ve onlara nispetle daha başarılı kılan en önemli faktör, bu dönemde yenilik fikrinin kişilere bağlı bir faaliyet olmaktan çıkartılıp, sistemleştirildikten sonra kurumlaştırılmasıydı.

Gülhane'de Tarihi Gün

II. Mahmud döneminde başlayan reform çalışmaları Sultan Abdülmecid tahta çıktıktan sonra da devam etti. Bürokrat ve ulemanın katıldığı meşveret meclisinde kabul edilen ilkeler mazbata hâline getirilip, devlet ricâli tarafından imzalandıktan sonra padişah tarafından onaylandı.

3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'ndaki Gülhane Bahçesi'ndeki meydanda, saray erkânı, ulema, şeyhler, lonca başkanları, memur ve subaylar, Rum ve Ermeni patrikleri, Hahambaşı, sefaret temsilcileri davete icabet edip, meydandaki çadırlarda yemeklerini yedikten sonra kendilerine gösterilen yerlere geçti. Halktan birçok kimse de törene şahit olmak için yerlerini almışlardı. Meydana hâkim bir yere yüksekçe bir kürsü kurulmuş, Sultan Abdülmecid de Gülhane'de bulunan kasra inmişti.

Sultan Abdülmecid, Mustafa Reşid Paşa'ya kırmızı atlas bir kese gönderdi. Paşa kürsüye çıktı, atlas keseyi öpüp başına koyduktan sonra dikkatle açtı. İçinden çıkan hatt-ı hümayunu tekrar öpüp başına koydu. Kalabalığı şöyle bir süzdükten sonra, yüksek bir sesle hattı okumaya başladı. Böylece

bir devre adını veren Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu cümle cihana ilan edildi. Sultan Abdülmecid, Hırka-i Şerif Dairesi'nde fermanda vaat edilenlerin hepsine uyacağına dair yemin etti. Tanzimat Fermanı, hem devletin resmî gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlandı hem de her eyalet valisi ve sancak mütesellimine yeni bir hatt-ı hümayunla bildirildi. Bu hatt-ı hümayuna göre Tanzimat Fermanı önce şehrin meydanında merasimle okunacak, sonra da her bir kaza ve kasabaya ayrı ayrı gönderilip halka izah edilecekti. Bâbıâli, bir yandan yeni bir sürecin başladığını göstermek istiyor, bir yandan da bu sürecin yanlış anlaşılmasının önünü almaya çalışıyordu.

Tanzimat Fermanı'nın Vaatleri

Hatt-ı Hümayun'da önce durum tespiti yapılıyordu: Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren "Kur'an ve Şeriat"a sımsıkı bağlı kaldığı için güçlü ve müreffeh olmuştu. Ancak 150 yıldan beri "Kur'an ve Şeriat" bir kenara bırakılmış, bu yüzden de hem devlet hem de millet evvelki güç ve ihtişamını kaybetmişti. Yine de memleketin uygun mevkii, yeterli kaynakları ve halkın kabiliyeti akıllı bir şekilde yönlendirilirse, 5-10 sene zarfında bu kötü durumdan kurtulmak mümkündü. Bunun için yapılması gereken Allah'ın yardımı ve Hazreti Peygamber'in inayetiyle yeni kanunlar çıkartmaktı.

Hatt-ı Hümayun'un ikinci bölümünde yeni kanunların neler olduğu ve niçin yapılacağı izah ediliyordu; Dünyada can ve namustan daha kıymetli bir şey olmadığına göre, bir kimsenin kendini tehlikede görüp, karakterinde ihanet olmasa bile bunları korumak adına devlete ve millete zarar verecek hareketlere teşebbüs etmemesi için güvenliğinin tesisi şarttı. Kişinin devlet ve millet gayreti, vatan muhabbetiyle çalışabilmesi, daimî bir ıstırap ve endişeden kurtulması ise ancak mal güvenliğinin teminiyle mümkündü. Evvela halkın mal, can ve namus güvenliği sağlanmalıydı. Devletin, memleketin muhafazası için lüzumlu asker ve diğer masraflarının ancak halkın

vergilerinden toplanan parayla karşılanabileceğine göre, bu vergi meselesine de çeki düzen verilmesi gerekliydi. Bunun için memlekete bir hayrı görülmeyen iltizamla vergi toplanması usulü terk edilecek ve herkesten emlâk ve kudretine göre münasip bir vergi alınacak, hiç kimseden kanun harici bir şey talep edilmeyecekti. Asker konusunda da düzenleme yapılarak nizamsızlığın önlenmesi, ticaret ve ziraatın bozulmaması için şimdiye kadar uygulanan askere alma şeklinden vazgeçilecektir. Artık lüzumu hâlinde her bölgeden nüfusuna uygun miktarda asker talep edilecek ve askerlik 4-5 seneyle sınırlandırılacaktı.

Son bölümde, bütün bu vaatlerin nasıl gerçekleştirileceği ele alınıyordu. Buna göre, artık hiç kimse yargılanmaksızın açık veya gizli surette cezalandırılmayacaktı. Kimse kimsenin namusuna tasallut edemeyecek, herkes kendi mülkünde tam bir serbestiyetle yaşayacaktı. Müsadere uygulaması, yani devletin kişilerin malına hazine adına el koyması kaldırılacak, bu kişinin mirası varisleri tarafından tasarruf edilecekti. Verilen bütün bu haklardan Müslim ve Gayrimüslimler eşit bir şekilde yararlanacaktı. Son olarak, memurların yargılanması için bir ceza kanunnamesi hazırlanacak, rüşvetin her türlüsü şiddetle cezalandırılacak, henüz maaşı olmayan memurlara yeterli miktarda maaş tahsis edilecekti.

Tanzimat Nasıl Karşılandı?

Tanzimat Fermanı'nın ilanı imparatorluk bünyesinde büyük yankı uyandırdı. Herkes fermanda belirtilen hususları kendi zaviyesinden yorumlamaya girişti. "Padişah frenkleşti, Mehmed Ali Paşa Müslüman kaldı", "Reşid Paşa, gâvurlarla anlaştı" gibi sözler kahvelerde dilden dile dolaştı. Eyaletlerdeki birçok vali, Tanzimatçıların hedeflediği merkeziyetçi yapı yüzünden fermana soğuk baktı. İltizamın kaldırılması, bu sistemden beslenen mültezim ve âyanları Tanzimat'a

muhalif kıldı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Tanzimat'ın ilanını kendisine karşı yapılmış bir "şah hamlesi" olarak değerlendirdi.

İngiltere ve Fransa, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu müspet karşıladılar. Medenî dünyanın bir parçası olmayı hak ettiğimizi söyleyip, "Avrupaî tarzda inkılâp" gibi büyük sıfatlarla selamladılar. Avusturya Başbakanı Prens Metternich, Tanzimat Fermanı'na menfi baktı. Yine de İstanbul'daki elçisine, sultana ferman hakkındaki olumlu düşüncelerini iletmesini söyledi. Mektup gönderip, Osmanlılar yenilik yapacaklarsa bunu kendi gelenek göreneklerinden, kendi dinlerinden, kendi medeniyetlerinden hareketle yapmalarını tavsiye etti. Asırlardır güneye inme politikası izleyen ve buna hayli yaklaşan Ruslar ise şimdi olmadık vaatlerle karşılarına çıkan Tanzimat Fermanı'nı komedi olarak nitelendirdiler. Ruslar'a göre Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Rusya'nın nüfuzunu azaltıp, İngiltere ve Fransa'nın ise nüfuzunu arttıracaktı.

Tanzimat'ın Uygulanması

Tanzimat reformları ülkenin bütün bölgelerinde aynı anda yürürlüğe konulmadı. Birçok düzenleme önce belirli bir örnek bölgede denendikten sonra, imparatorluğun diğer bölgelerine de teşmil edilmeye çalışıldı. Bu örnek bölgeler genellikle merkeze yakın veya merkezin denetiminin güçlü olduğu yerlerdi. Uygulamada göze çarpan bir diğer husus da tedrici, yani zamana yayılmış bir ilerleme fikrinin benimsenmesiydi. Eski kurumlar kaldırılmaksızın kendi hallerine terk edilip, bunların hemen yanı başlarında yeni müesseseler kurulmuştu. Bir süre sonra eski kurum yenisi karşısında âtıl hale gelip, kendiliğinden yok olup gidiyor ya da çok dar bir çevreye hitap eder bir tarzda varlığını güç bela sürdürecek duruma düşüyordu. Böylece yeni müessesenin kurumsallaşması için zaman kazanılıyor, eski ile yeni arasında bir kopuk-

luğun yaşanması engelleniyor, toplumsal muhalefetin önüne geçilmek isteniyordu.

Tanzimat'a Tepkiler

Tanzimat Fermanı, geleneksel yapıda ciddi değişimlerin yapılacağının resmen ilan edilmesiydi. Özellikle ilk yıllarda Tanzimat'ın vaatlerden fiiliyata geçmesinde nitelikli personel eksikliği yüzünden büyük sıkıntılar yaşandı. Fermanın uygulanmaya konulduğu ilk yıllarda birçok vali Tanzimat'ı uygulamada yetersiz kaldığı gerekçesiyle birkaç ay içinde mevkisini kaybetti.

Bazı eyaletlerin sınırlarının Tanzimat'la birlikte yeniden tespit edilmesi süreci, kimi durumlarda devletin başını ağrıttı. Mesela Cizre ve Midyat'ın Diyarbakır'a mı yoksa Musul'a mı bağlanacağı meselesi bölgede Bedirhan İsyanı'nın çıkmasına sebep oldu. Bedirhan Bey'in akrabalarından bazıları da Van'da isyan ederek, Tanzimat'ın vergi düzenlemelerinin hayata geçirilmesini önlediler.

Tanzimat'la ilan edilen yeni askerlik anlayış ve uygulaması imparatorluğun geniş coğrafyasında, halk nezdinde hoşnutsuzluk doğurdu. Halep'te, Bosna ve Hersek'te, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bazı aileler çocuklarının mecburi askerlik hizmetiyle mükellef tutulmasına karşı çıktılar. İmparatorluğun gayrimüslim tebaasının askerlikle mükellef tutulması meselesi ise Tanzimatçıları yıllarca uğraştıran bir mesele oldu ve ancak İttihad ve Terakki'nin iktidarı döneminde gerçekleştirilebildi.

1844'te Zaptiye Teşkilâtı'nın kurulması ve timar topraklarının bu yeni teşkilata devredilerek timarlı sipahilerin tasfiyesi, Tanzimat yönetimini uzun süre uğraştırdı. Bazı bölgelerde bu yüzden ayaklanmalar çıktı. Mesele ancak 1858 Arazi Kanunnamesi ile halledilebildi.

İmparatorlukta yeni bir ahenk oluşturmayı hedefleyen Tanzimat, bir bakıma dinler ve de cemaatler arasındaki mevcut düzenin bozulmasına sebebiyet vererek çeşitli hoşnutsuzlukların çıkmasına neden oldu. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki küçük bir huzursuzluk kısa sürede kanlı bir çatışmaya dönüşebiliyordu. Lübnan hadiselerinde, Cidde hadiselerinde hep bu dinî gerginlik ön plandaydı.

Tanzimat'ın uygulanmasına yönelik tepkiler, imparatorluğun doğusunda genelde hoşnutsuzluk ya da bir isyanla neticelenirken, batısında ise Niş ve Vidin isyanları örneklerinde olduğu gibi derhal milliyetçi karakter taşıyan ve büyük güçlerin ilgisini çeken daha büyük meseleler hâlinde tezahür etti.

AVRUPA'NIN ZORUYLA YAPILAN REFORM: ISLAHAT FERMANI

Avrupalı devletler, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Tanzimat Fermanı'nın yeterli olmadığını söyleyerek Osmanlı İmparatorluğu'na ülkesindeki gayrimüslimlere yeni haklar verilmesi için devamlı baskı yaptılar. 1856 Paris Antlaşması'ndan önce barış şartlarını belirlemek için Viyana'da toplanan konferansta da aynı meselenin üzerinde durdular. Osmanlı İmparatorluğu bunu, kendi iç işlerine karışma olarak gördüğü için kabul etmedi.

Yeniden toplanan Viyana Konferansı'nda, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasına verilen imtiyazların genişletilmesi ve barış antlaşmasından önce ilan edilmesi kararlaştırıldı. İngiliz Elçisi Stanford Canning, İslâmiyet'ten ayrılmayı yasaklayan şer'i kanunların da değiştirilmesini istedi ve bunda da başarılı oldu.

Islahat programının barış antlaşmasında zikredilmesi ve Avrupalı devletlerin teminatı altına alınması istendiyse de Osmanlı yönetimi bunu kabul etmedi. Sonunda bu durumun padişahın kendi isteğiyle gayrimüslim tebaasına verdiği yeni haklar olduğu intibaını uyandırmak için ıslahatın bir ferman ile duyurulması kararlaştırıldı ve düzenleme 18 Şubat 1856'da Bâbıâli'de törenle ilan edildi. Fermanın birer kopyası barış antlaşmasına katılan devletlere de verildi. Paris Kongresi sı-

rasında Avrupalı devletler, Islahat Fermanı'nın, antlaşmada zikredilmesi için tekrar baskı yaptılar. Osmanlı devlet adamlarının bütün direnmelerine rağmen, Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesinde Islahat Fermanı'ndan söz edildi.

Farklı Vergi Yok

Islahat Fermanı'nda Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi, herkesin can ve mal emniyeti, ırz ve namus güvencesi olduğu vurgulanıyordu. Kanunlar önünde herkes eşitti.

Gayrimüslimler de Müslümanlar gibi askerlik yapacaklar, farklı vergiler vermeyeceklerdi. Bu, hukuk eşitliğinin bir gereğiydi. İltizam sistemi kaldırılacak, rüşvet önlenecekti. Hiç kimse din ve mezhep değiştirmeye zorlanamazdı.

Fermanda ekonomik durumun düzeltilmesiyle ilgili hususlar da yeralıyordu: Bütçe sıkı bir şekilde denetlenecek, bankalar kurulacak, yabancı sermayeden yararlanılacaktı. Ceza ve ticaret kanunları yapılacak, hapishane sistemi iyileştirilecek, Müslümanlar'la Gayrimüslimler arasındaki davalar için karma mahkemeler kurulacaktı. Gayrimüslim cemaatleri dönemin şartlarına göre yeniden yapılandırılacaktı.

Müslüman-Gayrimüslim eşitliği önemle vurgulanmış ve gayrimüslimlerin haklarının ne şekilde güvence altına alınacağı belirtilmişti. Osmanlı tebaasından birine karşı küçük düşürecek hitaplar yasaklanmıştı. Merkez ve taşradaki yönetim organlarına gayrimüslimler de alınacaktı.

Tanzimat'ın Mimarı Ateş Püskürdü

Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşid Paşa, Islahat Fermanı'nın ilanı üzerine bir layiha hazırlayarak konuyla ilgili düşüncelerini belirtti. Reşid Paşa, Islahat Fermanı'nı genel olarak desteklemekle birlikte bazı maddelerine şiddetle karşı çıktı.

Islahat Fermanı'nın Paris Antlaşması'nda zikredilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu taahhüt altına sokmuştu. Koca Reşid Paşa, bu yüzden fermanın Avrupalı elçilerle hazırlanmasının ve Paris Antlaşması'nda zikredilmesinin büyük bir hata olduğunu ifade ederek, Islahat Fermanı'nın ülkeyi tahrip için Avrupalılar'a verilmiş bir silah olduğunu ve fermanı imzalayan Âlî ve Fuad paşaların hain olduğunu iddia etmişti.

Mustafa Reşid Paşa, layihasında fermanda zikredilen düzenlemelerin toplumda huzursuzluk yaratacağı ve bu durumda dış müdahalelere davetiye çıkaracağı belliyken yönetimin muhtemel hadiselere karşı hazırlık yapmamasını da tenkit etmişti.

Avrupa Müdahalesi

Islahat Fermanı, gayrimüslimlerin imparatorluktaki statüsünü değiştirdi ve onların cemaat yapısını da yeniden düzenledi. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde olaylar meydana geldi. Maraş, Halep, Şam, Cidde ve Selanik gibi yerlerde Müslümanlar'la gayrimüslimler arasında çatışmalar oldu ve bu kargaşa sırasında bazı Avrupalı görevliler öldürüldü. Avrupalılar, özellikle Rumeli, Girit ve Lübnan gibi gayrimüslimlerin sayıca fazla olduğu yerlerdeki olaylarda Osmanlı topraklarına çeşitli müdahalelerde bulundular.

Osmanlı yönetimi, Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesine göre içişlerine müdahale edilmemesi gerektiğini savunurken, Avrupalılar aynı maddenin Islahat Fermanı'nın uygulanmasının nezaretini kendilerine verdiğini iddia ettiler.

İngiliz Elçisi Bulwer, Osmanlı hükümetine mali durumunu düzeltmek için Islahat Fermanı'nda bahsedilen Avrupalılar'a emlâk satışı ve kiralanması ile yabancı sermayenin ülkeye girişini engelleyen vakıf mevzuatının değiştirilmesini tavsiye etti. Ayrıca Islahat Fermanı'nda yer almayan bir hususu, Osmanlı maliyesinin milletlerarası bir komisyona bırakılmasını istedi.

Osmanlı hükümeti, milletlerarası komisyon fikrini reddetmesine rağmen yeni oluşturduğu maliye meclisine Batılı üç üye aldı. Ancak meclis, ekonomi sahasında başarılı olamadı. Bâbıâli uzun süre direnmesine rağmen baskılar sonucu, 1867'de Batılılar'ın emlâk satın almalarına izin verdi. Ayrıca 1867'de vakıfların da satılabileceği yönünde bir karar çıktı.

Taviz tavizi doğurdu. Her istediklerini aldıklarını gören Avrupalılar'ın isteklerinin ardı arkası kesilmedi. İngiltere, 1860'ta Bâbıâli'ye çok ağır şartları ihtiva eden bir ıslahat projesi sundu. Osmanlı hükümeti baskılar üzerine, 1861 Şubat'ında yeni bir ıslahat programı ilan etti.

Islahat Fermanı ne getirdi?

Islahat Fermanı, tamamen Müslüman olmayan tebaa ve Avrupalı devletlerin vatandaşları ile ilgili hükümleri içeriyordu. Bu ferman, Tanzimat'ın aksine dışarının zorlaması ile hazırlanmıştı. Tanzimat Fermanı'nda Batılılara karşı herhangi bir taahhüt verilmemişken, Islahat Fermanı'nın Paris Antlaşması'nda zikredilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu taahhüt altına sokmuştu. Islahat Fermanı, gayrimüslimlerin Osmanlı toplumundaki statülerini değiştirdi ve imparatorluğun uyguladığı zımmi hukukunu sona erdirdi.

Cevdet Paşa, bazı alafranga çelebilerle bazı devlet ileri gelenlerinin, Islahat Fermanı'nı Avrupalılar'la ittifakımızın bir delili olarak gördüklerini ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin kaynaşacağına ve ülkemizde medeniyetin gelişeceğine inandıklarını söyler. Ancak tam tersi bir durum meydana geldi ve Avrupa devletlerini arkalarına alan gayrimüslimler bağımsızlıklarına giden yolda adım adım ilerlediler.

BİZE 160 YIL ÖNCE AVRUPALISINIZ DEMİŞ AMA HEP KANDIRMIŞLARDI

1856'da Paris Antlaşması'nda imparatorluğun toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin güvencesi altına alınmış ama Batılılar 20 yıl sonra 93 Harbi'nde Rusya karşısında bizi yarı yolda bırakmışlardı.

Kırım Savaşı ve Tesirleri

Sultan Abdülmecid döneminde 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı çıktı. Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Sardinya-Piyemonte Krallığı ile birlikte Rusya'ya karşı savaştı. Rusya bu savaşta mağlup oldu.

Kırım Savaşı, 20. yüzyıldaki iki dünya savaşının bir öncüsü gibidir. Bu savaşta uygulanan yeni taktikler, kullanılan yeni silahlar, hemşirelik hizmetleri ve ilk defa muhabirlerin çatışmaları yerinden izleyerek, cepheden gazetelerine haber göndermeleri Kırım Savaşı'nın özelliklerindendir.

Savaş sırasında Avrupalı devletlerle ilişkiler gelişti. Savaş sürerken Sultan Abdülmecid, daha sonra da Sadrazam Reşid Paşa, Fransız elçiliğini ziyaret ettiler. Osmanlı tarihinde ilk defa padişah ve sadrazam bir elçiyi ziyaret etmişti. Savaş sonrasında Sultan Abdülmecid, Fransız elçiliğinde tertip edilen baloya Légion d'honneur nişanını takarak katıldı. İlk defa bir Osmanlı padişahı bir baloya katılıyordu. Paris Antlaşması'n-

dan sonra ise Paris'teki Osmanlı elçiliğinde, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un da katıldığı bir balo düzenlendi.

Kırım Savaşı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na büyük tesirleri oldu. Savaşın maliyetini karşılamak için 1854'te savaş esnasında, Osmanlı tarihinde ilk defa dışarıdan borç para alındı. Ancak alınan ilk borç savaş için harcandığından, bir müddet sonra hem borcu ödemek hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalındı. Bu durum da Düyûn-ı Umûmiye'ye giden yolun, yani imparatorluğun maddi iflasının başlangıcı oldu.

Kırım Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok teknolojik yenilikle tanıştırdı. Savaş sırasında haberleşmeyi temin için İngilizler, İstanbul ile Varna ve Varna ile Kırım arasında telgraf hattı çektiler. Fransızlar ise Varna'dan Avusturya'ya kadar bir hat uzattılar. Böylece icadının üzerinden çok geçmeden telgraf, Osmanlı ülkesine geldi. Karaköy Limanı'na müttefik gemileri yaklaşamayınca, burada büyük bir rıhtım inşa edildi. İngiliz ve Fransızlar'ın dikkat çekmeleri üzerine, Çanakkale ve İstanbul Boğazı ile kıyılarında 18 adet fener inşa edildi. Fenerbahçe ile Haydarpaşa arasında, askerî amaçlarla 3 kilometrelik bir demiryolu yapıldı. Bu, imparatorlukta kurulan ilk demiryoludur.

Savaş esnasında İstanbul'da, Avrupalılar'ın bulunması, yerli ahalinin Avrupalılar'ın ileri sürdüğü gibi uygun yol ve kaldırımlar, sokakların daha iyi temizlenmesi ve ışıklandırılması, lağım kanalları ve su boruları döşenmesi isteklerine yol açtı. Bu harp sırasında İngiliz askeri Doktor Pincoffs'un tavsiyesi ile batı tarzında ilk Osmanlı mesleki örgütü, Societe Medicale de Constantinople adıyla kuruldu.

İstanbul'da savaş müddetince çok sayıda Avrupalı asker, subay ve onların aileleri yaşamıştı. Avrupalılar'ın, İstanbul sokaklarında görülmesi, Osmanlılar'ı onların yaşam tarzları-

na alıştırdı ve Avrupa modası İstanbul'a girdi. Bütün Avrupalılar'a düşman gözüyle bakma azaldı.

Bu savaş yüzünden oluşan yakınlıktan istifade eden Osmanlı devlet adamları Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu kıyasladılar. Örneğin Cevdet Paşa o yıllarda bir şehirde çıkan yangın sonrasında İngilizler'in olayın mağdurlarına daha çabuk ulaştıklarını söyler.

İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve Sardunyalı askerlerin harcamaları esnafı önemli ölçüde zenginleştirdi. Zenginleşen esnaf ise lükse yöneldi. Cevdet Paşa, harem kadınlarının müsrifleşmelerinin ve mesire yerlerinde sık sık görünmelerinin Kırım Savaşı yıllarında meydana geldiğini belirtir. Halk ise savaş yüzünden daha da yoksullaştı. Osmanlı yönetimi savaşın yanı sıra, bir de göçlerle uğraşmak zorunda kaldı. Savaştan sonra Kırım ve Kafkasya'dan göçen yüz binlerce muhacir ülkenin değişik yerlerine (Sivas, Adana vs.) yerleştirildi.

İngiliz ve Fransız elçilerinin Osmanlı yönetimi üzerindeki etkisi arttı. Bu savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam ve nazır olabilmek için iki elçiliğin desteğini temin etmek önemli hâle geldi.

Artık Avrupalıyız

Savaşın sonunda düzenlenen Paris Konferansı'na savaşan bütün devletler katıldı. Osmanlı heyetinin başında Âlî Paşa bulunuyordu. Burada özellikle büyük devletlerin kendi çıkar çatışmaları ön plana çıktı. Osmanlılar bu anlaşmazlıkların kendilerine zarar vermemesi için büyük çaba gösterdiler. Uzun görüşmelerin ve diplomatik manevraların sonunda, 30 Mart 1856'da Paris Antlaşması imzalandı. Buna göre tüm devletler işgal ettikleri toprakları boşaltacak, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı antlaşmayı imzalayan devletlerin garantisi altında olacaktı. Ayrıca Osmanlı

İmparatorluğu'nun uygulamaya koyduğu Islahat Fermanı da antlaşmada zikredilerek onaylandı.

Osmanlı İmparatorluğu ilk defa Avrupa devletleri içerisinde yer almış ve toprak bütünlüğü ile bağımsızlığı Avrupa'nın en büyük devletlerinin garantisi altına girmişti. Artık kendimizi Avrupalı görmeye başlamıştık.

Tanzimat ile başlayan Batılılaşma süreci, dışarıdan bir saldırı korkusu olmadan devam ettirilebildi. Âlî Paşa ve Fuad Paşa düşündükleri reformları rahatlıkla yapabildiler. Avrupa tarzı devlet yönetimi yavaş yavaş imparatorlukta uygulanmaya başlandı.

Avrupalılar Sözlerini Tutmadılar

Avrupalılar günümüzde nasıl sözlerini tutmuyorlarsa o dönemde ataları da aynı şeyi yapmışlardı. Rusya, Paris Antlaşması'nın hükümlerine rağmen Osmanlılar'a karşı Balkanlar'daki milletleri silahlandırıp, isyana teşvik etti. 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Avrupalılar, 21 yıl önceki antlaşmada taahhüt ettikleri bütün hususları unuttular. Osmanlı'yı Rusya karşısında yalnız bıraktılar. Bu savaşta Osmanlı Devleti büyük bir mağlubiyet aldı, Rus orduları Yeşilköy'e kadar geldiler.

Avrupalılaşma maceramız sırasında Osmanlı devlet adamları, Avrupalılar ne dedilerse yaptılar veya yapmaya çalıştılar. Ancak buna rağmen başımıza gelmedik bela kalmadı. Avrupalı devletler Osmanlı'yı milim milim doğrayarak milyonlarca metrekare toprak kaybetmemize, milyonlarca Müslüman'ın göç etmesine ve ölümüne sebep oldular.

OSMANLI'NIN OMURGASINI KIRAN SAVAŞ: 93 HARBİ

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, miladî takvimle 1877'de başlamıştı. Hicri takvimle ise savaşın başlangıcı 1294 yılıdır. Ancak bu dönemde mali durumu kullanılan Rumî takvime göre savaşın başlangıcı 1293 yılına rastladığı için bu savaş "Doksanüç Harbi" olarak adlandırıldı.

Rusya, 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'nın aleyhinde olan hükümlerinden, Almanya'nın Fransa'yı mağlup etmesi üzerine değişen Avrupa dengelerinden faydalanarak kurtuldu. Osmanlılar'a karşı Balkanlar'daki milletleri silahlandırıp, isyana teşvik etti. Kırım Savaşı'ndan sonra barış politikası takip eden Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sokup, Kırım mağlubiyetinin intikamını almak isteyen Rusya, bu amacını gerçekleştirmek için Slavlar'ı kışkırtma yolunu seçti. Hersek ve Bulgar isyanlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nu yalnız bırakmak için uğraştı. 1876 Bulgar isyanında Türkler'in binlerce Bulgar'ı, katlettiği propagandasını yayarak, dış borçlarını ödemediği için Avrupa kamuoyunda aleyhinde olumsuz hava esen Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa siyasetinde iyice yalnız kalmasını sağladı.

Gücümüze Bakmadan Savaşa Girdik

Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlılar'a karşı savaşa teşvik etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kazanması üzerine, Avrupalı devletler hadiselere bir çözüm bulmak üzere konferanslar tertip edip, Osmanlı yönetimine tekliflerini ilettiler. Osmanlı devlet adamları, Batılı devletlerin tekliflerini müzakere için toplandı. Müzakerenin sonunda Midhat Paşa, "Bu tekliflere karşı savaşmak için askerin gücüne bakılmaz. Biz Anadolu'ya 400 kişi ile geldik. Yine 400 kişi kalıncaya kadar savaşırız" dedi. Sadrazam Midhat Paşa'nın yanı sıra Serasker Redif Paşa ve Mahmud Celaleddin Paşa da savaş taraftarıydılar. Cevdet Paşa, bu hadiseyi "Midhat Paşa tüfeği doldurdu. Mahmud Celaleddin Paşa üst tetiği çıkardı. Redif Paşa ateş etti" şeklinde anlatır.

Osmanlı yönetiminin Karadağ'a toprak vermeyi ve imparatorlukta ıslahat yapmayı kabul etmemesi üzerine harekete geçen Rusya, Avrupa hukukunu ve imparatorluktaki Hristiyanlar'ı savunma iddiasıyla 24 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.

Rus Orduları Yeşilköy'e Geldi

Savaş, Tuna ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede cereyan etti. Harbin başlamasıyla birlikte hızla Romanya'ya giren Ruslar, kısa sürede Şıpka Geçidi'ni aştılar. Ruslar'ın başarıları, İstanbul'da paniğe yol açtı. Başkentin Bursa'ya taşınacağı söylentileri dahi çıktı. Savaşın İstanbul'da kurulacak bir askerî meclis tarafından yönetilmesi kararlaştırıldı. Görevlerinden alınan serasker ve serdar-ı ekrem Divân-ı harbe verildi.

Doğu Anadolu cephesinde ise Ruslar üç koldan harekete geçip, Erzurum'a ulaştılar. Aziziye tabyalarında Nene Hatun'un halkı teşvikiyle Ruslar durdurulabildi. Bu cephede

Ruslar'a karşı koyan Ahmed Muhtar Paşa'ydı. Paşa'nın daha önemli bir cephe sayılan Rumeli'ye gönderilmek üzere İstanbul'a çağrılmasından sonra, hiçbir ümidi kalmamasına rağmen Erzurum sonuna kadar dayandı.

Gazi Osman Paşa ise Plevne'de Ruslar'ı durdurdu. Ancak Plevne düştükten sonra Rus ilerleyişi tekrar başladı. Plevne'den sonra Edirne'ye yürüyen Rus kuvvetleri iyi bir savunma yapma imkânına sahip bu şehri, Vali Eyüp Paşa'nın mühimmatları havaya uçurup, çekilmesi üzerine, 20 Ocak 1878'de teslim aldılar. Bunun üzerine, II. Abdülhamid, bizzat Rus Çarı'ndan ateşkes talebinde bulundu. Rus orduları Yeşilköy'e kadar geldiler.

31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi ile savaş sona erdi. Barış görüşmeleri daha sonra Ruslar'ın karargâhlarını naklettikleri Yeşilköy'de (Ayastefanos) devam etti ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması imzalandı. Ayastefanos Anlaşması, Panslavizm'in bir zaferiydi ve Rusya'nın bu kadar avantajlı bir konuma gelmesi mevcut siyasi dengeyi bozuyordu. Bu yüzden anlaşma başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin yoğun muhalefeti ile karşılandı. 13 Haziran 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde, Ayastefanos Anlaşması'nın maddeleri yeniden ele alındı ve değiştirildi. Büyük devletler Berlin Anlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu sağlama aldıklarını söylemişlerdi. Ancak üzerinde 5.5 milyon insanın yaşadığı 212 bin kilometrekarelik arazi kaybedilmişti.

Niçin Mağlup Olduk?

Osmanlı İmparatorluğu gerek askerî teçhizat açısından, gerekse eğitimli asker açısından savaşa hazır değildi. Osmanlı ordusu sayı olarak Rus ordusunun üçte biri kadardı. Ayrıca Bulgar, Romen, Sırp ve Karadağlılar da Ruslar'la birlikte hare-

ket ettiler. Osmanlı İmparatorluğu, askerî malzeme bakımından büyük ölçüde dışa bağımlıydı. Harp için gerekli malzeme ve mühimmatın eksikliği ile Osmanlı donanmasının hiçbir varlık gösteremeyişi bu büyük mağlubiyetin önemli sebeplerindendir. Donanma asker naklinin dışında Ruslar'a karşı fazlaca kullanılamadı. Gemilerin iyi durumda olmasına karşılık, yeterli eğitime sahip üst düzey subayların bulunmaması sebebiyle donanmadan, bilhassa en gerekli yer olan Tuna'da Ruslar'a karşı faydalanılamadı. Bu savaşta imparatorluğun çok geniş bir alanda mücadele etmek zorunda kalması, kuvvetler arasındaki irtibatsızlık ve savaşın İstanbul'dan idare edilmesi de mağlubiyeti kolaylaştıran sebeplerdendir.

Büyük Göç

93 Harbi'nin en önemli sonuçlarından birisi başta Bulgaristan'daki Türk ahali olmak üzere birçok bölgedeki Rumeli Türkleri'nin, katliam ve baskılarla göçe mecbur edilerek, yaklaşık 500 yıldır yaşadıkları topraklarını bırakıp Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmalarıdır. Harbin sonunda birçok bölgedeki Türkler hemen hemen tamamen yok olmuştu. 500 bin kişi savaşta katledilerek, açlık ve hastalıktan öldü. Bir milyonu aşkın insan ise göç ederek, daha güvenli buldukları Şumnu, Batı Trakya, Makedonya, İstanbul ve Rodoplar bölgesine sığındı.

Bu göç dalgası vatanlarını terkeden insanların perişan bir şekilde yolculuk etmelerine ve devletin ekonomik açıdan daha da sıkışmasına sebep oldu. Muhacirler, Anadolu'da yerleştikleri yerlerde büyük sıkıntı çektiler, ayrıca o bölgelerin eski ahalileri ile de aralarında çeşitli ihtilaflar meydana geldi. İstanbul'a gelen aşırı göç yüzünden şehrin yapısı bozulmaya başladı.

Osmanlılar, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda tarihinde ilk defa tek bir devlet karşısında büyük bir hezimete uğramıştı. 93 Harbi ise Osmanlı'nın omurgasını kıran savaştır. Bundan sonra imparatorluğun mevcut hâliyle hayatta kalma şansı kalmamıştır.

OSMANLI BORÇ YÜZÜNDEN NASIL BATTI?

Osmanlı'nın borçlarını ödeyememekten dolayı mali olarak batışının hazin hikâyesi hem bize hem de bütün dünyaya tam bir ibretlik durumdur. Batılı devletler önce Osmanlı'yı borç almaya teşvik etmişler, sonra da devlet iflas edince ülkenin mali denetimini ele geçirmişlerdi.

İlk Borcu Kullanmadan Tazminat Ödedik

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumu 18. yüzyılın son çeyreğinde arka arkaya alınan büyük mağlubiyetler ve ödenen harp tazminatları sebebiyle ekonomik durum iyice kötüleşmişti. 1787'de Rusya ile savaşa girişildiğinde ülke içinden gerekli para temin edilemeyince borç alacak yabancı bir devlet aranmaya başlandı. Ancak borç alacak ülke bulunamayınca devletin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplanarak, darphanede para bastırılmak suretiyle savaş ihtiyaçlarının bir kısmı karşılanabildi.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi iyice kötüleşti. Ekonomik durumu düzeltmek için bir çıkış arandığı esnada İngiltere Elçisi Canning'in, Abdülmecid'e sunduğu reform planında, dışarıdan borçlanma hararetle tavsiye ediliyordu. Bu sıralarda Avrupa'da sermaye fazlası vardı ve bunu kullanacak yer arıyorlardı. Sermaye çevreleri yayınladıkları çeşitli broşürlerle bir taraftan Osmanlı İmparator-

luğu'nun reform hareketlerini överek Avrupa kamuoyunun güvenini artırmaya, diğer taraftan ise Osmanlı maliyesinin düzeltilmesi için borç alınması gerektiği konusunda imparatorluk yetkililerini iknaya çalıyorlardı.

Osmanlı devlet adamları bu tuzağa düşmekte gecikmediler. 1850'de Osmanlı maliyesi aylıkları ödeyemeyecek duruma gelince, Sadrazam Reşid Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri dışarıdan borç almak için harekete geçtiler. Bu duruma karşı çıkan padişahın eniştesi Fethi Paşa, Abdülmecid'i borç almaktan vazgeçirdiyse de borç antlaşması imzalandığı için Osmanlı İmparatorluğu mukavelenin feshi için 2 milyon 200 bin frank tazminat ödedi.

İlk Borcu Güle Oynaya Verdiler

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile Kırım Savaşı'na girdiğinde, bu harbin getirdiği parasal yükü karşılamak için, 1854'te savaş esnasında, tarihinde ilk defa dışarıdan borç para almak zorunda kaldı. Londra ve Paris'teki Palmer ve Goldschimid isimli iki banka grubundan 3 milyon sterlin borç alındı. Bu paranın 700 bin sterlinine bankacılık masrafları ve borcun ilk taksiti olarak el konulmuştu. Kalan miktarın tamamına yakını ise Kırım Savaşı için harcandı.

İlk borcu alan Sultan Abdülmecid, bu konuda şunları söylemişti; "Borç almamak için çok çalıştım. Lakin durum bizi borç almaya mecbur etti. Bunun ödenmesi gelirlerin artmasıyla, bu da ülkenin imarı ile olur".

Alınan ilk borç savaş için harcandığından, bir müddet sonra hem borcu ödemek hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalındı. 1855'teki 5 milyon sterlinlik borç oldukça olumlu şartlar altında alınmıştı. İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu borçlanmaya alıştırmaya çalışıyorlardı. Alınan bu borçları bir müddet sonra İngiltere

ve Fransa'nın, Osmanlı maliyesini denetleme istekleri izleyecekti.

Takip eden yıllarda özellikle Sultan Abdülaziz zamanında borçlanma artarak devam etti. Artık dışarıdan borç alınması Osmanlı devlet adamlarına hem kolay bir yol olarak görünmüş, hem de alışkanlık hâline gelmişti.

Faiz ödemeleri, emisyon kayıpları ve diğer masraflar çıktıktan sonra devletin kasasına ulaşan miktar, borç alınan paranın yüzde 33'üydü. Ayrıca alınan borçlar verimli olarak kullanılamamış, önemli bir kısmı savaş masraflarına, bir kısmı ise saray vs. yapımına harcanmıştı. Bu yüzden vadesi gelen borçları ödemek için yeni kaynaklar meydana getirilemediğinden, tekrar tekrar borç alınmış ve borçlar artarak devam etmişti.

Borç İstersen Maliyeni Biz Denetleriz

1860'ta yeniden borç alma ihtiyacı doğmuştu. Ancak daha önce kolayca borç veren Avrupalılar bu defa birçok şart ileri sürdüler. Osmanlı İmparatorluğu'ndan istenilenler şunlardı: Yabancılar devlet emlakını satın alma veya kiralama hakkına sahip olacaklar, devlet emlakı rehin gösterilmek suretiyle tahvil çıkarılacak, vakıf sistemi kaldırılacak, Osmanlı maliyesi uluslararası bir komisyonun denetimine girecek, devletin sahip olduğu orman, maden ve araziler özelleştirilerek, bir komisyon tarafından işletilecek.

Avrupalılar baştan beri hedeflemiş oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun denetlenmesi zamanının geldiğine kanaat getirerek, harekete geçmişlerdi. Ancak şartları inceleyen Osmanlı devlet adamları bu isteklerin kabulünün yabancı devletlerin vesayeti altına girmek olacağını düşünerek reddettiler. Para ihtiyacı ise Mires isimli bir Fransız bankerden daha fazla faiz ve emisyonla alınan borç ile karşılandı.

Devletin İflası

İmparatorluk, bu borç yükünü daha fazla taşıyamadı ve sonunda ilk borç alışından 21 yıl sonra, 1875'te resmî bir bildiri yayınlayarak 5 yıl süre ile borç taksitlerinin sadece yarısını ödeyebileceğini ilan etti. Bu aynı zamanda devletin iflasının da ilanıydı. Bu karar Avrupa'da, şiddetli protestolarla karşılandı. Ancak Osmanlı hükümeti vaat ettiği yarım ödemeleri de yapamadı ve 1876 Nisan'ında borçların ödenmesini tamamen durdurdu. Bu hadisenin akabinde çıkan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise Avrupa kamuoyu, borçlarını ödeyemediği için Osmanlı'ya karşı bir tavır alarak, Rusya karşısında yalnız bıraktı. Savaşın ardından toplanan Berlin Kongresi'nde, Osmanlı maliyesinin kontrolü için milletlerarası bir kurul teşkil edilmesi yönünde tavsiye kararı alındı.

Osmanlı hükümeti, 1879'da Osmanlı Bankası ve İstanbul'daki diğer bankerlerle bir antlaşma yaparak, bazı vergilerden alınan gelirlerle borcunu 10 yılda ödemeyi taahhüt etti. Dış alacaklılar, bu durum üzerine Galata bankerlerine imtiyazlı davranıldığını ileri sürerek, protestolarda bulunurken, İngiltere ve Fransa da elçileri vasıtasıyla durumu resmî olarak protesto etti.

Görüşmeler sonucunda 1881'de "Düyûn-ı Umûmiye" idaresi kuruldu. Komisyon İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer üye ile Galata bankerlerinin bir temsilcisinden oluştu. Bu komisyon, Osmanlı maliyesinden ayrı olarak dış borçların ve Rusya'ya olan savaş tazminatının ödenmesi işini üstleniyordu. Komisyonun kurulması Hicri takvimle Muharrem ayına geldiği için, bu olay "Muharrem Kararnamesi" olarak da bilinir.

Düyûn-ı Umûmiye tuz, pul, balıkçılık, ipek, tütün ve alkolden alınan vergiler, damga resmi ve bazı bölgelerden alı-

nan vergiler (Bulgaristan vergisi, Kıbrıs Adası gelir fazlası, Doğu Rumeli vergisi) gibi önemli gelir kaynaklarını doğrudan denetim altında tutuyordu. Bu denetim karşılığında Osmanlı borçlarında yüzde 60'lık bir indirime gidildi.

Düyûn-ı Umûmiye idaresi, ilk başta Sirkeci'de bir binada çalışmalarına başladı. 1897'de Cağaloğlu'nda bugünkü İstanbul Lisesi'nin bulunduğu binaya taşındı. İstanbul'daki genel müdürlüğe bağlı olarak imparatorluğun önemli şehir ve bölgelerinde başmüdürlükler açıldı. I. Dünya Savaşı başlarında, bu komisyonda 182'si yabancı, 5.537 kişi görev yapıyordu. Bu idarenin kurulmasından sonra Avrupa sanayi çevreleri, Osmanlı İmparatorluğu'na gelerek, ülkedeki birçok yerde (Zonguldak kömür madenleri, Bursa ipek sanayi, alkollü içki üretimi, elektrik, havagazı, su şirketleri) üretimi ellerine geçirmişlerdi.

Borçlanmadan Vazgeçmedik

1908'e kadar Osmanlı Bankası'nın dışında fazla borçlanılmadı. 1908'den sonraki yıllarda ise borçlanma temposu hızlandı. I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı İmparatorluğu'nun ödediği borç miktarı, gelirlerinin yüzde 30'una çıkmıştı. Zaten bütçesi yılda 5 milyon lira açık verdiği için eğer savaş çıkmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu tekrar bir ödeme problemiyle karşılaşacaktı. I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'dan alınan borçlarla, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçları iyice kabardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun plansız ve programsız bir şekilde aldığı ve harcadığı dış borçlar, devletin siyasi ve ekonomik gelişmesine darbe vurduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruluş yıllarında ekonomik açıdan sıkıntıya soktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının yüzde 67'si Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kalmıştı. Bu borcu ilk borç alışımızdan 130 yıl sonra 1984'te bitirilebildik.

MEDRESE ÖĞRENCİLERİNİN GÖSTERİLERİ SULTAN ABDÜLAZİZ'İ TAHTINDAN ETTİ

Öğrenci hareketleri tarihimiz boyunca birçok hadisenin tetikleyicisi olmuştur. 1876'da yeni kurulan ordunun yaptığı ilk modern darbeye giden yol medrese öğrencilerinin gösterileriyle başlamıştı.

Medrese Talebeleri Sokaklarda

Sultan Abdülaziz, 1861'de 31 yaşında Osmanlı tahtına geçmişti. Abdülaziz'in ağabeyi Sultan Abdülmecid, 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek Osmanlı Devleti için modernleşme ve batılılaşma yolunu açmıştı. Ancak, 1854'te başlayan dış borçlanma, devlet için büyük bir tehlike hâline geldi. Sultan Abdülaziz 1861'de padişah olduğunda, herkes kendisinden çok şey bekliyor, özellikle de ülkeyi dış borçlanmanın içine soktuğu bataktan kurtarması isteniyordu. Sultan Abdülaziz ülke ekonomisini kalkındırmak çabası içine girdi. Ancak devletin dış borçları gitgide arttı ve devlet 1875'te iflasını ilan etti.

Ekonominin iyice kötüleşmesini fırsat bilen Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüştü Paşa, Midhat Paşa, Hayrullah Efendi, Kayserili Ahmet Paşa, Süleyman Paşa, Sultan Abdülaziz'e karşı bir cunta kurdular.

Cuntanın ilk hedefi Rus taraftarlığı yüzünden adı Nedimov'a çıkan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı devirmekti. Bu iş için ilk olarak medrese talebelerini el altından kışkırttılar. Rumelili talebeler zaten Hersek ve Bulgaristan'da meydana gelen ve devletin müdahalesi olmadığı için binlerce Müslüman'ın ölümüne sebep olan olaylardan dolayı sadrazama karşı kin besliyordu. Midhat Paşa, ayrıca o zaman şehzade olan V. Murad'ın sarrafı Hristaki Efendi'den aldığı paraları da talebeye dağıtmıştı.

10 Mayıs 1876 günü Fatih, Süleymaniye ve Bayezid medreseleri talebeleri derslerini bırakarak meydanlara çıktılar. "Devlet ve memleketin hukuku ve istiklali düşmanlar tarafından çiğnendiği bir zamanda dersle uğraşmak hamiyet ve diyanete uygun değildir. Müslümanlar her tarafta Hristiyanlar'ın hakaret ve eziyetleri altında. Buna sebep olan büyükleri ortadan kaldırmak şer'an hepimizin vazifesidir" diyerek Fatih ve Bayezid meydanlarında toplandılar. Nümayişe talebelerin yanı sıra ulemadan ve halktan da katılanlar olmuştu. Meydanda sadrazam ve şeyhülislamın aleyhine bağırılıp, çağırıldı. Talebeler şeyhülislamlık ve Bâbıâli ile seraskerliğin (genelkurmay) ve sadrazamın Bebek'teki yalısının önünde de gösteri yaptılar.

Talebe Sokakta Sabahladı

Hadiseler olduğu sırada Ayazağa'daki çiftlikte olan Sultan Abdülaziz durumu haber alır almaz Yıldız Sarayı'na döndü. Ancak talebe nümayişi Yıldız Sarayı'nın önüne kadar gelmişti. Talebeler şeyhülislam ve sadrazamın azlini istiyorlardı. Padişah, başyaveri ile başınabeynciyi göndererek talebeye isteklerini kabul ettiğini haber verdi.

Talebe buna rağmen dağılmadan geceyi sokakta geçirdi. Bu arada sadrazam şeyhülislamı değiştirerek görevde kalmayı denedi. Ancak ertesi gün nümayiş yapan talebe sayısı iyice

artmıştı. Mahmud Nedim Paşa Bâbıâli'deyken Başınabeynci Hafız Mehmed Bey gelerek sadaret mührünü sadrazamdan aldı.

Sultan Abdülaziz, Mütercim Rüştü Paşa'yı sadrazamlığa, Hüseyin Avni Paşa'yı seraskerliğe, Midhat Paşa'yı Vükelâ heyetine, Hayrullah Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirdi. Sultan Abdülaziz darbecilere devletin en üst düzey görevlerini vererek kendi sonunu kendi hazırlamıştı.

Önce Devirdiler Sonra Öldürdüler

Mütercim Rüştü Paşa, Adalet Bakanı Midhat Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Denizcilik Bakanı Kayserili Ahmet Paşa, Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e karşı kurdukları cunta devlette önemli yerlere geldikleri için sadrazamdan sonra padişahı da devirmek için faaliyetlerine devam ettiler.

30 Mayıs 1876'da darbeyle Abdülaziz tahttan indirilip, yerine V. Murad geçirildi. Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra bir padişaha gösterilmeyecek muameleye maruz kaldı. Bu hakaret ve aşağılamalar yalnızca padişaha karşı değil, hükümdarın annesine ve eşlerine karşı da yapılmıştı.

4 Haziran 1876 sabahı, Sultan Abdülaziz'in Feriye Sarayı'nda hapis tutulduğu odasına gelenler eski padişahı bilekleri kesilmiş olduğu hâlde kanlar içinde yerde buldular. Sultan Abdülaziz büyük bir ihtimalle Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından öldürtülmüştü. Karakola götürülen sultanın cenazesi saatlerce tutuldu. Sultan Abdülaziz'in cesedini incelemek üzere gelen doktorlar, iyi bir tetkik yapmadan sadece sultanın kesik bileklerine bakarak ölümün intihar olduğuna dair bir rapor hazırladılar. Daha sonra sultanın cesedi alelacele Cağaloğlu'ndaki Sultan Mahmud türbesine defnedildi.

Çerkes Hasan Vak'ası

Serasker Hüseyin Avni Paşa, herkes tarafından Abdülaziz'in ölümünün başlıca sorumlusu kabul ediliyordu. Sultan Abdülaziz'in şüpheli ölümü hakkında İstanbul sokaklarında binlerce fısıltı dolaşıyor ve bütün bunlar kamuoyunun vicdanını yaralıyordu. Bu ortamda Çerkes Hasan Vak'ası meydana geldi.

Kolağası Çerkes Hasan Bey, Abdülaziz'in üçüncü eşinin kardeşi olup padişahın ve kızkardeşinin başına gelenleri bir türlü hazmedememişti. 16 Haziran 1876'da silahlarını alıp, Meclis-i Vükelâ toplantısını basarak, Hüseyin Avni Paşa'yı öldürdü. Yaralı yakalanan Çerkes Hasan, Bayezid Meydanı'nda bir dut ağacına asılarak idam edildi.

İLK ANAYASAMIZ

Ülkemizde anayasa tartışmaları 145 yıldır sürüyor. Türkiye'nin ilk anayasası 1876'da "Yeni Osmanlılar"ın çabalarıyla ilan edilmişti.

Osmanlılar, 19. yüzyılda ardı ardına reformlar yaparak imparatorluğu ayakta tutmaya çalıştılar. II. Mahmud'un reformlarını Tanzimat reformları izledi. Yapılan reformların sonucunda meydana gelen ortamda çok farklı bir nesil yetişti. Bu dönemde anayasayla kurtuluruz düşüncesi ortaya çıktı. İlk anayasamız üzerine Tarık Zafer Tunaya, Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Mehmet Akif Aydın, İlber Ortaylı, Stanford Shaw, Filiz Karaca ve Engin Akarlı'nın araştırmaları vardır.

Anayasayla Kurtuluruz

Osmanlı'da ilk Türk-İslam matbaası, 1727'de kurulmasına rağmen etkisi sınırlı olmuştu. Ancak 1830'lardan itibaren basılan kitap sayısı arttı. 1840'ta Ceride-i Havadis'le birlikte çıkmaya başlayan özel gazeteler, Avrupa'dan gelen gazete ve kitaplarla birlikte tiyatronun da yaygınlaşmasıyla Avrupaî fikirler imparatorlukta daha hızlı yayıldı. Geleneksel yapıda kültürel önderler olan ulemanın yerini Batılı tarzda düşünen aydınlar aldı.

Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu grup aralarında fikir ayrılıkları olmasına rağmen imparatorluğun kurtuluşu için üç noktada birleşiyorlardı: Anayasa, Parlamento ve Os-

manlılık. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecine girmesi üzerine Namık Kemal, Ziya Paşa, Agâh Efendi gibi Osmanlı aydınları imparatorluğun kurtuluşunu Meşrutiyet'te gördüler. Yeni Osmanlılar, yurtiçi ve yurtdışında çıkardıkları gazetelerle fikirlerini yayıp, anayasal düzenin altyapısını hazırladılar.

Midhat Paşa'nın başını çektiği Meşrutiyet taraftarları 1876'da bir darbeyle Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip, modernleşmeyi sağlayacağını umdukları V. Murad'ı tahta geçirdiler. Ancak yeni sultanın sağlık durumu imparatorluğu yönetmeye elverişli değildi. Bu yüzden üç ay sonra V. Murad tahttan indirilerek, Midhat Paşa'ya Meşrutiyet'i ilan edeceğini söyleyen Şehzade Abdülhamid tahta çıkarıldı.

Anayasanın İlanında Dış Faktörler

İlk Türk anayasasının ilanında Batı tarzında düşünen aydınların rolü olduğu kadar dış faktörlerin de rolü vardı. Tanzimat'ın ilanında Mısır meselesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya karşı Avrupa'dan destek alabilmek, Islahat Fermanı'nın ilanında Paris Antlaşması'nda Osmanlı lehine bir durum yaratmak ve ilk Türk anayasasının ilanında da Rusya başta olmak üzere Batılı devletlerin Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlar'ı korumak için imparatorluğa müdahalelerini engellemek isteği önemli rol oynamıştı. Midhat Paşa, anayasal bir düzene geçildiği takdirde Avrupalı devletlerin müdahalelerinden kurtulacağımıza inanıyordu.

Midhat Paşa, V. Murad'ın hükümdarlığı döneminde bir anayasa taslağı da hazırlamış, ancak padişahın hastalanması anayasayı yürürlüğe sokmasını engellemişti. Paşa, hazırladığı Kanun-ı Cedid isimli taslak anayasayı II. Abdülhamid'e verdi. Sultan, ipleri Midhat Paşa'nın eline bırakmak istemediği için kendi çevresine de anayasa hazırlamaları için emir verdi. Mabeyn Başkâtibi Küçük Said Paşa ve Meclis-i Vükelâ,

yani bakanlar kurulu da birer anayasa taslağı hazırlamışlardı. Tetkik komisyonu kurularak anayasa taslakları üzerinde çalışıldı. Çalışmalar sonunda 119 maddeli bir anayasa ortaya çıktı. Ulema, mülkiye ve askeriyeden oluşan meclis-i mahsus isimli komisyon çeviri anayasanın üzerinde oynayıp, Osmanlı sistemine uygun bazı değişiklikler yaparak "Kanun-ı Esasi" isimli yeni bir anayasa taslağı oluşturdu.

Anayasanın muhtevası konusunda Cevdet Paşa, Mütercim Rüştü Paşa gibi muhafazakârlarla Midhat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi liberal-reformist grup mücadele etmişti. Cevdet Paşa, padişahın hukukunun korunması için mücadele ederek, anayasaya bu yönde maddeler koydurulmasını sağlamıştı.

Anayasanın hazırlanması sırasında en çok padişaha, tahkikata dayanarak herhangi birisini sürgüne gönderme yetkisini veren 113. madde tartışılmıştı. Nitekim bir süre sonra II. Abdülhamid, bu maddeye dayanarak Midhat Paşa'yı sürgüne gönderecekti.

Avrupalılar Anayasamıza İltifat Etti

Kanun-ı Esasi son şeklini alıp padişah tarafından onaylandıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimlerin durumunu görüşmek üzere Avrupa'nın büyük devletlerinin katılımıyla İstanbul'da toplanmış olan Tersane Konferansı'nın ilk oturumunda 101 pare top atışıyla Batılı delegelere ilan edildi. 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'nin, yani anayasanın yürürlüğe girmesiyle I. Meşrutiyet devri başlamıştı. Anayasanın ilanı Avrupalılar'ın isteklerine karşı bir kalkan olarak düşünülmüştü. Ancak Avrupalı devletlerin amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda daha fazla hürriyet ve demokrasinin olması değil kendi çıkarlarını koruyup, geliştirmek olduğu için Batılı müdahalesi sona ermedi. Nitekim konferansın başkanı Saffet Paşa, Meşrutiyet'in ilanını delegelere kısa bir konuş-

ma ile bildirirken, halka yeni haklar verildiğini bu yüzden toplantının bir manasının kalmadığı yönünde bir konuşma yaptığında Rus elçisi, buz gibi bir cevap vererek, gündeme geçilmesini söyledi.

Osmanlı devlet adamları Avrupalı devletlerin temsilcilerini Meşrutiyet'i ilan edip psikolojik açıdan sarsarak, imparatorlukta yaşayan Hristiyanlar özgürlük için isteklerine karşı direnmek için anayasayı kullanmayı düşünmüşlerdi. Avrupalılar'ın her istekleri karşısında Tersane Konferansı'na katılan Osmanlı delegeleri anayasayı gösterdiler. Ancak bir netice alamadıkları gibi sonunda Rusya ile 1877-1878 Savaşı'na girmek zorunda kaldı.

II. Abdülhamid, bir süre sonra anayasanın 113. maddesinin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak anayasal düzenin hazırlayıcısı Midhat Paşa'yı sadrazamlıktan alıp, sürgüne gönderdi. Ancak Meşrutî idareden vazgeçmedi ve 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda padişahın, Said Paşa tarafından okunan açılış nutku ile meclis çalışmalarına başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü bir ortamda açılan Meclis-i Mebusan'ın ömrü uzun olmadı. II. Abdülhamid, savaşın sonunda anayasadaki yetkisine dayanarak meclisi 13 Şubat 1878'de süresiz olarak tatil etti, ancak anayasayı resmen yürürlükten kaldırmadı.

Tepeden İnme Anayasaya Halk Sahip Çıkmadı

1876 Anayasası sistemli bir düşünce akımının sonucu olarak ve geniş halk kitlelerinin isteğiyle, yani toplumsal dinamizmle ortaya çıkmadı. II. Mahmud döneminden itibaren başlayan modernleşme sürecinde yetişen Midhat Paşa, Namık Kemal gibi bir grup insanın yapılan ıslahatları yeterli görmemeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu için meşruti idarenin, yani meclis sisteminin getirilmesi yönünde uğraşmalarıyla 1876'da I. Meşrutiyet ilan edilmişti.

I. Meşrutiyet'in doğuşundaki en önemli faktör, Avrupa'da öğrenim görmüş ve oradaki anayasal hareketleri inceleyen ve imparatorluğun geleceğini parlamenter sistemde gören Yeni Osmanlılar hareketinin çabalarıydı. Ancak Meşrutiyet'i hazırlayan başka faktörler de vardı. 1831'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetelerin çıkmasıyla birçok fikir tartışılmaya ve aydın kesim arasında yayılmaya başlamıştı. II. Mahmud döneminde başlayan yeniden yapılanmanın bir sonucu olarak kurulan yeni müesseseler de Meşrutiyet fikrinin oluşmasına tesir etti. Meselâ, 1839'dan itibaren Tanzimat devrinde gayrimüslimlerin de katılımıyla oluşturulan taşra meclisleri, Meşrutiyet dönemi için bir hazırlık safhasını oluşturdu.

Meşrutiyet'in ilanı çeşitli vasıtalarla Osmanlı ülkesinin her tarafında duyuruldu. Bu durumdan memnun olanlar kadar, olmayanlar da vardı. Meşrutiyet'in ilanına karşı çıkarak aleyhte risaleler yazanlar da oldu. 19. yüzyılda Türkiye'deki halkın çoğunluğu parlamenter sistemi benimseyecek bir durumda olmadığı için ilk anayasa ve ilk meclise sahip çıkmadı.

İlk Türk anayasası olan Kanun-ı Esasi, özgürlükler yönünden cılız olmasına rağmen, aydınlar tarafından özgürlüğün sembolü olarak görüldü ve tekrar yürürlüğe sokulması için II. Meşrutiyet'e kadar mücadele verildi.

İttihadçı subayların 1908'de Makedonya'da Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulması için başkaldırmaları üzerine II. Abdülhamid, anayasayı tekrar yürürlüğe koydu. II. Meşrutiyet döneminde Kanun-ı Esasi üzerinde çeşitli defalar düzeltmeler yapılarak, kullanıldı. İlk Türk anayasası daha sonra da TBMM tarafından Milli Mücadele döneminde değişiklikler ve düzeltmeler yapılarak uygulandı. 1924 Anayasası'nın kabulü ile 1876 anayasası tamamen yürürlükten kalktı. İlk anayasamızın ömrü 48 yıl sürmüştü.

Padişahın Gölgesi

Halkın temsilcilerinden oluşan bir meclisin ürünü olmayan Kanun-ı Esasi padişahın iradesinden kaynaklandığı için ferman anayasası olarak değerlendirilmektedir. Meşruti idare öngörülmekle beraber padişahın yetki ve iradesi anayasa hükmü haline gelmişti. Hukuken sorumsuz olan padişah sistemin yürütülmesinde tek yetkili olan kişiydi. Sadrazam, şeyhülislâm ve nazırlar padişah tarafından seçilir ve ona karşı sorumlu olurlardı. Meclisin feshi de dahil padişahın yetki alanı oldukça genişti.

1876 Anayasası'nın içerdiği sistemde gerçek egemen güç, halk ve onun temsilcisi meclis değil padişahtı. Yasama ve yürütme faaliyetleri padişahın arzusu doğrultusunda olabilmekteydi. Padişahın üstünlüğü anayasanın en önde gelen özelliğidir. Suna Kili, 1876 Anayasası'nın, başarılı bir anayasa düzeninin kurulmasına olanak tanıyacak bazı temel görüşler, kavramlar, kurumlar, yaptırımlar ve ulusal bütünleşmeyi çağdaş öğeler üzerinde sağlayacak bir içerikten yoksun olduğunu belirtir.

Bir güvence mekanizması altına alınmamasına rağmen Kanun-ı Esasi'yle kişiye eğitim özgürlüğü, mal güvencesi, kişi dokunulmazlığı, kanunlar önünde eşitlik, işkence yasağı gibi klasik haklar verilmişti.

1924 Anayasası komisyon sözcüsü Celal Nuri Bey, 1876 Anayasası'nı "1876 Anayasası hukuk-ı milliyeyi değil, hukuk-ı şahaneyi temsil ediyordu ve öyle bir kanun idi ki hakikat halde bir Kanun-ı Esasi mahiyetinde bile değildi. Çünkü verilen bütün hakların diğer bazı maddeler ile geriye alınabilmek imkânı hasıl oluyordu" sözleri ile değerlendirmiştir.

Gerçek bir anayasal düzen olmamasına karşılık I. Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasa düşüncesinin somutlaşması, yasama ve temsili meclis sistemlerinin oluş-

ması, bazı hakların anayasada yer alması gibi açılardan demokrasi kültürümüzün oluşmasına katkılarda bulunmuştur.

1876 ANAYASASI'NDAN SEÇMELER

1- Osmanlı İmparatorluğu ülkesiyle bölünmez bir bütündür.

2- Başkent İstanbul'dur ve başkentin imparatorluğun diğer şehirlerinden bir ayrıcalığı yoktur.

3- Saltanat ve hilafet hakkı Osmanoğulları'na ve bunun en büyük evladına aittir.

4- Osmanlı padişahı halife olarak İslâm dininin hâmisi ve bütün Osmanlı tebaasının hükümdarıdır.

5- Padişahın nefs-i hümayunu mukaddes ve sorumsuzdur.

8- Osmanlı İmparatorluğu tâbiiyetinde olan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı'dır.

11- Devletin dini İslâm'dır.

12- Basın kanunlar içerisinde kalmak şartıyla hürdür.

18- Devlet dairelerinde çalışmak için resmî dil olan Türkçe'yi bilmek şarttır.

26- İşkence yasaktır.

İLK MECLİSİMİZ

II. Abdülhamid, tahta çıktıktan sonra anayasal düzenin hazırlayıcısı Midhat Paşa'yı sadrazamlıktan alıp, sürgüne göndermiş olmasına rağmen Meşruti idareden vazgeçmedi. Anayasa gereğince 3 ay içinde seçimler yapılarak 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda padişahın, Said Paşa tarafından okunan açılış nutku ile meclis çalışmaya başladı. I. Meşrutiyet Meclisi çalışmalarını Ayasofya'nın karşısındaki Darülfünun'da, yani dönemin üniversitesinin binasında sürdürdü.

Mecliste Milliyet Çatışmaları

I. Meşrutiyet döneminde meclis-i umumi adını taşıyan parlamento iki meclisten oluşuyordu. Heyet-i Mebusan 130 üyeden oluşuyordu ve seçimle geliyorlardı. Her 50 bin erkek için bir mebus seçiliyordu. 80 mebusun Müslüman, 50 mebusun da gayrimüslimlerden seçilmesi düşünülmüştü. Heyet-i Âyan ise 21 Müslüman, 5 gayrimüslimden oluşuyordu ve üyeleri padişah tarafından atanıyordu.

Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebusan'ın kabul ettiği kanun metinlerini, padişahın haklarına, dine, Kanun-ı Esasi'nin hükümlerine, devlet ve vatanın menfaatlerine uygunluk durumuna göre incelerdi. Heyet-i Âyan kabul etse bile, padişahın onaylamadığı hiçbir metin kanunlaşamazdı. Meclis'in hükü-

met üzerinde siyasal denetim yetkisi yoktu. Meclis-i Vükelâ, padişah tarafından seçilirdi ve ona karşı sorumluydu.

Heyet-i Mebusan üyeleri Kanun-ı Esasi'ye değil padişaha bağlılık yemini ederek göreve başlarlardı. Padişahın 6 ay içerisinde seçime gitmek şartıyla meclisi dağıtma yetkisi vardı. 141 üyeden oluşan Türk tarihinin ilk parlamentosunun 115'i mebus, yani milletvekili 26'sı ise âyan üyesinden meydana geliyordu. 115 mebusun 46'sı gayrimüslimdi. İlk Osmanlı meclisinde Türkler'in dışındaki diğer milletlerden temsilcilerin oranı Avusturya Parlamentosu ve Çarlık Rusyası Duması'na göre daha yüksekti.

İlk mecliste başka ülkelerdeki kadar etkin olmasa da bazı milliyet çatışmaları yaşandı. Rumeli'den gelen bazı gayrimüslim mebuslar taşra meclislerinde Müslüman ve gayrimüslimlerin eşit oranda temsil edilmesine karşı çıkarak, nüfus oranına göre temsil ilkesinin getirilmesini istediler.

İlk meclis 4 aylık bir çalışmanın ardından 28 Haziran 1877'de dağıldı, anayasa gereği 1877'nin sonlarında yeni bir seçim yapıldı ve ikinci meclis 13 Aralık 1877'de göreve başladı. Yeni meclis, 56'sı Müslüman, 40'ı gayrimüslim 96 mebus ve 38 âyandan oluşuyordu.

İlk Meclis Kapanıyor

Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet'i ilan etmesi Avrupalı devletlerin baskısını sona erdirmemiş, Rusya 1876'da Hristiyanlar'ın haklarını koruma bahanesiyle Türkiye'ye savaş ilan etmişti. Plevne'de bir süreliğine durdurulan Ruslar kısa sürede İstanbul kapılarına dayandılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın, yani 93 Harbi'nin sonunda Rus ordusunun ilerleyişi karşısında ne yapılacağını tartışmak üzere Yıldız Sarayı'nda, padişahın da katıldığı bir fevkalade meclis toplandı.

Ruslar'ın barış teklifleri görüşülürken toplantıya katılan Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi ayağa kalkarak, olanlardan meclisin değil, padişahın sorumlu ve suçlu olduğunu belirtmesi üzerine, padişah bizzat cevap verdi. Sultan'dan sonra sözü bıraktığı Hazine-i Hassa Nazırı Said Paşa savaşa nasıl girildiğini anlattı. Fakat Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi'nin, padişahı suçlamayı sürdürmesi üzerine, II. Abdülhamid, "Ben artık Sultan Mahmud'un izinden gitmeye mecbur olacağım" diyerek toplantıdan ayrıldı. Ardından da anayasadaki yetkisine dayanarak 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak tatil etti.

Meclis tatil edilmiş, ancak Kanun-i Esasi resmen yürürlükten kaldırılmamıştı. Kanun-ı Esasi her yıl çıkan devlet salnâmesinin başında zikredildi. Çıkarılan kanunlar da Meclis-i Mebusan tekrar toplandığı zaman onaylanmak üzere muvakkaten çıkarılmıştı. Hatta meclis fiilen dağıtılmadığı gibi, daha sonraki tarihlerde âyan meclisine tayinler bile yapılmıştır.

Meşrutiyet Neden Yaşamadı?

Meclis resmen kapatılmasa da aynı manaya gelecek şekilde süresiz tatil edilmesi, yeni filizlenmeye başlanılan parlamento rejimi açısından önemli bir yaraydı. Bu kapatma hadisesini bazı yazarlar, II. Abdülhamid'in despot yönetimini oluşturmak için gerçekleştirdiğini söylerler. Bir kısım tarihçiler de Meclis'in buhrana sebep olduğunu ve Müslüman olmayan mebusların kendi milletlerinin menfaatleri için imparatorluğun aleyhine çalıştıklarını, tek bir milletten oluşmayan devletlerde meclisin faydadan çok zarar getireceğini, bu yüzden kapatıldığını ifade ederler.

İlber Ortaylı hocamız bu fikre karşı çıkar. Ortaylı, ilk Osmanlı meclisinin azınlıkların geniş şekilde temsil edildiği, ancak milliyetçilik sorununun en az göründüğü bir parlamento olduğu fikrindedir. Parlamentonun milliyetçiliği körüklediği

bir durumun 1866'dan sonraki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda söz konusu olduğunu, II. Abdülhamid'in de bu ülkedeki gelişmeleri dikkate almış olabileceğini ifade eder.

I. Meşrutiyet'in ilanını II. Abdülhamid taraftar olduğundan değil, emr-i vaki karşısında kaldığından kabul etmişti. Osmanlı devlet adamları ve padişah zihinleri itibarıyla bu durumu hazmedebilecek durumda değildi. Tarihçi Engin Akarlı, meclisin kapatılmasının gerçek sebebinin "Osmanlı devlet adamlarının halkın siyasete karışmalarından duydukları rahatsızlık" olduğunu söyler. Akarlı, ilk Osmanlı parlamentosunun ömrünün kısalığını bir padişahın eğilimine bağlamamak gerektiğini, sorunun sebebinin II. Mahmud döneminde yeniden canlandırılan devleti toplumun üstünde ve dışında bir yönetim-yönlendirme mekanizması olarak görmede yattığını iddia eder.

OSMANLI ANAYASASI'NDA RESMİ DİL TÜRKÇE'YDİ

Meclis'te zaman zaman DTP ve HDP'li vekillerin Kürtçe konuşmaları resmi dil tartışmalarına yol açtı. Aynı tartışmalar bir buçuk asır önce de yaşanmış, onlarca milletten oluşan Osmanlı İmparatorluğu anayasasında Türkçe resmi dil olarak yer almış, meclis çalışmalarında da Türkçe'den başka dil kullanılmamıştı.

Resmî Dil Türkçe'dir

II. Abdülhamid, 1876'da tahta çıktığında asıl gündem anayasanın hazırlanmasıydı. Anayasa çalışmaları sırasında üzerinde durulan en önemli konulardan birisi resmi dil meselesiydi. Rahmetli Ali İhsan Gencer ve Zekeriya Kurşun bu konuyla ilgili araştırma yapmışlardır. Anayasa taslağına "Osmanlı ülkesinde bulunan milletlerden her biri kendi lisanlarında eğitim öğretimde serbesttir. Fakat devlet hizmetinde istihdam olunmak için devletin resmi dili olan Türkçe'yi bilmek şarttır" ifadesinin konulması düşünülmüştü. Bu madde resmi dil kargaşası yaratacaktı. Durumun farkına varan Eğinli Said Paşa, maddenin bu hâliyle uygun olmadığını söyleyerek, değiştirilmesini istedi. Bunun üzerine maddede paşanın istediği değişiklik yapıldı.

Kanun-ı Esasi'nin 18. maddesi, "Devletin resmi dili Türkçe'dir ve Osmanlı ferdlerinden her biri devlet hizmetinde istihdam olunması için resmî dili bilmesi şarttır" şeklindeydi.

Bu anayasa maddesiyle devlet görevlerinde Türkçe'den başka dil konuşulmayacağı ve devletin resmi dilinin Türkçe olduğu açıkça ifade edildiği gibi bu durum anayasa teminatı altına da alınmıştı.

Mecliste Türkçe Tartışmaları

İlk parlamentomuzdaki 115 mebusun, yani milletvekilinin 46'sı gayrimüslimdi. Mecliste milliyet çatışmaları yaşandı. Devletin resmi dili Türkçe olmasına rağmen Ermeni ve Rum mebuslar kendi dillerinin de resmi dil olarak kullanılması için uğraşarak, kendi milletlerinin meselelerini her şeyin üzerine çıkarmaya çalıştılar. Mebus olmak için Türkçe bilmek zorunluydu. Bu şartın değişmesi için, özellikle Arabistan'dan gelen mebuslar teklifte bulundular. Bu talebe karşı dönemin önde gelen devlet adamlarından Ahmed Vefik Paşa "Gelecek seçime 4 yıl var. Akılları varsa bu süre içinde Türkçe öğrenirler" cevabını vermişti.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra toplanan meclisteki de farklı milletlerden birçok mebus bulundu. Ancak ikinci meclis çalışmalarında da Türkçe'den başka dil kullanılmadı.

İTTİHADÇILAR İLANI İÇİN CANLARINI ORTAYA KOYDUKLARI ANAYASAYI OKUMAMIŞLARDI

İlk Türk anayasası olan Kanun-ı Esasi, özgürlükler yönünden cılız olmasına rağmen, Jön Türkler tarafından özgürlüğün sembolü olarak görüldü. Meşrutiyet taraftarları 1878 sonrasında II. Abdülhamid rejimini değiştirip, tekrar meclisi açtırmak için yoğun bir muhalefete giriştiler. Yurt içinde faaliyet gösteremeyince de faaliyetlerini yurtdışında sürdürdüler. Jön Türk muhalefeti, 1895'ten itibaren hız kazandı. Jön Türkler'i destekleyen ulema da meşrutî idarenin şeriata uygunluğunu savunuyordu. Meşrutiyetçiler, halka Meşrutî idarenin İslâmiyet'e uygun olduğunu, Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulamaya konulmasını şeriatın uygulanmasına engel olmadığı propagandasını yaparak taraftarlarını arttırmaya çalıştılar.

Dağa Çıktılar

1889'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk çekirdeği kuruldu. Bu cemiyet zaman içerisinde diğer muhalif örgütlerle birleşerek büyüdü ve özellikle askerlerin cemiyete girmeleriyle çok etkili bir hale geldi. Reval Görüşmeleri'nden (1908) sonra ülkenin paylaşıldığına inanan ve gözlerine uyku girmeyen İttihadçılar, bir an önce bir şeyler yapılması gerektiği yö-

nünde yoğun propaganda yaptılar. II. Abdülhamid de İttihadçılar'ı tespit etmek için harekete geçmişti.

Enver Bey, arandığını haber alınca 25 Haziran 1908'de Selanik'ten ayrılıp, dağa çıktı. Birkaç gün sonra ise Resneli Niyazi ve Ohrili Eyüp Sabri beyler askerleriyle Resne'de dağa çıktı. Enver Bey dağda gezerken anayasanın yeniden uygulanması konusunda halka ateşli propaganda konuşmaları yapmakta, toplu şekilde yemin ve cemiyete giriş törenleri düzenlemekteydi.

Rumeli'nin dört bir yanından İstanbul'a anayasanın tekrar yürürlüğe konmasını isteyen telgraflar yağdı. Telgrafların çoğu hürmetkâr bir şekilde sultandan anayasanın yürürlüğe konmasını talep ederken bir kısmı ise "İstekleri yerine getirilmediği takdirde ordunun İstanbul'a yürüyüp başkasına biat edileceği" tehdidinde bulunuyordu. Bölgede Sultan Abdülhamid'i temsil eden devlet görevlilerine ardı ardına yapılan suikastler ve Şemsi Paşa'nın vurulması İttihadçılar'ın önünü açtı.

Enver Bey, dağda dolaştıktan sonra 22 Temmuz akşamı arkadaşları ile beraber Köprülü'ye girdi. Burada yapılan toplantıda, ertesi gün Hürriyet'in ilanı kararlaştırıldı. 23 Temmuz'da Köprülü'de "Yaşasın Millet! Meşrutiyet! Hürriyet!" nidaları ve top atışları arasında Meşrutiyet ilan edildi. Ardında Enver Bey, İstanbul'a "Hastayı tedavi ettik. Bulgar vatandaşlarımız, bizimledir. Beyhude kan dökülmemek için haklı olan talebimizin yerine getirilmesine tavassut buyurunuz" şeklinde bir telgraf çekti. Bir diğer Hürriyet ilanı da Manastır'da yapıldı. II. Abdülhamid bu gelişmeler üzerine meclisin açılacağını ilan edince II. Meşrutiyet dönemi başladı.

Anayasayı Okumadılar

Artık Hürriyet kahramanı olan Enver Bey'i taşıyan tren her yerde kutlamalarla durdurularak, Selanik'e vardı. Selanik'te büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Enver Bey'e Talât Bey, kırmızı cildli bir Kanun-ı Esasi, yani anayasa hediye edecekti. Ancak hürriyet getireğiz diye gelen İttihadçılar daha sonra hiç kimseye nefes aldırmayacak bir idare kuracaklar, muhaliflerini silahla susturacaklardı. İşin ilginci İttihadçılar'ın önde gelenleri yeniden ilanı için Abdülhamid rejimine karşı senelerce mücadele verdikleri Kanun-ı Esasi'yi bile okumamışlardı. İttihadçılar'ın en önemli isimlerinden olan Dr. Nâzım Bey, iktidardan düştükten sonra Moskova'dayken bir sohbet sırasında anayasayı sorduklarında hiç okumadığını ancak arkadaşlarından anayasanın "iyi bir şey olduğu"nu duyduğunu söyleyecekti.

II. ABDÜLHAMİD'İN HAYATINI DEĞİŞTİREN HADİSE

Padişahların hayatlarına ve dünyaya bakışlarına önemli etkiler yapan hadiseler vardır. Bu hadiselerden dolayı yaşadıkları stresler ve geçirdikleri psikolojik travmalar padişahları ve icraatlarını şekillendirir. II. Abdülhamid, tahta çıktığında halk içinde dolaşan bir padişahtı. Ancak Çırağan Baskını ile V. Murad'ı tekrar tahta çıkarma teşebbüsü padişahı yavaş yavaş Yıldız Sarayı'nda kapalı bir hayata ve aşırı vehimli bir yapıya doğru itti.

II. Abdülhamid, kendisinden önceki padişahların aksine, saltanatının ilk ayları hariç padişahlığı boyunca Yıldız Sarayı'nda ikamet etti. Özel günler, bayramlar ve Cuma selamlığı dışında sarayın dışına pek çıkmadı. Davut Erkan'ın Eğinli Said Paşa'nın hatıratından hareketle yazdığı bir yazı II. Abdülhamid'in saraydan niçin çıkmadığını ve aşırı vehimli kişiliğini aydınlatmıştır.

Halk İçinde Bir Padişah

Sultan Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilerek öldürülmesi Şehzade Abdülhamid'in geleceğini şekillendirdi. Tahta çıkan V. Murad'ın rahatsızlığı hiç umulmadık bir şekilde Şehzade Abdülhamid'e taht yolunu açtı.

II. Abdülhamid padişah olduğunda, faaliyetleriyle kısa sürede ordunun ve halkın gönlünü kazandı. Seraskerlik Kapısı'nda subaylarla yemek yiyen padişah burada "serasker paşa, paşalar, beyler, efendiler" hitabıyla başlayan bir konuşma yapmıştı. Bütün hükümet üyeleriyle Mabeyn personelini Yıldız Sarayı'nda yemeğe davet etti. Burada yaptığı konuşmada da milli birliğe duyulan ihtiyacı dile getirdi. Tersane'ye giderek Bahriyeliler'le birlikte sofraya oturup, asker yemeği yedi. Bâb-ı Meşihat'e giderek ulemayla birlikte iftar yemeğine katıldı. Haydarpaşa Hastanesi'nde Balkan cephelerinden gelen yaralıları ziyaret ederek, gazilere hediyeler dağıttı. Boğaz'da geziler yaptı. Vapurla Hereke'ye gitti. Sadrazam, kardeşleri ve diğer nazırlarla birlikte camileri dolaşarak halkla birlikte namaz kıldı.

Yeni padişahın bu davranışları halk ve ordu mensupları arasında memnuniyetle karşılandı. Ancak Ali Suavi'nin Çırağan Baskını ile V. Murad'ı tekrar tahta çıkarma teşebbüsü padişahın davranışlarını değiştirecekti.

Çırağan Baskını

93 Harbi, 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Ancak Rus askerleri de Yeşilköy'de idi. Ayrıca mağlubiyetin bir neticesi olarak Rumeli'den İstanbul'a binlerce muhacir gelmişti. İstanbul'da boş bulunan her yere yerleştirilen muhacirler çok zor şartlar altında yaşıyorlardı.

Osmanlı Devleti zor bir dönemden geçerken II. Abdülhamid'i tahtan indirmek için bir teşebbüse geçildi. Darbenin planlayıcısı Ali Suavi'ye göre dertlere çare üretecek kişi Çırağan Sarayı'nda göz hapsinde hayatını sürdüren eski padişah V. Murad'dı. V. Murad'ın annesi Şevkefza Sultan da işin içindeydi.

Ali Suavi sultanı tahttan indirmek için İstanbul'da zor şartlar altında yaşayan muhacirleri etrafına topladı. Muhacirlerin çoğunluğu Ali Suavi'nin eski görev yeri olan Filibe'dendi. Muhacirlere, Bulgarlar'a karşı direnen Müslümanlara yardım etmek için bir cemiyet kurduğunu söylemişti. Bunun için Çırağan Sarayı önünde toplanılıp, dağıtılan silahlar teslim alınacaktı. Suavi'nin, baskından bir gün önce Basiret Gazetesi'nde kaleme aldığı yazı parolaydı. Yazısında, devletin içinde bulunduğu durumun oldukça kötü olduğunu ancak çaresinin de basit olduğundan bahsedip, çareleri yazacağını ve bu yazısının yarına dikkat çekmek olduğunu söylüyordu.

20 Mayıs 1878'de 500 kadar muhacir Çırağan Sarayı civarındaki Mecidiye Camii önünde toplandı. Bazı muhacirler de Kuzguncuk'tan mavnalara binip, Ali Suavi'yle birlikte Çırağan Sarayı'na yanaşıp rıhtıma çıktı. Mecidiye Camii önündekiler de saraya geldi. Muhafızlarla kısa bir mücadeleden sonra bir kısmı içeri girerken, diğerleri bahçede kaldılar.

Darbeciler, sarayın harem dairesine girip, V. Murad'ı buldular. Ali Suavi, adamlarıyla eski sultanı kolundan tutup "Aman efendim gel bizi Moskoflardan kurtar" diye bağırdı. Eski padişahın kollarına girip, "Sultan Murad çok yaşa" diye bağırarak, merdivenlerden inmeye başladılar. Ancak Beşiktaş Karakol Komiseri Yedi-Sekiz Hasan Paşa durumdan haberdar olmuş ve Çırağan'a gelmişti. Hâl ve hareketlerinden Ali Suavi'nin liderleri olduğunu anlayınca, elindeki sopayı Ali Suavi'nin kafasına vurdu. Ali Suavi darbenin şiddetinden hemen orada öldü. Bunun üzerine Ali Suavi'nin adamları geri çekilmeye başladılar. Hasan Paşa'nın yanındaki askerler de Ali Suavi'nin adamlarına saldırdılar. Çırağan baskınında 23 kişi ölmüş, 15 kişi yaralanmış ve birçok kişi de tutuklanmıştı. Hasan Paşa'nın hızlı müdahalesi darbe teşebbüsünü engellemişti.

Baskın sırasında II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda Eğinli Said Paşa ve Rusya Sefareti Baştercümanı Mihail Onou ile görüşüyordu. Bu sırada Tüfengçibaşı Tahir Ağa, el işaretiyle Eğinli'yi dışarı çağırmış, Çırağan'da tüfek seslerinin geldiğini ve kurşunların Yıldız Sarayı'nın bahçesine kadar ulaştığını söylemişti. Eğinli, bir süre dikkat kesilmiş ancak tüfek sesleri işitmemişti.

Eğinli, padişahla görüşmesinin ardından Mihail Onou ile odasına doğru ilerlerken Hazinedar Behram Ağa, hükümdara halkın Çırağan Sarayı'nı bastığını ve V. Murad'ı tahta çıkaracaklarını söyledi. Bunun üzerine sultan, derhal Harem'e giderek silahlarını kuşandı. II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'ndaki adamlarıyla V. Murad'ın üzerine yürümeyi planlamıştı. Ancak sultanın, Yıldız Sarayı'ndaki telaşı Hasan Paşa'nın olayı bastırması haberiyle geçici süre durdu.

Sultanın Huyu-Suyu Değişti

Çırağan baskını hükümdarın psikolojisinin iyice alt üst olmasına ve vehimli hâle gelmesine sebep oldu. Alman Elçisi Heinrich Reuss'u Harem'de ağırlayarak çevresine karşı korunmak amacıyla yardım istedi. Sultan, İngiliz Elçisi Henry Layard'dan da destek talep etti. V. Murad'ı Malta Köşkü'ne getirtip, göz hapsine aldırdı. Hükümeti toplayan sultan, bu toplantı sırasında, geleceğinin ve hayatının güvence altına alınması için onlara mühürlü mazbata hazırlattı. Sabaha kadar Mabeyn'de gezindiği günler oldu. Sürekli telaş içerisinde, yanındaki bürokrat ve yaverlerine "Ne var bir şey mi oldu? Ne varsa anlatınız." gibi cümleler sarf etmeye başladı. Herkesi olayı tertip edenler arasında görmeye başlayıp çevresindekilere ağır sözler söyledi. Sekiz tabur asker getirterek Yıldız Sarayı etrafına yerleştirttiği gibi, sarayın etrafına top konulması için emirler verdi.

Siyasi olarak devletin içinde bulunduğu ağır şartlara, padişahın bu durumunun eklenmesiyle devlet merkezi işlemez hâle geldi. Bu şartlar altında her an yeni bir karar veriliyordu. Ardı ardına sadrazamlar değişti. Sultan, bazı görevlileri Anadolu'ya göndererek İstanbul'dan uzaklaştırdı.

II. Abdülhamid, kendisini tahttan indirmek için yapılan bu teşebbüs ve daha sonraki tahttan indirme faaliyetleri sonucu iyice vehimli bir yapıya büründü. Kendinden önceki iki padişahın darbeyle tahtından indirilmesi, suikast ve darbe teşebbüsleri sultanı her şeyden ve herkesten şüphe eder duruma ve Yıldız Sarayı'ndan dışarı çıkmaz bir hale getirmişti.

II. ABDÜLHAMİD'İN DEVLETİ AYAKTA TUTMA SİYASETİ

En çok tartışılan Osmanlı padişahı II. Abbülhamid'in 33 yıllık hükümdarlık yılları tarihimizin en hareketli ve tartışmalı dönemlerinden biridir. Türk tarihindeki en önemli örgüt olan İttihad ve Terakki bu dönemde kurulurken, hâlâ gündemimizden düşmeyen Ermeni meselesi ve Musul petrolleri meselesi de sultanın hükümdarlığında ortaya çıkmıştı. Modernleşme tarihimizin en önemli adımları da Sultan Abdülhamid döneminde atıldı.

Bir Hükümdar Yetişiyor

II. Abdülhamid 21 Eylül 1842'de doğdu. Babası Tanzimat Fermanı'nı ilan eden Sultan Abdülmecid (1839-1861), annesi ise Tîr-i Müjgan Kadın Efendi'dir. II. Abdülhamid, 11 yaşındayken annesini, 19 yaşındayken de babası Sultan Abdülmecid'i kaybetti. Çocukluğu ve gençlik yılları, Tanzimat Dönemi'nin getirdiği Batı kurumlarının Osmanlı Devleti'ne aktarılma süreci içinde geçti.

Amcası Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) hükümdarlık yıllarında Maslak'taki köşkü, Tarabya'daki yazlığı ve Kâğıthane'deki çiftliği arasında, ailesiyle beraber kendi halinde bir hayat yaşadı. Şehzadeliği döneminde, 1864'te Sultan Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı seyahate, 1867'de de Fransa, İngil-

tere, Belçika, Almanya, Avusturya-Macaristan'ı içine alan Avrupa seyahatine katıldı. Sultan Abdülhamid, bu seyahatte Batılılar'ın hayat tarzını, gelenek ve göreneklerini, protokol yöntemlerini bütün ayrıntılarıyla görme fırsatı bulmuş, dünyanın en ileri tekniklerini, buluşlarını yerinde görmüş, Avrupa'nın hangi düzeye vardığını anlamıştı. Ayrıca uluslararası diplomasinin ne şekilde sürdürüldüğü hakkında fikir sahibi olmuştu. Bütün bu gözlemleri, ileride devlet sorumluluğunu üstlendiği zaman Sultan Abdülhamid'in çok işine yarayacaktı.

Devlet Yıldız'dan Yönetiliyor

Sultan Abdülaziz'in son yıllarında ortaya çıkan gelişmeler, ülkenin kaderini derinden etkilediği gibi, Abdülhamid'in geleceğinin şekillenmesinde de önemli rol oynadı. Bir darbeyle 30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz tahttan indirilerek, öteden beri tahta geçmek için Meşrutiyetçilerle işbirliği içerisinde olan V. Murad padişah yapıldı. Ancak V. Murad son dönemde yaşanan gelişmelerden olumsuz etkilenip, rahatsızlanmıştı. Meşrutiyet taraftarları, V. Murad'ın hastalıklı hâliyle amaçlarına ulaşamayacaklarının farkındaydılar. Bu yüzden veliahd Abdülhamid'le meşrutiyet'in ilanı hususunda anlaşıp, 31 Ağustos 1876'da tahta çıkardılar.

II. Abdülhamid, tahta çıkar çıkmaz büyük meselelerle karşılaştı. Balkanlar'da istediği tavizleri alamayan Rusya, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Savaş büyük bir hezimetle sona erdi. Sultan Abdülhamid, savaşın sonunda meydana gelen gelişmeler üzerine 13 Şubat 1878'de Meclis'i süresiz tatil etti.

II. Abdülhamid'in Meclis'i kapatması, daha sonra girişeceği, iktidarı Bâbıâli'nin, yani hükümetin elinden alarak Saray'a taşıma hamlelerinin ilkini teşkil etmekteydi. II. Abdülhamid yavaş yavaş Saray'ın hakimiyetini arttırdı. II. Ab-

dülhamid hükümeti devreden çıkartıp, Bâbıâli'de yapılması gereken işleri Saray'a aktarınca, buradaki bürokratik işlemler eskiye oranla çok arttı ve Saray bürokrasisi Bâbıâli'nin yerini aldı.

Sultan Abdülhamid, padişah olduktan sonra Dolmabahçe Sarayı yerine Yıldız'da ikamet etmeyi tercih etmiş, hükümdarlığının ilk yılları hariç Yıldız Sarayı'ndan fazla ayrılmamıştı.

Modernleşmenin Mimarı

II. Abdülhamid, hükümdarlık döneminde Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme sürecini devam ettirdi. Tanzimat reformlarının öngördüğü modernleşmeye sıkı sıkıya bağlı kaldı.

Günümüzde varlığını devam ettiren birçok kurum II. Abdülhamid döneminde kurulmuştur. Sultan, modernleşmenin en önemli unsuru olarak eğitimi görüyordu. Bu yüzden döneminde ülkedeki modern eğitim veren okulların sayısını bir hayli arttırdı. Eğitim yanında, maliye, ulaşım, haberleşme, sağlık, sanayi ve ticaret, ziraat, hayır kurumları ve saire gibi konularda önemli atılımların yapıp, birçok kurumu oluşturdu. Sultan Abdülhamid zamanında her vilayette mektepler, hastaneler, yollar, çeşmeler, yapıldı. Eğitimin ülke geneline yayılması II. Abdülhamid döneminde oldu.

Sürgün ve Gözaltı

II. Abdülhamid'in hükümdarlığının son yıllarında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri arttı. Bunun üzerine, uzun süren mücadeleli bir saltanat döneminden sonra, manen ve ruhen yorgun düşen II. Abdülhamid, "Suyun akışına gideceğim" diyerek 23 Temmuz 1908'de, Meclis'in tekrar açılmasına izin verdi. 13 Nisan 1909'da 31 Mart Vak'ası meydana geldi. İstanbul'da çıkan isyan Rumeli'den gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. Aslında isyan çıkmasından hiç sorumlu

olmadığı halde, Yeşilköy'de toplanan Meclis, 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilip, V. Mehmed Reşad'ın padişah yapılması kararını aldı.

Sultan Abdülhamid, tahttan indirildikten sonra Selanik'e gönderilerek Alâtini Köşkü'nde göz hapsinde tutuldu. 1912'de Balkan Savaşı çıkınca İstanbul'a getirilerek, Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirildi. Beylerbeyi Sarayı'ndaki gözaltı süresi devam ederken, 10 Şubat 1918'de hayatını kaybetti. Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud türbesine, dedesi Sultan II. Mahmud ve amcası Sultan Abdülaziz'in yanlarına defnedildi. Cenazeye çok büyük bir kalabalık katılmış ve derin bir teessür içinde olan halk "bizi bırakıp nereye gidiyorsun" diye hıçkırıklarla Sultan Abdülhamid'i son yolculuğuna uğurlamıştı.

Bir Karış Toprak

II. Abdülhamid döneminde bir karış toprak kaybedilmediğini iddia edenler vardır. Karşı görüşte olanlar ise imparatorluk döneminde en büyük kayıpların Sultan Hamid'in döneminde olduğunu ifade ederler. Aslında her iki görüş de doğru değildir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da toprak kaybedilmiş, 1881'de Tunus Fransızlar, 1882'de Mısır İngilizler tarafından işgal edilmiş, Kıbrıs İngiltere'ye, Doğu Rumeli vilayeti Bulgaristan'a bırakılmıştı. Ancak bu toprak kayıplarının II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında olduğuna dikkat edilmelidir.

II. Abdülhamid, devlet idaresine hakim olduktan sonra dikkatli bir dış politika izleyerek fazla bir kayıp vermemeye çalıştı. İttifaklar yapmak suretiyle devletler arasındaki dengeleri gözeterek hareket etti. Bu uğurda zaman zaman tavizler vermek zorunda kaldığı anlar da oldu. Ama bu durum hiçbir zaman devletin aciz durumlara düşürülmesi pahasına gerçekleşmedi.

II. Abdülhamid Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesine, Filistin'e Yahudiler'in yerleşmesine sürekli karşı çıkmış, kutsal toprakların, petrol bölgelerinin elde tutulmasına azami gayret göstermiş, bu alanlarda en ufak bir tavize yanaşmamıştı.

II. Abdülhamid'den Kalan

Vahdettin Engin, II. Abdülhamid'i şöyle değerlendirir: "Sultan Hamid devleti idare ederken keyfi hareket etmez, birçok konuda uzmanların görüşünü alır, son kararı kendisi verirdi. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan devleti ayakta tutabilmesi buna bağlıydı.

II. Abdülhamid, modernleşmenin en önemli unsuru olarak eğitimi görüyordu. Bu sebeple döneminde ülkedeki modern eğitim veren okulların sayısı bir hayli arttı. Sultana göre, Darülfünun'da yapılacak kaliteli eğitimle, Türk öğrencilerin Avrupa'ya tahsil için gitmeleri önlenmeliydi. Hatta bunun da ötesinde, Darülfünun yabancı ülkelerden öğrenci kabul edebilecek düzeyde olmalıydı.

Bu dönemde eğitim yanında, maliye, ulaşım, haberleşme, sağlık, sanayi ve ticaret, ziraat, hayır kurumları gibi konularda önemli atılımların yapıldığı ve birçok müessesenin oluşturulduğu da bir vakıadır.

II. Abdülhamid 19. yüzyılda hiçbir devletin sadece kendi gücüne dayanarak politika oluşturmadığı, aralarında ittifaklar yapmak suretiyle daha güçlü olmaya çabaladıklarının farkındaydı. Dolayısıyla kendisi de öyle hareket etti. Devletler arasındaki dengeleri kollayarak politika üretti".

Vahdettin Engin'e göre padişahın en önemli başarılarından birisi, kendisinden sonra gelenlere borcu azalmış bir ülke devretmiş olmasıydı. İflas etmiş ve bir yıllık gelirinin 14 katı borçlanmış bir ülkeye devlet başkanı olmuştu. İkti-

darı boyunca, çeşitli indirimler de yaptırarak, borçları iyice azaltmıştı. Aynı zamanda, ülkede birçok fabrikanın kurulması, modern tarım ve sulama yöntemlerinin kullanılmaya başlanması, geniş çaplı demiryolu yatırımları yapılması hep Sultan Abdülhamid'in başarı hanesine yazılması gereken icraatlardır.

Devleti Ayakta Tutma Siyaseti

II. Abdülhamid'in 33 yıllık hükümdarlığı imparatorluğun içten ve dıştan saldırılara uğradığı çok zor bir dönemdi. Sultan Abdülhamid dış politikada ustaca bir siyaset güderek Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya çalışmıştı. Bunun için Avrupalı büyük güçlere karşı, sonradan büyük devletler arasına katılan Almanya'yı kullanmaya çalışmış, bu arada, çok sayıda Müslüman sömürgeye sahip olan Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlere karşı da İslâmcılık siyasetini bir tehdit unsuru olarak öne çıkarmıştır. II. Abdülhamid, büyük devletler arasındaki rekabeti sürekli körükleyen, tarafsız, bağımsız, çoğu zaman barışçı, bazen tavizkâr fakat yeri geldiğinde de tehditkâr bir dış politika anlayışı izlemişti.

Murat Bardakçı "Şahbaba" isimli önemli eserinde Sultan Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'dan II. Abdülhamid'in siyasetiyle ilgili şu bilgiyi verir: "... Babam imparatorluğu kırk yıl boyunca idare eden ağabeyi Sultan Abdülhamid'in 'İngiliz dostluğu, Fransız yakınlığı' politikasını benimsemişti. Esasen çözülmüş ve zayıflamış olan imparatorluğu toparlayıp dağılmaktan kurtarmak için amcam Abdülhamid, kendi tabiri ile 'Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmekle otuz yıldır canım çıktı. Öyle kurtardık. Adamlar -yani İttihadçılar- kimseye danışmadan, hatta kendi aralarında bile istişare etmeden sanki yağma varmış da geç kalınacakmış gibi Balkan Harbi'ne ve arkasından Birinci Cihan Harbi'ne ve

Alman dostluğuna kapılarak maceralara atıldılar ve bu hale getirdiler! Yazık değil mi?' derdi".

II. Abdülhamid'in Özellikleri

II. Abdülhamid, fikirlerini ve meramını fevkalâde bir ifade ve nezaketle anlatırdı. Hafızası pek nadir insanlarda bulunabilecek kadar kuvvetliydi. Dikkati çekecek tarzda çok üst düzeyde bir zekâya sahipti. Zekâsı ve muhakemesiyle görüştüğü kimseler üzerinde özel bir tesir bırakırdı. Vücutça zinde ve çevik idi. Uyuşukluktan hiç hoşlanmazdı. Sultan Abdülhamid daima sade giyinir ve hiçbir hususta gösterişi sevmezdi.

II. Abdülhamid, kendinden önceki padişahların aksine, saltanatının ilk yılları hariç padişahlığı boyunca Yıldız Sarayı'nda ikamet etti. Özel günler, bayramlar ve Cuma selamlığı dışında sarayın dışına pek çıkmadı. Devlet idaresini Yıldız Sarayı'na taşıdıktan sonra devlet işleriyle bizzat ilgilendi. Önemli işlerin halledilmesi için gece uyandırılınasına kızmadığı gibi, uyandırıldıktan sonra da meselenin ehemmiyetine göre sabaha kadar çalışırdı.

Marangozluğa, resim yapmaya ve çiniciliğe meraklıydı. Saray'da bulunan hususi marangozhanesinde sanatkârane bir tarzda sedefli, oymalı eşyalar yapmıştır. Hatta bazen, eliyle yaptığı eserleri Avrupa hükümdarlarına hediye olarak gönderdiği de olmuştur. Diğer bir merakı da atlara ve güvercinlere yönelikti. Vakit buldukça gidip atlarını görürdü. Gençliğinde çok iyi bir at binicisi olmasına rağmen, padişahlığında işlerinden dolayı buna vakit bulamamıştı. Bununla beraber resmi törenler için Saray'dan çıkması gerektiğinde, dört atın çektiği arabasını bizzat kullandığı zamanlar da olmuştu. Spor yapmaya ve yüzmeye de meraklı olmakla beraber, bu tür uğraşları daha çok gençliğinde gerçekleştirmiş, sonraları fırsat bulamamıştı.

II. Abdülhamid erken yatıp erken kalkmayı alışkanlık edinmişti. Sabahları güneş doğmadan kalkar, önce hamama gidip yıkanır ve namazlarını kaçırmazdı.

Sultan Abdülhamid hükümeti devreden çıkartıp, Bâbıâli'de yapılması gereken işleri Saray'a aktarınca, buradaki bürokratik işlemler eskiye oranla çok artmış ve Saray bürokrasisi Bâbıâli'nin yerini almıştı. Böylece II. Abdülhamid, devlet idaresini bu şekilde kendi denetimine almıştı. Kendisine arz olunan şeylerin ve kendisinden sadır olan iradelerin tahrife uğramaması ve kaybolmamasına pek ziyade dikkat ederdi. Bu düzenli sistem sayesinde hiçbir evrak kaybolmaz ve yerli yerine ulaşırdı.

II. Abdülhamid kurmuş olduğu istihbarat örgütü sayesinde gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında meydana gelen hadiselerden hemen haberdar olur ve ona göre çözümler arardı. Kişilik itibariyle vehimliydi. Kendinden önceki iki padişahın darbe ile tahtından indirilmesi, suikast ve darbe teşebbüsleri sultanı her şeyden ve herkesten şüphe eder hale getirmişti.

Dedesi ve babasını veremden kaybetmesi devamlı kendi sağlığından da şüphe etmesine neden olmuştu. Bu durum sultanın tıbba merak duymasına sebep olmuştu. Kendi ifadelerine göre bir doktor kadar olmasa da iyi bir tıp bilgisine sahipti. Birçok hizmetkârı hastalandığında teşhisi kendi koyar, tedavi için gerekli ilaçları da verirdi.

II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'nın duvarlarının çevresinde, Ertuğrul ve Orhaniye kışlalarını yaptırtıp, 15 bin asker yerleştirtmişti. Kışlalardaki askerlerin çoğunluğu Arnavut, Boşnak ve Arap'tı. Yıldız Sarayı'ndaki muhafızların içinde en ilgi çekici olanları ise Osmanlı hanedanının mensup olduğu Karakeçili aşiretinden Türkmenler'in oluşturduğu "Söğüt

Alayı" idi. Söğüt Alayı 200 kişiden oluşan bir süvari birliğiydi. Sultan, Söğüt Alayı'na alınacak muhafızların, Ertuğrul Gazi ile Söğüt'e gelmiş ailelere mensup, çok iyi ata binen, güzel ahlaklı, beş vakit namazını kılan, kendi işi ile uğraşan, mazbut, yakışıklı ve boylu poslu kimseler olmasını emretmişti. Askerler sakallı veya sakalsız olabilirlerdi. Seçilen muhafızlar, emirlere son nefeslerine kadar mutlak itaat edip, padişaha sadakatle hizmet edeceklerine dair Ertuğrul Gazi'nin Türbesi'nde yemin ederlerdi.

Sultan Abdülhamid, Karakeçililer'den oluşan muhafızlarına çok güvenir, Söğüt Alayı'ndan sitayişle bahseder ve onlara "öz hemşerilerim" derdi. Sultanın Karakeçililer'e itimadı herkesten fazlaydı. Bu yüzden her gece yattıktan sonra II. Abdülhamid'in yatak odasının dışında bir haremağası ve Karakeçili aşiretinden bir muhafız bulunurdu.

Sultanın ilginç alışkanlıklarından biri de yatağına uzandıktan sonra uykuya dalmadan kitap okutturması idi. Ayakucuna bir paravana konur ve Esvapçıbaşı İsmet Bey kendisine kitap okurdu. Daha çok cinayet ve macera romanlarına düşkündü. Kendi ifadesi ile kitap okutturmak sultana ninni gibi geliyordu. Gündüzleri kafasını meşgul eden işlerin ağırlığından kurtulmak, zihnini başka taraflara sevk edip düşüncelerden kurtulmak ve rahat uyuyabilmek için kitap okutuyordu. Sir Arthur Conan Doyle'un Sherlock Holmes serisi başta olmak üzere II. Abdülhamid için Fransızca ve İngilizce'den yüzlerce roman çevrilmiştir. Bunların çoğu da günümüzde kütüphaneler ve Osmanlı Arşivi'nde yazma halde bulunmaktadır.

II. ABDÜLHAMİD'İN DEVLET VE SİYASET GÖRÜŞLERİ

II. Abdülhamid'le ilgili birçok sahte hatırat olması bilgi karmaşasına neden olsa da doktorunun günlüğü sayesinde devlet yönetimi ve siyasetle ilgili görüşlerini öğrenebiliyoruz.

Sultanın Doktorunun Günlüğü

Sultan Abdülhamid tahttan indirildikten sonra ölümüne kadar yanında doktorluğunu yapan Atıf Hüseyin Bey, önemli bir günlük tutmuştur. II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra ölümüne kadar geçen 9 yıl boyunca doktoruyla görüştüğü zamanlarda sohbet etmiş ve çeşitli meseleler hakkındaki görüşlerini anlatmıştır. Doktoru da sultanla görüşmelerini günlüğüne kaydetmiştir. Bu günlük ilk olarak sadeleştirilerek Ziya Şakir tarafından "Sultan Hamid'in Son Günleri" ismiyle daha sonra da Metin Hülagü tarafından "Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918). Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı" adıyla yayınlanmıştır. Bu eserden II. Abdülhamid'in değişik konulardaki düşüncelerini naklediyoruz:

Müslümanız Diye Bize Düşmanlar

- "İslamlara mutaassıptır derler ama! Avrupa'da da dahi pek çok mutaassıplar vardır. İslam dini hiçbir zaman ilerlemeye mani değildir. Terakkiye mani derler ama yalandır. İslam dini kadar serbest din yoktur. Batıl inanışlar Avrupalılar'da pek çoktur. Bizden kat kat çoktur. Hem de oldukça tahsil görmüşlerinde vardır".

- "Zaten bizim kabahatimiz Müslüman olmaktır. Bundan Avrupa bize düşmandır. Bunu çocuk bile bilir. Fakat yazılmaz".

- "Hep mesele Müslümanlık. Bize karşı bütün devletler bundan düşmandır".

Gazeteler Ölçülü Yazsınlar

- "Lakin bugünkü başmakale de hiç iyi değil. Moskoflar şöyle Moskoflar böyle diye ağzına geleni yazmış. Bunda fayda yerine mazarrat hasıl olur. Bana öyle geliyor ki bu sözleri er geç Rusya sefiri bir gün Bâbıâli'yi protesto edecektir. Moskof muharebesine ilk Meşrutiyet zamanında bir gazete meselesi sebep oldu. Karagöz Gazetesi Devlet-i Aliyye'yi aslana, Rusya'yı ayıya teşbih etmiş idi. O zaman sefir gazeteyi eline alınca Bâbıâli'ye gelmiş. Sadrazama protesto etmiş. Muharebe zuhuruna sebep vermiş idi".

- "Ruslar pek kindardırlar. Hele Moskof tabirine çok kızarlar. 93 muharebesi yine böyle bir gazete meselesinden çıktığını pek iyi hatır ederim. O vakit Karagöz Gazetesi vardı. Osmanlı hükümetini aslan resmiyle, Rusya'yı ayı resmiyle teşbih edip aslanı ayı üzerine bindirmiş bir resim neşretmiş idi. Sefir gazeteyi alıp Bâbıâli'ye gitmiş. Gazeteyi sadrazamın masasına bırakarak ve şiddetle protesto ederek vapura binip

memleketine gitti. Muharebe bu yüzden zuhura geldi. Bunlar iyi şeyler değildir."

- "Bizde gazeteler işi berbat ediyorlar. Daha bizim dretnotlar meydanda yok iken biz şöyle yapacağız böyle edeceğiz gibi Rumlar'ın hissiyatını galeyana getirecek makaleler yazdılar".

- "Bizim gazeteler pek ileri varıyorlar. İngilizler'e, Fransızlar'a, Ruslar'a atıp tutuyorlar. Hain, alçak, namussuz gibi tabirler kullanıyorlar. Bu gibi sözler yakışmaz. Hem muzır hem de edebe mugayir. Kin ve garazı teşvikten ne çıkar. Yarın yüzyüze bakılacak. Harbin bir sonu elbet vardır. Onun için galiz tabirler yerine biz İngiliz, Fransızlar'dan yardım beklerdik. Onlar bize Kırım'da yardım ettiler. Bunu yapmaları menfaatleri icabıdır. Sanırız gibi yazılmak başkadır; hain, korkak, namussuz İngilizler gibi yazmak yine başkadır. Edep, terbiye dairesinde yazılırsa elbet fayda vardır. 3 Mart 1915".

Herkes Aleyhimizde

- Doktorunun hangi tarafın siyasetine temayül daha iyidir sorusu üzerine "Ona şimdi cevap veremem. Çünkü siyaset bulut gibidir. Halin gidişine göre hareket edilir".

- "Vaziyet pek korkunç. Bütün devletler aleyhimizde. Gazetelerden bunu anlıyorum. Almanya'dan gelen askerî heyete birtakım manalar veriyorlar. Bunlara sebep hep bizim ifratkârane hareketimiz. Birden bire herşeyi yapmak istiyoruz. Lakin bir şey yapamıyoruz. Bizde aransa tecrübeli, dirayetli birçok adam bulunur. 22 Aralık 1913".

- "Gazetelerde Harb-i Umûmî'yi pek iyi görmüyorum. Allah İslam milletine acısın 11 Ocak 1914".

- "Bütün düvel-i muazzama aleyhimizde. Hele Ruslar, İngilizler. Ben hepsinden ziyade İngilizler'den korkarım. Ah İngilizler. Bir kere bir şeye kanca attılar mı mutlaka vazgeçmezler. İcra ettirirler. 7 Şubat 1913".

- "Durum çok karışık. Neticesi bizim başımıza bir felaket getirmese. Ondan çok korkuyorum. Biz tarafsız kalabilirsek. Kalabilecek miyiz? Görünüşe nazaran kalamayacağız. Fakat bence tarafsız kalsak hislerimize kapılmasak iyi olur. Ben size her vakit İngiltere'den korkarım demez miydim? İşte bakınız ne yaptı. Sultan Osman'ı, Reşadiye'yi zapt etti. Ben bunu Navarin hadisesinde İngiltere'nin bizim aleyhimizde Rus ve Fransızlar'la birleşmesine benzetiyorum. 11 Ağustos 1914."

- "Hafazanallah İstanbul'un sükûtu Paris'in Bordeaux'a nakline benzemez. Bizimkiler düşünmeden, ne olur? Konya'ya çekiliriz, müdafaa ederiz diyorlar ama yanlış. İstanbul elden çıkınca artık bu devlette hayır kalmaz. 5 Mart 1915".

- "Ben durumu pek fena görüyorum. Ben sabahlara kadar uğraşırdım. Muharebe olmamasına gayret ederdim. Dünya karıştı. Biz İngiliz ve Fransız ile hiç harp etmedik. Şimdi onlarla da muharibiz. Artık bizim hakkımızda mevcut olan kin ve garazları iki misli oldu. Harpten sonra kim bilir ne kadar meseleler çıkararak bizi hiç rahat bırakmayacaklar. 1 Temmuz 1915".

Yunanlılar Sırtını Avrupa'ya Dayar

- "Karadağ, Sırp, Bulgar, Yunan. Her biri büyük hükümete arkasını dayamışlar. Bulgarlar Rusya'ya, Yunanlılar Fransa ve hatta İngiltere'ye. Fransızlar Yunanperesttir. Onların her vakit hamisi Fransa'dır. Yunan deyip geçmeyelim. İngiltere'de ve Hind'de dünyanın her yerinde ticaretle meşgul birçok zengin Yunanlı vardır. Bizim Rumlar da onların ırkındandır."

- "Rumlarla durum iyi gitmiyor. Bir şey çıkartacaklar. Ben olsam ne yapardım? Patrik ile iyi geçinirdim. Patriği ele alırdım. Patrikhane demek Yunanistan demektir. Yunanistan'a da bütün Rumlar'a da patrikhane hükmeder. Bilmem bizim hükümet neden bunu böyle düşünmüyor? Rumlar'ın Patrik'ten başka bazı ileri gelen nüfuzlu adamları var. Onları da okşamalı. Hasılı Patrikhaneyi okşamakla işler sükûnet bulur itikadındayım. Ben Rumlar'ı hep okşardım. Benim içtihadım haricinde bir kere Bâbıâli'nin Patrikhane ile arası açılır. O vakit Yunanistan ile muharebe zuhur etti. Ne vakit Patrikhane ile aramız bozulursa arkadan Yunanistan ile mutlaka harp olur. Bu da pek tabiidir".

II. ABDÜLHAMİD AVRUPA'DAKİ SOYTARILIKLARI YASAKLATTIRMIŞTI

19. yüzyılda da İngiltere, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde sık sık Müslümanlar'ın dinî ve millî konularına hakaret içeren tiyatro ve operalar sergilendi veya sergilenmek istendi. Bu dönemde tahtta bulunan II. Abdülhamid'in en çok üzerinde durduğu konulardan biri de bu tür oyun ve operaların sahnelenmemesiydi. Belgelere dayalı ilginç araştırmalara imza atan Ahmet Uçar, "Sultan, Güç ve Hassasiyet" isimli kitabında Osmanlı'nın son demlerinde bile bir dünya gücü olarak dönemin süper devletlerine müdahale edip, birçok piyes ve operayı yasaklattığını anlatır. Bu eserde sultanın oyunları nasıl engellediği şöyle anlatılır:

Meşhur Olmak İçin Hakaret Et

Tarih boyunca Avrupa'da Türkler'e, İslamiyet'e ve Peygamberimiz'e saldırmak meşhur bir yazar olmak için ilk adımdı. Fransız yazar Henri de Bornier (1825-1901), Fransız Bilimler Akademisi'ne üye olmak istiyordu. Daha önce yazdığı "Roland'ın Kızı" isimli oyunda İslam düşmanlığı yapmış ama fazla ses getirememişti. Bornier, 1888'de "Muhammed" isimli Peygamberimiz'e hakaret eden oyununu yazmayı bitirdi. Comedie Français'de sahnelenecek oyunun provaları

yapılırken piyesin Peygamberimiz'e karşı hakaret içerdiği haberleri gazetelerde çıktı.

Oyun Yasaklandı

Sultan Abdülhamid, Avrupa basınından durumu öğrenince oyunun engellenmesi için diplomatlara emir verdi. Osmanlı Hariciye Nazırı, yani Dışişleri Bakanı Said Paşa, Paris Elçisi Esad Paşa'ya telgraf çekerek harekete geçmesini istedi. Osmanlı yönetimi, Fransa'nın İstanbul elçisini defalarca uyardı. Osmanlılar'ın Paris ve Fransızlar'ın İstanbul elçilerinin teşebbüsleriyle oyunun sahnelenmesi engellendi.

Henri de Bornier, Fransa'da yasaklatılınca oyununu İngiltere, İtalya ve ABD'de sahneletmek için harekete geçti. Ancak Osmanlı yönetimi yaptığı diplomatik teşebbüslerle oyunun sahnelenmesini engelledi. Oyunun yasaklanması ise bütün dünya Müslümanlar'ı arasında sevinç gösterilerine sahne oldu.

II. ABDÜLHAMİD'İN FİLİSTİN SİYASETİ

Yahudiler, Filistin'in kendilerine vaat edilmiş topraklar olduğuna inanmaktaydılar. Fakat Filistin'deki devletleri uzun süreli olmadı. Yahudiler önce Babilliler, sonra da Romalılar tarafından Filistin'den çıkarıldılar. Ancak topraklarından sürüldükten sonra asırlarca geri dönüp devletlerini tekrar kurmak hayaliyle milletlerini ayakta tuttular. Başlarına gelen her felaketi geri dönüş zamanının geldiği şeklinde yorumladılar.

Yahudiler, Hazreti Süleyman zamanında altın çağlarını yaşadıktan sonra, Peygamber'in vefatından sonra iç çekişmeler yüzünden ikiye bölündüler. Güneydeki devleti Asurlular, kuzeydekini de Babilliler ortadan kaldırdı. Babilliler, milattan önce 6. yüzyılda Yahudiler'i Babil'e sürdüler. Daha sonra Pers Krallığı'nın desteğini alan Yahudiler, Kudüs'e dönüp yıkılmış olan Süleyman Mabedi'ni yeniden ibadete açtılar. Yahudi toprakları bir müddet sonra dünyanın ilk imparatorluğu olan Roma'nın hakimiyeti altına girdi. Romalılar, milattan sonra 70'te Yahudiler'i Kudüs'ten sürüp, Süleyman Mabedi'ni yıktılar. Yahudiler, bu sürgünden sonra kendilerini putperest Roma'nın idaresinden kurtaracak ve dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Yahudiler'i toplayarak arz-ı mevudda, yani vaat edilmiş topraklarda ilahi devleti kuracak olan mesihi beklemeye başladılar.

Dünyanın birçok tarafına yayılmış olan Yahudiler, Hristiyanlar tarafından büyük eziyetler gördüler. Hristiyanlar, başlarına gelen her türlü felakette Yahudiler'i suçlu olarak görür ve cezalandırırlardı. Yahudiler de başlarına gelen her türlü felaketi mesihin gelişinin yaklaşması olarak yorumlarlardı. Tarih boyunca birçok Yahudi kendisinin mesih olduğunu ileri sürerek ortaya çıktı ve taraftar topladı. Bunlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyılda ortaya çıkan ve etkisi günümüze kadar süren Sabetay Sevi hadisesiydi.

17. yüzyılın ortalarında Yahudiler, Osmanlı sultanını devirerek kendilerini özgürlüğe götürecek mesihi hararetle bekliyorlardı. Sabetay Sevi, 17. yüzyılın ikinci yarısında mesihlik iddiasıyla ortaya çıkıp, İsrail rüyası gören Yahudiler'i heyecanlandırdı. Dünyanın dört bir tarafındaki Yahudiler, mesihlerinin kendilerini Filistin'e götüreceğine inanarak göç hazırlıklarına başladılar. Ancak sahte mesih IV. Mehmed'in karşısına çıkarılınca mesihliğini inkâr ederek Müslüman oldu. Taraftarları da liderlerini izleyince, "dönmeler" adı verilen bir grup ortaya çıktı.

Filistin'in Barış Dolu Yılları

Tarih boyunca birçok çatışmaya sahne olan Filistin 16. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine girdi. Yavuz Sultan Selim, Memlük Hükümdarı Kansu Gavri'yi 1516'da Mercidabık Meydan Muharebesi'nde mağlup edince, Suriye ve Filistin Osmanlı topraklarına katılmıştı. Filistin bölgesi Şam Beylerbeyliği'ne bağlı Kudüs, Gazze ve Nablus şeklinde üç sancak hâlinde teşkilatlandırıldı. Filistin, Osmanlı'nın son dönemlerinde ise önce Sayda Eyaleti'ne, sonra Suriye Vilayeti'ne, ardından da son dönemde kurulan Beyrut Vilayeti'ne bağlıydı.

Filistin, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için de büyük önem atfedilen bir bölgeydi. Özellikle Kudüs'teki kutsal yerler paylaşılamıyordu. Hristiyanlığın çeşitli mezhepleri bile birbirleriyle çatışma hâlindeydiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesinden itibaren Filistin'de de kendine özgü bir idari yöntem uyguladı. "Pax Ottomanica" adı verilen Osmanlı barışı bölgeye hakim oldu. 19. yüzyılda Batılı güçler bölgeye el atınca Filistin ve Ortadoğu'daki diğer bölgelerde kaos başladı.

Yahudiler'in Hâmisi İngiltere

19. yüzyılda Osmanlı topraklarında nüfuz alanı kurmak isteyen İngiltere, Fransa'nın Katolik, Ruslar'ın da Ortodokslar ile işbirliği yapması gibi imparatorlukta kendisine yardımcı olacak bir topluluk aradı ve Yahudiler'le işbirliği yaptı. Yahudiler'i himaye ve onlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarında faaliyet gösterme zamanla İngiliz dış politikasının unsurlarından biri hâline geldi. İngiltere'nin ve Avrupa'nın zengin Yahudiler'i de İngiltere'nin desteğiyle Filistin'i vatan hâline getirmek için harekete geçtiler. Böylece Yahudiler'in Filistin'e geri dönüş macerası başladı. Bu konuda Vahdettin Engin, Tufan Buzpınar ve Ahmet Kavas'ın araştırmaları vardır.

Osmanlı Devleti'nin dış borçlar yüzünden 1875'te iflasını ilan etmesi, Yahudiler'e bir fırsat sundu. Osmanlı Devleti Filistin topraklarını Yahudiler'in yerleşimine izin vererek dar boğazdan kurtulabilirdi. Ancak böyle bir uygulamayı ne kadar zor duruma düşerse düşsün Osmanlı yönetiminin kabul etmesi mümkün değildi.

İngiltere bütün çabalarına rağmen ilk başta Filistin'e Yahudiler'i yerleştirmeyi başaramamıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mağlup olmasıyla imparatorluğun omurgası kırıldı.

Siyonizm'in Doğuşu

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'daki milliyetçilik cereyanı anti-semitizm adı verilen Yahudi düşmanlığını da ön plana çıkarmıştı. Eskiden beri Yahudiler'i sevmeyen Hristiyan ülkelerde düşmanlık şiddetlendi. 1881'de Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra, Yahudi düşmanlığının artmasıyla birlikte, Yahudiler, kitleler halinde Rusya ve Romanya'dan başta Amerika olmak üzere dünyanın değişik yerlerine göç etmeye başladılar. Avrupa'nın diğer ülkelerinden de dışlanan Yahudiler, kendilerine sığınacak yer arıyorlardı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Amerika'ya göç eden Yahudiler'in sayısı 3 milyon civarındadır.

Avrupa ve Rusya'da ortaya çıkan anti-semitizm faaliyetleri Yahudiler'i çeşitli arayışlara itmişti. Vaat edilmiş topraklar olarak kabul ettikleri Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını hedefleyen Siyonizm hareketi ortaya çıktı. Yahudiler, 1881'de Odessa'da "Hovevei Tziyon/Sion Âşıkları" adlı bir dernek kurdular. Derneğin amacı Yahudiler'in Filistin ve Kudüs'e yerleşmelerini sağlamaktı. Bu göç sırasında 5 bin kadar Yahudi de Filistin'e gitmişti. Bu yıllarda Filistin'de 430 bin Müslüman, 55 bin Hristiyan ve 35 bin Yahudi yaşıyordu.

Bu yıllarda Londra'da İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları için bir Yahudi Devleti'nin kurulması fikri gün geçtikçe etkili hâle geliyordu. Ancak hedef alınan Filistin Osmanlı hakimiyetindeydi. Osmanlılar, meselenin farkına varınca Yahudi göçüne engel almaya çalıştılar.

Başta II. Abdülhamid olmak üzere, Osmanlı devlet adamları muhtemel bir Yahudi göçünün Filistin'de çok kritik dengelere bağlı mevcut durumu bozacağı ve bölgeyi karıştıracağı kanaatindeydiler. Sultan Abdülhamid'in 1880'de çıkardığı iradesiyle Yahudiler'in Filistin'e göçmen olarak yerleşmelerinin kapısı kapatıldı. Osmanlı vatandaşı olan Yahudiler'in de Filis-

tin'den toprak satın almaları yasaklandı. Hac amaçlı olarak Kudüs'ü ziyaret edecek Yahudiler ise, Osmanlı konsolosluklarından vize almak, Filistin'e girerken geri döneceklerine dair teminat parası yatırmak ve girişlerinde itibaren 30 gün içinde Filistin'i terk etmek mecburiyetindeydiler.

Osmanlı Devleti, 1882'de Yahudiler'in Filistin haricinde gösterilecek yerlerde 100-150 haneyi geçmeyecek şekilde yerleşmeleri şartıyla ülkeye kabul edilebilecekleri kararını aldı. Fakat bu tedbir kesin bir çözüm olmadı. Osmanlı yönetiminin aldığı sıkı tedbirlere rağmen, siyonistler Filistin'e yerleşebilmek için her türlü yöntemi denemeye başladılar. Özellikle mahalli yöneticiler ve bölge halkından bir kısmı büyük paralar karşılığında hükümetin yasağına rağmen Yahudiler'e toprak sattılar. Yahudiler, kendilerine sempati duyan Araplar'a toprak satın aldırarak yasağı deldiler. II. Abdülhamid, bu gelişmeler üzerine bölgedeki boş devlet arazilerinden bir kısmını şahsi mal varlığı olarak satın aldı.

Theodor Herzl'in Hayali

1895'ten itibaren, Siyonizm'i milletler arası bir politika haline getirmek isteyen Theodor Herzl sahneye çıktı. Herzl, ömrünü bir Yahudi devleti kurulması yolunda geçirdiği için İsrail'in manevî kurucusuydu. Çeşitli aracılar vasıtasıyla Yahudiler'e Filistin'de toprak sağlamak için II. Abdülhamid'e ulaşıp fikrini hayata geçirmeye çalıştı. Bu sırada ekonomik açıdan çok zor durumda olan imparatorluğun bu zaafını kullanarak, para ile Filistin'de toprak satın almayı düşünmüştü.

Herzl, aracılar vasıtasıyla netice alamayınca meseleyi bizzat Sultan Abdülhamid'le görüşmek istedi ve 1896 Haziran'ında İstanbul'a geldi, ancak padişahla görüşemedi. II. Abdülhamid'le doğrudan ilişki kurabilen ve sultanın Avrupa'daki hafiyelerinden biri olan Polonyalı asilzade Newlinski, Herzl'in ısrarlarıyla konuyu sultanla konuştu. Sultanın New-

linski'ye cevabını Herzl hatıralarında şöyle nakleder: "Eğer Bay Herzl senin benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise, ona söyle bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış bile olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu kanlarını dökerek kazanmış ve yine kanları ile mahsuldar kılmıştır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarının askerleri birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmemek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk imparatorluğu bana ait değildir, Türk milletinindir. Ben onun hiçbir parçasını vermem. Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem".

Sultanın bu cevabına rağmen Herzl pes etmedi. Yahudi asıllı Macar Türkolog Vambery vasıtasıyla 17 Mayıs 1901'de II. Abdülhamid'in huzuruna çıktı. Ancak bu görüşmede Filistin'e Yahudi yerleştirilmesi meselesine hiç değinilmedi. Üstüne üstlük II. Abdülhamid, Herzl'i kabulünden önce Yahudiler'in Filistin'e girişi ve toprak satın almalarıyla ilgili kısıtlamaları da artırmıştı.

Herzl, Filistin'de özerk bir Yahudi devleti kurulması için 1896 ile 1902 yılları arasında beş defa İstanbul'a gelmiş, ancak bütün tekliflerine rağmen bir netice alamamıştı. Herzl'in ölümünden sonra yerine geçen David Wolffsohn da girişimlerinden bir netice alamadı.

İsrail Kurulacak

Yahudiler'in her türlü teşebbüslerine rağmen Filistin'e yerleşen Yahudi sayısı Sultan Abdülhamid döneminde 25-30 binde kalmışken, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Filis-

tin'e Yahudi göçü bir anda yoğunlaştı. İttihad ve Terakki iktidarı, 1914 Ocak'ında, Yahudiler'in Filistin'e yerleşimini önlemek için alınan tedbirleri, işe yaramadıkları gerekçesiyle yürürlükten kaldırdı.

Sultan Abdülhamid Selanik'te sürgündeyken, Doktoru Atıf Hüseyin Bey'e 1911'de bu mesele ile ilgili olarak, "Para kuvveti her şeyi yapar. Yahudiler de bugün hükümet teşkil edecek değiller ya. Bu bir başlangıçtır. Gaye-i emeldir. Şimdiden işe başlayıp birçok sene hatta bin sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler ve zannederim ki olacaklardır da" demişti.

Manevi Kurucunun Resminin Altında İsrail'i İlan Ettiler

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin Siyonizm temsilcileriyle yapılan görüşmeler sonucu, 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu yayınlandı. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, siyonist liderlerden Rothschild'e gönderdiği mektupla Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasına İngiltere'nin destek vereceğini söylemişti. Savaşın sonunda Filistin İngiltere'nin eline geçti. Yahudiler'in Filistin'e yerleşmeleri İngiltere tarafından teşvik edildi.

Milletler Cemiyeti 1922'de aldığı bir kararla Filistin'deki İngiliz mandasını kabul etti. İngiltere bölgede Arap Devleti'ni kurdurmadığı gibi, Yahudi göçlerine açmak suretiyle Filistin'i Araplar'dan kopardı. Filistin Arapları bu tehlikeyi gördükleri için mücadeleye başladılar. Ancak İngiltere ve diğer Batılı devletlerin desteğiyle 1948'de İsrail kuruldu. İsrail'in kuruluş bildirisi, 14 Mayıs 1948'de, ülkenin ilk devlet başkanı olan David Ben Gurion tarafından Theodor Herzl'in büyük boy bir fotoğrafının altında okundu.

BATILI DİPLOMATLAR, MÜSLÜMAN-HRİSTİYAN ÇATIŞMASINI NASIL KIŞKIRTTILAR?

Batılı diplomatik misyonlar ile bağımsız veya özerk Hristiyan Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nda değişik yöntemlerle, Müslüman ve Hristiyanlar'ı tahrik edip, ortalığı karıştırdılar. Üstüne üstlük bu tür hadiselerde suçu da Müslümanlar'a ve Osmanlı yönetimine attılar.

Papazı Öldürüp Suçu Bize Attılar

Yunanistan, 1830'da kurulmasından itibaren Osmanlı İmparatorluğu aleyhine büyüme politikası takip etti. Hedeflerinden bir tanesi de Ege adalarının en büyüğü olan Girit'ti. Bu yüzden Girit meselesi, 19. yüzyılın en önemli diplomatik meselelerinden biri oldu. Bu yüzden Türk-Yunan savaşı çıktı.

Osmanlı orduları Yunan ordularını arka arkaya mağlup etti. 19 Mayıs 1897'deki Dömeke Muharebesi'nde kazanılan zaferle Atina yolu açıldı. Ancak Avrupalılar'ın baskılarıyla ateşkes ilan edildi ve ordumuzun Atina'ya girişi engellendi. Yapılan antlaşmayla Yunanistan'dan az bir savaş tazminatı alacak ve ele geçirdiğimiz Tesalya'dan geri çekilecektik.

Osmanlı ordusu, barış antlaşmasından sonra hemen Tesalya'yı boşaltmadı. Yunanlılar ve Avrupalılar bu durumdan rahatsızdılar. Bu sırada bölgedeki önemli bir liman şehri olan Galos'ta ilginç bir cinayet işlendi. Vahdettin Engin, bu yazı-

mızda kullandığımız bir makalesinde papaz cinayetinin perde arkasını şöyle anlatır:

"Osmanlı ordusunun denetiminde olan Galos'ta Daleço isimli Katolik bir Rum papazı öldürülmüştü. Cinayeti kimin ne için işlediği belli değildi. Ancak hem Yunanlılar hem de şehirdeki yabancı konsoloslar, papazın Osmanlı askerleri tarafından öldürüldüğünü iddia ettiler. Ancak Osmanlı askerlerinin sebepsiz yere bir Rum papazını öldürmeleri mantıklı bir durum değildi. Hadise provokasyon kokuyordu. Osmanlı orduları başkomutanı Gazi Edhem Paşa, 16 Mart 1898'de İstanbul'a gönderdiği yazısında, "Fransızlar'ın cinayeti üzerimize yıkmak için uğraştıklarını ve soruşturmada bir sonuç alınamadığını" söylüyordu.

Osmanlı ordusunun üst düzey subayları, papazın cenaze törenine Osmanlı hükümetini temsilen katıldılar. Rum Katolik Patriği cenaze töreninde yaptığı konuşmada, üstü kapalı olarak Osmanlı askerlerini hedef gösterdi. Patrik, Osmanlı askerlerini suçlu ilan edip Hristiyan halkı galeyana getirmeye çalışıyordu. Daha sonra konuşan Fransa konsolosu, patriğin söylediklerine aynen katıldığını, katillerin yerli halktan olmadığına göre kimlerin olduğunu tahmin etmenin de zor olmadığını söyledi.

Osmanlı yetkilileri, cenazeden sonra soruşturmaya devam ettiler. Cinayetle ilgili sorgulananlardan birinin anlattıkları ilginçti. Cinayetin meydana geldiği gece kimliği belirsiz bir şahıs papazın evine bir mektup getirmiş, papaz da mektubu okuduktan sonra Fransız Konsolosluğu'na gitmişti. Soruşturmacılar, Fransız konsolosluğundan papazla ilgili durum hakkında bilgi istediler. Fakat konsolosluktan bir cevap gelmedi. Bu arada konsolos da Paris'e gitmişti.

Soruşturmanın sonucunda cinayetin, papazla önceden ilişkisi olan ve papazın oturduğu evin içini iyi bilen kişilerce işlendiği ortaya çıktı. Bu cinayetle Rumlar'ın Osmanlı ordusuna karşı ayaklanmaları ve Fransa'nın da asilere destek sağlaması amaçlanmıştı".

Amerikalı Rahibe Krizi

Osmanlı döneminde Makedonya bölgesinde bölücü faaliyetlerin sürdüğü bir dönemde 1901'de danışıklı olarak kaçırılan Amerikalı Protestan Misyoner Rahibe Miss Stone şöhret olurken, kaçıran çete de para sahibi olmuştu.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla kurulması düşünülen Büyük Bulgaristan İngiltere'nin desteğiyle engellendi. Bu antlaşmanın yerine imzalanan Berlin Antlaşması'yla Büyük Bulgaristan üçe bölündü. Fakat Rusya'nın Osmanlı'yı parçalama faaliyetlerinin devam etmesi yüzünden bu antlaşma geçerli olmadı. 1885'te Doğu Rumeli'yi sınırlarına katan Bulgaristan Prensliği, ardından Makedonya'ya gözünü dikti. Tarihçi Mahir Aydın, belgelere dayalı olarak yaptığı bir araştırmada Bulgar çetelerinin Makedonya mücadeleleri sırasında gerçekleşen ilginç bir Amerikalı rahibeyi kaçırma hikâyesini şöyle anlatır:

"19. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarından Makedonya bölgesi hiçbir özelliğe ve imtiyaza sahip olmadan, tıpkı bir Anadolu vilayeti gibi, merkeze bağlı olarak idare ediliyordu. Bölge Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşuyordu. Makedonya'da Türkler'in yanında Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Arnavutlar, Yahudiler bir arada yaşamaktaydılar. Bununla beraber her topluluğun Makedonya üzerinde ayrı ayrı emelleri vardı.

Sandanski'nin başkanlığında 1893'te Selanik'te kurulan Dahilî Makedonya İhtilal Komitesi, "Makedonya Makedonyalılar'ındır" sloganıyla hareket ederek bağımsız bir devlet peşindeydi. Ancak bu görünüşteydi. Diğer devletlerin baskısından kurtulduktan sonra bağımsız Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak edeceklerdi. Varhovistler adı verilen "Makedonya Yüksek Komitesi" ise Mihalovski'nin başkanlığında 1895'te Bulgaristan'da kurulmuştu ve "Makedonya Bulgarlar'ındır" sloganıyla hareket ediyordu.

Bulgarlar, emelleri doğrultusunda Makedonya üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı. Çeteler, terör eylemleriyle Makedonya'yı Osmanlı'dan koparmak için faaliyet harekete geçtiler. Osmanlı yönetiminin "Bulgar Fesad Komitesi" adını verdiği Santralistler de denilen "Dahilî Makedonya İhtilal Komitesi" lideri Sandanski 1901'de ilginç bir plan yaptı. Selanik'te faaliyet gösteren Amerikalı Rahibe Ellen Maria Stone'u kaçırıp, fidye alacaktı. Çete, Amerikalı Protestan misyoner Miss Stone ve Bulgar misyoner arkadaşı Katerina Stefanova-Tsilka'yı dağa kaldırdı. Hadise duyulduğunda büyük bir yankı uyandırdı.

Osmanlı yönetimi rehinelerin kurtarılması için çalışırken, Miss Stone, bir süre sonra Samakov'daki bir Amerikalı doktora mektup yazarak, "25 bin lira verilirse serbest kalacaklarını, ne yapıp edip kendilerini kurtarmalarını" istedi.

Osmanlı Devleti, bu durumun kötü örnek olmasından ve sonraki günlerde başka yabancıların kaçırılıp, fidye istenmesinden çekiniyordu. Osmanlı yönetimi rehinelerin bulunmasına yardımcı olacaklara para ödülü koydu. Çobanları ve köylüleri kontrol altına aldı. Askerler yolları ve geçit noktalarını tuttular.

Bütün aramalara rağmen çete yakalanamadan, rehinelerle birlikte Bulgaristan'a geçti. Bulgaristan yöneticileri ise

Osmanlı yönetiminin baskısına rağmen çeteyi görmezden geldi. Amerikan elçiliği ise vatandaşını kurtarmak için Osmanlı yönetimini devre dışı bırakıp komitecilerle görüştü. Ocak 1902'de Amerikalı yetkililer çeteye 14.500 lira verdiler ve rehineler Şubat ayında serbest bırakıldılar.

Osmanlı yetkilileri tarafından ifadesi alınan Miss Stone bilgi vermek yerine hedef şaşırttı ve somut bir bilgi vermedi. Ayrıca anlattıkları Katerina'nın ifadeleriyle çelişiyordu. Miss Stone'nun bir taraftan çeteye para kazandırırken, diğer taraftan kendisi için servet ve şöhret kazanmak için bu işe girişme ihtimali kuvvetliydi. Miss Stone, daha sonra macerasını anlatmak için Amerikan Mc Clure's Magazine ile anlaştı. Mc Clure's Magazine, Miss Stone ve Katerina Stefanova-Tsilka'nın altı ay süren macerasını "Eşkiyalar Arasında Altı Ay" başlığıyla resim ve çizgilerle 1902 Mayıs'ından itibaren tefrika olarak yayınladı. Bu hadise "Amerika'nın ilk modern rehine krizi" olarak adlandırıldı ve Terese Carpenter "The Miss Stone Affair:America's First Modern Hostage Crisis" isimli bir kitap kaleme aldı.

Osmanlı yönetimi rahibenin memleketine dönmesinden sonra da işin peşini bırakmadı. Yapılan araştırmada çetenin rehineleri dağlarda dolaştırmadığı Bulgaristan'da rahat günler geçirdikleri anlaşıldı. Hatta toplu çektirdikleri bir fotoğraf da ele geçirilmişti. Amerikan elçiliği çeteye verdiği parayı Osmanlı Devleti'nden istedi. Ancak Osmanlı yönetimi durumu Amerikalı yetkililere anlatıp, para vermenin kendi fikirleri olmadığını, bu yüzden para veremeyeceğini söyledi".

Camilerde Domuz Kesip, Ortalığı Karıştırdılar

Batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için Müslüman-Hristiyan çekişmesini tahrik ettiler. Bunun için akıllara durgunluk verecek yöntemler uyguladılar. Vah-

dettin Engin, bir yazısında çoğunlukla Müslüman Arnavutlar'ın yaşadığı bölgelerdeki ilginç tahrikleri şöyle anlatır:

"İşkodra, Prizren, Yakova şehirlerinde ortalığı karıştırmak isteyenler, bir camide geceleyin gizlice domuz kesip, duvarları domuz kanıyla kirletiyor, domuzun parçalarını camide bırakıyorlardı. Sabahleyin namaz kılmak için camiye gelen Müslümanlar, durumu görünce çılgına dönüyorlardı. Bundan sonra da Hristiyan-Müslüman çatışması yaşanıyordu.

1897'de İşkodra'da geceleyin bir caminin son cemaat yerinde domuz kesilip asıldı, başı da caminin içine atıldı. Durumu öğrenen Müslümanlar, silahlanıp Hristiyanlar'a saldırmak için harekete geçtiler. Güvenlik güçleri çatışmayı önlemek için tedbir almalarına rağmen, öfkeli kalabalığı durduramayacaklarını anlayınca şehrin ileri gelenleri ve din âlimleriyle halkı yatıştırdılar.

1900'de İşkodra'da, Reyol'de camiye girenler domuz kesip, kanıyla mihraba ve duvarlara haç işareti yaptılar. Vali işi fazla önemsemeyince, halk eğer saldırganlar 15 gün içinde yakalanmazsa şehirdeki bütün Hristiyanlar'ı katledeceklerine dair yemin ettiler. II. Abdülhamid'e bir dilekçeyle durumu aktardılar. Padişaha gönderilen dilekçede, Karadağ Prensi'nin İşkodra'da yaşayan Hristiyanlar'ı gruplar halinde çağırdığını, hadisenin de bundan sonra yaşandığı ifade edilmişti.

1908'de Yakova'da bir Katolik papazı dağa kaldırıldı. Daha sonra İsmülce Köyü camiinin içine domuz leşi bırakıldı. Kısa bir süre sonra Prizren'de Seydi Bey Camiinin içinde kesilmiş bir domuz bulundu. Gizli eller Müslümanlar'la Katolikler arasında çatışma çıkarmaya çalışıyordu.

Yapılan inceleme sonucu Prizren'deki Avusturya konsolosu ile Katolik piskoposu arasında düşmanlık olmasından dolayı konsolosun Katolikler'i zan altında bırakıp, bölgeyi

karıştırmak için domuz hadisesini tertiplediği vali işi fazla önemsemeyince anlaşıldı. Konsolos, parayla görünüşte Müslüman iki adam tutup, camiye domuz bıraktırmıştı. Planı da başarılı olmuştu. Müslümanlar, yemin edip Katolikler'den alışverişi kestiler. Katolikler ise dükkânlarını kapattılar.

Askerî tedbirler ve nasihatle ortalık düzeltilmeye çalışıldı. Ancak halkın teskin edilmesi kolay görünmüyordu. Prizren'deki gerginlik bir ay sürdü. Nasihatler sonucu Katolikler dükkânlarını açtılar. Fakat Müslümanlar Katoliklerle alışveriş yapmamak üzere ettikleri yeminden nasıl vazgeçeceklerdi. Bölgenin ileri gelenleri, din âlimleri ve imamlar çağırılıp, çözüm arandı. Bölge halkı devlete sadık olduklarını, ancak büyük bir yemin ettikleri için geri dönemeyeceklerini söylediler.

Osmanlı yönetimi bu gelişme üzerine bölgeye takviye askerler gönderdi. Bölgenin sorumlusu Şemsi Paşa'ya da askerî güce dayanarak, meseleyi nasihatlerle çözmesi emri verildi. Yöneticilerin aldığı tedbirler ve gösterdikleri gayretler sonucu mesele çok büyümeden engellendi".

TERÖRİSTLER, İKİ ASIRDIR BATI'DAN KIŞKIRTILIYORLAR

Avrupa, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlılar'ı, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar'ı idare eden despotlar olarak nitelendirmeye başladı. Hristiyanlar'ın Müslüman hakimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki edildi.

Osmanlı'nın son döneminde Batılı diplomatlar kendilerine yakın buldukları dini ve etnik gruplara arka çıkıp, Türkiye'nin aleyhine kışkırttılar. Bunun ardında romantik bir din kardeşliğinin ötesinde imparatorluk topraklarındaki çıkarları da yatıyordu. Kışkırtmaların ardından İngiltere, Fransa ve Rusya'nın siyasi veya askerî baskısı sonucu 19. yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi ülkeler Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer birer koparıldı. İngiltere'nin Zeytun'daki Ermeni çetecilerin eylemlerindeki rolüne dair Davut Erkan'ın bir çalışması vardır.

İmparatorluğu Parçalayan "Süper Formül"

Vahdettin Engin hocaya göre imparatorluğu küçülten Batı'nın "süper formülü" şöyle işlemişti: "Batılı diplomatlar, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanlar'ı önce silah ve mühimmat verip kışkırtarak isyan ettirmişler, daha sonra da Türkler "Hristiyanlar'ı katlediyor" diye yaygara yaparak

özerklik elde etmişlerdi. Özerkliği de Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanlar'ın bağımsızlığı ve asırlarca beraber yaşadıkları Türkler'in katledilmesi ve bağımsızlık takip etmişti.

1875'te Zeytun'da Babek liderliğinde başlayan isyanda ele geçirilen 120 kadar Ermeni çeteci Maraş'ta hapsedildi. Ancak hadise dünya kamuoyuna "Ermeniler'in katledildiği" şeklinde yansıtıldı. Hadiselerin bu şekilde dünya kamuoyuna yansımasında en büyük pay sahibi ise İngiltere'nin Halep Konsolusu Henderson'dı.

Henderson, çetecileri Maraş'ta hapseden Halep Valisi Kâmil Paşa'yı görevden almak için büyük çaba sarf edip, başarılı da oldu. Kâmil Paşa'nın ardından hadiseleri araştıran Mazhar Paşa'nın raporu da Henderson'un amacına uygun düşmeyince, İngiliz konsolos İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Layard vasıtasıyla Osmanlı yönetimi üzerinde baskı kurdurarak, Mazhar Paşa'yı da görevden azlettirdi.

Konsolosun Marifeti

Mazhar Paşa'nın azledilmesinin ardından Eğinli Said Paşa, Temmuz 1879'da başkomiser olarak tayin edildi. Said Paşa, Zeytun teftişinden sonra yazdığı raporunda durumu şöyle özetledi: "Ermeniler'in, vahşice hareketleri bile başlıca Batılı devletlerin daima Hristiyan tarafını tutmalarından ve özellikle İngilizler'in Ermeniler'i himaye ederek Müslümanlar'ı kabahatli görmesinden ortaya çıkıyor. Hatta Halep İngiliz Konsolosu Mister Henderson'ın Zeytun eşkıyasına gönderdiği mektup ile asileri teşvik ettiği meydandadır. Ne acayip insaniyet ve ne tuhaf medeniyet. Yazıklar olsun ki bu âlemde henüz kuvvet haktır, hakk kuvvet değildir.

Anadolu'da özellikle Van taraflarında ve Halep Vilayeti'nde Ermeniler'in isyan etmeleri ve aynı zamanda Batılı devletlerin elçiliklerine zulme uğradıklarını söylemeleri ileride özerk bir Ermenistan teşkil etmek maksadına yönelik oldu-

ğundan asla şüphe edilemez ve bu da birden bire olamazsa da eğer biz bu olayların önünü alamaz isek Van'a bir Ermeni valisinin tayin olunmasını Avrupa devletleri bize teklif edecekler. Biz de oraya Cebel-i Lübnan ve Girit'te olduğu gibi mutlaka Ermeni bir vali tayin etmek mecburiyetinde kalacağız".

BATI, TERÖRİSTLERİ HEP BAŞTACI ETTİ

Avrupalılar, ülkemizin ilk bombalı saldırıyla tanıştığı 116 yıl önce de, hadiseyi kınayıp teröristleri baştacı etmişlerdi. Ermeniler, Avrupalılar'ın kışkırtmalarıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru bağımsız olabilmek için Taşnak ve Hınçak komiteleriyle çeşitli isyanlar çıkardılar. Dönemin hükümdarı II. Abdülhamid Ermeniler'e taviz vermeyip bağımsızlık yolunu tıkayınca Ermeni teröristler sultanı en büyük düşman olarak gördüler.

Namlunun Ucundaki Sultan

Taşnakçılar, 1904'te Sofya'da kongrelerinde, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarında eylemler yapılmasını kararlaştırdılar. Ermeni teröristler bu defa kendilerine en büyük engel olarak gördükleri Sultan II. Abdülhamid'i hedef olarak seçmişlerdi. Anarşist Belçikalı Edouard Joris ile anlaşıp, suikast hazırlıklarına başladılar. II. Abdülhamid'e yapılan suikast teşebbüsü Vahdettin Engin'in "Kurtlar Sofrası'nda Osmanlı" ve Haluk Selvi'nin "Sultana Suikast" isimli kitaplarında teferruatlı olarak anlatılır. Vahdettin Engin'in eserine göre hadise şu şekilde cereyan etmişti:

Ermeni teröristler, uzun süren takip sonucunda II. Abdülhamid'in Cuma selamlığında eylemi gerçekleştirmeyi kararlaştırdılar. Sultanın camiden çıkıp arabasının yanına var-

ması 1 dakika 42 saniye tutmaktaydı. Saatli bomba yerleştirilmiş bir araba cami dışına getirilecek ve padişahın arabası geçerken patlatılacaktı. Ermeni teröristler, suikasttan sonraysa Bâbıâli'yi, Tünel'i, Galata Köprüsü'nü, Osmanlı Bankası'nı ve birçok resmi daireyi havaya uçurarak İstanbul'u kan gölüne çevireceklerdi.

Şeyhülislam Sultanı Ölümden Kurtardı

Teröristler, 21 Temmuz 1905 Cuma günü 80 kilo patlayıcı madde ihtiva eden bombalı arabalarıyla Yıldız Camii'ne geldiler. Plan görünürde işliyordu. Ancak namaz bitiminde Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, II. Abdülhamid'in yanına gelerek, sultanı lafa tuttu. Bu arada saatli bomba, müthiş bir gürültüyle patladı. Cemaleddin Efendi tarafından tesadüfen birkaç dakika oyalanan II. Abdülhamid suikasttan kılpayı kurtulmuştu. Ancak çevredeki 26 kişi hayatını kaybetmiş, 58 kişi ise hafif veya ağır şekilde yaralanmıştı. Ayrıca 20 kadar hayvan ölmüş, birçok araba enkaz haline gelmişti.

Suikast teşebbüsü ülke içinde ve dışında büyük yankı uyandırdı. Soruşturmanın başlamasından kısa bir süre sonra Charles-Edouard Joris ve bazı suçlular yakalandı. Bazı teröristler ise yurt dışına kaçmayı başardılar.

Teröristimizi Verin

Bombalı terör eyleminden sonra Batılı devletler üzüntülerini bildiren mesajlar göndermişlerdi. Ancak tutuklamaların açıklanmasından sonra Osmanlı yönetimi Avrupalı diplomatların baskınına uğradı. "Joris sivildir, sivil hakimler yargılasın" diye talepte bulundular. Hükümet baskılar üzerine sivil bir soruşturma komisyonu kurdu.

Mahkemeye çıkarılan Belçikalı Edouard Joris'in idam cezasına çarptırılacağı muhakkaktı. Ancak karar verilmeden bir gün önce 17 Aralık 1905'te Belçika'nın İstanbul büyükel-

çisi, Osmanlı hükümetine başvurarak, 3 Ağustos 1838 tarihli antlaşmaya istinaden sanığın iadesini istedi.

Mahkeme, Edouard Joris'i idama mahkûm etti. Büyükelçi de Osmanlı hükümetine tekrar başvurarak, cezasını Belçika'da çekmek üzere, Joris'in kendisine teslimini istedi. Osmanlı yönetimi antlaşmanın Belçika'ya böyle bir hak tanımadığını beyan ederek isteği reddetti.

Osmanlı yönetimi Belçikalı anarşisti geri vermemek için bir süre daha direndi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu, diğer Avrupa başkentlerinden de Belçika'yı destekleyen talepler gelmeye ve bu talepler tehdit halini almaya başlayınca Batı'nın baskılarına boyun eğdi. Sultan Abdülhamid, canına kasteden Joris'in idam cezasını önce müebbed hapse çevirdi, sonra da affetti. Charles-Edouard Joris Belçika'ya iade edilmedi ama pasaportu verilerek Avrupa'ya gönderildi. Onlarca kişinin katili bir terörist serbest kalmıştı. "Kan dökmekten hoşlanmayan padişahımız, canına kasteden katili affetme yüceliğini gösterdi" diye resmi bir bildiriyle meselenin üstünü kapattık.

Bizde Teröriste "Şanlı Avcı" Diyen Tevfik Fikretler Bitmez

Sultan II. Abdülhamid'e suikast teşebbüsü bütün dünyada yankı uyandırmış, Avrupa sonradan teröristlere sahip çıkmasına rağmen suikasti kınamıştı. Bombacılara alkış ise içimizdeki bir şairden Tevfik Fikret'ten geldi. Tevfik Fikret, o yıllarda dinden, milletten, devletten, tarihinden soğumuştu. "Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin", yani "Milletim insanlık, vatanım yeryüzüdür" gibi şiirler yazıyordu. Bu ruh hâliyle Sultan II. Abdülhamid'e düzenlenen suikastin başarısızlığına duyduğu üzüntüyü "Bir lâhza-i teehhür (Bir gecikme anı)" isimli şiiriyle dile getirdi. Mısralarında teröristleri "şanlı bir avcıya" benzetip, bombanın erken patlamasına şu şekilde esef etmişti: "Mâlik sesin o sevret-i ra'din-i gayza ki/Her yerde

hiss-i hakk u halâsın muharriki/... Ey şanlı avcı dâmını beyhude kurmadın/attın. Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!/ Dursaydı bir dakikacağız devr-i bi-sükun/Bir hayr olurdu misli asırlarca gelmemiş (Öfkeyle ve kızgınlıkla gürleyen sesin, hak ve kurtuluş duygusunu her yerde harekete geçirendir, Ey şanlı avcı, tuzağını boş yere kurmadın, attın ama yazıklar olsun ki, vuramadın! O an bir dakikalığına devam etseydi, örneği asırlar boyu görülmemiş bir hayır, bir iyilik olurdu).

OSMANLI'YI KURTARMAK İÇİN ÜRETİLEN FİKİRLER

Osmanlı tarihinin hemen hemen her döneminde mevcut yönetim eleştirilmiştir. Özellikle 17. yüzyılda toprak sisteminden askerî teşkilata, mali yapıdan eğitim sistemine kadar pek çok alanda yaşanan aksaklık ve bozulmalar, 18. yüzyıla kadar "kanun-ı kadim"den, yani eski düzenden kopuşla açıklandı. Islahatname yazarlarına göre asıl mesele hangi dönemin referans alınacağı ve eskinin nasıl ihya edileceğiydi. 18. yüzyılın sonlarında ise ilk defa imparatorluğun ıslahı için "nizâm-ı cedid/yeni düzen" önerileri gündeme geldi. Osmanlı topraklarındaki asıl fikrî canlanma, dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle 19. yüzyılda yaşanacaktı.

İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında çok canlı bir fikrî tartışma ortamı vardı. Klasik ulemanın yanında genellikle Batı'dan etkilenen yeni bir "aydın" grubu da oluşmuştu. Bu aydınlar, çeşitli ideolojiler etrafında toplanıp fikirlerini topluma anlatmak için çeşitli yollar denediler.

Avrupa Örnek Oluyor

Avrupa'nın üstünlüğü ilk defa 19. yüzyılın ilk yarısında kabul edildi ve böylece Avrupa'nın tanınması gündeme geldi. Avrupa tarzında okullar açılsa da Avrupa'dan neyin ne kadar

alınacağı kestirilemiyordu. Mesela 1827'de açılan Mekteb-i Tıbbiye'nin yeni binasına taşındığı sırada II. Mahmud öğrencilere "Burada Fransızca olarak fenn-i tıbbı tahsil edeceksiniz... Sizlere Fransızca okutmaktan benim muradım Fransızca lisanı tahsil ettirmek değildir. Ancak fenn-i tıbbı öğretip, yavaş yavaş kendi lisanımıza almaktır. ... Hocalarınızdan tıp ilmini tahsile çalışın ve tedricen Türkçe'ye alıp lisanımız üzere tedavülüne çalışın" demişti.

19. yüzyılda Fransa'ya öğrenciler gönderildi ve Avrupa Fransa'nın penceresinden tanınmaya başlandı. Fransa'ya giden Şinasi, şiir, tiyatro gibi Batı edebî türlerinin Osmanlı'daki ilk örneklerini verdi. Ernest Renan ve Voltaire, Montesquieu gibi pek çok Fransız pozitivistin fikirlerini Osmanlı toplumuna tanıttı. Bu dönemde Batı'dan çeviriler arttı. Münif Mehmed Paşa, Fenelon, Voltaire ve Fontenelle'den derleme felsefî diyalogları "Muhaverat-ı Hikemiyye" adıyla Türkçe'ye çevirdi. Bu kitap Batı dillerinden çevrilen ilk felsefî eserdi. Yine Yusuf Kâmil Paşa ve Ziya Paşa başta olmak üzere yapılan felsefi çeviriler Osmanlı toplumunu yeni fikirlerle tanıştırmaktaydı.

Şinasi gibi Avrupa'da yetişen veya Avrupa'dan dönenlerce yetiştirilen yeni aydın tipinin geleneksel Osmanlı düşüncesiyle çatışması kaçınılmazdı. Aynı problemlere farklı pencerelerden bakan insanların sayısı arttıkça tartışmalar da arttı.

Bilgi Akışı Hızlandı

19. yüzyılda fikrî hayatın canlanmasında etkili olan bir diğer husus da bilgi akışını hızlandıracak teknolojik gelişmeler ve matbuat âleminin gücünün artmasıydı. İlk Türk matbaası 1727'de kurulsa da asıl etkisini 19. yüzyılda gösterdi. Avrupa'dan beslenen yeni bir aydın zümresinin oluşmasıyla önce çeviri, daha sonra telif eserler basıldı. Avrupa'yı yakından tanımaya başlayan bu yeni aydın tipi, gazete ve dergilerin

bilginin yayılışında ne kadar önemli olduğuna da şahit oldular. 1840'ta Ceride-i Havadis Gazetesi yayın hayatına girdi. İlk yarı özel hüviyete sahip bu gazete, fikrî hayata canlılık getirdi. Daha sonra yayın hayatına giren gazetelerin sayısı gittikçe arttı. Bunların yanında yurtdışında çıkan Hürriyet gibi gazeteler de bulunmaktaydı. Bu gazetelerdeki yazılar ve tartışmalar bilginin dolaşımını hızlandırıp, canlı bir fikri ortam oluşturdu.

Bir Fikir Etrafında Toplanma

1860'larda sayısı gittikçe artan gazetelerde fikir yazıları da kaleme alınmaktaydı. Gazeteler aydınların bazı fikirler etrafında toplanmalarını ve cemiyet haline gelmelerini de sağladı. Namık Kemal, Ali Suavi gibi isimler gazete ve dergiler aracılıyla Tanzimat dönemi reformlarını eleştirdiler ve kurtuluşun anayasal bir düzen ile sağlanacağını ileri sürdüler. Yeni Osmanlılar Cemiyeti diye adlandırılan ve hükümete karşı giderek sert eleştirilerde bulunmaya başlayan aydınların bir kısmı yurtdışına kaçtılar. Hidiv ailesinden olan ve hakkı yenildiğini düşündüğü için muhalif bir tavır takınan Mustafa Fâzıl Paşa, Paris'te Osmanlı aydınlarının adeta hamisi oldu. Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Bey'i Paris'e davet ederek onlara destekte bulundu. Bu isimler yurtdışında gazeteler çıkararak buradan fikirlerini duyurmaya çalıştılar. 1889'da kurulan İttihad ve Terakki Cemiyeti de kurtuluşun anayasal bir düzenle sağlanacağı fikrinde olan insanların oluşturduğu bir yapılanmaydı.

İmparatorlukların Sarsılması

1789 Fransız İhtilali'nin bazı sonuçları, mevcut devlet anlayışını sarstı ve özellikle bünyesinde pek çok milleti barındıran imparatorlukları derinden etkiledi. Osmanlı aydınları asırlardır "Millet Sistemi" etrafında birleşmiş Osmanlı toplum yapısının çözüldüğüne şahit oldular ve bu duruma engel olmak için yeni bir "Osmanlı kimliği" inşa etme ihtiyacı

hissettiler. Daha sonra "Osmanlıcılık" olarak adlandırılacak olan bu teşebbüs, Osmanlı toplum ve devlet yapısını dönüştürecekti. II. Mahmud'un "Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur" sözleri, bu yeni durumun özetidir.

Osmanlıcılık-İslamcılık-Türkçülük

Osmanlı kimliği oluşturma çabaları 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile resmi bir hâl aldı. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı, bilhassa gayrimüslimlere yeni haklar tanıdı. Yeni inşa edilmeye çalışılan Osmanlılık kimliği modern eğitim kurumları, açılan gazeteler gibi çeşitli mecralarda güçlendirilmeye çalışıldı.

Islahat Fermanı'na karşı tepkiler, bazı Osmanlı aydınlarının farklı bir tavır sergilemesine sebep oldu. Yeni bir Osmanlı kimliğinin tepeden inme kararlar yerine anayasal bir düzenle tesis edileceği fikri giderek güç kazandı. 1860'larda Yeni Osmanlılar Cemiyeti adı altında birleşen aydınlar, Osmanlılık kimliğinin oluşturulması konusunda anayasal düzenin önemini kurdukları gazeteler ve dergiler, yazdıkları kitaplar başta olmak üzere her fırsatta dile getirdiler. En tanınınmış simalardan biri olan Namık Kemal, imparatorluk için tehlike arz eden ayrılıkçı fikirlerin, anayasal bir düzenle ortadan kalkacağını, eşitlik ilkesine dayalı ortak bir vatan mefhumunun oluşacağını savunmaktaydı. Cevdet Paşa ise "Avrupa'da gayret-i diniye yerine gayret-i vataniye kaim olmuş... Ama bizde vatan denilince askerin köylerindeki meydanlar hatırına gelir" demekteydi.

Aydınlar arasında bu tür fikrî çözümler üretilmeye çalışılırken devlet erkânı gelişen durumlara göre bu fikirlerden yararlanma yoluna gitti. Nitekim İslamcı politikaların devam ettiği bir sırada 1876 Kanun-ı Esasi'nin 8. maddesinde "Dev-

let-i Osmaniyye tâbiiyetinde bulunan efrâdın cümlesine herhangi bir din ve mezhepte olursa olsun bilâ-istisna Osmanlı tabir olunur" denildi.

Osmanlı yönetimi gayrimüslim tebaa Osmanlı kimliğini kabul etsin diye çok uğraştı. Bu konudaki ilginç bir örnek şudur: 1900'lerin başında İstanbul'un fethinin kutlanması gündeme gelmiş, ancak II. Abdülhamid, gayrimüslim tebaa üzerinde olumsuz etki yapar bu teşebbüse diye izin vermemişti. Yıllar sonra, 1914'te bu konu hakkındaki düşüncelerini ise Doktoru Atıf Hüseyin Bey'e şu şekilde izah etmişti. "Biz, İstanbul'u Rumlar'dan zaptettik... Fetih günü onlar matem tutmak isterler... Biz tezahürde bulunursak onların hissiyatını rencide ederiz... Benim zamanımda bir kere İstanbul'un fetih günü merasim yapmak istediler... Ben buna hissiyat noktasını nazara alarak müsaade etmedim... Bunlar hikmet-i hükümettir, çünkü her hükümet tebaasının hepsinin hissiyatını da rencide etmemeğe çalışmalıdır... Her nedense biz kendi kendimize mesele çıkarıyoruz...".

19. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'da bağımsız Hristiyan devletlerin sayısı giderek arttı. Rumeli'de yaşayan binlerce Müslüman ya katledildi veya Anadolu'ya göç etti. Osmanlıcılık tamamen terk edilmese de İslamcılık öne çıkmaya başladı. Hilafet, diplomatik ilişkilerde sık sık dile getirilen bir kavram oldu. Bazı aydınlar, "İttihad-ı İslam"ın imparatorluğu ayakta tutacak bir politika olarak değerlendirdi ve başta gazete ve dergiler olmak üzere pek çok mecrada bu düşüncelerini dile getirdiler. Bu durum da fikrî tartışmaları arttıran bir husus oldu.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid'i tahttan indirmek isteyen içinde gayrimüslimlerin de olduğu pek çok grubun bir araya geldiği bir yapıya dönüşmüş, kurtuluşun daha özgür bir ortamda ve anayasal düzende olduğuna inan-

mışlardı. 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilince Osmanlıcılık politikasına ağırlık verildi. Hepimiz kardeşiz şarkıları söylendi. Bulgar, Rum, Ermeni, Türk kol kola resimler yapıldı. Ancak oluşan özgürlük ortamı dağılmayı hızlandırdı. Nitekim aynı yıl içinde Girit Yunanistan'a, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'a ilhak edilirken Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti. Balkan Savaşları (1912-1913) sonucunda Rumeli topraklarının elden çıkmasıyla yaşanan katliamlar ve göçler, Osmanlıcılık fikrinin başarısızlığını açıkça ortaya koydu.

Balkan Savaşı'nda Müslüman Arnavutlar'ın ayrılması İslamcılık düşüncesini de sarstı. Bu tarihten sonra "Türkçülük" İttihadçıların en önemli politikalarından biri haline geldi. 1914'te I. Dünya Savaşı'na İslamcılık ve Türkçülük politikalarının gölgesinde girildi. Cihan harbindeki Arap isyanları İslamcılık fikrine iyice darbe vurdu.

İslamcılığın da imparatorluğun dağılmasına engel olamadığını düşünen bazı aydınlar, kurtuluşu Türkçülük politikasının uygulanmasında gördüler. Türkçülük politikasının arka planında bu dönemde Türk dünyası ile Osmanlı aydınları arasında yoğun bir fikir alışverişi bulunmaktaydı.

Yusuf Akçura, Paris'te hazırladığı "Osmanlı Devleti Teşkilâtı Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı tezinde Osmanlı milleti oluşturma hareketinin neticesiz kalmaya mahkûm bir teşebbüs olduğu, devleti milliyetçiliğin kurtaracağı sonucuna varmıştı. 1904'te yayınlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikrini inceledi. Akçura Osmanlı topraklarındaki Müslüman veya gayrimüslimlere eşit haklar vererek Amerika'dakine benzer bir Osmanlı kimliği oluşturmanın imkânsız olduğunu, İslamcılığın imparatorluğu tek başına ayakta tutacak sonuçlar vermediğini savundu. İslami Türkçülük çıkar yoldu. Makalenin yayınlandığı Kahire'deki Türk gazetesinde bir tartışma başladı. Ga-

zetenin başyazarı Ali Kemal ve Ahmet Ferid (Tek) Akçura'nın fikirlerini tenkit ettiler. Ali Kemal, Osmanlıcılığın çıkar bir yol olduğunu söylerken, Ahmed Ferid ise her üç siyaset tarzının da, duruma göre, kullanılabileceğini ifade etti.

Meşrutiyet'ten sonra Halide Edip'in "Yeni Turan", Müfide Ferit'in (Tek) "Aydemir" isimli romanlarında Anadolu dışındaki Türkler'den bahsedildi. II. Meşrutiyet'ten sonra "Genç Kalemler" gibi dergi ve gazeteler Türkçülük fikrinin değişik yönlerini işlediler. Genç Kalemler'de başlayan yeni lisan hareketi Türkçe'nin sadeleştirilmesi fikrini ve millî edebiyat meselesini işledi. Fecr-i Âtî topluluğuna mensup olan Fuad (Köprülü) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ise yeni lisan hareketini eleştirdiler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra tarihi gelişmelere ve dönemin fikri yapısına uygun olarak Türkçülük tek düstur olarak kaldı.

Garblılaşma'nın Getirdikleri: Pozitivizm ve Materyalizm

Avrupa'da 18. ve 19. yüzyılda gelişen fikirler kısa sürede Türkiye'de de etkisini göstermişti. Fransızca eğitim yapan okullarda ders vermek üzere gelen yabancı hocalar ve Avrupa'ya tahsile gönderilen öğrenciler Batılı fikirlerin Türkiye'de yayılmasını sağladılar. Batı'dan etkilenen aydınlar, milletlerinin inançlarına, gelenek ve göreneklerine karşı savaş açtılar. Batı'da eğitim görenlerin sayısı arttıkça "Garpçılık", Türkiye'yi kurtaracak tek yol olarak görüldü. Nitekim 1900'lerin başında Sabahaddin Bey, "Medeniyyet-i Garbiyye ile münasebete giriştiğimizden beri memleketimizde bir fikri uyanış gözüküyor, bu münasebetten evvel toplumumuz bir fikri canlılık ihtiva etmiyordu" diyordu. Kılıçzâde Hakkı'nın 1913'teki şu görüşü Batılılaşma'nın bazı aydınlar için varlık sebebi hâline geldiğini gösterir: "Bağıra bağıra halka anlatacağız ki, değil Asya'ya çekilmek, Kutuplar'a firar etsek Avrupalılar gibi

düşünmedikten, Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dahi yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliyemizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa'dan tardettiler, yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır".

Avrupa'da 17. yüzyılda gelişen bilimsel gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan pozitivizm, Auguste Comte tarafından sistematik bir hale getirildi. Fransız edebiyatında natüralizm ve realizm akımları da pozitivizmin etkisinde ortaya çıkmıştı. Türk aydınlarının bir kısmı, geri kalmışlıklarının sebebini bilimsel zihniyete sahip olmamaya bağladılar ve geçerli bilgiyi olguların bilgisinden ibaret gören ve metafizikle dinî bilgiyi geçersiz sayan pozitivist felsefeden etkilendiler. Avrupa'yı yakalamak için pozitivizm hareket noktası kabul edildi.

Osmanlı aydınlarının çoğu, 19. yüzyılın son çeyreğinde natüralizm ve pozitivizmi benimseyen Beşir Fuad'ın yazı ve yayınladığı eserlerden Zola, Daudet, Dickens, Flaubert, Comte, Büchner, Spencer, d'Alembert, De la Mettrie, Chambers, Diderot, Claude Bernard, Ribaut, Tarde gibi Batılı düşünür ve yazarları tanıdılar. Ancak yeni yayılan fikirler üzerine Beşir Fuad, Namık Kemal ve Menemenlizâde Mehmed Tahir ile tartışmalara girdi. İşin ilginç tarafı ise Beşir Fuad, Kur'ân-ı Kerîm'i yalnızca Fransızca çevirisinden okuyacak kadar kendi kültür dünyasından kopmuş bir aydındı.

Beşir Fuad'ın dışında Ahmed Rıza, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit (Yalçıntaş), Ahmed Şuayp ve Ziya Gökalp pozitivizmin etkisinde kalan aydınlarımızdı. Servet-i Fünun, Ulum-i İktisadiye ve İçtimadiye Mecmuası ile İçtimaiyat Dergisi pozitivist eğilimler taşıyan düşünürler içinde Ahmed Rızâ, Auguste Comte ve Pierre Lafitte'den, Rıza Tevfik, Herbert Spencer ve John Stuart Mill'den; Hüseyin Cahit Hippolyte Taine'den; Ziya Gökalp Emile Durkheim'den; Salih Zeki,

Auguste Comte'den; Ahmed Şuayp ise Gustave Flabuert ve Hippolyte Taine'den etkilenerek, bu düşünürlerin fikirlerini yaydılar.

Pozitivizm özellikle II. Meşrutiyet döneminde etkili oldu. Dönemin İslâmcı düşünürleri ise pozitivizmin dinin yerine konmasına karşı çıktılar. İsmail Fenni bu konuda "Bir Müslüman felsefe-i hakikiyye mesleğini kabul edemez. Çünkü diyaneten Cenab-ı Allah'ın, ruhun, âlem-i ahiretin vücudunu kabul ve tasdike mecburdur ve bu itikadı onun ne ulum-ı tabiiyyeyi tahsil ne de usul-i tecrübiyyeyi hadisata tatbik etmesine hiçbir vecihle mani olamaz" demiştir.

Osmanlı Devleti'nde etkili olan bir diğer düşünce akımı da materyalizmdi. Maddî âlemin ötesinde herhangi bir varlık alanı tanımayan dünya görüşü olan materyalizminin Osmanlı aydınları üzerinde de büyük tesirleri oldu. Baha Tevfik, Büchner ve Haeckel'den; Edhem Necdet, Lamarck ve Darwin'den; Celâl Nuri (İleri), Büchner'den; Suphi Edhem, Lamarck ve Darwin'den; Memduh Süleyman, Darwin'den; Ahmed Nebil, Nietzsche ve Büchner'den; Abdullah Cevdet, Karl Vogt, Büchner ve Cabanis'ten etkilenmişlerdi. Bu aydınlar ile materyalizmi benimsemediğini belirtse de Beşir Fuad'ın çeviri ve yazıları imparatorluğa materyalist fikirleri soktu. Materyalist felsefeyle aynı görülen bilime sarılmak gerektiği ana anlayış oldu. Ludwig Büchner ve Ernest Haeckel gibi materyalist ve pozitivist yazarların görüşleri imparatorluğa taşındı. Özellikle Büchner'in "Madde ve Kuvvet" isimli eseri imparatorluktaki gençleri çok etkiledi. Büchner'e göre her şey maddeden ibaretti ve ölümsüz olan Tanrı değil maddeydi. Materyalizmle din ile ilişki bitecek, insanlar özgürleşecekti. Bu kitap birçok Osmanlı gencinin düşünce dünyasında büyük değişiklikler yaptı. Kitabı okuyanların Allah, din, kader gibi konulardaki görüşleri, materyalist bir anlayışa döndü.

Servet-i Fünun, İctihad Mecmuası, Mecmua-i Fünun, Piyano Mecmuası, Yirminci Asırda Zekâ Mecmuası, Felsefe Mecmuası materyalist fikirlerin yayınlandığı dergilerdi. II. Meşrutiyet döneminde Abdullah Cevdet'in yayınladığı İctihad Dergisi, Batıcı ve materyalist fikirleri benimseyen birçok Osmanlı aydınının mekânı hâline geldi. Dergi yayımladığı din aleyhtarı makaleler dolayısıyla, birçok defa kapatıldı. Ancak farklı isimlerle çıkmaya devam etti.

Materyalizmin Türkiye'ye girmesi üzerine "maddeci-maneviyatçı" fikri ve edebi tartışmalar başladı. Ali Suâvi, Ahmed Midhat, İsmail Fenni (Ertuğrul), İsmail Ferid, Harputîzâde Mustafa Efendi, Halid Edip, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Mehmed Emin Feyzi, Mehmed Ali Ayni gibi Osmanlı aydınları ise materyalizme karşı çıkıp, dine ve geleneğe yönelik eleştirilere cevaplar verdiler. Kötümserlik ve inançsızlık yayan fikirleri eleştirdiler. Materyalist aydınlar nakilden ibaret kalırken İslamcı aydınlar materyalistlere göre daha orijinal fikirler ortaya koydular.

II. Meşrutiyet sonrasında bazı İslâmcı çevreler, İslamiyet'in bir bilim ve medeniyet dini olduğunu, felsefenin gelecek açısından önemli olduğunu savunan Cemaleddin Efganî ekolünden etkilenmişlerdi.

Tam Garpçılar- Kısmî Garpçılar

Osmanlı aydınları Batılılaşma konusunda hem fikir olmakla birlikte bu modernleşmenin nasıl olacağı konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşandı. Mesela, Namık Kemal, "Medenileşmeye çalışan milletler için tamamıyla Avrupa'yı taklit etmek neden lazım gelsin? Birtakım ilmî hakikatler vardır ki dünyanın hiçbir yerinde değişmez. Medenileşmek için Çin'den sülük kebabı almaya muhtaç olmadığımız gibi Avrupalıların dansını, nikâh usullerini taklide de hiçbir surette mecbur değiliz" dese de süreç gelenek ile modernlik arasın-

da sıkışıp kaldığı için kimlik krizi yaşayan aydınların ortaya çıkmasına sebep oldu. Öyle ki İslamiyet'in Hristiyanlık gibi gelişmeye mani olup olmadığı gazetelerde, dergilerde uzun uzun tartışıldı. İmparatorluğun yaşadığı parçalanma krizi fikrî hayatı da hiç olmadığı kadar canlandırdı. Bu tartışmalar sonraki dönemde de sürdü.

II. Meşrutiyet dönemi, Batılılaşma'nın sistematik hâle gelip, Osmanlı Devleti üzerinde etkisini artırdığı bir dönem oldu. Batılı değerlerin geleneksel değerlerin yerini nasıl alacağı yönünde tartışmalar arttı. Ancak Garplılaşma taraftarları arasında bölünmeler de oldu. Meşrutiyet döneminde Batı'nın tamamen ve her yönüyle alınmasını isteyen Abdullah Cevdet ile bu görüşe karşı çıkan Celal Nuri (İleri) arasındaki tartışma, "Tam Garpçılar" ile "Kısmî Garpçılar" şeklinde ifade edilebilecek iki grup ortaya çıkardı. "Şime-i Husumet-Şime-i Muhabbet" tartışması başladı.

Celal Nuri, Batı'nın Osmanlı'ya hiçbir zaman muhabbeti olmadığını ve bu yüzden Batılılaşma'nın Batı'ya rağmen sürdürülmesi gerektiğini söylüyordu. Abdullah Cevdet ise bu görüşe karşı çıkarak, Osmanlılar'ın Batı'nın talebesi olduğunu Avrupa medeniyetinden başka medeniyet olmadığı için gülü ve dikeni ile alınmasının elzem olduğunu iddia etmiştir. Bu tartışma etrafında ikiye bölünen Batıcılar'dan "Tam Batıcılar" İctihad Mecmuası'nda tezlerini dile getirirken, "Kısmî Batıcılar" Celal Nuri'nin liderliğinde Serbest Fikir Dergisi'nde fikirlerini seslendirdiler. Celal Nuri, gelenekte olumlu değerlerden faydalanılması gerektiğini savunup, Batı'nın uydusu haline gelmemek gerektiğinin üzerinde durmuştur.

TÜRK DÜNYASI FİKİR VE KÜLTÜR BİRLİĞİ

20. yüzyılın başlarında Türkler'in Osmanlı İmparatorluğu dışında bağımsız devletleri yoktu. Ancak Türkler arasında çok hareketli bir fikir alışverişi ve çok canlı bir Türk dünyası kültür birliği vardı. İletişimin çok geliştiği günümüzde maalesef aynı canlılığa sahip değiliz.

Osmanlı Türkleri'nin Türk dünyasıyla hemen hemen her dönem ilişkisi oldu. Bu ilişki, 20. yüzyılın başlarına kadar daha çok dinî sebeplerle devam etti. Nitekim kutsal toprakların hâkimiyet altına alınması Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman dünyasında farklı bir konuma taşıdı. Diğer Müslümanlar'la olduğu gibi Türkistan'daki Müslümanlar'la da uzun yıllar dini liderlik, hac yolculuğu, ticaret ve ortak düşmana karşı yardım zemininde bir ilişki tesis edildi. Osmanlı İmparatorluğu ile Türk dünyası arasındaki ilişkilere dair Ahmet Kanlıdere, Abdullah Gündoğdu, Alfina Sibgatullina, James Meyer ve Fazıl Gökçek'in araştırmaları vardır.

Ahmet Ağaoğlu, Türk dünyasını 1900'lerde "Hayal kadar vâsi ve yine hayal kadar müphem olan Türk âleminin hudud-ı hakikisini çizmekten müşkil bir şey yoktur" diye tarif eder. 20. yüzyılın başlarında Türk dünyasının önemli düşünürlerinin İstanbul'a gelmeleri ve yapmış oldukları faaliyetler, Osmanlı coğrafyasında Türkistan ile ilgili bilgi birikimini artırmıştı.

Bu birikim, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yapılan reformlarda da kendini gösterdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin politikaları, bu bilgi birikiminin yavaş yavaş azalmasına sebep oldu. Türkiye, 1991'de Sovyetler Birliği dağıldığında ilişkilerin iyice azaldığı bir Türk dünyasıyla karşılaştı. Türkiye'nin gerek bu dağılma süreciyle ilgili esaslı politikalarının olmaması, gerekse 100 yıla yakın sıkı bir rejimle yönetilen Türk dünyasının kültürel erozyonu süreci olumsuz etkiledi. Günümüzde de Türk dünyası ile kültürel ilişkiler çok iyi durumda değil. Bu konuda ortak bir politikamız da yok. Tarihçiler, yazarlar, aydınlar birbirlerini çok az tanıyorlar ve maalesef yeterli bir fikir ve kültür alışverişi yok. Türk dünyası arasında fikir ve kültür birliğinin kurulması çözülmesi gereken en elzem meselelerimizin başında geliyor.

Türklüğün Merkezi İstanbul

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Türkistan seyahatine çıkan Mehmed Emin Efendi, gittiği yerlerde halifeye karşı oldukça güçlü bir bağlılık olduğuna şahit olmuştu. Seyahati boyunca Osmanlı'ya karşı duyulan muhabbetten dolayı "Osmanlılığın kadr ü şerefini insan buralarda anlar" demekten kendini alamamıştır.

Rusya Müslümanları'nın Hac yolculuğu güzergâhları arasında en çok tercih edileni İstanbul'dan geçeniydi. Emir Buhari Tekkesi, Kazan Tekkesi, Özbekler Tekkesi, Ahmed Buhari Tekkesi gibi yerler, her sene pek çok hacı adayını ağırlamanın yanında buralardan icazet alan pek çok kişi memleketine dönerek insanları irşad etmeye çalışırdı. Hac vazifesini ifa eden Müslümanlar, aynı zamanda Türk dünyasındaki bilgi akışını sağlıyorlardı.

Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, özellikle Rusya'nın hâkimiyeti altındaki Türkler arasında hızla yayıldı. Hilafet merkezi olan İstanbul, kısa süre zarfında Türklüğün de cazibe merkezi haline geldi. İstanbul'da üretilen fikirler, bütün Türk dünyasına yayılıyordu. Mesela, Sırat-ı Müstakim dergisi Türkistan'daki aydınlar arasında büyük ilgi görüyordu. Türk dünyasından pek çok aydın, İstanbul'un matbuat gücünden yararlanmak için İstanbul'a geldi. Meselâ, Abdürreşid İbrahim, 1884'te İstanbul'a geldiğinde Namık Kemal ve Ahmed Vefik Paşa ile tanışmıştı. Türk dünyasından gelen aydınlar İstanbul'da edindikleri fikir ve kültürel unsurları ülkelerine taşıdılar.

Ortak Acılar Etrafında Birleşme

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin her döneminde gücü nispetinde Müslüman dünyaya yardım eli uzattı. Türk dünyası da Osmanlı'da olup-bitenleri yakından takip etti. Savaşlarda Osmanlı'nın galip gelmelerini canı gönülden istediler. 1911 Trablusgarb Savaşı ile 1912 Balkan Savaşı sırasında Osmanlı'nın yaşadığı bozgun Rusya ve Çin Türkleri arasında büyük bir üzüntüye sebep oldu. Hatta Trablusgarb Savaşı sırasında Müslüman bir kadın üzüntüsünden intihar etmişti. Yine bu savaşlar sırasında savaşmaya ve yaralılara yardım etmeye gönüllü olarak Osmanlı topraklarına gelenler oldu. Rus hakimiyeti altındaki Türkler arasında Osmanlı'ya yardım kampanyaları düzenlendi. Osmanlılar'ın bu savaşlar sırasında yaşadığı acılar, aydınlar tarafından Türk dünyasına anlatıldı.

Türkler Birbirlerini Tanıdılar

Osmanlı aydınının Türk dünyasıyla ilgili bilgi kaynağı başlangıçta hac, eğitim amacıyla İstanbul'a gelenler ve Osmanlı sefirleriydi. 1900'lerde Osmanlı aydınlarının Türk dünyasına ilgisi gerek Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları gerek Türk dünyasından gelen aydınların tesiri, gerekse milliyet-

çilik akımıyla giderek arttı. Avrupa'da Türkoloji çalışmalarının başlaması, modernleşme çabası içerisinde olan Osmanlı aydınlarının da kuzey ve doğuda yer alan soydaşlarıyla ilgilenmesine vesile oldu. Mesela, Oxford Üniversitesi'den Max Müller ile görüşen Ahmed Midhat Efendi, onun kendisine Rusya ve Osmanlı Türkleri'nin dillerinin ortak olduğunu, fikir alışverişi ve karşılıklı bir uğraşla tek bir millet haline gelebileceklerini söylediğini ifade eder.

Osmanlı ile Türk dünyası arasındaki ilişkilerin 19. yüzyıl sonunda artmaya başlamasında Ahmed Midhat Efendi önemli bir noktadadır. Ahmed Midhat Efendi'nin Türk dünyasından insanlarla yakın ilişki tesis etmesinde, Karantina İdaresi üyeliği ve başkâtipliği yapmasının önemli bir payı vardı. Nitekim Rusya'dan Hac için yola çıkan Türkler'in Karantina İdaresi'nden izin almaları gerekiyordu. Hac ve eğitim gibi konularda İstanbul'a yolu düşen her kesimden insan önce Ahmed Midhat Efendi'yi ziyaret ediyor, onunla fikir alışverişinde bulunuyordu. Ahmed Midhat Efendi'nin eserleri Rusya'da Müslüman kadın ve çocuklar arasında bile okunmaktaydı. Yalın bir dil ve kısa cümleler kullanması, Türk halkının dertleriyle dertlenmesi ona duyulan muhabbetin artmasına sebep oluyordu. Ahmed Midhat Efendi'nin Türk dünyasından gelen pek çok kişiye çeşitli konularda yardımcı oluyordu. Ahmed Midhat Efendi, İstanbul'daki yeni edebiyat akımının Türk dünyasına tesir ettiğini, bu tesirin dil konusunda yakınlaşmayı artırdığını söyler.

1910'da eski sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa ve Celal Nuri (İleri), 1913'te Tapu Kadastro İşleri Müdürü Mahmud Esad Efendi gibi devlet adamlarının Rusya seyahati, bilgi akışı konusunda bir dönüm noktası oldu. Artan bilgi birikimi, İstanbul'da Türk dünyasına karşı şahsi merakları da artırmıştı.

Osmanlı Türkleri ile Türk dünyası arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren diğer bir husus da oldukça geniş bir coğrafyada bilgi akışını sağlayacak aydınların bulunmasıydı. Gerek göç ederek, gerek hac vesilesiyle Türk dünyasından pek çok aydın İstanbul'a geldi. Bu aydınlar İstanbul'un fikrî hayatına katkıda bulundukları gibi zaman zaman fikir hayatını etkilediler. İstanbul'a gelen aydınlar, Osmanlı fikir ve devlet adamlarıyla görüşüp, İstanbul matbuatını yakından tanıyıp, Osmanlı Türkleri ile ilgili yazılar kaleme alırlardı. Yazılarında Türk kültürü, dil birliği gibi meselelere kafa yorarlardı. Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Şihabüddin Mercanî, Kayyum Nasırî, Kazanlı Halim Sabit ve Ali Hüseyinzade gibi aydınlar "Türk'ün iki kolunu birbirine tanıtmak" için yazılar kaleme aldılar.

1907'den itibaren Rusya'nın baskılarının artması, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Türk aydınların İstanbul'a ilgisini daha da arttırdı. Ahmed Ağaoğlu, Ayaz İshaki gibi önemli isimler İstanbul'a geldi ve İstanbul'daki gazete ve dergilerde yazılar kaleme aldılar. Mesela, Ayaz İshaki, İstanbul'daki dil tartışmalarına dahil olmuş, Türk aydınlarının kaleme aldıkları yazıları Anadolu halkının dahi anlayacağı derecede sade olması gerektiğini savunmuştur. 1910'da İstanbul'a gelen Abdürreşid İbrahim'in gezdiği yerlerdeki Müslümanlar'la ilgili verdiği konferanslar bilgi birikiminin artması ve ilişkilerin sağlamlaşmasında önemli rol oynadı. Abdürreşid İbrahim önderliğinde 1910-1911'de İstanbul'da çıkarılan "Teârüf-i Müslimin" isimli dergide Müslümanlar'ı birbiriyle tanıştırmak için yazılar yayınlandı. Troyskili Ahmed Taceddin, İslam ve Türk halklarının birliğiyle ilgili makaleler kaleme aldı. Bu dergide Türk dünyasının muhtelif yerlerinde görevlendirilen muhabirlerin ve aydınların yazıları yayınlanarak Osmanlı aydınlarının Türk dünyası ile ilgili bilgi birikiminin artması sağ-

landı. Abdürreşid İbrahim'in İstanbul'da 1913-1914 yıllarında çıkardığı İslam Dünyası Dergisi de aynı amaca hizmet etti.

Eğitim Faaliyetleri ve Dernekleşme

Türk dünyasından gelenler, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla kendi cemiyetlerini de kurmaya başladılar. Bunlar içerisinde bilgi birikimini arttıracak "Rusya Müslüman Aydınları Cemiyeti", "Kırımlı Talebeler Derneği" gibi pek çok önemli dernekler de vardı. Yusuf Akçura, Necib Asım, Veled Çelebi gibi isimlerle Türk Derneği'ni kurdu. Derneğin amacı Türk dünyasını tanıma ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmaktı.

Yusuf Akçura öncülüğünde 1911'de Türk Yurdu dergisi çıkarıldı. Derginin amacı Türk dünyasında yaşanan önemli gelişmeler hakkında bilgi vermek, fikir akımları hakkında insanları aydınlatmaktı.

ÜLKE SATILDI PROPAGANDASIYLA II. ABDÜLHAMİD'İ TAHTTAN İNDİRDİLER

Yıllarca Sultan Abdülhamid'i devirmeye çalışan muhalifler, amaçlarına yoğun bir propaganda ve silahlanıp, dağa çıkarak 1908 yılında ulaşmışlardı. Bu yolda en önemli dönemeç Rus Çarı II. Nikola ile İngiltere Kralı VII. Edward'ın Reval Görüşmeleri'ydi. Jön Türkler, bu görüşmede sultanın pasif politikasından dolayı imparatorluğun paylaşıldığı yönünde yoğun bir propagandaya başlamışlar ve bu propagandanın sonucunda II. Meşrutiyeti ilan ettirip, II. Abdülhamid dönemini resmen olmasa da fiilen sona erdirmişlerdi.

Orhan Koloğlu ve Necmettin Alkan, yazdıkları makalelerde Reval görüşmelerinde İngiltere ile Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmadıklarını ortaya koymuşlardır.

Reval'de Gövde Gösterisi

İngiltere ve Rusya 19. yüzyılın süper güçleriydiler. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Rusya ve İngiltere'nin karşısına yeni bir güç olarak Almanya çıktı. Almanya'nın izlediği politikalar İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarını tehdit ediyordu. Rus Çarı II. Nikolay ile İngiltere Kralı VII. Edward, Reval'de, yani Estonya'nın Talinn şehrinde 8-9 Haziran 1908'de buluşup, izleyecekleri politikaları belirlediler. Reval görüşmesi aslında Almanya'ya karşı bir güç gösterisiydi. Reval'deki

görüşmelere kralların yanı sıra İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Hardinge ile Rusya Dışişleri Bakanı İswolski de katılmışlardı. Rusya görüşmeye tam kadro katılırken, İngiltere'nin görüşme ekibi aynı düzeyde değildi.

İki hükümdarın katıldığı Reval görüşmelerinde İran, Afgan hududu, Girit, Balkan demiryolları ve Makedonya gibi çeşitli konular masaya yatırıldı. Ayrıca Almanya ve Avusturya'ya karşı izlenecek politika da görüşüldü. Makedonya meselesi görüşülmüşü ama Rusya Dışişleri Bakanı İswolski'nin bizzat ifadesine göre "Reval'de henüz Makedon reformu konusunda tam bir karar alınmamıştı".

İngiltere ve Rusya bu görüşmede Osmanlı'yı paylaşmasa da bu durum dışarıya farklı yansıdı. Gerek II. Abdülhamid, gerekse Jön Türkler Reval'de neler olup bittiğini anlamaya çalıştılar. II. Abdülhamid, Rus elçisini kabulünde nelerin görüşüldüğünü sorunca, elçinin Tibet'le ilgili bir görüşme yapıldığını, önemli bir buluşma olmadığını söylemesi sultanı daha fazla şüpheye düşürmüş olmalıdır.

Vatanı Paylaştılar

Jön Türkler, bu dönemde İttihad ve Terakki çatısı altında teşkilatlanıp, Sultan Abdülhamid'e karşı faaliyet yürütüyorlardı. İttihadçılar, Reval görüşmesini yabancı postaneler aracılığıyla kendilerine ulaşan Avrupalı gazeteler ile Makedonya'daki Avrupalı konsoloslardan öğrendiler. Avrupalı gazeteler de iki hükümdarın görüşmelerinde çeşitli meselelerin yanı sıra Makedonya'nın da masaya yatırılıp, bu Osmanlı toprağında yapılacak ıslahatın ele alındığını yazıyorlardı. Islahat demek, o bölgenin kısa bir süre sonra imparatorluktan koparılması demekti.

İttihadçılar, Reval'de Rusya ile İngiltere'nin Türkiye'ye son darbeyi vurmaya, hasta adamın ölümünü erkene almaya,

Makedonya'yı, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya karar verdiklerine inandılar. Bu duruma da II. Abdülhamid'in pasif ve yanlış dış politikasının sebep olduğu kanaatindeydiler. Eğer meclis açılır, Hristiyanlar'a eşitlik verilirse Makedonya elden çıkmaz, ülkenin bütünlüğü sağlanır diye düşünüyorlardı. Reval görüşmelerini sultana karşı siyasi bir propaganda silahı olarak kullandılar. Bu da uzun süredir hazırlanılan ihtilal sürecini hızlandırdı. 12 Temmuz'da harekete geçip, 23 Temmuz'da anayasayı yürürlüğe koydurup, II. Meşrutiyet dönemini başlattılar. Ancak kurtardıklarını sandıkları Makedonya ve Doğu Trakya dışındaki Osmanlı'nın diğer Balkan toprakları bütün iyi niyetlerine rağmen izledikleri yanlış siyaset yüzünden dört yıl içerisinde tamamen kaybedildi.

İTTİHADÇILARIN İKTİDAR YÜRÜYÜŞÜ

1908-1918 yılları arasında silahla Osmanlı Devleti'nde iktidara hakim olan İttihad ve Terakki Partisi, başlangıçta Meşrutiyet'i tekrar ilan ettirmek üzere gizli bir örgüt olarak kurulmuştu. 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencileri Meşrutiyet yanlısı faaliyetlerde bulunmak amacıyla "İttihad-ı Osmani", yani Osmanlı Birliği adını taşıyan bir örgüt kurdular. Örgüt Paris'te yaşayan Meşrutiyet taraftarı Ahmed Rıza Bey'le irtibata geçince örgütün adı "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" oldu. Osmanlı yönetimi, cemiyetin öğrenciler arasında yaygınlaşması üzerine durumun farkına vardı ve örgüt mensuplarının çoğunu Trablusgarb ve Fizan'a sürgüne gönderdi. Cemiyet, bunun üzerine faaliyetlerini yurtdışına kaydırdı.

Yurtdışında II. Abdülhamid aleyhtarı faaliyetler devam ederken, yurtiçinde Meşrutiyet taraftarlığı gerek sivil kadrolar gerekse Rumeli'ndeki subaylar arasında yaygınlaşmaya başlamıştı.

İhtilalin Merkezi Makedonya

İsmail Canbolat, Bursalı Mehmed Tahir, Midhat Şükrü Bleda, Talât Paşa, Kâzım Nami Duru ve Rahmi Arslan gibi Makedonya'da görev yapan Osmanlı memur ve subaylarının Hilâl Cemiyeti adı altında Balkanlar'da başlattıkları örgütlen-

me kısa sürede büyüdü. Örgütün adı Eylül 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne çevrildi. Daha sonra Enver Bey ve Resneli Niyazi Bey gibi subaylar da bu cemiyete girdiler. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, silahlı propaganda ve eylemlere de girişti. Cemiyete Kur'an ve silah üzerine yemin ederek giriliyordu. Üç kişilik hücreler hâlinde örgütlenildiği için cemiyetin dağıtılması da oldukça güçtü.

Cemiyetin Avrupa'ya kaçan üyelerinin temasları sonucunda Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 1907'de Paris'le irtibata geçti ve iki örgüt birleşerek İttihad ve Terakki adını aldı. Birleşmeden sonra ordu içinde örgütlenme ve ihtilal faaliyetleri hız kazandı. Makedonya'daki çeteler ile irtibat kuruldu.

İlk Ayaklanma Erzurum'da

II. Meşrutiyet'in ilanını ve II. Abdülhamid'in saltanatının sonunu getiren olaylarda kıvılcımın Selanik'te çıktığı zannedilir. Ancak ilk kıvılcım imparatorluğun farklı bir bölgesinde Erzurum'da meydana gelmiştir. Muammer Demirel "II. Meşrutiyet Öncesi Erzurum'da Halk Hareketleri" isimli araştırmasında bu olayları teferruatlı olarak anlatır.

Erzurum'a sürgün edilen İttihadçı tıbbiye öğrencisi Emin ve arkadaşı Baytar mektebinden Manastırlı Receb, 1896'da Erzurum'da bir cemiyet kurmuşlardı. Bir süre sonra tutuklandılarsa da mahalli halktan muhalif bir kesim oluşturmuşlardı. Erzurum'daki gelişmeleri fark eden Prens Sebahattin, örgüt üyelerinden eski bir subay olan Hüseyin Tosun'u 1904'te bölgeye gönderdi.

İttihadçılar, 1906'da vergileri protesto için faaliyete geçip, ardı ardına valileri değiştirttiler. Askerî birlikleri yanlarına alıp, etki alanlarını gittikçe genişlettiler. Meşruti yönetimin getirilmesini ve Meslis-i Mebusan'ın açılmasını istediler. II.

Abdülhamid, vergileri kaldırıp, olaylara karışanları affetti, ancak ok yaydan çıkmış İttihadçılar, sultanı tanımadıklarını söylemeye başlamışlardı.

Hükümet, durumun ciddiyetini anlayınca Abdülvehap Paşa'yı Erzurum valiliğine tayin etti. Erzurum'daki subay ve askerler il dışına gönderilip, dışarıdan şehre yeni askerler getirildi. Vali, 25 Kasım 1907'de darbe yapmaya hazırlanan Hüseyin Tosun ve yüz kişiyi tutuklatıp, olayları bastırdı. Erzurum'dan sonra Kastamonu, Denizli, Sivas, Diyarbakır, Sinop, Bitlis, gibi şehirlerde padişaha karşı gösteriler yapıldı. II. Meşrutiyet'in ilk ışıkları, Makedonya'dan çok önce Erzurum'da yakılmıştı.

Fedailer İş Başında

İttihadçılar, örgütlenmelerini sürdürüken fedai grubu adı altında cemiyetin vurucu gücünü de teşkil ettiler. Balkanlar'da hızla örgütlenen İttihadçılar Anadolu'da da örgütlenmeye başladılar. Cemiyetin gittikçe büyümesi üzerine Mayıs 1908'de padişaha ve bakanlara ihtarnameler gönderip, Makedonya'da İngiliz ve Rus tasarılarına karşı konulmaması konusunda uyarılarda bulundular. İttihad ve Terakki kendisini açığa çıkarınca hükümet de karşı faaliyete geçti. Bu sırada İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Haziran'da gerçekleştirdikleri Reval görüşmeleri ortalığı iyice karıştırdı. İttihadçılar, Reval'de Makedonya'nın verildiğini iddia ederek eylemlere başladı.

Örgütün fedaileri Selanik'te padişah taraftarı memur ve subaylara karşı suikastlere başladılar. O dönemde binbaşı rütbesinde bulunan Enver Paşa, Haziran 1908'de Selanik merkez komutanı Ömer Nazım Bey'i yaraladı. Manastır polis müfettişi Sami Bey vuruldu. Padişahın hafiyelerinden Mustafa Efendi Selanik'te öldürüldü.

Manastır'da Patlayan Tabanca

Temmuz'un başlarında Enver Bey ve Resneli Niyazi'nin birlikleri ve halktan kendilerine katılanlarla birlikte dağa çıktı. Ohrili Eyüp Sabri de birliğiyle aynı yolu izledi. İsyan gittikçe büyüyordu. Balkanlar'da birçok başarıları olan ve sultanın en güvendiği paşalardan Şemsi Paşa asilerin üzerine gönderildi.

İttihadçılar'ın darbesini başarıya götüren olayların başında Manastır'da Şemsi Paşa'nın vurulması hadisesi gelir. Resneli Niyazi'nin dağa çıkması üzerine bölgede denetimi kaybetmeye başladığını gören II. Abdülhamid isyanı bastırma görevini, Arnavutluk'ta daha önce başarılı faaliyetleri bulunan ve kendisine sadık olan Şemsi Paşa'ya verdi. Şemsi Paşa'nın ismi bile Makedonya'daki İttihadçılar arasında hemen bir yılgınlık yarattı.

Şemsi Paşa'nın Resneli Niyazi'yi kısa sürede etkisiz hâle getireceği kesindi. Bu durum da yıllardır hazırlığı yapılan ihtilâli akamete uğratacaktı. İttihadçılar, bunun üzerine Şemsi Paşa'yı Resne'ye ulaşmadan öldürmeye karar verdiler. Suikast, daha sonraki tarihlerde İttihadçılar'ın problem çözümünde her zaman başvuracakları bir yöntem olacaktı. Ancak ismi bölgede efsane gibi gezen ve silahşörler tarafından korunan Şemsi Paşa'yı vurmak o kadar kolay değildi. Fedailerden Teğmen Atıf Kamçıl, suikast yapmayı kabul etti.

Şemsi Paşa, Manastır Postanesi'nden saraya telgraf çekip, Resne'ye gitmek üzere arabasına binerken, Atıf Kamçıl, 7 Temmuz'da büyük bir soğukkanlılıkla paşanın korumalarının arasından geçip, tabancasıyla üç el ateş etti. Ortalığın karışmasından istifade eden fedai yaralanmasına rağmen kaçtı. Şemsi Paşa'nın öldürülmesi Sultan Abdülhamid'in bölgedeki otoritesini tamemen bitirdi ve İttihadçılar'ın iktidara yürüyüş yolunu açtı. Mustafa Ragıb'ın "Manastır'da Patlayan Tabanca"

isimli kitabında tarihimizin bu önemli olayı çok teferruatlı olarak anlatılır.

Suikastla Gelen İktidar

Bu suikast, II. Abdülhamid'in elini iyice zayıflattı ve bölgede hükümet denetimi kaybetti. Padişah, son bir umutla Tatar Osman Paşa'yı Manastır'a gönderdi. Ancak 22/23 Temmuz gecesi telgraf telleri kesildikten sonra Resneli Niyazi ve Ohrili Eyüp Sabri sayısı 2 bini geçen çeteleriyle Manastır'ı basıp, paşayı dağa kaldırdılar. Bu olaydan sonra İttihadçılar'ın önünde hiçbir güç duramadı ve 23 Temmuz'da Makedonya'da Meşrutiyet'i ilan ettiler. II. Abdülhamid okun yaydan çıktığını görünce aynı gün Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydu. Böylece II. Abdülhamid'in 30 yıldan fazla süren iktidarının sonu gelmiş, tarihimizde yeni bir dönem açılmıştı. "Meşrutiyet" ve "Hürriyet"le adı bütünleşen İttihad ve Terakki Cemiyeti, siyasi parti hâline dönüştü ve 1908'den 1918'e kadar imparatorluğun kaderine hükmetti.

Gazeteci Cinayetleri

İttihad ve Terakki'nin arası yeni kurulan hükümetlerle iyi olmadı. Kâmil Paşa mecliste güvensizlik oyu ile düşürülünce Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam oldu.

İttihad ve Terakki, Meşrutiyet'in ilanını sağlamıştı ama başlangıçta iktidara hâkim değildi. Meşrutiyet taraftarlarının bir kısmı İttihadçılar'a muhalifti. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönerek Mevlanzâde Rıfat'ın yayınladığı "Serbestî" Gazetesi'nin başına geçen Hasan Fehmi, yazılarında İttihad ve Terakki'yi sert bir dille eleştiriyordu. İttihadçılar, Hasan Fehmi'yi susturmak için gazeteye tehdit mektupları gönderdiler. Ancak yazılarına devam edince Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde vuruldu.

Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi haberi İstanbul'a bomba gibi düştü. 8 Nisan günü çıkan gazeteler İttihadçılar'a ateş püskürüyordu. Hasan Fehmi Bey'in başyazarlığını yaptığı Serbestî Gazetesi "Basın özgürlüğünün ilk kurbanı Hasan Fehmi Bey'in ruhuna fatiha" başlığıyla çıkmıştı.

Üniversiteliler Sokaklarda

İttihad ve Terakki'nin muhaliflerinden İkdam Gazetesi başyazarı Ali Kemal Bey, Mekteb-i Mülkiye'de, yani Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyasi tarih dersleri de veriyordu. O gün derse gecikmiş, öğrenciler de hocalarının geç kalmasından dolayı meraklanmışlardı. Ali Kemal, derse gelince kürsüye çıkmış cebinden çıkardığı bir mendille terini silip, mendili tekrar cebine koyduktan sonra bezgin bir ses tonuyla konuşmaya başlamıştı:

"Maalesef, evet maalesef bugün ders veremeyeceğim. Çok müteessir ve çok muzdaribim. Serbestî Gazetesi başyazarı arkadaşım Hasan Fehmi'nin şehid olmasının bende yarattığı üzüntü görev yapma imkânı bırakmadı. O atılan kurşun söz hürriyetine, fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine atılmış bir kurşundur".

Hocanın konuşmasından tahrik olan öğrenciler bağırıp, çağırırken Ali Kemal sınıftan çıkıp gitmişti. Darülfünun talebeleri, yani dönemin üniversite öğrencileri okulun bahçesine çıkıp, hükümet aleyhtarı sloganlar atmaya başladılar. Öğrenciler, bağırıp çağırarak Bâbıâli'ye, yani bugünkü vilayet binasına yürüdüler. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, öğrencilerin isteği üzerine bizzat dışarı çıkarak "Katiller bulunacaktır" diyerek gençleri sakinleştirmeye çalıştı. Ancak kalabalık daha sonra Meclis-i Mebusan'a gidip, Meclis Başkanı Ahmed Rıza'dan katillerin bulunmasını istedi. Ahmed Rıza Bey'le öğrenciler arasında katillerin bulunmasında meclisin etkisinin

olup olamayacağı konusunda bir tartışma yaşandı. Bu sırada kalabalığı güvenlik güçlerinin çevirmeye başlaması üzerine öğrenciler dağıldı.

Muhteşem Cenaze

Cenazenin kaldırılacağı gün muhteşem bir kalabalık vardı. Onbinlerce kişi cenazeye katılmıştı. Üniversite öğrencileri, subaylar, dervişler büyük bir heyecan için de Hasan Fehmi Bey'in cenazesini kaldırmaya gelmişlerdi. Binlerce kişilik insan selinin parmakları ucunda kırmızı atlastan yapılmış bir Türk bayrağına sarılmış olan tabut Sirkeci'deki Büyük Postane'nin önünden geçerek Cağaloğlu'ndan II. Mahmud'un türbesine götürülüp defnedildi.

Cenaze töreni İttihadçı muhaliflerinin bir gösterisi olmuştu. İttihadçılar'a karşı var olan huzursuzluk cenazeyle iyice artmıştı. İttihadçılar'a muhalif gazetelerin kışkırtmalarının da etkisiyle Gazeteci Hasan Fehmi'nin cenazesinin kaldırılmasından birkaç gün sonra 13 Nisan'da "31 Mart Ayaklanması" meydana geldi. Hadise, Rumi takvimde "31 Mart"a geldiği için ayaklanma böyle isimlendirilmişti.

Avcı taburlarının ayaklanmasıyla başlayan isyan bütün şehre yayıldı. Meşrutiyet taraftarlarına saldırılar meydana geldi. Bu gelişmeler üzerine Mahmud Şevket Paşa komutasında Rumeli'den İstanbul'a gelen Hareket Ordusu şehre hakim oldu. II. Abdülhamid, bu gelişmeler sonucunda 27 Nisan 1909'da tahttan indirildi. Tahta Mehmed Reşad getirildi. İttihad ve Terakki, padişah değişikliğiyle ülke idaresindeki hakim konumunu arttırdı ve giderek daha çok mensubunu hükümetlere sokmaya başladı.

İkinci Basın Şehidi Hemen Defnedildi

Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin ardından meydana gelen 31 Mart Ayaklanması'nı Hareket Ordusu ile

bastırıp, iktidarı ele geçiren İttihad ve Terakki, bir kısım muhaliflerini yurtdışına kaçırmış, bir kısmını da cezalandırmış olmasına rağmen muhalefeti tamamen kesememişti. "Sadâ-yı Millet Gazetesi" başyazarı Ahmed Samim tehditlerden yılınadan İttihadçılar'ı tenkit eden sert yazılar yazıyordu. Ahmed Samim, 9 Haziran 1910 gecesi, arkadaşı Fazıl Ahmed ile birlikte Bahçekapı'da yürürken bir suikasta kurban gitti. Ahmed Samim'i İttihadçılar'ın adı silahla birlikte anılan ünlü fedaisi Yakup Cemil'in veya "İzmir Suikastı" davasında idam edilen İttihadçı Abdülkadir'in vurduğu söylenir.

Kısa bir polis tahkikatının ardından Ahmed Samim'in cenazesi amcası Mustafa Asım Bey'e teslim edildi. Cenaze, Mustafa Asım Bey'in Bâbıâli'nin karşısındaki Hilal Matbaası'na getirilmişti. Cinayeti haber alanlar, matbaaya geliyor, ağlama seslerinin yanı sıra öfkeli bağrışmalar duyuluyordu. Bu sırada bir hükümet görevlisi gelerek Mustafa Asım Bey'e "Cenazenin toplumda büyük bir heyecan yarattığını, durumun kritik olması dolayısıyla ölünün hemen defnedilmesinin istendiğini söyledi".

Matbaadakiler duruma itiraz edip, kapıları kapattılar. Ancak polisler matbaanın kapılarını kırarak içeri girdiler. Cenazeyi alarak, götürüp Sultan II. Mahmud'un türbesine gömdüler. Hasan Fehmi Bey'in cenazesi gibi gösterişli bir törenin aleyhine olabileceğini düşünen hükümet, Ahmed Samim'i apar topar gömerek aleyhine bir gösteriyi engellemişti.

Ahmed Samim öldürülmeden önce arkadaşı Kıbrıslı Şevket'e yazdığı mektupta "İttihad ve Terakki Cemiyeti idamıma hükmetmiş, idam olunacağım. Bunu yarı resmi bir surette tebliğ ettiler. Haberiniz olsun. Yalnız arkadaşlardan bir şey rica ediyorum. Bana Hasan Fehmi'ye yaptıkları gibi şatafatlı bir cenaze alayı tertip etmesinler. Demirci Köyü'nde bir bayır

tepesinde küçük ve garip bir köy kabristanı vardır. İstiyorum ki, beni oraya defnetsinler... Emin olun ki, kalbimde hiçbir korku duymuyorum. Bana dindarâne bir tevekkül geldi. Ölmeye razı, hazırım. Yalnız ne zaman olacağını bilmiyorum" demişti. Mektubu ölümünden sonra 13 Haziran 1910'da İştirak'da yayınlandı. Ancak İttihad ve Terakki'yi direkt olarak hedef alan bu yazı üzerine gazete kapatıldı ve İştirakçi Hilmi ile Kıbrıslı Şevket tutuklandı.

İki suikasta rağmen İttihadçılar'ın aleyhine yazılar kesilmemişti. "Şehrah Gazetesi" başyazarı Zeki Bey, yazılarında İttihadçılar'ı sert bir şekilde tenkit ediyordu. Zeki Bey, 10 Temmuz 1911 akşamı Bakırköy'deki evi önünde öldürüldü. Bu suikastlere gazetecileri sindirdi ama siyasi muhalifleri İttihadçılar'la mücadeleye devam etti. Halaskâr Zabitan hareketi 1912'de İttihadçılar'ı iktidardan uzaklaştırdı.

Bâbıâli Baskını

Bu sırada ordu içindeki muhalefeti oluşturan Halâskâr Zabitan grubu hükümet üzerinde baskılarını gittikçe arttırmaktaydı. Sadrazam Said Paşa, kargaşanın gitgide artması üzerine meclisten güvenoyu almasına rağmen 16 Temmuz 1912'de istifa etti.

Said Paşa'nın istifasıyla İttihad ve Terakki iktidarı sona erdi, yeni hükümet 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar'ın sadrazamlığında İttihadçılar'ın muhalifleri tarafından kuruldu. Yeni iktidar, İttihad ve Terakki mensuplarını sindirme harekâtı başlattı. Bu sırada 8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı çıktı. Savaşta uğranan mağlubiyetler üzerine Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi istifa etti. 29 Ekim 1912'de kurulan yeni hükümetin sadrazamı Kâmil Paşa'nın da İttihadçılar'la arası iyi değildi.

İttihadçılar, Balkan Savaşı'nın kötü gidişatını ve Edirne'nin düşecek bir konuma gelmesini şiddetle eleştiriyorlardı. İttihad ve Terakki ileri gelenleri gizli toplantılar yaparak duruma müdahale etmeye karar verdiler. Bir baskınla Kâmil Paşa hükümeti düşürülecekti. Enver Bey'in başında olduğu bir grup, 23 Ocak 1913'te Bâbıâli'deki hükümet merkezine doğru harekete geçti.

Enver Bey, günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılan hükümet binasına geldiğinde hiçbir direnişle karşılaşmadan Bâbıâli'ye girdi. Sadaret yaveri Nafiz Bey ve Harbiye Nezareti yaveri Tevfik Bey ile birkaç asker kalabalık bir grubun geldiğini görünce silahlarını çekerek karşı koymaya çalıştılarsa da, İttihadçılar'ın kurşunlarıyla hayatlarını kaybettiler. İttihad ve Terakki, Bâbıâli baskınıyla Harbiye Nazırı, yani Savaş Bakanı Nazım Paşa'yı öldürüp, Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifa ettirerek iktidarı kontrollerine aldılar.

Talât ve Enver beylerin etkisiyle Mahmud Şevket Paşa, padişah tarafından sadrazamlığa atandı. Mahmud Şevket Paşa, sadrazamlığı Harbiye Nazırlığı da kendi bünyesinde kalmak şartıyla kabul etti. Paşa İttihadçı değildi ama onlara yakındı. Sadrazamlığının ilk zamanlarında İttihadçıların etkisinde kalmakla beraber sonradan tamamen kendi düşüncelerine göre hareket etmeye başladı. Almanya'da uzun yıllar kalan ve Alman subaylardan çok şeyler öğrenen paşanın Rus tehdidine karşı İngiltere'ye yanaşması bardağı taşıran son damla olmuştu. Cemiyetin Almanya'ya yakınlaştığı bir dönemde Mahmud Şevket Paşa, zıt bir politika izlemeye başlamıştı.

Mahmud Şevket Paşa

Mahmud Şevket Paşa, son dönem Osmanlı tarihinin en ilginç simalarından biriydi. Sert ve otoriter görüntüsünün al-

tında mesleği ile ilgili önemli akademik çalışmalara imza atmış, Mekteb-i Harbiye'de öğretmenlik yapmış, Fransızca'dan roman çevirmiş bir aydın portresi yatmaktaydı. Paşa, Basra mutasarrıflarından Çeçen Kethüdazâde Süleyman Bey'in çocuğu olarak 1856'da Bağdat'ta doğdu. Mekteb-i Harbiye'yi, yani Harp Okulu'nu 1882'de sınıf birincisi olarak bitirip kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı. Yabancı dil bildiği için askerlik hayatına ilk günlerinde Osmanlı ordusunda görev yapan Alman paşalardan Mareşal Kompofner Paşa ile Von der Goltz Paşa'nın maiyetinde çalıştı.

Mahmud Şevket Paşa, 1882'de Mısır'a gönderilmek için Girit'te toplanan tümende görev aldı ve Mısır dönüşünde bir süre Genelkurmay'da çalıştı. 1883'te Harp Okulu'nda yüksek matematik, geometri ve modern silahlar dersleri verdi. Goltz Paşa'nın önerisiyle Almanya'dan alınacak tüfeklerin alınış ve denemesini yapacak olan komisyon üyeliğine atanarak Almanya'ya gönderildi. 1891'de Albay oldu. Almanya'da uzun yıllar kalarak çeşitli askerî manevralara katıldı.

Paşa, 1891'den sonra silahlar, özellikle de mavzer tüfekleri hakkında araştırma yapıp bilgisini arttırmak amacıyla görevli sıfatıyla Almanya'ya gitti. Bu konudaki bilgi birikimini kaleme aldığı üç kitapla da pekiştirdi. Usul-i Hendese adı ile yazdığı kitap ise Mekteb-i Harbiye'de ders kitabı olarak okutuldu. Mahmud Şevket Paşa'nın günümüz tarihçilerince en çok başvurulan çalışması ise "Kuruluşundan Günümüze Kadar Osmanlı Kıyafet-i Askeriyesi" adlı eseridir. Paşa, bu çalışmasında Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren ordu da görevli askerlerin üniformalarını renkli resimler eşliğinde tanıtmıştı.

1894'te Osmanlı subaylarından oluşan bir komisyonun başkanı olarak Fransa'ya gidip, zırhlı kuleler ve ateşli silah-

lar hakkında incelemeler yaptı. Dönüşünde tuğgeneral oldu. Mahmud Şevket Paşa, 1905'te Kosova Valiliği'ne getirilince yolu ister istemez İttihad Terakki Cemiyeti ile çakıştı. İttihad Terakki Cemiyeti'ne girmedi, ancak Meşrutiyet yanlısı fikirlerini paylaştığı bu cemiyete de sıcak baktı, hatta destekledi. İttihadçılar da mertliğinden emin oldukları paşaya güveniyorlardı.

II. Meşrutiyet sonrasında, İstanbul'da Meşrutiyet'in korunması gibi önemli bir vazife Mahmud Şevket Paşa komutasındaki Üçüncü Ordu'ya verildi. Paşa, 31 Mart Ayaklanması'nda da, Selanik'te kurulan Hareket Ordusu'nun bizzat başına geçti ve isyanın bastırılmasında önemli rol oynadı. Bu olay sonrasında İttihad Terakki'nin desteğiyle Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu müfettişlikleri doğrudan paşaya bağlandı.

Mahmud Şevket Paşa, Meşrutiyet döneminde Harbiye Nazırı, yani Savaş Bakanı oldu fakat cemiyetin kendisini yönlendirmeye kalkması üzerine 1912'de bu görevinden ayrıldı. Bâbıâli baskını sonrası 23 Ocak 1913'te sadrazam oldu.

Sadrazamı Vurdular

İttihad ve Terakki, Mahmud Şevket Paşa'dan desteğini çekmişti. Diğer taraftan Bâbıâli baskını sonucu iktidarı kaybetmiş olan muhalifler de intikam peşindeydiler. Mahmud Şevket Paşa'ya suikast planlamışlardı. O dönemde İstanbul muhafızı olan Cemal Paşa şehirde çok sıkı bir denetim kurduğu için suikast hazırlıklarının da farkındaydı. Gelişmeleri Mahmud Şevket Paşa'ya anlattıysa da paşa aldırış etmedi.

Mahmud Şevket Paşa, hayatını asker olmanın da verdiği bir disiplin anlayışı içinde geçirmekteydi. Paşa'nın bu disiplinli yaşamı aslında suikastçilere de aradıkları fırsatı vermişti. Sadrazam, her gün günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez

binası olan Beyazıt Meydanı'ndaki Harbiye Nezareti Binası'nda çalışmakta, öğleden sonra ise bugünkü tramvay caddesi üzerinden Cağaloğlu'nda bulunan Bâbıâli'ye, yani hükümet binasına gitmekteydi.

Paşa, 11 Haziran 1913'te her zaman olduğu gibi Beyazıt'taki Harbiye Nezareti'ne gelmiş, çalışmalarını bitirdikten sonra otomobiliyle saat 11 civarında nezaretten ayrılmıştı. Mahmud Şevket Paşa'nın otomobili Çarşıkapı'ya geldiğinde bir cenazeye rastladı. Cenaze, suikasti tertipleyenlerin bir oyunu idi. Yolun kapanması üzerine otomobil durarak cenazenin geçişini beklemeye başladı. Bu fırsattan yararlanan suikastçiler de paşanın aracını üç taraftan çapraz ateş altına alarak arabada yer alan paşanın yaveri İbrahim Bey ile uşağı Kasım Ağa'yı olay yerinde öldürüp, diğer yaver Eşref Bey'i de yaraladılar. Topal Tevfik adlı suikastçi ise elinde silahıyla otomobilin çamurluğuna çıkarak Mahmud Şevket Paşa'yı vurmuştu. Mahmud Şevket Paşa, ağır yaralı olarak Beyazıt'taki nezaret binasına götürüldüyse de kısa bir süre sonra aldığı yaraların etkisiyle öldü.

Mahmud Şevket Paşa, sadrazam olmasından 4 ay 19 gün sonra suikaste kurban gitmişti. Büyük bir cenaze töreniyle Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde Meşrutiyet şehidleri için yapılan anıt mezarda kendisi için hazırlanan türbeye defnedildi.

Suikastçiler Yakalanıyor

Suikastçilerden Topal Tevfik olay yerinden fazla uzaklaşamadan yakalandı. Ardından suikastçilerin otomobilini kullanan Cevad ele geçirildi. Verdikleri ifade üzerine suikaste katılan Yüzbaşı Kâzım, Bahriye Yüzbaşısı Şevki, Çerkes Hakkı, Ziya ve Mehmed Ali beyler Beyoğlu'nda Pire Mehmed sokağında meydana gelen bir çatışma sonucu yakalandılar. Suikastçilerin bir kısmı ise kaçmıştı. Askerî mahkeme bu

olaydan sonra, altısı gıyabında olmak üzere toplam 18 kişinin idamına karar verdi. Damad Salih Paşa ile Albay Fuad Bey de suikastin tertipleyicisi olarak idam edilenler arasındaydılar.

Hanedanın Damadını Bile Astılar

Mahmud Şevket Paşa suikasti sanıklarından Damad Salih Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu ve Münire Sultan'ın kocasıydı. Sultan Reşad, günahsız olduğuna, hiç olmazsa asılacak kadar suçu bulunmadığına inandığı Damad Salih Paşa'nın idam yerine müebbet hapse mahkûm edilmesine çalışmış, bu arada Fransa da, Tunus'ta çok sevilen bir kişi olan Salih Paşa'nın idam edilmemesi için girişimde bulunmuştu. Fransa, himayesi altında bir emirlik olan Tunus'ta çok sevilen Salih Paşa'nın idamının Tunus'ta büyük hadiselerin çıkmasına yol açacağını ileri sürerek serbest bırakılmasını istemişti. Ancak bütün bu girişimler netice vermedi. Aslında idam kararını padişah onayı olmadan uygulamak mümkün değildi. Fakat idam konusunda ısrarcı olan Cemal Paşa, "Eğer zat-ı şahane Salih Paşa'nın idamını onaylamazsa ben paşayı izinsiz olarak asarım. Sonra da beni asarlar" demek suretiyle Saray üzerinde ağır bir baskı kurmuş, bunun üzerine padişah da hiç istememekle beraber, Damad Salih Paşa'nın idam kararını onaylamıştı. Buna karşılık Sultan Reşad'ın tek yapabildiği, Cemal Paşa'nın harbiye nazırlığını engellemek olmuştu.

Mahmud Şevket Paşa'nın ölümü devlet açısından oldukça önemli bir kayıptı. Zira İttihad Terakki diktasının karşısında duran paşanın ölümü, cemiyetin iktidarı tamamen ele geçirmesi yolundaki son seddin de yıkılmasıydı. İttihad ve Terakki, kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeyen Mahmud Şevket Paşa'dan kurtulduğu gibi, yerine İttihadçı Said Halim Paşa sadrazam olmuştu.

Paşanın ölümünden en iyi yararlanan İttihad ve Terakki'ydi. İttihadçılar, suikasti muhalefetin bastırılması açısından ustaca kullandılar. Suikast sonrasında başlatılan tahkikat neticesinde cemiyete muhalif tavırları ile tanınan gazeteler kapatılırken, gazeteciler de Sinop'a sürgüne gönderildi. Böylece 1918'in sonuna kadar sürecek olan mutlak İttihad ve Terakki iktidarı başlamıştı.

İLK PARTİLERİMİZ

Ülkemizde 1876'da ilan edilen Anayasa ile demokrasi alanında bir adım atıp, Meşrutiyet yönetimine geçtik. Aynı yıl yapılan seçimlerle siyasi tarihimizde ilk defa bir Meclis oluşturuldu. Ancak bu sırada ülkemizde siyasi parti yoktu. Milletvekilleri seçim bölgelerinden aldıkları oylara göre seçilip, İstanbul'a gelmişlerdi. Partilerle 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tanıştık.

II. Meşrutiyet'tin ilanının ardından çok sayıda siyasi parti ve dernek kuruldu. Bu arada birçok gazete ve dergi yayınlandı. Meşrutiyet'in ilk günleri, farklı fikirlerin gündeme geldiği anarşik bir ortam içinde geçti.

Muhalefet Ortaya Çıkıyor

İttihad ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'i getiren örgüt olduğu için büyük bir prestije sahipti. İttihadçı olmak vatanseverlik, karşı çıkmak ise ihanet olarak nitelendiriliyordu. Ancak Meşrutiyet'e taraftar olan herkes İttihadçı değildi. Bu yüzden peş peşe yeni siyasi partiler kuruldu. İttihadçılar'a karşı muhalefet örgütlenmeye başladı. Meşrutiyet'in ilanı üzerine birçok siyasi sürgün İstanbul'a gelerek faaliyetlere başladılar. 12 Ağustos 1908'de Sultanahmet Meydanı'nda bir miting düzenledikten sonra siyasi bir örgüt olmayı kararlaştırdılar.

Avnullah El-Kazimî'nin başkanlığında "Fedakârân-ı Millet Cemiyeti" adıyla bir örgüt kuruldu.

Cemiyet, Meşrutiyet'e saygılı olmak şartıyla hanedanın hukukunu korumayı, Meşrutiyet'i korumak için her türlü fedakârlığı yapmayı, Osmanlı topraklarındaki halklar arasında birliği sağlamayı, ülkeye ve millete hizmet edeceklere yardımda bulunmayı amaçlamıştı. Cemiyet seçimlere ilgi göstermemiş, bu yüzden de mecliste temsilcisi olmamıştı. Fedakârân-ı Millet Cemiyeti kendisini siyasi fırka olarak nitelendirmişse de siyasetten çok üyelerine yardımla uğraşmıştı. Türkiye'deki siyasi partilerin tarihini yazan Tarık Zafer Tunaya, cemiyeti "hayır cemiyeti ile siyasi parti" arasında gidip gelen bir örgüt olarak nitelendirir. 31 Mart Vak'ası'ndan sonra cemiyet sona ermiştir. Tarık Zafer Tunaya ve Vahdettin Engin bu dönemde kurulan partileri anlatırlar.

İlk Partimiz

14 Eylül 1908'de liberalizmin Türkiye'deki öncüsü Prens Sabahaddin'in hamiliğini yaptığı Ahrar Fırkası kuruldu. Ahrar, İttihad ve Terakki 1913'te partileşeceği için ülkemizin ilk partisidir. Ahrar kelimesi "Hürler/Özgürler" demektir. İttihad ve Terakki'ye muhalif olan Yeni Gazete, Serbestî, Sada-yı Millet ve İkdam gibi gazeteler Ahrar Fırkası'na yoğun ilgi gösterip, partinin adeta sözcülüğünü yapmışlardı. Partinin başkanı yoktu. Sadrazam Kâmil Paşa'nın partinin başkanı olduğu söylenir. Halk ise partinin başkanı olarak Prens Sabahaddin'i görüyordu. Maddi sıkıntı çeken parti İstanbul dışında fazla örgütlenemedi.

1876'dan 1946'ya kadar ülkemizde milletvekilleri iki dereceli seçimle seçilirlerdi. Bu sisteme göre seçim bölgelerindeki müntehib-i evveller, yani birinci seçmenler müntehib-i sânîleri, yani ikinci seçmenleri seçerler, onlar da mebusları,

yani milletvekillerini tespit ederlerdi. 1909 seçimleri de bu sistemle yapıldı. Seçimler eskiden şimdiki gibi bir günde yapılmaz, birkaç ay sürerdi. 1909 Eylül'ünde başlayan seçimler Aralık'ta da sürdü. Trabzon'dan seçilen mebuslar başkente geldiğinde İstanbul seçimleri yapılmamıştı bile. 10 milletvekili çıkaracak İstanbul seçimleri 11 Aralık'ta yapıldı.

Meşrutiyet'in ilanı halk arasında büyük bir heyecana sebep olmuş, büyük şenlikler yapılmıştı. Bu dönemin seçimleri de oldukça renkliydi. İstanbul seçimlerinde kullanılan sandığı Matbaa-i Askeriye Müdürü Ziya Bey tarafından "pek sanatkârâne" yapılmış ve bu sandık günlerce basında konuşulmuştu. Seçimler sırasında fener alayı, gelin alayı gibi bayram havasında sandık alayı yapılırdı. Halk ikinci seçmenlere ait oy sandıklarını süslü bir kağnı veya at arabasına koyup, davul ve zurna ile belediye binasına kadar götürürlerdi.

İstanbul'da da seçim günü şehirde büyük bir eğlence vardı. İkinci seçmenler sazlı sözlü arabalarla şehir turu attılar. Seçim sandığı dönemin en gözde binalarından Sirkeci'deki Büyük Postahaneydi. Seçim kanunu gereği Şeyhülislam ve Patrik'in temsilcileri de sandık başındaydılar. Oy hakkı olan 512 seçmenden 507'si müzik eşliğinde Postaneye gelerek oylarını kullandı. 4 saatten fazla süren oy verme işlemi açıklandığında İttihadçılar büyük sevinç içerisindeydiler. 10 vekilliği de kazanmışlardı. Ahrar Fırkası büyük bir şok geçirmişti.

İmparatorluğun her tarafında İttihadçılar'ın zaferi vardı. İttihad ve Terakki'nin hakim olduğu ortamda yapılan seçimleri adayları rahatlıkla kazanmıştı. 126 seçim çevresinden gelen 275 milletvekilinden 160'ı parti üyesi, diğerleri de İttihad ve Terakki sempatizanı idiler.

Her Aklına Esen Parti Kurdu

İttihad ve Terakki her ne kadar bütün milletvekilliklerini kazandıysa da, Meşrutiyet'e taraftar olan herkes İttihadçı değildi. Bu yüzden peş peşe yeni siyasi partiler kuruldu. Bunlar arasında, seçimlere katılan Ahrar Partisi'nin yanında, Osmanlı Demokrat Partisi, İttihad-ı Muhammedi Partisi, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Partisi, Ahali Partisi, Mutedil Hürriyetperveran Partisi, Osmanlı Sosyalist Partisi, Fedakârân-ı Millet Cemiyeti, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye gibi partiler bulunuyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan partiler arasında gerek ismi, gerekse de savunduğu fikirler itibariyle en dikkat çeken partilerden birisi Osmanlı Demokrat Partisi idi. Parti kurucularında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasına ön ayak olanlar vardı.

Partiler propagandalarını yaparken özellikle basını kullanıyorlardı. Her partinin bir veya birden fazla gazetesi vardı. Gazetelerde yayınlanan ateşli makalelerde iktidarı şiddetle eleştirilirken, iktidar yanlısı basın da muhalefete aynı sertlikte cevap veriyordu. Ancak partilerin toplumsal yönleri zayıftı ve çoğunun halkla fazla bir bağlantısı yoktu.

Partilerin programlarında Meşrutiyet'in devamı, vatanın yükselmesi, halka adil davranılması, cehalet ve sefaletin bertaraf edilmesi zikrediliyor, hürriyet ve eşitliğe sık sık vurgu yapılıyordu. Dönemin en önemli meselesi azınlıklar olduğu için bütün partilerin gündeminde bu konu yer alıyordu. Osmanlı kimliği öne çıkarılarak ülkenin bölünmesinin önüne geçilmek isteniyordu.

Sopayla Sindirme

İttihad ve Terakki diğer partilere karşı sert bir sindirme politikası izliyordu. Özellikle diğer partilerin yayın organları kapatılıyor, gazetelerini satan çocuklar dövülüyor, parti üye-

leri işkenceye bile maruz kalıyorlardı. İttihad ve Terakki'nin 1 numaralı kurucusuyken anlaşmazlığa düşüp Demokrat Parti'yi kuran İbrahim Temo bile tehdit edilmişti.

Gümülcine Milletvekili İsmail Bey tarafından verilen gensoru önergesinin tartışmaları sırasında parti üyelerinden Demokrat Partili Mustafa'ya yapılan işkencede kullanılan aletler ve sökülmüş tırnaklar kürsüden gösterilmişti.

Kurulan partilerin hemen hemen hepsi baskılar ve imkânlarının kısıtlı olması yüzünden varlıklarını sürdüremedi. Muhalif partilerden birçoğu aralarında birleşerek, 8 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilâf Partisi çatısı altında toplandılar. Böylece ülkemizde iki partili bir sistem meydana geldi.

İttihad ve Terakki, 1912 seçimlerinden büyük bir zaferle çıktı. Tarihimize "sopalı seçimler" olarak geçen şaibeli 1912 seçimlerinin neticeleri uzun soluklu olmadı. Seçimlerin şaibeli olması yüzünden 4 Ağustos 1912'de meclis feshedildi. Ancak 8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın patlak vermesi, seçimlerin yaklaşık iki yıl gecikmesine sebep oldu.

Bâbıâli baskınının ardından Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin önde gelenleri ya sürüldü ya da yurtdışına kaçtı. Mahmud Şevket Paşa, Hürriyet ve İtilâfçı muhaliflerin düzenledikleri bir suikast sonucu 11 Haziran 1913'te hayatını kaybetti. İttihadçılar, muhalefetin bastırılması amacıyla ustaca kullandılar. Suikast sonrasında başlatılan tahkikat neticesinde cemiyete muhalif tavırları ile tanınan gazeteler kapatılırken, gazeteciler de Sinop'a sürgüne gönderildi. Böylece II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan çok partili siyasi hayatımız sona ermişti.

110 YIL ÖNCEKİ KOSOVA ZİYARETİMİZ BAŞARISIZ OLMUŞTU

Balkanlar'daki Müslümanlar'ın tek umut kaynağı Türkiye'dir. Coğrafyayla ne kadar ilgilenirsek bölgedeki Müslümanlar geleceğe o kadar umutla bakabilirler. Bu yüzden, devlet adamlarımızın Kosova'yı ziyaretleri bölgedeki Müslümanlar'ın büyük coşkusuyla karşılanır.

Bundan yaklaşık 110 yıl önce Müslüman Arnavutlar'ı bağımsızlıktan vazgeçirmek için büyük hazırlıklar yapılarak Sultan Reşad bölgeye gitmiş, ancak ziyaretin en can alıcı yeri olan Sultan Murad Meşhedi'nde kılınan Cuma Namazı'ndan sonra Müslüman Arnavutlar'a yapılan konuşmaları tercüme etmesi için götürülen mütercimin Arnavutça bilmemesi yüzünden büyük bir hüsran yaşanmıştı.

Reform Diye Ayrılıkçılığı Artırdılar

14 ve 15. yüzyıldaki Osmanlı fetihlerinden sonra Kosova bölgesi halkı zamanla Müslümanlığı seçti. Kosova, imparatorluğun son günlerine kadar Osmanlı'nın bir parçası oldu. Doksanüç Harbi öncesinde Priştine, Üsküp, Prizren, Yenipazar ve Debre sancaklarından meydana gelen Kosova Vilayeti teşkil edildi.

II. Abdülhamid döneminde padişahın izlediği siyaset sayesinde Müslüman Arnavutlar arasında bağımsızlık hareketleri fazla yayılmamıştı. II. Meşrutiyet döneminin başlaması ve Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Müslüman Arnavutlar arasında ayrılıkçı hareketler çoğaldı.

Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indiren İttihadçılar, Arnavutluk'ta reform yapalım derken her şeyi birbirine sokup halkın neredeyse tamamını karşılarına aldılar. Kosova Valisi Mazhar Bey'in yanlış siyaseti sonucunda başlayan protesto mitingleri 1910'da isyana dönüştü. Askerî önlemlerle isyan bastırıldı ancak bölge kaynamaya devam ediyordu.

Rumeli'de Son Osmanlı Padişahı

Halkı sakinleştirmek için Sultan Reşad'ın Kosova'yı ziyaretine karar verildi. Sultan, hasta olmasına rağmen 5 Haziran 1911'de Barbaros zırhlısıyla yola çıktı. Sultan Reşad, Selanik'te karaya çıktıktan sonra her yerde törenlerle ve halkın sevgi gösterileriyle karşılanmıştı. Üsküp'te Arnavutlar padişahı "Padişahımız efendimiz imreti (yaşa)" diye karşıladılar. Üsküp'ten 14 Haziran'da ayrılan sultan Priştine'ye doğru yola çıktı.

Seyahat planında Rumeli Müslümanları'nın gözünde büyük bir manevi değeri olan Sultan Murad Meşhedi'nde Cuma namazı kılınması kararlaştırılmıştı. Kosova sahrasında Sultan Murad'ın iç organlarının gömüldüğü türbe bölge halkı için kutsal bir ziyaretgâhtı. Rumeli'nin fethi uğruna şehid düşen bir sultanın türbesinin bulunduğu yerde kılınacak Cuma namazı o toprakların sahiplenildiğini gösterecekti.

Sultan Reşad 16 Haziran'da Sultan Murad'ın şehid edildiği yerde 100 bin kişiyle Cuma Namazı kıldı. Namazdan önce halifenin vekil tayin ettiği Manastırlı İsmail Hakkı Efendi bir vaaz vermişti. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ise namazdan

sonra genel af ilan edildiğini ve kan gütme davasından vazgeçilmesi için padişahın 30 bin lira ihsanda bulunduğunu padişahın beyannamesini okuyarak duyurdu. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa daha sonra padişah adına halka hitap ederek "Bölünmeyelim, birleşelim. Bölünmeye dinimiz de karşıdır" dedi. Sadrazam yaptığı konuşmada Arnavutlar'ı överek fesatçıların sözlerine kanmamalarını ve tahriklere kapılmamalarını tavsiye etti.

Her şey bu ana kadar iyi gitmişti. Ancak padişahın beyannamesini ve sadrazamın konuşmasını tercüme etmesi için getirilen Manastırlı İsmail Hakkı Bey, Arnavutça bilmiyordu. Bu yüzden konuşmalar boşa gitmişti.

Manastır'ı da ziyaret eden Sultan Reşad Selanik'ten tekrar Barbaros zırhlısına binip, 26 Haziran'da İstanbul'a döndü. Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati olumlu bir hava estirdiyse de sultanın hasta hasta bölgeye gitmesi bir işe yaramadı.

İktidardaki İttihadçılar ziyaretin yarattığı yumuşamadan faydalanmayı beceremeyince isyan daha da büyüdü ve Balkan Savaşı'ndan sonra öteki Balkan ülkeleriyle beraber Kosova ve Arnavutluk da elimizden gitti. 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması ile Kosova Vilâyeti Sırbistan'a terk edildi.

ENVER PAŞA

Yakın dönem Türk tarihinin en tartışmalı devlet adamlarının başında Enver Paşa gelir. Enver Paşa hâlâ kimine göre bir imparatorluğu yıkan hayalperest, kimine göre ise Turan ülküsünü gerçekleştirmeye adanmış bir ömürdür.

Enver Bey, 1881'de İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Ahmed Efendi bir memurdu ve aslen Gagavuz Türkleri'ndendi. II. Abdülhamid, ülkeye modern eğitimi getiren padişahtı, ancak bu okullarda sultan aleyhtarı öğrenciler yetiştiler. Enver Bey de Harbiye öğrencisi iken, II. Abdülhamid aleyhtarı propagandalardan etkilendi. Harbiye'de başarılı bir öğrenci olan Enver Bey, dokuzuncu olarak kurmaylığa girmeye hak kazandı. Kurmay okulunu 1902'de bitirdikten sonra, Makedonya'da eşkıya takibine başladı. Enver Bey, iki sene içerisinde Bulgar ve Yunan çeteleriyle 54 defa çatışmaya girdi ve kazandığı başarılarla 1906'da binbaşı oldu.

Hürriyet Kahramanı

Enver Bey, 1906 Eylül'ünde, Manastır'dan Selanik'e gelerek Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne 12. üye olarak katıldı. O günkü duygularını: "Artık kalbim vatanın kurtulacağına kuvvetle inanarak ertesi gün Manastır'a hareket ettim" şeklindeki sözleriyle ifade eder.

Enver Paşa'nın adı 1908'de Resneli Niyazi ve Ohrili Eyüp Sabri beylerle Meşrutiyet'i ilan ettirmek için dağa çıkmasıyla her yerde duyuldu. İttihad ve Terakki mensubu subayların eylemleri sonucu II. Abdülhamid anayasayı tekrar yürürlüğe koyunca Enver Bey artık "Hürriyet kahramanı Binbaşı Enver Bey"di. Meşrutiyet'in ilanından sonra Balkanlar'daki isyanların bastırılmasından Trablusgarb Savaşı'na kadar birçok cephede mücadele etti ve ismini her yerde duyurdu. Nitekim dünya savaşı sırasında bölgede mücadele eden Teğmen İhsan Aksoley, Enver Paşa'nın Libya'daki etkisini şöyle anlatır: "1911 Osmanlı-İtalyan Harbi'nde Kuzey Afrika'da bulunan Enver Paşa'yı; Tunus hududundan Mısır hududuna kadar herkes bilir, gönülden sever, sayar ve Enver Paşa'ya sonsuz güvenirdi. Trablusgarp Türk subaylarına ve çavuşlarına da aynı duygularla bağlı idi. Türkleri yanlarında görmekten ve Türklerin başlarında kumandan olmasından sonsuz memnunluk ve huzur duyarlardı. Sahrada bir çobanın ve şehirlerarası bir deve kervanı sürücüsünün uzun uzun çektiği yâleller arasında dört kelime duyulurdu: "Yaşa, yaşa Enver Bâşâ..." Enver Paşa'nın başına "re'sek Enver Bâşâ diye yemin edilir, bu yeminden sonra yalan söylenmez ve yalan söyleneceği de düşünülemezdi.".

Balkan Harbi sırasında Enver Bey'in ismi bir kez daha öne çıktı. Hükümeti Edirne'yi vermekle suçlayan İttihadçılar, 23 Ocak 1913'te Enver Bey'in başkanlığında Bâbıâli'yi basarak hükümeti devirdiler. Ancak yeni hükümetin kurulması Edirne'nin düşman eline geçmesine engel olamadı. İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınması sırasında Enver Bey'in önemli bir rol oynaması halk arasında şöhretini daha da artırdı ve "Edirne'nin ikinci fatihi" diye övüldü.

Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın 12 Haziran 1913'te öldürülmesinden sonra İttihad ve Terakki 1918'e kadar impara-

torluğun yönetimini fiilen ele aldı. Enver Bey, 1913'ün sonlarında albay, 19 gün sonra 3 Ocak 1914'te mirliva (tuğgeneral), 8 Ocak'ta genelkurmay başkanı, 11 Ocak'ta ise harbiye nazırı ve başkomutan vekili oldu. İkbal merdivenlerini o kadar hızlı tırmanmıştı ki Harbiye'den hocaları Enver Paşa'nın komutası altına girmişlerdi. 1 Eylül 1915'te ferik (korgeneral), 1917 Ocak'ında ise birinci ferik (orgeneral) olacaktı. Osmanlı ordularının başına geçtiğinde 33 yaşındaydı, emsalleri ise henüz yarbay rütbesindeydi.

Napolyon Özentisi mi?

Kazım Karabekir, "Birinci Dünya Savaşı'na Nasıl Girdik" isimli eserinde Enver Paşa'yı şöyle değerlendirmektedir:

"Enver Paşa Cihad ilan ettiğinin ertesi günü kendisine Vortrag'ımı verirken bana bunlardan şöyle bahsetti:

-Kâzım! Kaşımdaki beyazlığın bir cihangirlik alameti olduğunu söylüyorlar! Sen ne dersin?

Enver Paşa, temiz bir vicdana sahipti. Mukadderata da inanırdı. 7-8 yıl önce Manastır'da beraber çalıştığımız zaman ara sıra ruhiyat hakkında konular açardı. Kamil Flanyan'ın bazı eserlerini okuduğumdan kendisine bunlardan bazı hadiseleri anlatırdım. Büyük bir memnuniyetle ve ilgiyle dinlerdi. Fakat hiç hatırıma gelmezdi ki Enver günün birinde kaşındaki bir santimetrelik beyaz kılların cihangirlik alameti olduğuna inanacak ve bunu benimseyecektir.

Enver'in saf ruhuna bu kadar nüfuz edenler acaba Almanlar mıydı?

Almanların bu zamana kadar yaptıkları yayınlara ve propagandalara bakarak buna hiç şüphe etmedim. Çünkü şimdiye kadar bizim düşünür ve yazarlarımıza malettikleri Turan ve Mısır'ı fethetme sevdasını askerî zihniyetiyle Enver Paşa'ya

kabul ettirmeye tabii imkân yoktu. Hesaba kitaba sığmayan bu çılgınlıklar Erkân-ı Harbiye'nin haritasıyla, pergeliyle ve aklıselimiyle değil ancak gaipten haber vermelerle, falcılıkla ileri sürülebilirdi. Ne yazık ki Almanlar avlarını bu vasıtayla avlamayı başarmışlar.

Bunu başarmalarında en büyük etken Enver'in genç subaylık döneminde bile içinde taşıdığı yüksek siyasi ve askerî ihtiraslar olsa gerek. Enver'le Manastır'daki arkadaşlığımız sırasında onda şu kanaati görmüştüm:

Çatışmalarda ve teşkilatçılıkta fedakârlıklardan çekinmemiş bir kurmay subay Napolyon olabilir! Hükümdarlara hitap olarak kullanılan Sir unvanı hakkında aramızda garip bir münakaşa dahi olmuştu. Meşrutiyet'in ilanında tehlikesiz ve basit bir rol oynamasına rağmen "Hürriyet Kahramanı" olarak ortaya çıkması ve Balkan Savaşı sonlarında yapılan Bâbıâli baskınında başrol alması ve artık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin O'nu ordunun başına geçirme arzusu göstermesi kendisini "mukadderatında Napolyon olma yeteneği bulunduğuna" inandırmıştı.

Balkan Savaşı'nın ardından Beşiktaş'taki evinde kendisini ziyarete gittiğim bir gün, orada tanımadığım bir Alman da gördüm. Alt kattaki bekleme odasında bu Alman'la yalnızdım. Duvarda bir Napolyon resmi, masanın üzerinde bir Napolyon heykeli vardı. Alman bana bunları göstererek dedi ki:

"Burada Napolyon, orada Napolyon! -Eliyle yuları odayı göstererek- Yukarıda da bir Napolyon!"

Bu hatıralarımı yazmamın sebebi, Enver'de Napolyon olma duygusunun -olayların yardımıyla çok çabuk gelişmesi ve isim yapması sebebiyle- artık bir ideal haline gelmiş olduğunu ve Almanların da bunu bildiklerini göstermektedir.

Enver, birden iki rütbe atlayarak Paşa'lıkla Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi oluşunu mukadderatın cilvesine bağlıyordu. Onun damatlıkla Padişah ailesine girmesi de kayda değer bir olaydır. Bunu acaba kendisi, idealine kavuşmak için basamak mı yapmak istemişti? Yoksa O'nun icabında emellerine göre kullanmak için bu damatlık münasebetinden istifade etmesini düşünen yabancılar mı vardı? Bilemiyorum. Yalnız bildiğim bir nokta varsa o da Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarken birlikte verdiğimiz söze rağmen Padişah damatlığını kabul etmiştir.

Cihan Harbi'nde Başkumandan Vekilliği'ne çıkışı artık ister kendisi düşünmüş, ister başkaları sürüklemiş olsun, beklediği fırsatı getirmiş demekti. Şimdi bana eski bir samimi arkadaş sıfatıyla kaşının beyazlığının cihangirlik alameti olduğu hakkındaki düşüncelerinden bahsetmesi onun bu ruhi temayülleriyle oynayan elleri tamamen göstermişti.

Belki Almanlar doğrudan doğruya yüzüne karşı bu işle uğraşmamış, Enver Paşa'ya inanabileceği birtakım ağızlara bunu söyletmişlerdi. Belki de her iki kanaldan bu işi başarmışlardı".

Murat Bardakçı ise mektuplarından hareketle Enver Paşa'nın Napolyon hayranlığı iddialarıyla ilgili şunları söylemektedir: "Bazı tarihçiler, o günleri yaşamış ve hatıralarını yazmış olan kimi siyasetçiler ve özellikle de İttihad ve Terakki'nin muhalifleri, Enver Paşa'nın hayranlık duyduğu, kendine örnek aldığı ve hatta taklide çalıştığı askerî şahsiyetin Napolyon Bonapart olduğunu söylerler.

Bu iddia daha da ileriye götürülmüş, Enver'in Napolyon hayranlığından hareketle büyük bir cihangir olacağına kanaat getirdiği, kaşında bulunan tek bir beyaz kılı cihangirlik alâmeti olarak kabul ettiği ve bunu yakınlarına söylemekten çekinmediği de anlatılır.

Enver'in Moskova'da 1921 ilkbaharında satın aldığı Napolyon Bonapart hakkındaki büyük boyda Fransızca bir kitabın iç kapağına 1 Mayıs 1921'de Naciye Sultan'a hitaben yazdıkları bütün bu iddialardan haberdar olduğunu gösterirken Napolyon'a bakışını da aksettirmekte, Fransa'nın bu asker-imparatorunun hedefleri ile kendi hedefleri arasında dağlar kadar fark olduğunu anlatmakta ve Napolyon'un taklidi olmadığını söylemektedir".

Cihan Harbi

Harbiye Nazırı Enver Paşa Balkan Savaşı'nda bozguna uğrayan Osmanlı ordusunun yeniden düzenlemeye çalıştı. II. Abdülhamid döneminin yaşlı paşalarının emekli edip, genç subayları orduda önemli görevlere getirdi. Harbiye Nazırlığı sırasında "Enveriye" adı verilen askerî başlıklar ve aynı adla anılan, sesli ve sessiz harflerin her birinin ayrı yazılması ile uygulanan bir yazı biçimi gibi yenilikler yaptı.

İttihadçılar'ın yönetime geldiği dönemde dünya hızla savaşa doğru ilerliyordu. Savaşın asıl sebebi Ortadoğu ve Hindistan'a kimin hâkim olacağı meselesiydi. Almanlar'ın yaptığı Bağdat Demiryolu da Dünya Savaşı'na giden süreci hızlandırmıştı. Böyle bir ortamda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmeme ihtimali yoktu. Rusya ve Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un izlediği siyaset imparatorlukta bir paranoya hâline gelmişti. Osmanlı yönetimi savaşın sonunda imparatorluğun paylaşılacağından korkuyordu. İngiltere ve Fransa ile temas kurulmaya çalışıldı, ancak Avrupa'nın iki büyük gücü Osmanlı'yı yanlarında istemediler.

Sadrazam Said Halim Paşa, savaşın bitmesinden sonra kaleme aldığı hatıralarında Dünya Savaşı'na girmemizi şöyle izah eder. Said Halim Paşa, Dünya Savaşı her ne kadar Osmanlı'ya karşı ilan edilmese de asırlardan beri süren ve imparatorluğun tasfiyesini hedefleyen Şark Meselesi, cihan har-

biyle son aşamasına geldi diye görmektedir. Sadrazama İtilâf devletlerinin büyükelçileri ile yaptığı görüşmelerde Osmanlı tarafsızlığını koruduğu takdirde imparatorluğun topraklarına saygı gösterileceği taahhüt edilmişti. Ancak Said Halim Paşa, başka kaynaklardan İngiltere'nin Osmanlı yönetimine verdiği taahhüdün savaş süresiyle sınırlı olduğunu öğrendi. Paşa, bu gelişmeler üzerine Osmanlı'nın tarafsızlığını sürdürmesinin imparatorluğu yalnızlaştırıp, hareket alanını da daraltacağı olarak yorumladı.

Çıkması muhtemel savaşta ittifaksız kalmanın mümkün olmadığı düşünüldüğü için Enver Paşa, İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Almanya ile ittifak sağlamak için girişimlerde bulunmak üzere görevlendirildi. Enver Paşa'nın teşebbüsü Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Hans von Wangenheim tarafından reddedildi. Daha sonra Avusturya-Macaristan'ın da baskılarıyla Wangenheim'ın ve Şansölye Hollweg'in itirazına rağmen Kayser II. Wilhelm'in şahsi emriyle 2 Ağustos 1914'te iki devlet arasında ittifak anlaşması imzalandı. İşin ilginci ittifak antlaşmasına giden süreçteki görüşmeler, Cemal Paşa'dan bile saklanmıştı.

Winston Churchill, hatıralarında Osmanlı'nın savaşa girmesini "Hiçbir devlet, Dünya Savaşı'na Türkiye kadar büyük bir arzu ile atılmamıştı" şeklinde yorumlar. Tarihçi Jacques Thobie, beş kriterde güç göstergesi açısından savaşa giren devletleri incelediğinde şöyle bir sonuca ulaşmıştır: "Güç göstergesini belirlemek için toplam nüfus sayısı %25, kömür üretimi %20, maden üretimi %10, buğday üretimi %25, toplam ticaret %20 olarak kullanılmıştır. 1914'teki güç göstergesine göre Almanya 63.7, Rusya 57.6, İngiltere 57.3, Fransa 46.5, Avusturya-Macaristan 27.8, İtalya, 18.5 Belçika 14.1 Osmanlı İmparatorluğu 10.6, İspanya 8.4'tür". İmparatorluğun bu durumunu tam manasıyla olmasa bile devlet adamlarının

görmemesi imkânsızdır. Ancak işin ilginç imparatorluğun gücünün dünya savaşına yetmeyeceği ya görülmemiş ya da görmezden gelinmişti.

Her şeye rağmen Enver Paşa'nın savaştan büyük umutları vardı. Cihan harbi sırasında teğmen olarak Afrika'da görev yapan İhsan Aksoley Enver Paşa'nın dünya savaşından umduklarını şöyle yorumlamaktadır: "(Enver Paşa) I. Dünya Harbi'nden galip çıkacağına inandığından olacak, Fizan çölü ve Sahra dahil olmak üzere, Süveyş'ten Atlas Denizi'ne kadar bütün Kuzey Afrika'yı Osmanlı devletinin hudutları içine sokmayı ve buraları ortaksız Osmanlı devletinin hakimiyeti altına almayı sağlamak amacı ile; halkı kahraman ve gönülden Türksever olan Bingazi, Derne, Tobruk, Fizan ve Trablusgarb'ta İtalyanlar'a karşı mücadele eden mücahitlere yardım etmek üzere personel, mühimmat ve silah göndermiş ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın Süveyş üzerinden Mısır'a yapacağı taarruzda, İngilizler'in Süveyş'teki kuvvetlerinin bir kısmını batıya çekmesini ve bu suretle Cemal Paşa'nın Süveyş'e yapacağı taarruzu desteklemesini sağlamak amacıyla olacak; Tobruk, Derne ve Bingazi bölgesinde İtalyanlar'la devamlı mücadelede bulunan Seyyid Ahmedü's-Sünûsi kumandasındaki mücahitlerin Mısır'a taarruza geçmesini planlamış ve sağlamıştı".

Savaşın son ayında, Enver Paşa'nın 18 Ekim 1918'de orduya gönderdiği ve Mustafa Aksakal tarafından yayınlanan mektubunda I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya düşünülen rolü ortaya koyar: "İtilâf devletinin Makedonya cephesine düzenlediği saldırının ve Bulgaristan'daki isyanların yarattığı gelişmeler Bulgaristan hükümetini düşmanlarımızla ayrı bir antlaşma yapmaya zorlamıştır. Dolayısıyla Bulgaristan artık müttefikimiz değildir. Müttefiklerimizle yaptığımız müzakere sonucu düşmanlarımıza, hep birlikte, Wilson ilkelerine dayalı barış müzakereleri yürütme önerisi götürdük. Savaşa

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın tarafında katılmamızın amacı, mümkün olduğunca fazla düşman birliğiyle karşı karşıya gelmek ve bu birlikleri savaşın sonucunu belirleyecek olan Avrupa cephesindeki savaştan uzak tutmaktı. Osmanlı ordusu ve donanması bu amaca tam anlamıyla ve kesintisiz biçimde hizmet etmiştir. Şimdiye kadar da birçok fedakârlıkta bulunarak bütün cephelerde bu görevi tam anlamıyla yerine getirmişlerdir".

I. Dünya Harbi'ne girildikten sonra Enver Paşa, harbiye nazırı ve başkomutan vekili olarak askerî harekâtın yönetimini de ele aldı. Çanakkale'den Medine'ye birçok cepheyi ziyaret etmesine rağmen Sarıkamış harekâtı dışında fiili olarak cephelere komuta etmedi.

Enver Paşa, I. Dünya Savaşı sırasındaki fiili olarak komuta ettiği Kafkas cephesinde bugün hâlâ gündemimizden düşmeyen Sarıkamış Harekâtı'nı hazırladı. Aslında hayali olmayan ve gerçekleşme ihtimali yüksek olan harekâtta cephedeki komutanların anlaşmazlığı yüzünden savaşa katılan ordunun önemli bir kısmının donarak ölmesi veya Ruslar tarafından şehid edilmesi üzerine 10 Ocak 1915'te cepheyi terk ederek İstanbul'a döndü.

Enver Paşa'nın Almanlar'ın bütün isteklerini yerine getirmeye çalıştığı şeklindeki görüşler yanlıştır. Alman belgeleri, Enver Paşa'nın çeşitli konularda Alman askerî yetkilileriyle çatıştığını gösterir. Nitekim Kafkas İslam Ordusu Almanlar'ın engelleme ve karşı çıkmalarına rağmen Enver Paşa'nın verdiği emirlerle Bakü'ye girmiştir.

Türkistan'da Şehadet

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine 14 Ekim 1918'de Talât Paşa kabinesinin istifası etti ve böylece Enver Paşa'nın da harbiye nazırlığı sona erdi. Enver Paşa, 1-2 Kasım 1918'de İttihad ve Terakki'nin diğer liderleriyle birlikte Arnavut-

köy'den Alman denizaltısıyla, Alman ordusunun işgali altında bulunan Odesa'ya geçti.

Yurt dışına çıkan İttihadçıların en maceraperesti Enver Paşa oldu. Kafkasya'ya giderek Azerbaycan'da bir Türk devleti kurup, topladığı kuvvetlerle Anadolu'yu kurtarmaya çalıştı. Sakarya Zaferi'nin kazanılması üzerine Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'nin liderliğini üstlenme ümidini kaybeden Enver Paşa, dönüşü olmayan seferine başladı. Hayatının son günlerini Türkistan'ın özgürlüğü için harcadı.

Ruslar'a karşı Türkistan milli mücadelesini yöneten Enver Paşa, 4 Ağustos 1922'de Kurban Bayramı'nın ikinci günü şehid düştü. Cenazesi 74 yıl sonra, 3 Ağustos 1996'da uçakla İstanbul'a getirilip, 4 Ağustos'ta cenaze namazı kılındıktan sonra Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde toprağa verildi.

Enver Paşa, iyi yetişmiş bir subay, iyi bir vatansever ve kitleleri arkasından sürükleyen karizmatik bir lider olmasına rağmen merdivenleri hızlı tırmanması, tecrübesizliği ve uçuk fikirleri yüzünden imparatorluğun yıkılmasını hızlandıran liderlerden biri olmuştu.

LİBYA'YI KURTARMAYA ÇALIŞIRKEN 12 ADALARI KAYBETMİŞTİK

Bugün Libya çatısı altında bulunan Trablus, Bingazi, Fizan bölgeleri geçmişte birbirinden ayrı ayrı bölgelerdi. Bingazi, Mısır'ın fethinden sonra kontrol altına girmişti. Trablusgarb ise 1551'de Turgut Reis tarafından fethedilmişti. Çok az nüfusun yaşadığı ve sürgünlerle anılan Fizan bölgesi de bu sırada kontrol altına girdi.

Dayılar Yönetimi

Trablusgarb başlangıçta merkezden gönderilen beylerbeyiler tarafından idare edildi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki eyaletleriyle bağları 17. yüzyılın ortalarından itibaren zayıfladı. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniçerilerin kendi aralarından seçtikleri bir reis "Dayı" adıyla Garb Ocakları'nın asıl idarecisi oldu ve Osmanlı valisinin hükmü kalmadı.

1711'de dayılığa gelen Karamanlı Ahmed Bey, beylerbeyi gönderme uygulamasını tamamen sona erdirdi. Dayılık babadan oğula geçtiği ve sultanın adına bölgeyi yöneten Karamanlı adı verilen hanedanı kurdu. Bölge özerk bir yapı kazansa da bölgenin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı devam ediyordu.

18. yüzyılın sonlarında Karamanlı ailesi içinde başlayan iktidar çekişmeleri de Trablusgarb'ta kaosa yol açtı. Bâbıâli, yani Osmanlı hükümeti Karamanlı ailesi mensuplarını barıştırarak bölgede kontrolü sağlamaya çalıştı. Ancak Karamanlı ailesinin kendi aralarındaki hakimiyet mücadelesi bitmedi. İkiye ayrılan aşiretler de mücadeleyi sürdürdüler. Sonunda 1835'te bölgeye bir miktar Osmanlı askeri gönderilerek Trablusgarb'ın merkeze bağlandığı ilan edildi. Tanzimat'tan sonra Libya, eyalet, sancak, kaza ve nahiyelere ayrıldı. Ancak aşiretlerin isyanı 1856'ya kadar devam etti. 1877'de Meşrutî idareye geçilmesiyle açılan meclise Trablus'tan iki mebus katıldı.

Fransa'nın 1881'de Tunus'u, İngiltere'nin de 1882'de Mısır'ı işgaliyle Osmanlı Devleti'nin Afrika'da elinde kalan tek toprak parçası Libya oldu. Osmanlı yönetimi, buranın da elden çıkmaması için yerli halkı savaşa hazırlayıp, çeşitli yerlerde silah depoladı. Bölgedeki önemli tarikatler devlet tarafına kazanıldı.

İtalyan İşgali

İtalya, 1896'da Etiyopya'yı ele geçirmeye çalışmış, ancak mağlup olmuştu. Bunun üzerine Libya'ya yöneldi. Burada postaneler açarak Banco di Roma'nın bir şubesini kurdu. Böylece bölgede nüfuz kurmaya başlamıştı.

İtalya, 29 Eylül 1911'de Libya'nın liman şehirlerini bombalayarak fiili işgalin ilk adımını attı. Ancak bölgedeki çok az Osmanlı askerine karşılık İtalya sahilden içeri giremedi. Osmanlı yönetimi, Balkanlar'da meydana gelmesi muhtemel bir karışıklıktan dolayı takviye birlikler gönderemedi. Ama Enver Paşa, Eşref Kuşçubaşı, Mustafa Kemal (Atatürk) gibi genç subayların bölgeye gitmesine izin verildi. Osmanlı subaylarının halkı örgütlemesiyle İtalyan işgali iyice zora girdi. Bunun üzerine İtalya, savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer taraflarına yaydı. Beyrut limanındaki iki Osmanlı gemisini

batırdı. Çanakkale Boğazı'na saldırdı. Boğaz saldırısı başarısız olunca adaları işgale yöneldi. Rodos'u ve 12 adayı işgal etti. İtalya'nın adaları işgalinin gerekçesi silah ve cephane nakline engel olmaktı.

Balkan Savaşı başlayınca İtalya ile barış görüşmeler hızlandı. Sonunda 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması imzalanarak bölgedeki İtalyan hâkimiyeti kabul edildi. İtalya, antlaşmaya göre adaları tahliye edecekti. Ancak Balkan Savaşı'nın devam etmesi, ardından da I. Dünya Savaşı çıkınca adalar geri alınamadı. Lozan Antlaşması'yla da adalardaki İtalya hakimiyeti kabul edildi.

YEMEN'E TÜRKÜ BOŞUNA YAKILMADI

Yemen, Osmanlı Devleti'nin en zor hakim olduğu, devamlı isyanlarla mücadele ettiği ve defalarca yeniden fethettiği bir bölgeydi. Hulusi Yavuz ve İhsan Süreyya Sırma, eserlerinde Yemen'deki hâkimiyetimizi teferruatıyla anlatırlar.

Defalarca Fethedildi

15. yüzyılın sonlarında Ümit Burnu'nu dolaşan Portekizliler Yemen ve civarını tehdit etmeye başladılar. Yemenliler, Portekizliler'e karşı koyamayınca Memlük Devleti'nden yardım istediler. Memlükler, Portekizliler'in ilerleyişini durduramadılar. Osmanlı Devleti de kendisinden yardım istenince Selman Reis'i bölgeye gönderdi.

Yavuz Sultan Selim, 1517'de Memlük Devleti'ni ortadan kaldırınca Yemen'de hutbe Osmanlı padişahı adına okundu. Ancak daha sonra bölge hâkimiyetimizden çıktı. Hadım Süleyman Paşa, 1538'de Yemen'i bizzat Osmanlı Devleti'ne bağladı. II. Selim döneminde Osmanlı valilerinin birbirleriyle çekişmesi yüzünden Yemen'de isyan çıktı. Özdemir ve Sinan paşaların gayretleriyle Yemen'de tekrar Osmanlı hâkimiyeti kuruldu.

Yemen ve Zeydîlik

Yemenliler'in önemli bir kısmı Zeydî oldukları ve Osmanlı hilafetini kabul etmedikleri için sık sık isyan çıkardı-

lar. Yemen şeyhleri, imam ünvanıyla kabileleri yönetirlerdi. Şeyhler vergi toplar, halkı istedikleri gibi çalıştırırlardı. Zeydîler, kendi imamlarına sıkı bir şekilde bağlı oldukları için, onun her dediğini yaparlardı. Bu yüzden de Osmanlı Devleti bölgede istediği şekilde bir hâkimiyet kuramamıştı.

Misyonerler Yemen'de

İmam Kasım'ın 1598'den başlayıp 1635'e kadar süren ayaklanması sonucunda bölgede hâkimiyet Zeydî şeyhlerin idaresine geçti. Osmanlı hâkimiyeti tekrar kurulduktan sonra 1848'e kadar olan dönemde Yemen'de fazla bir problem çıkmadı. 19. yüzyılın ortalarında bölge tekrar karıştı. Osmanlı yönetiminin gönderdiği askerler 1849'da Yemen'e tekrar hâkim oldular. Ancak karışıklık bitmedi. Ahmed Muhtar Paşa, Sana'yı 1872'de alabildi.

19. yüzyıl Avrupalılar'ın Yemen'le ilgilendikleri bir dönemdi. Arapça bilen casus ve misyonerler bölgede faaliyet göstererek halkı Osmanlı'dan soğutmaya çalıştılar. Özellikle İngiltere, Zeydî imamlarla iyi geçinerek, onlara para ve hediye göndererek bölgeye yavaş yavaş yerleşti. Osmanlı yönetimi İngiliz yayılmasını engellemeye çalıştıysa da başarılı olamadı.

1889'da çıkan isyan zorlukla bastırıldı. Yine 1895'te yeni bir isyan çıktı ve iki yıl sürdü. 1902'ye gelindiğinde İmam Yahya isyan ederek, halifeliğini ilan etti. Bu Osmanlı'nın karşılaştığı en büyük isyanlardan biriydi. İmam Yahya bir türlü ele geçirilemedi. 1906'da İstanbul'dan gönderilen ve "İmam Yahya'nın 20 gün içinde mutlaka yakalanması" yönündeki telgrafa sinirlenen Ahmed Feyzi Paşa, "Sizin İmam Yahya dediğiniz Kasımpaşa İmamı değil ki kulağından yakalayıp getireyim" diye sert bir cevap vermiştir. 1911'de İmam Yahya ile yapılan antlaşmayla Yemen'de senelerce süren isyan sona

erdi. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1918'de Yemen'i tamamen terk ettik.

Osmanlılar fethettikleri yerleri birer vatan parçası olarak görmüşler, bu yüzden de her karış toprağını binlerce şehidin kanı ile yıkamadan terk etmemişlerdi. Ayrıca Yemen, Haremeyn'in kapısıydı. Yemen'in kaybedilmesi kesinleşmişken bile son kurşuna kadar savaşmamızın sebebi de buydu.

TÜRK TARİHİNİN EN AĞIR MAĞLUBİYETİ BALKAN SAVAŞLARI

II. Abdülhamid, Balkan devletçiklerinin aralarındaki ihtilafları körüklemek suretiyle Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmelerini önlemişti. İttihad ve Terakki yönetime geldikten sonra bu politika devam ettirilemedi. Balkan devletleri, Mart-Ekim 1912 tarihleri arasında Rusya'nın desteğiyle 1912'de bir ittifak kurdular. Balkan Savaşı'nda nasıl mağlup olduğumuzu Salim Aydın, Cevdet Küçük, Caner Arabacı ve Vahdettin Engin araştırmalarında anlatırlar.

Savaşın Ayak Sesleri Duyulmadı

Osmanlı yönetimi, bütün bunlar olup-biterken gelişmeleri okuyamamıştı. 1912 Mart'ında Bulgaristan ile Sırbistan'ın Osmanlı'ya karşı ittifak haberleri İtalya basınında yer aldı. İstanbul'daki gazeteler de Nisan ayında bu haberleri yayınladı. Ancak bu dönemde İttihadçılar ile Hürriyet ve İtilâfçılar arasında "sopalı seçim" kavgası olduğundan dolayı bu tür haberler görmezlikten gelindi. Hadiseleri anlayamamaya bir örnek şudur: "Mayıs 1912'de eski Edirne Valisi Hacı Adil Bey'e iki Amerikalı gazetecinin yakın bir dönemde Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edeceğine dair soru sormaları üzerine Hacı Adil Bey öyle bir şey yok demişti".

Sofya Büyükelçisi Asım Bey, Bulgar Kralı Ferdinand'ı ziyaret etmiş, romatizma rahatsızlığı olan kral elçimize "Görüyorsunuz, savaşacak halim mi var?" demişti. Asım Bey de bu durum üzerine İstanbul'a çektiği telgrafta savaş olmayacağını söylemişti. Said Paşa hükümeti, Fransa'nın ikazlarına ve Atina'daki Türk maslahatgüzarı Galip Kemalî Bey'in uyarılarına rağmen Balkan Savaşı çıkacağına inanmıyordu. Sofya elçiliğinden Hariciye nazırı olan Asım Bey'in, 15 Temmuz 1912'de Meclis-i Mebûsan'da yaptığı bir konuşmada Balkanlar'dan imanı kadar emin olduğunu, Türkiye'ye karşı bir ittifakın kurulamayacağını söylediği iddia edilir. Ancak Asım Bey'in konuşması günümüze aktarılırken tahrif edilmiştir. Asım Bey, konuşmasında Balkanlar'daki durumu anlattıktan sonra "Bu devletin âtisinden imanım kadar eminim, kan ve toprak kardeşi olan Osmanlılar müttefik, müttehidi bulundukça ve her ferd kendisine tertip eden vazife-i vataniye ve ihtimaiyesini gereği ifa ettikçe dünyada harici hiçbir düşmandan korkmamalıdır. Fakat dâhilde tefrika karşısında titremelidir" demiştir. Ancak nazır burada siyasi durum analizi yapıp, alınacak tedbirlerden bahsetmek yerine sadece süslü cümleler kullanmıştır.

Osmanlı yönetimi durumu o kadar ciddiye almamıştı ki Sırbistan'ın aldığı silahların Selanik'ten sevkine izin bile vermişlerdi. Üstüne üstlük 3. Ordu'nun listedekinden daha fazla mühimmatın taşındığına dair itirazı bile dikkate alınmamıştı. Tam bir aymazlık vardı. Ancak işin acı tarafı bu mühimmat ve silahlar sayesinde Sırbistan çok kısa sürede Makedonya'yı ele geçireceği gibi, Osmanlı'nın kullandığı Krupp toplarına göre daha hafif ve uzun menzilli Cruse-Sineyder toplarını, Edirne'nin işgali için Bulgarlar'a bile gönderecekti. Trablusgarb Savaşı sürerken, adalar İtalya tarafından işgal edilmişti. Arnavutluk'ta isyan devam ediyordu. Arnavutluk isyanı sıra-

sında muhalif subaylar "Halâskâr Zabitân" adlı bir oluşum içine girerek dağa çıktılar. Bu gelişme üzerine Said Paşa kabinesi istifa etti ve İttihadçılar yönetimden uzaklaştılar. Yeni kurulan Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi de siyasi gelişmeleri okuyamadı. Muhtar Paşa, Balkan Savaşı çıkarsa cihan harbi çıkar düşüncesindeydi. Bu yüzden de büyük devletlerin bir Balkan Savaşı'na müsaade etmeyeceğini tahmin ediyordu. Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'nin, Rusya'dan savaş çıkmayacak teminatı aldığı söylenir. Ancak terhis edilen asker sayısı tam olarak belli değildir. Rumeli'deki askerler İtalya'nın Yanya, Çanakkale ve Selanik'e asker çıkartma yapma ihtimaline karşı bölgeye sevkedilmişlerdi. Fakat askerler barınma yerlerinin iyi olmaması sebebiyle Aralık 1911-Ocak 1912'de Yanya'da "Ya savaş ya terhis" sloganıyla durumlarını ifade etmişlerdi. Bu gelişmeler ve İtalya'nın bölgeye asker çıkarmayacağı anlaşılınca Ocak 1912'de terhis kararı alındı. Bunun üzerine 120 tabur iyi eğitimli asker terhis edildi.

İttihadçılar, hükümeti düşürmeye çalışıyorlardı. Ekim 1912'de İttihad ve Terakki yanlısı basın savaş manşetleri atarken, İttihadçı öğrenci dernekleri de mitingler yaparak Balkan ülkelerine savaş ilan edilmesini istiyorlardı. Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilan ettiği gün İttihadçı Tanin Gazetesi savaşın çıkmasına sevinen bir manşet atmıştı. Ancak savaşı istemelerine rağmen hükümet karşıtı olan İttihadçılar, Balkan Savaşı sırasında yönetime yeterli desteği vermediler.

Ordunun İçine Siyaset Girdi

8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı çıktı. Dört küçük Balkan ülkesi, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdılar. Avrupalılar, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine, Osmanlı Devleti'nin yenileceğine ihtimal vermedikleri için, savaşın sonucu ne olursa olsun

statükonun değişmeyeceğini ve kazanılan toprakların iade edileceğini ilân ettiler. Ancak Osmanlı Devleti mağlup olunca bu sözlerini unutacaklardı. Osmanlı Devleti ise 15 Ekim'de İtalya'yla anlaşarak Trablusgarb'dan dolayı başlayan savaşı bitirdi.

Hükümet, Balkan Savaşı çıkarsa bu durum Birinci Dünya Savaşı'na neden olur, bu yüzden de büyük devletler bir Balkan Savaşı'na izin vermez diye düşünmüştü. Bu yüzden de Anadolu'dan Balkanlar'a yapılacak asker sevkiyatı ve ikmali gecikmişti. Balkanlar'daki birliklere takviye Eylül ayının sonlarına doğru başladığı için çok geç kalınmıştı.

1909'da Osmanlı ordusunun, Balkanlar'daki devletlere karşı örtülü ödenekten para kullanılarak yeni karakol ve telgraf hatlarının yapılması gerektiği gündeme gelmiş, ancak dikkate alınmamıştı.

Savaş başladığında Osmanlı ordusunda asker, silah ve malzeme eksikliği had safhadaydı. Cephedeki Osmanlı ordusu Balkan ittifakından yaklaşık 200 bin kişi eksikti. Harbiye Nazırı Nazım Paşa, daha önce yapılan savunma planlarının aksine Osmanlı birliklerini taarruza geçirdi. Osmanlı kuvvetleri, Trakya cephesinde, Doğu Ordusu komutanı Abdullah Paşa ile Harbiye Nazırı, yani Savaş Bakanı Nazım Paşa arasındaki anlaşmazlık vardı. Bulgar ve Sırp cephelerinde kendisinden daha kalabalık kuvvetlere hücuma geçen Osmanlı birlikleri yanlış komutayla birlikte bir hafta içinde büyük bir bozguna uğradı. Trakya ve Makedonya cephelerinde arka arkaya büyük mağlubiyetler alındı.

Balkan Savaşı, Doğu'da Trakya, Batı'da Makedonya ve Arnavutluk cephelerinde cereyan ederken, denizde Yunan donanması Ege adalarına saldırarak işgale girişti. Ancak Osmanlı donanması Çanakkale'den dışarı çıkamadığı için adaların işgali engellenemedi. Yunanistan'ın Averof kruvazörü,

hızı ve top menzili bakımından, Osmanlı donanmasına ait gemilerden daha iyiydi. Osmanlı donanmasının iyi durumda olmadığı için savaş meydanlarında kullanılamadığı gibi Balkanlar'a deniz yoluyla ikmal de yapılamadı. Bu durumda da donanmanın II. Abdülhamid döneminde Haliç'te hareketsiz, bakımsız ve eğitimsiz bırakılmasının rolü olduğu iddia edilir. Osmanlılar, Balkan devletleriyle mücadele ederken isyan hâlinde bulunan Arnavutluk bağımsızlığını ilân etti.

Osmanlı ordusunda istihbarat zaafının yanı sıra bir koordinasyon da yoktu. Lojistik zaaflar yaşanırken, salgın hastalıklarla da boğuşuluyordu. Asker arasında da büyük firarlar yaşanıyordu.

Havacılık alanındaki gelişmeler yeterince değerlendirilememişti. Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'nin çoğunu Avrupalı pilotların kullandığı 17 tane uçağı vardı. Bu pilotlar istedikleri zaman uçtular istemedikleri zaman uçmadılar. Daha çok gözlem amaçlı kullanılan uçakların bakım ve ikmali de yeterince yapılamadı. Sırbistan ve Bulgaristan'ın uçaklarını Rus pilotlar, Yunanistan uçaklarını Fransızlar kullandıkları için daha başarılı olmuşlardı.

Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordularının arka arkaya mağlup olmasında ordunun içine siyasetin girmesinin ve bu yüzden komutanlar arasında yaşanan siyasî çatışma ve anlaşmazlıkların büyük rolü vardı. Komutanlar arasında siyasi çekişmelerden dolayı bir birlik yoktu ve taraflar birbirlerinin başarısını istemiyorlardı. Kıskançlık ve çekememezlik gibi şahsi zaaflar da bu duruma eklenince birlik ve disiplin ortadan kalktı. Orduda birlik ve beraberlik ruhu sarsılınca kısa sürede büyük mağlubiyetler alındı.

Temmuz 1912'ye gelindiğinde ordu içindeki çekişmelerden ve olumsuz havadan dolayı, ordunun başına geçecek

Genelkurmay başkanı bulunamamıştı. Mahmud Şevket Paşa Genelkurmay Başkanlığı'nı kabul etmemişti.

Cephelerdeki mağlubiyetlerle birlikte Üsküp, Kosova, Priştine, Selanik, birer birer düşmüştü. Ahmed Muhtar Paşa hükümeti, bu başarısızlıklar üzerine 29 Ekim 1912'de istifa etti. Yeni hükümeti Kâmil Paşa kurdu, ancak ateşkes görüşmelerinden bir netice alınamadı. Balkan Savaşı'nın kötü gidişatını ve Edirne'nin düşecek bir konuma gelmesini İttihadçılar şiddetle eleştiriyorlar, bu durumu propaganda aracı olarak kullanıyorlardı. İttihadçılar, 23 Ocak 1913'te Bâbıâli baskınıyla Kâmil Paşa'yı istifa ettirip, sadrazamlığa Mahmud Şevket Paşa'yı getirdiler.

Hükümetin padişah tarafından onaylanmasından sonra akşam saatlerinde Mahmud Şevket Paşa otomobille Bâbıâli'ye geldi. Orada toplanmış halk "Mahmud Şevket Paşa, Edirne'mizi kurtar" diye feryat ediyordu. Sadrazam halka hitaben kısa bir konuşma yaptı ve dağılmalarını söyledi. Kalabalık da yavaş yavaş dağıldı. Savaşa devam edildi, ancak uzun süreden beri kahramanca müdafaa edilen Edirne, Yanya ve İşkodra düştü. Bulgar orduları Çatalca'ya kadar ilerledikten sonra burada zorlukla durdurulabildi.

Osmanlı, Varlık Sebebini Kaybetti

30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Anlaşması ile sona eren savaşta Osmanlı İmparatorluğu, Edirne dâhil olmak üzere bütün Rumeli'yi kaybetti. Midye-Enez hattı sınır oldu. Yüzbinlerce Müslüman katledilirken, vatanlarını kaybeden yüzbinlerce Türk, İstanbul ve Anadolu'ya göç etti.

Balkan devletlerinin kendi aralarında anlaşamamaları üzerine İkinci Balkan Savaşı çıktı. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya, Bulgaristan'a savaş ilan etti. Osmanlı Dev-

leti, Balkan devletlerinin anlaşmazlığından istifade etmek üzere harekete geçti. Esas itibarıyla Trakya'da Bulgar askeri kalmamıştı. Çatalca ordusu kurmay başkanı ve İttihad ve Terakki liderlerinden Yarbay Enver Bey, kolordusuna bağlı bir kuvveti Kuşçubaşı Eşref Bey'in komutasında cepheden Lüleburgaz'a kadar keşif yapmak üzere gönderdi. Bulgarlar, Trakya'yı tahliye ettiği için önemli bir direniş gelmeyeceği anlaşılınca Enver Bey'in komutasındaki Türk kuvvetleri 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı. Batı Trakya Bulgaristan'a geri verilerek Meriç iki devlet arasında sınır kabul edildi.

Falih Rıfkı Atay, Edirne'nin alınışını Zeytindağı isimli eserinde şöyle anlatır: "Vatan kaybı İstanbul'da çabuk unutulur. Balkan Harbi'nden şehirde canlı bir hatıra kalmıştı: Edirne! Onu geri almak ve Bulgaristan'ın yenildiğini görmekle, kalp acılarını dindirmiştik".

Rumeli Türklüğü'nün yok olmasına sebep olan Balkan Savaşı, Türk milleti üzerinde karamsar bir hava yaratmıştı. Nitekim 1912'de Balkan Savaşı esnasında Orenburg Vakit Gazetesi adına İstanbul'a gelen bir Tatar Türk'ü olan Fatih Kerimi halkın "Biz artık bittik, hiç olmazsa boş yere Türk kanı dökülmesin, milletin parası ziyan olmasın, ülkeyi kurtaracak yiğitler görmek bize nasip olmadı. Ne olacaksa olsun ortalık bir an önce sakinleşsin" düşüncesinde olduğunu ifade eder. Karamsarlık ve ümitsizliğin had safhada olduğunu anlatır. Ba'suba'delmevt'ten başka çare kalmadığının konuşulduğunu zikreder.

Paul Wittek, Rumeli'nin Osmanlılar için "varlık sebebi" olduğunu, Balkan Savaşı sonunda Osmanlılar'ın varlık sebeplerini yitirdiklerini söyler. İlber Ortaylı da Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen 1912'de sona erdiğini belirtir.

İMPARATORLUĞUN SON GÜNLERİNDE RUH HÂLİMİZ VE DÜŞÜNCELERİMİZ

Balkan savaşları sırasında, 1912-1913'te Vakit Gazetesi'nin muhabiri olarak İstanbul'da bulunan Tatar Türkü Fatih Kerimi toplumun resmini çekmiştir. Fazıl Gökçek tarafından "İstanbul Mektupları" ismiyle yayınlanan esere göre o dönemin ruh hâli ve düşünceleri şöyledir:

"İttihadçılar sevindi, muhalifleri üzüldü, bu malum. Parti ihtilaflarının dışında duranlar arasında ise iki fikir var. Birisi "Bu inkılabı yapmakla çok büyük hata ettiler. Vatanı bütünüyle tehlikeye soktular. Avrupalıları kızdırdık. Bu iş adeta İtilâf-ı Müselles'e karşı büyük bir nümayiş oldu. Onlar bunun acısını çıkarırlar. Rumeli'nin elden çıkmasından sonra kalan yerlerimizi kurtarma ümitlerimizi de yok etti. Bu iş sadece bizim ölümümüzü hızlandırdı, başka bir faydası da olacak değil" diyorlar... Bu fikrin sahipleri, "Şimdi işler bu hale gelmişken sadece kabineyi değiştirmek neye yarayacak? Sadece Avrupa'nın öfkesini ve düşmanlığını daha da arttırmasına sebep olacaktır" diyorlar.

Diğer fikirler ise, "Namussuz yaşamaktansa namusla ölmek bin kere evladır. Rumeli'yi kurtarmazsak, bütünüyle yok olsak bile son nefesimize kadar gayret göstermek borcumuzdur. Boğazı kesilen koyunlar çırpınırlar, (Sadrazam) Kâmil

Paşa çırpınmamıza da müsaade etmedi. Vatan için, namus için hepimiz yekvücut olarak ayağa kalkarız. Son kurşunlarımıza kadar vatan için, asker için feda ederiz. Şayet yine de bir şey yapamazsak, ne yapalım, biz vazifemizi yerine getirmiş oluruz" diyorlar.

Bu sonrakilerin fikirlerine göre Avrupa Türkiye'yi yok etmeye katiyen karar vermiş. Ne kadar onun hatırını saymaya, hoş görünmeye çalışılsa da o kendi ihtiyarıyla bu kararından vazgeçmeyecektir. Rumeli meselesi bitince Ermeni, Suriye, Basra meseleleri çıkarılacak. Kâmil Paşa kabinesi ise tam bir teslimiyet yoluna girmiş. Memleket parçalanıp tamamen elden çıkıncaya kadar bu yoldan ayrılacak değil. Avrupa'nın istediği şekilde bir korkuluk gibi duracak. Bu halde bu gibi felaketleri üç beş yıl geciktirerek zamana yaymanın Türklere bir faydası yok. Ne olacaksa şimdi olsun görelim diyorlar"...

"Memleketin selâmete çıkarılmasının çetin bir iş olduğunu anlasalar da bunu ikrar edemiyorlar. Bazıları kendi fikirlerince uygun gördükleri son tedbire başvuruyorlar. Bazıları ise şahsî menfaatleri için ecnebi entrikalarına alet oluyorlar. Fakat altı delinmiş olan gemi, içindeki yolcuların kendi aralarında tartışmalarına, dalaşmalarına, savaşmalarına bakarak beklemiyor, battıkça batıyor. İslâm dünyası acayiptir. İdare kendi ellerinde olduğunda aralarında daima ihtilaf, niza, anlayışsızlık hüküm sürüyor. Yabancıların idaresine girince bunlar ortadan kalkıyor, sakin yaşıyorlar ve rahatça yaşamaya başlıyorlar. Eski hanlıklar, sultanlıklar, bugünkü İran ve Fas bunun delilidir. Bu yüzden Türkler arasında da "Biz yabancı idaresine girmedikçe rahat edemeyeceğiz, kendi kendimize adam olamayacağız" şeklinde itikat gittikçe güçleniyor. Bir yandan bu düşünceden dolayı ve diğer taraftan olmayacak şeylerle uğraştıklarından vatan ve istiklâllerini kurtarma konusunda birçokları asla fedakârlık göstermiyorlar. Fedakârlık

gösterenler din gayretiyle hareket eden alt ve orta sınıflardır. Üst sınıflar ise vukuu muhakkak olan neticenin bir an önce gerçekleşmesini daha muvafık görüyorlar..."

"Göz açıp kapayacak kadar kısa bir zamanda o kadar büyük vak'alar meydana gelirken, Rumeli elden giderken, yüz binlerce Türk kırılır, Türk kanı dökülürken, Türk'ün namusu tahkir edilirken Türklerin yürekleri titreyerek "Biz bunların hepsini böyle kaybedecek miyiz" demeleri beklenirdi. Maatteessüf millet bunları söylemiyor, bu acıları hissetmiyor, damarlarındaki kan uyuşmuş. Üzerlerine çöken ataleti silkip atamıyor. Lâkin bu hususta onları suçlamak da doğru değil. Çünkü bu haller asırlardan beri devam eden birtakım siyasî, içtimaî ve tarihî fikirlerin ve görüşlerin neticesidir..."

"Bugünkü çok acı tecrübeler üzerine Türkler arasında istikbal için kaygılananlar çoktur: "Artık Anadolu'ya çekiliyoruz, bir Asya devleti oluyoruz. Şayet ciddi ıslahat yapmazsak maazallah orada da yaşayamayız" diyorlar. Lakin ıslahat sözü Türklerin yüz yıldır ağızlarında dolaşıyor, layihalar hazırlıyorlar ama fiiliyata koyamıyorlar. Rumeli'nin ellerinden çıkmasının sebebi de budur. Türklerin tefekkür tarzları temelden değişmedikçe Anadolu'daki ıslahatın da Rumeli'ndekinden farklı olacağı şüphelidir. Binaenaleyh Rumeli'ndeki vukuatın Anadolu'da da yaşanması büyük ihtimaldir. Makedonya ve Arnavutluk meselelerinin yerine Suriye ve Ermenistan meseleleri hazır bekliyorlar. Bunları önceden görüp alevlenmeden halletmeye, şayet buna imkân yoksa bu çürük azaları şimdiden kesip atmaya hükümet de halk da cesaret edemeyecektir. Çünkü biz "Zamanı gelince bakarız çaresine" demeyi seviyoruz".

Bununla beraber Türkler arasında istikbali çok ciddi düşünenler de var. Bunlara göre bugüne kadar Türkiye'yi ve Türkleri harap eden Osmanlılık fikridir. Rum, Ermeni, Bul-

gar, Yahudi, Arap, Laz, Kürt gibi yetmiş türlü milletler topluluğuna Türkler Osmanlı milleti adı vermişler ve bu milletin menfaatini korumak için sadece Türk kavmi hiç durmaksızın savaşarak canını ve malını telef etmiş. Diğerleri rahatça ticaret ve sanatla uğraşmışlardır. Kendilerine mahsus millî idealleri takip etmişler. Bu ideallerini fiiliyata çıkarmaya çalışmışlar, Ermeniler Ermeni için, Rumlar Rum için, Araplar Arap için çalışmışlar. Sadece Türkler Türk milleti, Türk halkı, Türk menfaati demeye korkmuşlar. Bugün diğerlerinin çoğu millî ideallerine sarılmışlar. Geriye kalan Ermeniler, Araplar ve hatta Kürtler de diğerlerini takip ediyorlar. Sadece Türkler yetim kaldı. Onlar Osmanlılık fikri iflas etti, Türklük idealleri ise yoktu. Bu yüzden Türkiye'nin istikbalinden kaygılanan bazı mütefekkirler, kurtuluşu sadece bir noktada görüyorlar. O da Türklük fikri, Türklük idealidir. Bunlar "Osmanlılık öldü. Türklüğü diriltmeli", yani Türklerin istikbali "Ba'sü ba'delmevt"tedir diyorlar. Bu fikirlerini anlatmak için slogan olarak "Türkiye'nin istikbali Türkleri gençleştirmekte, gençleri Türkleştirmektedir" diyorlar...Lâkin hâlâ bu fikre muhalif olanlar çoktur. Bunların bir kısmı din adamları ve hocalar, diğer kısmı Arap, Arnavut, Kürt gibi Türklerin dışındaki milletler ve diğer bir kısmı da Türklerin kendileridir".

NÜFUSUMUZ ARTMAYINCA BİR İMPARATORLUK KAYBETTİK

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan teknolojik olarak geri kalması ve bu yüzden savaşlarda mağlup olup topraklarımızı kaybettiğimiz hep anlatılır. Ancak üzerinde fazlaca durulmayan önemli bir husus ise Osmanlı Devleti'nin özellikle Rusya'ya karşı savaşları kaybetmesinde teknolojik geriliği kadar nüfus olarak da Ruslar'dan geri kalmasının önemli bir rolü olduğudur.

Osmanlı ve Avrupa'da Nüfus

Osmanlı Beyliği, bir imparatorluğa dönüşürken bu durumda nüfusunun da önemli bir rolü vardı. Bu dönemde Avrupa'daki birçok devletten daha fazla nüfusa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu 10 milyon kilometrekarelik bir coğrafyaya hükmetmişti. Ancak 17. yüzyıldan itibaren nüfus dengesi Osmanlı'nın aleyhine dönecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu 17-18. yüzyıllarda fazla artmazken, Avrupa'nın nüfusu 100 milyondan 190 milyona çıkarak iki misline yakın artmıştı. Tarihçi Charles Issawi, 17. yüzyılın başlarında Osmanlı nüfusunun Avrupa'nın altıda biriyken, iki asır sonra 18. yüzyılın sonlarında onda birine gerilediğini söyler.

16. ve 17. yüzyılda Avrupa'nın nüfus oranlarında büyük değişimlere sebep olan en önemli etkenlerden biri vebanın kıtada etkili olmasıydı. 18. yüzyılın ortalarından itibaren ise daha fazla ve daha farklı gıdaların ekilmesi, taşımacılığın gelişmesi, daha fazla toprakla tarım yapılması, salgın hastalıkların azalması, daha gelişmiş halk sağlığı önlemleri ve savaşların şeklinin değişmesi sonucu ölüm oranları hızla azaldı. 1750-1850 tarihleri arasında Avrupa ülkelerindeki ortalama insan ömrü arttı. Fransa'da 28'den 34'e, İngiltere'de 37'den 40'a, İsveç'te ise 37'den 43'e yükseldi. Avrupa'daki nüfus oranlarının 18. yüzyılda artmasında sömürgelerden getirilen ve yeni ele geçirilen bölgelerdeki nüfusun da önemli bir katkısı oldu.

Avrupa'nın nüfusundaki artış sayesinde yavaş yavaş gelişmekte olan sanayi kollarına ucuz iş gücü temin edilebildi. Ayrıca savaşlarda asker teminindeki zorluklar aşıldı ve orduların büyüklüğü arttı.

Rusya Artan Nüfusuyla Osmanlı'yı Mağlup Etti

17. yüzyılın sonlarından itibaren Çar Petro ile Avrupa sahnesine çıkan Rusya'nın nüfusu hızla arttı ve bu artış Rusya'ya Osmanlı karşısında büyük bir üstünlük sağladı. Rusya'nın nüfusu 1500'lü yıllarda 6 milyon iken 1600'lerde 13 milyona, 1700'lerde 15 milyona, 1800'lerde 40 milyona, 1871'de ise 90 milyona ulaşmıştı.

1700'lü yıllarda Rusya 32 bin asker çıkarırken, artan nüfusu ve askere alma sisteminin gelişmesiyle birlikte 1871'de 750 bin askerlik bir gücü olmuştu. Osmanlı ordusu ise aynı dönemde yaklaşık 150 bin askerden ancak 300 bin kişilik bir güce ulaşmıştı. 1877-1878, yani 93 Harbi'ne girerken askerî teknoloji üstünlüğü bir tarafa nüfus fazlalığı da Ruslar'dan yanaydı. 1711'de Prut Savaşı sırasında nüfusu Osmanlı'dan daha az olan Ruslar, bu dönemde 100 milyona yaklaşan nüfuslarıy-

la Osmanlı nüfusundan üç-dört misli daha kalabalıklardı. Bu yüzden daha fazla asker çıkarabildiler. Osmanlı'nın omurgasını kıran 93 Harbi'nde Rus orduları Yeşilköy'e kadar geldiler.

Birinci Dünya Savaşı başladığında ise Rusya'nın nüfusu 175 milyona yaklaşmıştı ve Ruslar bu savaşta 12 milyon kişilik bir ordu çıkarmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu ise 22 milyondu ve tarihinin en büyük ordusunu çıkarmasına rağmen Türk ordusunun sayısı 2.850.000'di. İmparatorluğun son iki asrında Osmanlı nüfusu hemen hemen aynı kalırken Rusya'nın nüfusu 10 misli artmıştı ve ordu büyüklükleri karşılaştırıldığında Rus ordusu Türk ordusunun beş misline yakın bir büyüklüğe ulaşmıştı. Artmayan nüfusumuz bize milyonlarca kilometre karelik bir imparatorluğu kaybettirmişti.

OSMANLI'YI PARÇALAYAN ANTLAŞMA: SYKES-PİCOT

I. Dünya Savaşı'nın başında İngiltere-Rusya ve Fransa arasında 1915 yılında yapılan görüşmeler sonucunda imzalanan Londra Antlaşması'yla Boğazlar ve İstanbul bölgesinin Ruslar'a bırakılmasına karşılık, İngiltere ve Fransa da Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden istedikleri yerleri alacaklardı. Ancak bu iki emperyalist devletin çıkarlarının çakıştığı toprakları paylaşmaları kolay değildi. Bu arada İngiltere, Arap krallığı kurup başına geçireceği vaadi ile Şerif Hüseyin'i Osmanlı'ya karşı isyan ettirmek için görüşmelere başlamıştı. Fransa, İngiltere'nin Araplar'la görüşmesinden ancak 1915 Kasım'ında haberdar oldu. Ortadoğu'nun aralarında paylaşılması için diplomasi yürütmeye başladı. İngiltere-Fransa görüşmeleri 25 Kasım 1915'te başladı.

Osmanlı'yı Paylaştılar

İki devlet arasında bir neticeye varılmadan İngiltere, 1916 başlarında Şerif Hüseyin-Mc Mahon Antlaşması ile Şerif Hüseyin'in isteklerinin çoğunu kabul etti. Ancak bu sırada İngiltere ile Fransa arasındaki görüşmeler devam ediyordu. 16 Mayıs 1916'da iki devlet arasında Osmanlı topraklarını paylaşan bir antlaşma yapıldı. Görüşmeleri Fransa adına François Georges Picot, İngiltere adına ise Mark Sykes yürüttüğü için

bu antlaşmaya Sykes-Picot Antlaşması denildi. Antlaşmanın bir diğer ismi ise Küçük Asya Antlaşması'dır.

Şerif Hüseyin, İngiltere'ye güvenip, 1916 ortalarında isyan etti. Büyük bir Arap Krallığı'nın başına geçeceğinin hayali ile çöllerde Türk askerinin kanını döktü. Ancak İngiltere ona vereceğini taahhüt ettiği toprakları çoktan Fransa ile paylaşmıştı.

Sykes-Picot Antlaşması

Türkiye'de gizli antlaşmalarla ilgili fazla araştırma yoktur. Bu durumun istisnalarından biri Azmi Özcan'ın "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)" isimli makalesidir. Yakın zamanda bu konuda çıkmış önemli bir kitap ise James Barr'ın "Kırmızı Çizgi: Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi" isimli eseridir.

İngiltere ile Fransa, Osmanlı topraklarını şu şekilde paylaşmışlardı: Fransa, Suriye'nin tamamını, Lübnan'ı, Adana ve Mersin bölgesini alacaktı. Bağdat, Basra arasında kalan Irak toprakları ile Akdeniz'e açılan Hayfa Limanı da İngiltere'nin olacaktı. Bunun dışında her iki ülke ayrıca kendilerine birer nüfuz alanı seçiyor ve Kerkük-Akka hattının kuzeyi Fransızlar'a, güneyi İngilizler'e ayrılıyordu. Filistin uluslararası bir statüde olurken, diğer Arap toprakları bağımsız olacaktı.

İngiltere ve Fransa kendi aralarında anlaştıktan sonra durumu Ruslar'a haber verdiler. 1916 Mart'ında Ruslarla görüşmeler başladı. Bu görüşmelerde Rus Dışişleri Bakanı Sazanov ön plandaydı. Rusya, kendisine bırakılan İstanbul ve Boğazlar'a mukabil İngiltere ve Fransa'nın alacağı toprakların fazla olduğunu ileri sürerek Kuzey-Doğu Anadolu'dan da toprak istedi. Rusya'nın istediği topraklar, Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Muş ve Siirt gibi illerimizdi. Rusya buna karşılık Fransa'nın Kayseri'den Elazığ'a kadar olan bölgeyi almasını

kabul etti. İngiltere'de bu duruma Rusya'ya bırakılan yerlerde kendisine ait çıkarlarının korunması şartıyla itiraz etmedi. Böylece Sykes-Picot Anlaşması'nın Rusya'nın dahil edilmiş hali ortaya çıktı. Antlaşmaya bu yüzden Sazanov-Sykes-Picot Anlaşması da denir.

Sykes-Picot'un Uygulanması

Savaş sırasında yaşanan birkaç gelişme antlaşmanın uygulanması hususunda sıkıntılar çıkarmıştı. 1917'de Bolşevik İhtilali ile Rusya'da çarlığın yıkılması birçok şeyi değiştirdi. 1917'de Komünist İhtilal olunca, Rusya devre dışı kaldı. Antlaşmanın uygulanması İngiltere ve Fransa arasında başlangıçta kolay olmadı. İngiltere işgal ettiği Suriye'den çıkmak istemedi. Fransa ise antlaşma uyarınca Suriye ve Lübnan'ın kendisinin olduğunu iddia etti. Sonunda İngiltere, Suriye ve Lübnan'da Fransız mandasını kabul etti. Ancak antlaşmanın hilafına Irak'ın kuzeyi İngiltere nüfuz bölgesi olarak kaldı.

İngiliz Dışişleri Sykes'tan Nefret Etti

İngiltere'de Sykes-Picot ile çok kötü bir antlaşma yapıldığına dair zaman içinde bir konsensüs oluştu ve bunun suçu ise Mark Sykes da görüldü. Dönemin bakanlarından George Curzon "Sykes şüpheden kurtulmanın yolu olarak her zaman diğer tarafın iddialarını tanımayı ve sorulduğu zaman bizim iddialarımızı reddetmeyi görür görünüşe göre" demişti.

Mark Sykes'ın ismi Batı'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği felaket siyasetiyle özdeşleşti. İngiltere Dışişleri'nin gözünde nefret edilen Sykes-Picot Antlaşması'nın hazırlayıcılarından biri olarak günah keçisi ilan edildi.

Gizli Antlaşmayı Komünist Ruslar Açıkladı

İhtilalden sonra kurulan Sovyet hükümeti Rusya'nın çarlık devrinde İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli diplomatik

anlaşmaları yayınlayacağını ilan etti. Bu durum bütün Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı. Komünistler gizli antlaşmaları "Sarı Kitap" adıyla neşretmeye başladılar. Troçki nezaretinde Izvestia Gazetesi'nde yayınlanan belgelerin 11-24 Kasım 1917 tarihleri arasındakileri Türkiye'yle ilgiliydi. Ruslar'ın yayınladığı gizli antlaşmalarla ilgili bilgi 26 Kasım 1917'de The Manchester Guardian'da yayınlandı. Belgeler, Stockholm'de Fransızca'ya çevrilerek Türkiye'ye gönderilince Osmanlı yönetimi de düşmanlarının hakkındaki niyetlerini öğrendi.

Bolşevikler'in, Çarlık diplomasisinin gizli vesikalarını yayınlamasıyla bağımsız Arap Krallığı hayal eden Araplar'ın başlarından kaynar su dökülmüştü. Araplar'a birçok ümit veren İngiltere'nin kirli çamaşırları ortaya çıkmıştı. Filistinli tarihçi George Antonius, antlaşmayı, "Sykes-Picot Antlaşması şok edici bir belgedir. Aç gözlülük ürünü olması en kötü yanı değildir. Söylemek gerekirse müttefik aç gözlülüğü şüpheye ve sonra da aptallığa gitti. Şaşırtıcı bir ikili oyun parçası olarak durmaktadır" şeklinde değerlendirmiştir.

Sovyetler Birliği Cumhuriyeti Dışişleri Halk Komiserliği bu vesikaları daha sonra Adamof'un girişi ile kitap olarak neşretti. Belgeler 1924'te Fransızca olarak da yayınlandı. Erkân-ı Harbiye Kaymakamı (Kurmay Yarbay) Babaeskili Hüseyin Rahmi Bey bu kitabı 1926'da "Anadolu'nun Taksimi" adı altında yayınladı. Kitabın alt başlığında "Eski Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın gizli dosyalarından çıkarılan malumatla yazılmıştır" ifadesi vardı.

İNGİLTERE GEMİLERİMİZİ TESLİM ETMEMİŞTİ

Balkan Savaşı sırasında Osmanlı donanmasının dökülmesi üzerine savaştan sonra "Donanma Cemiyeti" kurulup, yeni gemilerle donanmamızı güçlendirmek için halktan yardım toplandı. Donanmanın kuvvetlendirilmesi için Almanya'dan Turgut Reis ve Barbaros isimleri verilen iki zırhlı ile çeşitli gemiler almak üzere harekete geçildi.

1911'de dönemin en güçlü deniz devleti olan İngiltere'ye de bir zırhlı sipariş edildi. Sipariş edilen bu zırhlıya dönemin hükümdarının isminden hareketle Reşadiye adı verilmişti. 1912'de Brezilya'nın Armstrong Withworth Şirketi'ne ısmarlanıp, daha sonra almaktan vazgeçilen bir zırhlının da alınmasına karar verildi. Bu zırhlıya ise Sultan Osman denilecekti. Daha sonra Fatih adı verilen bir zırhlı daha sipariş edildi. Rasim Ünlü, Mim Kemal Öke-Erol Mütercimler ve Metin Ayışığı'nın bu konuda teferruatlı araştırmaları vardır.

İngilizler İşi Ağırdan Alıyor

Sultan Osman ve Reşadiye zırhlılarının 1914 yılı ortalarında bitmesi planlanmıştı. Ancak Rusya ve Yunanistan gibi devletlerin de engellemeleriyle İngilizler gemileri bir türlü teslim etmedi. Gemiyi teslim almakla görevlendirilen Rauf Bey, Fransa'ya gelen Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya "İngiliz-

ler'in gemileri bitirmemek için her gün yeni bir bahane icat ettiklerini" söyledi. Cemal Paşa ise "Siz gidin, bir an evvel gemiyi teslim almaya çalışın! Son taksitini de gönderiyoruz" diyerek Rauf Bey'i Londra'ya geri gönderdi.

Rauf Bey, mürettebatıyla Londra'ya doğru yola çıktı. Ancak zırhlının teslim alınacağı günlerde, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesi I. Dünya Savaşı'na giden yolu açtı.

Zırhlılarımıza El Konuldu

Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere savaşa girmeden 1 Ağustos 1914'te Sultan Osman zırhlısını alabilmek için borcu olan 649.647 sterlini ödedi. Osmanlı yönetimi parayı yatırınca gemi şirketinin yöneticisi "Anlaşılan odur ki bu ödeme, Osmanlı İmparatorluğu'nun donanması, savaş gemisi Sultan Osman-ı Evvel'e Osmanlı bayrağının çekilmesi ile ilgilidir" demişti.

İngilizler para yatmadan önce gemilere el koymayı kararlaştırmışlardı. Şirket yöneticilerinin de durumdan haberi vardı. 31 Temmuz 1914 günü şirket yöneticilerine şöyle bir yazı gelmişti: "Majestelerinin Hukuk Dairesi ile yapılan görüşmeler sonucunda hükümetin, bugünkü şartlar içinde, inşa etmekte olduğunuz gemileri bir yabancı devlete teslim etmenize izin vermenin mümkün olamayacağına bilgi edinmenizi rica ederiz".

Gerekirse Silahla Gemileri Alın

O dönemde İngiltere deniz kuvvetlerinin başında olan Winston Churchill gemilere el konulmasını şöyle anlatır:

"İngiliz donanması harp nizamında denize açılmıştı. 28 Temmuz'da Türk dretnotlarının her ikisini de Kraliyet Donanması için istedim. Tyne Nehri'nde demirlemiş bir Türk nakliye gemisi, 500 gemici ile birinci dretnotu almak üzere

bekliyordu. Türk kaptan geminin teslimini istiyor ve gemiye binip Türk bayrağını çekeceğini söyleyerek gözdağı veriyordu. Bu müthiş günlerde (31 Temmuz) kendi sorumluluğum altında buna engel olunmasını ve Türkler tarafından gemiye el konulma teşebbüsünün gerekirse silah kullanılarak önlenmesini emrettim. Bu yola sadece İngiliz bahriyesinin çıkarları için başvurdum. İki Türk dretnotunun İngiliz donanmasına katılması milli güvenliğimiz için gerekli görünüyordu. Bahriye Nezareti'nde veya bildiğim kadarıyla İngiltere'de hiç kimse Türkiye'nin niyetlerinden ve bu gemilerin ne gibi bir rol oynayacağından haberdar değildi. Tahminimizden daha iyi bir iş yapmıştık. O yılın sonlarına doğru bazı çevrelerde Türk gemilerine el koyduğum için eleştirildim".

Sancağı Çekmeden Yarım Saat Önce Gemilere El Koydular

Rauf Orbay hatıralarında gemilere el konulmasını şöyle anlatır:

"Geminin son taksiti olan 700 bin lira da ödenmişti. İşleri bir an evvel bitirmek için "tecrübelerin bir kısmından da vazgeçerek" fabrika ile 2 Ağustos 1914 günü geminin bize teslimi konusunda mutabık kalmıştık. Fakat parayı verişimizin ertesi günü için kararlaştırılan sancağımızı çekme töreni zamanından yarım saat evvel İngilizler, "Sultan Osman-ı Evvel'e el koydular".

İngiltere Protesto Edildi

İngiltere'nin gemilere el koyması üzerine Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa durumu İstanbul'a bildirdi. Osmanlı Hükümeti olayı protesto edip, 5 milyon lira bedel ve 1 milyon lira zarar ziyan talebinde bulundu. Birçok Türk de telgrafla İngiliz yönetimini protesto etti. Bir asker annesi olan Behice Hanım telgrafında; "Allah da sizin inşallah tekmil gemilerinizi Alman donanmasına çiğnetir. Amin!" diye telgraf çekmişti.

İngiliz yönetimi ise Türkiye savaşa katılmadığı ve Alman askerî uzmanları ülkeden çıkardığı takdirde, savaş sonunda ya iki gemiyi ya da bunların parasını geri vereceğini taahhüt etti. Ayrıca gemiler için Osmanlı hazinesine kira ödenecekti. İngilizler oyalayarak zaman kazanıyorlardı.

Almanya ise bu dönemde mağduriyetimizden faydalanarak Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'na sokacak Goeben ve Breslau adlı iki gemiyi bize verdi ve bu iki gemiye Yavuz ile Midilli isimlerini verdik.

Savaşta Kullanamadılar

İngilizler parasını ödediğimiz gemilerimize el koyduktan sonra, Sultan Osman-ı Evvel Dretnotu'na "HMS Agincourt" adını verdiler. Gemimizi savaşta kullanmak istediler. Ama Sultan Osman zırhlısında mühendislik hataları ortaya çıktı. Zırhlımız savaşta kullanılamadı. Daha sonra gemiye alıcı arandı. Bulunamayınca 1922'de parçalandı.

Reşadiye Dretnotu'na ise "HMS Erin" adı verilmişti. Reşadiye, Sultan Osman kadar kötü çıkmasa da çok iyi bir gemi değildi. İngilizler anlaşıldığı kadarıyla parayı almalarına rağmen kendi donanmalarındaki kadar kaliteli gemiler yapmamışlardı. Reşadiye zırhlısı bazı deniz savaşlarında bulunsa da savaştan sonra ihtiyata ayrıldı. 1921'de hurdacıya satılıp, parçalandı.

Lozan'da Gemiler Meselesi

Osmanlı Devleti, iki zırhlı ile diğer yapılmakta olan gemiler için toplam olarak 5 milyon sterlinden fazla para ödemişti. Ancak İngilizler gemilere el koymuşlardı. Yapılan protesto ve hukuk mücadelesinden de bir netice çıkmadı.

Milli Mücadele'nin ardından imzalanan Lozan Antlaşması'yla İngiltere'den alacağımızdan feragat ettik. Lozan'da mesele şu şekilde neticelenmişti:

"Türkiye Hükümet-i Osmaniye tarafından İngiltere'ye sipariş olunup, Britanya Hükümeti tarafından 1914'te el konulan savaş gemilerine mukabil ödenen paranın iadesini ne Britanya Hükümeti'nden ne de tebaalarından talep etmemeyi kabul ve bundan dolayı her türlü talebinden feragat eder".

ÜÇ MUCİZELER SAVAŞI: ÇANAKKALE

Çanakkale, I. Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştiren önemli bir cepheydi. Çanakkale Savaşı'nın, Türk tarihinin gidişatına da çok önemli tesirleri oldu. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren sürekli büyük devletler karşısında mağlup olduğumuz için kaybettiğimiz güvenimiz geri geldi ve Çanakkale zaferinden gelen ruh ve liderle, yani Mustafa Kemal Atatürk'le ülkemizi işgal eden düşmanlarımıza karşı Milli Mücadele'de galip geldik. Çanakkale, sömürgeciler tarafından ezilmiş İslam dünyası için de bir kurtuluş ışığı oldu. Ancak Çanakkale'de üniversite ve lise eğitimi almış birçok Türk genci gönüllü olarak cepheye gidip, şehid olduğu için Cumhuriyet döneminde yetişmiş insan sıkıntısı çekildi.

Çanakkale Savaşı dünya tarihinde, o zamana kadarki en kapsamlı askerî harekâtlardan biriydi. İtilâf Devletleri, kara, hava, deniz ve denizaltı kuvvetlerini birlikte kullanmışlar, ancak Osmanlı ordusunun kendisinden beklenmeyen ölçüde başarılı savunma yapması üzerine Gelibolu Yarımadası'na saplanıp kalmışlar, aylar sonra da binlerce ölü bırakarak geri çekilmişlerdi.

Tarihimizin Dönüm Noktası

İngilizler, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girince sömürgelerindeki Müslümanlar'ın ayaklanarak Türkler'in ya-

nında yer alma ihtimali yüzünden, Çanakkale Boğazı'nı geçip, İstanbul'u alarak Osmanlı İmparatorluğu'nu devre dışı bırakmayı ve Rusya'ya yardım yapmayı planladılar. Ancak Osmanlı İmparatorluğu, II. Mahmud'dan itibaren Çanakkale Boğazı'na iyi bir tahkimat yaptırmıştı. İngilizler, bu durumu bilmelerine rağmen Churchill'in ısrarıyla Boğazlar'a karşı bir deniz harekâtına karar vermişlerdi. Çünkü 1807'de İngilizler, 16 gemiyle boğazı rahatça geçerek İstanbul'a ulaşmışlardı.

Bir Ayda Boğazı Geçemeyince İstifa Etti

Amiral Carden komutasındaki Fransız ve İngiliz donanmasına ait zırhlı gemilerin 19 Şubat 1915'te Boğaz'ın girişini koruyan tabyalarımıza yoğun bir topçu ateşiyle saldırmalarıyla Çanakkale Savaşı başladı. Savaş gemileri topçu ateşiyle tabyalarımızı bombalarken, mayın tarama gemileri de mayınları temizliyordu.

İngiliz amiral, bir ay içinde rahatlıkla Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi planlamıştı ama bir buçuk ay geçmesine rağmen başarılı olamayınca, istifa etti. Donanma komutanlığına Fransız Amiral Robeck getirildi. Amiral Robeck komutası altındaki düşman donanması, 18 Mart 1915'te istihkâmlarımız yoğun bir bombardımana tutarak saldırıya geçti. Düşman gemilerinin bir kısmı topçumuzun ateşinden devre dışı kalmasına rağmen İtilâf devletleri donanması durdurulamamıştı.

Düşman kuvvetleri boğaza döşenen mayınların tamamının temizlendiğine inandığı için rahatça ilerliyordu. Ancak Bouvet, Nusret mayın gemisi tarafından Erenköy açıklarına dökülen mayınlara çarparak battı. Bouvet'tekilerin yardımına gelen Gaulois zırhlısı da isabet alarak su almaya başladı. Fransız donanması durumun aleyhlerine işlediğini anlayınca geri çekildi. Onları İngiliz gemileri takip etti.

18 Mart 1915'te cereyan eden Çanakkale Deniz Savaşı'nda düşman donanması, topçularımızın ateşi ve mayınların etkisiyle, saldıran gemilerin üçte birini kaybedip çekilmişti.

Savaşın Kaderini Değiştiren Gemi

18 Mart'ta düşman donanmasının Boğaz'ı geçmesini engelleyen en önemli unsur, Nusret mayın gemisinin döktüğü ve düşmanlarımız tarafından tespit edilemeyen mayınlardı. Yüzbaşı Tophaneli Hakkı Bey'in komutasındaki Nusret mayın gemisi 8 Mart'ta sabaha karşı Erenköy Koyu'na elde kalan son 26 mayını dökmüştü. Düşman donanması bütün aramalarına rağmen bu mayınları tespit edememiş ve 18 Mart'ta üç savaş gemisi mayınlara çarpıp batmıştı.

Durumu dramatize etmek için mayınların 18 Mart'tan bir gece önce döküldüğü ve Tophaneli Hakkı Bey'in mayın dökme işlemi sırasında kalp krizi geçirerek şehid olduğu söylenir. Ancak bunlar doğru değildir. Mayınlar 18 Mart'tan 10 gün önce dökülmüş, Hakkı Bey de mayın dökülmesi sırasında rahatsızlanmasına rağmen görevini yapmış ve 18 Mart'tan 6 ay sonra tedavi gördüğü Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde 17 Eylül 1915'te ölmüştür.

Kara Savaşları

İtilâf devletleri, Çanakkale Boğazı'nı denizden geçemeyeceklerini anlayınca kuvvetlerini artırıp, General Sir Hamilton'u komutanlığa getirdiler. Kara cephesi açılmadan başarılı olamayacaklarını anlamışlardı. İngiliz ve Fransız birlikleri Seddülbahir'e, Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerden oluşan ve Anzak diye anılan birliklerin de Arıburnu'na çıkmalara planlandı. Osmanlı yönetimi de düşmanın bu hamlesine karşılık Çanakkale'ye yeni birlikler sevk etti.

Çıkarma, 25 Nisan 1915'te sabaha karşı başladı. Çıkarma gemilerinin, akıntı sebebiyle sürüklenmesi üzerine düşman

birliklerinin bir kısmı Kabatepe yerine sarp bir kıyı olan Arıburnu'na çıktılar. Bu bölgede çıkartma harekâtı beklenmediği için fazla bir tedbir alınmamıştı. Mahmud Sabri Bey, Yarbay Mehmed Şevki gibi tabur ve alay komutanları ile Ezineli Yahya Çavuş'un inisiyatif alarak düşmanı karşılamaları düşmanın ilerlemesini önledi. Beşinci Ordu İhtiyat Tümeni komutanı Mustafa Kemal'in 57. Alayı düşmanı karşılamak üzere Arıburnu'na sevk ederek, durumu kontrol altına alması düşmanın durdurulmasında en önemli hamlelerden biri olmuştu. Osmanlı birliklerinin karşı taarruzuyla çıkartma harekâtı durduruldu. Düşman birliklerinin daha sonraki bütün ilerleme teşebbüsleri Mehmedçik'in insanüstü direnişi ile engellendi.

Birliklerimizin 19 Mayıs'ta düşmanı denize dökmek için yaptıkları taarruz başarılı olamayınca siper savaşları başladı. 6-10 Ağustos tarihleri arasında Çanakkale Savaşı'nın kaderini belirleyen çatışmalar meydana geldi. İtilâf kuvvetleri, 6 Ağustos gecesi Arıburnu'nun kuzeyine asker çıkararak Anafartalar'a doğru ilerlediler. Mustafa Kemal, düşman kuvvetlerinin ilerleyişini dört gün süren muharebelerin sonucunda Conkbayırı'nda durdurdu. Birinci Anafartalar Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal, "Anafartalar Kahramanı" diye anıldı.

Çanakkale savunması, Mustafa Kemal Atatürk'ün askerî dehasıyla sivrildiği bir savaş oldu. Yarbay olarak Çanakkale'ye katılan Mustafa Kemal, kara savaşlarında kazandığı başarılarla ön plana çıktı. Atatürk, İstiklal Savaşı'na başladığında arkasında Çanakkale vardı.

Düşman birliklerinin 21 Ağustos'taki harekâtı da İkinci Anafartalar Muharebesi'nde durduruldu. Bunun üzerine tekrar siper savaşları başladı. Çanakkale Boğazı'nı bir ayda geçmeyi planlayan İtilâf devletleri, aradan 10 ay geçmesine rağmen bir netice alamamışlardı. İngiliz Savaş Bakanı Kitche-

ner, 1915 Kasım'ında cepheye gelip, durumu yerinde gördü. Başarılı olma ihtimallerinin kalmadığını görünce geri çekilme emri verdi. Düşman kuvvetleri, 9 Ocak'ta Seddülbahir'den çekildiklerinde Çanakkale'de düşman kalmamıştı.

Balkan Savaşı'nın Utancını Sildik

I. Dünya Savaşı'ndan üç yıl önce Balkan Savaşı'nda yeni bağımsız olmuş, küçük Balkan devletleri karşısında büyük bir mağlubiyet almıştık. Subay ve askerlerimiz Çanakkale Savaşı'nda şehadet şerbetini içerek Balkan mağlubiyetinin utancını sildiler. Nitekim 1915 Temmuz'unda Çanakkale Cephesi'ne giden yazar, şair, ressam ve bestekârlardan oluşan heyet-i edebîye ilginç anlara şahit olmuşlardı. Heyet mensupları, Çanakkale Cephesi'nde Türk askerinin kahramanlığına ve cesaretine şahit olmuşlardı. Konuştukları birçok asker Balkan Savaşı'nın utancını silmek ve vatanı kurtarmak için kendisini hiç çekinmeden öne atmıştı. Bir hücum sırasında yaralanan kahraman bir Mehmedçiğimiz yarasının sarılmasını "Ko aksın Balkan Muharebesi'nin karasını ancak bu kan siler" diyerek reddetmiş ve savaşmaya devam ederek biraz sonra şehid olmuştu. Heyettekiler kendi aralarında sık sık Balkan hezimetinden sonra bu mücadele ruhunun nasıl meydana geldiğini tartışmışlardır.

Çanakkale Savaşı'nda yazılan destanı 1918'de "Çanakkale savunması "üç mucizeler" savaşıdır: Hâli kurtardı. Mazinin "hamaset ve azametini" geri getirdi. Vatanımızı bir "ebedî vatan" yaptı" diyerek en güzel şekilde Sami Paşazade Sezai tarif etmiştir.

Çanakkale'ye Dair

Müdür Beyefendi,

Millî duyguların ve bilimsel düşüncelerin toplayıcısı olan derginizde benim gibi bir değersiz şahsiyet, Çanakkale Savunması'yla ilgili nasıl konuşabilir? Böyle

harikulade olaylar kendi kendisini anlatır. O'nu tanımlamak için sarfedilecek kelimeler ve düşünceler daha yükselirken düşer, parlarken söner. Bununla birlikte hiçbir şey söylememek de nasıl mümkün olur ki? Bugün her Türk'ün konuşabilmesi Çanakkale Savunması sayesindedir. Bugün her Türk'e büyük milletler arasında "Ben" demek yetkisini veren Çanakkale savunmasıdır. Geçen Mısır meselesinde İngiltere'deydim. İngiltere Hükümeti -galiba tek başına ele geçirmek maksadının Fransa'da oluşturacağı heyecanı önlemek için- İskenderiye'ye sevkedeceği ordusunda bizim askerimizin de müttefik olarak bulunmasını Osmanlı Devleti'ne ısrarla teklif ediyor. Hâlbuki eski yönetim bir takım kişisel maksatlarla bu teklifi kabul etmiyor, Rusya ile Fransa ise şiddetle muhalefet ediyordu. O zaman ünlü Gambita'nın düşüncelerinin tercümanı olan Republic Fransuvez Gazetesi: "İngiltere Mısır'a Türk askeri sevketmek istiyor. Cihanın birinci askeri olan Türkler, Tellülkebir'i bir Plevne yaparlarsa İngiltere o zaman neye uğradığını anlar" demişti. Gözümün önünde Fransa, İngiltere'yi Türk askeriyle tehdit ediyordu. Türk'ün hiçbir faziletini kabul etmeyen, her faziletine karşı isyancı ve inkârcı bir tutum takınan Avrupa onun askerî yüceliğine karşı büyük bir saygıyla eğiliyordu. Hiçbir gün düşünen zihinleri terk etmeyen, feci ve elemli hatırası her sabah uyanan gözlerden bir an bile uzaklaşmaması gereken Balkan yenilgisi, altı Osmanlı asrının birbirini çiğneyerek karanlık ve sonsuz bir çöküşe doğru kaçışıydı ki; o zaman Avrupa'nın hakkımızdaki düşünce ve kanaati tamamen değişmişti. Bunun için Çanakkale savunması "üç mucizeler" savaşıdır: Hâli kurtardı. Mazinin "hama-

set ve azametini" geri getirdi. Vatanımızı bir "ebedî vatan" yaptı.

Galibiyet inancıyla kuduran düşmanlarımızın en şiddetli saldırılarıyla Yarımada'nın kaynayan bir volkan olduğu, kendileri açısından kesin başarının artık bir-iki gün alacak bir meseleden ibaret kaldığı, mağlup Boğaziçi'nin ilâhî manzarasını intikam ve zafer bakışlarıyla seyretmek üzere Cook Seyahat Şirketi'nin, İngilizler'e bin bilet sattığı sıralardaki duygu ve üzüntüyle, herkes gibi benim de yazdığım şeylerin bir-iki kelimesini burada tekrar edeceğim:

"Asker! Sen bu vatanı ne kadar yükselttin, ne kadar büyüttün!

Çiftçi! Sen tabiatla karşı karşıya gelerek tarlanda çalışırken başının üzerinde dağ zirvelerinin rüzgârı, ayaklarının altından Anadolu nehirleri geçerken, etrafında güneş esiyor gibi ışıklar, parıltılar akıp giderken, tarlada buğday başakları inlerken sen ne kadar suskun ne kadar itaatli, ne kadar faydalı bir çiftçiydin!

Köylü! Vatan seni yardımına çağırıp da orağı bırakarak silahı eline aldığın zaman, kahramanlık ve büyüklüğünün önünde ne tahtlar ne taçlar eğilmiştir. Doğuda ve batıda birliklerinle, talih ve büyüklüğün, şan ve şerefin büyülü kapılarını yerinden sökmeye alışmış kollarınla, yeryüzündeki altı asırlık makamından düşmüş olan bu vatanı kıyametler içinde kaldırdın. Daha yükseklere, göklere çıkar. Bu vatanın yeri hilalin yeridir."

Sami Paşazâde Sezai

(*Yeni Mecmua, Çanakkale Özel Sayısı*, haz. Muzaffer Albayrak-Ayhan Özyurt, s. 115).

24 NİSAN'DA NE OLDU?

Her 24 Nisan geldiğinde Ermeniler, ABD başta olmak üzere birçok ülkede Türkler aleyhine faaliyetler yaparlar. Sürekli olarak asılsız soykırım iddiaları konuşulur. Bu yüzden birçok kişi Ermeni tehcirinin 24 Nisan'da başladığını zanneder. Hâlbuki Ermeni tehcirinin tarihi 27 Mayıs 1915'tir. 24 Nisan ise Ermeni komitelerinin kapatılma ve ileri gelenlerinin bir kısmının tutuklanma tarihidir. 24 Nisan 1915'te bütün vilâyetlere gönderilen bir yazıda Ermeni komitelerinin kapatılması, evraklarına el konulması, komitelerin ileri gelenlerinin, zararlı faaliyetlerde bulunan Ermenilerin ve bulundukları yerlerde oturmaları mahzurlu görülenlerin tutuklanması istenmişti. Bülent Bakar, "Ermeni Tehciri" isimli kitabında ve Yusuf Sarınay, "24 Nisan 1915 Genelgesi ve İstanbul'da Tutuklanan Ermeni Komitecileri" isimli makalesinde bu konuyu teferruatlı olarak anlatır.

Ermeni Meselesinin Başlaması

Ermeniler ile Türkler arasındaki ilişkilerde dönüm noktası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı oldu. Ermeniler, bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı ağır mağlubiyeti fırsat bilerek, Yunanlılar, Sırplar, Karadağlılar ve Romenler'den sonra bağımsızlık sırasının kendilerine geldiğini düşünerek harekete geçtiler. Savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile kendilerine bağımsızlık verileceği ümidine kapılan

Ermeniler, bu amaçlarına ulaşamayınca, hedeflerine varmak için terörizmi benimseyerek Taşnak ve Hınçak adlı terör örgütlerini kurdular.

Taşnak ve Hınçak örgütleri, terör yoluyla Avrupa kamuoyunun ve siyasi çevrelerin dikkatini çekmeyi hesaplıyorlardı. Yapılacak eylemlere Osmanlı yönetiminin sert bir karşılık vereceğini düşünüyorlardı. Böylece Batı kamuoyuna, Anadolu'da Ermeni kıyımı yapılıyor izlenimi verilecek ve Avrupalılar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na müdahalesi sağlanacaktı.

Ermeniler, I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde 40 civarında isyan çıkarmışlardır. I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusu ile doğuda yapılan savaşları fırsat bilip, bağımsızlık için son adımı atmak üzere harekete geçtiler. Osmanlı ordusunun iaşe ve ikmaline büyük zarar verdiler. Ayrıca çeteler kurarak sivil Türkler'i öldürmeye başladılar.

24 Nisan

Osmanlı yönetimi bütün uğraşmalarına karşılık Ermeni teröristlerin saldırılarını durduramayınca 24 Nisan genelgesini çıkararak komiteleri kapattı ve komitelerle bağlantısı tespit edilenlerin bir kısmı tutuklandı. İstanbul'da tutuklananların sayısı 235'ti. İstanbul'da tespit edilen 610 komitecinin çoğu adreslerinde bulunamamıştı. Tutuklananların bir kısmı Ayaş'a bir kısmı da Çankırı'ya gönderildi. Tutuklamalar sırasında Amerika ve Avusturya tebaasından olduğu anlaşılan Ermeniler ise sınır dışı edilmişti.

Çankırı ve Ayaş'taki tutuklulardan suçsuzluğu anlaşılan veya sağlık sorunları olanlar affedildi. Çankırı'da zorunlu ikamete tabi tutulan 155 kişiden 35'i suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. İçlerinde suçlu bulunan 25 kişi Ankara ve Ayaş hapishanelerine gönderilirken, 57 kişi Zor bölgesine sevk edildi.

Ayaş'ta bulunan 70-80 kişiden de birkaçı serbest bırakılmıştı.

24 Nisan tutuklamaları esnasında çatışma meydana gelmediği gibi Ermeni ileri gelenlerine yönelik öldürme olayı da olmamıştı. Ancak komitelerin lider kadrolarının tutuklanması, muhtemel bir genel isyanın etkisiz ve lidersiz kalmasına yol açmıştı.

Amerika'ya Çekilen Telgraf

Ermeniler, 24 Nisan tutuklamalarını kendi lehlerine çevirmek için harekete geçmişlerdi. Kâmuran Gürün, Eçmiyazin Katagikosu Kevork'un, ABD Cumhurbaşkanı'na gönderdiği telgrafın 24 Nisan'ı dünya kamuoyunda gündeme getirdiğini söyler. Eçmiyazin Katagikosu Kevork telgrafında şunları söylemekteydi: "Sayın Başkan, Türk Ermenistan'ından aldığımız son haberlere göre, orada katliam başlamış ve organize bir tedhiş Ermeni halkının mevcudiyetini tehlikeye sokmuştur. Bu nazik anda Ekselanslarının ve büyük Amerikan Milletinin asil hislerine hitap ediyor, insaniyet ve Hristiyanlık inancı adına, büyük Cumhuriyetinizin diplomatik temsilcilikleri vasıtasıyla derhal müdahale ederek, Türk fanatizminin şiddetine terk edilmiş Türkiye'deki halkımın korunmasını rica ediyorum".

ERMENİ MESELESİ

Türkler, 11. yüzyılda Anadolu'ya geldiğinde burada Rumlar, Ermeniler, Süryaniler ve Araplar vardı. Ancak Bizans Anadolu'nun tek hâkimiydi. Bizans İmparatorluğu Ermeni prensliklerinin siyasi hâkimiyetlerine son verdikten sonra, önemli miktarda Ermeni kitlesini sürgün ederek İç Anadolu'ya yerleştirmişti. Ayrıca Bizans, Ermeni ve Süryanileri Ortodoksluğu kabule zorluyordu. Bu durum bu halkların Anadolu'nun müdafaasında Bizanslılar'a yardım etmemesine sebep olmuştur.

Ermeniler Din Özgürlüğüne Kavuştu

Ermeni tarihçi Urfalı Matheos ile Süryani tarihçi Mihael'in eserlerinde Bizanslılara karşı olan bu kinin izlerini görülmektedir. Süryani Mihael'in şu sözleri bu durumu açıkca göstermektedir; "Türkler, şerir ve rafızi Rumlar gibi kimsenin dinine ve inancına karışmıyor; hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı". Kısaca, Türkler'in Anadolu'ya gelmesiyle Bizans tarafından siyasi hâkimiyetlerine son verilen Ermeniler dini özgürlüklerini devam ettirmişler ve zorla mezhep değiştirmekten de kurtulmuşlardır.

1064'ten 1878'e gelinceye kadar Türkler ile Ermenilerin arasında fazla bir problem yaşanmadı. Soykırım yapıldığı iddialarını ileri sürenlerin Türkler'in güçlü olduğu bu dönem-

de niçin Ermeniler'e karşı böyle bir harekete kalkışılmadığını açıklamakları gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bırakın kendi sınırları içerisindekilere karşı olumsuz bir tavrı, ülke dışındakilere dahi kucak açılarak imparatorluğa kabul edilmişlerdir. 15. yüzyılda Doğu Anadolu'da siyasi hâkimiyet çekişmelerinden bunalan Ermeniler, Osmanlı ülkesine kabul edilerek İç Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Ermeni kiliselerine Fatih'ten itibaren verilen imtiyazlar da hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Ermeniler'e Hep Şefkat Gösterdik

II. Abdülhamid, Amerikan Elçisi Terel'e 1897'deki bir görüşme sırasında Ermeniler'le ilgili şunları söylemişti: "Anadolu'nun fethi sırasında Moğollar'la İranlılar'ın saldırılarına maruz kalan Ermeniler toplu halde Osmanlı ülkesine hicret ederek Osmanlı sultanlarının himayelerine girdiler. Ermeniler, Osmanlı sultanlarınca şefkatle karşılandı ve kendilerine gerekli müsamaha gösterildi. Can ve mallarının muhafazası hususunda her şey yapıldı. Osmanlı sultanlarının sefere çıktıkları ve fetihle meşgul oldukları zamanlarda ticaret işleri Hristiyanlar'a özellikle de Ermeniler'e kaldı. Müslümanlar, Allah'ı tek yaratıcı olarak tanıyan her türlü dinin mensubuna ilişmedikleri için Hristiyanlar'ın dinlerine de karışılmadı. İşte bu suretle Ermeniler mal, mülk ve servet biriktirme imkânı buldular. 400 seneden beri de Osmanlı idaresinden memnun bir şekilde yaşamışlardır.

Osmanlı ülkesinde sarraflık ve iltizam işleri hep Ermeniler tarafından yürütülüyordu. Ermeniler bu süre içinde dinlerini muhafaza edebildiler, asırlardan beri eski kilise ve manastırlarda serbestçe dini ayinlerini yerine getirdiler ve lüzum gördükçe yeni kiliseler açtılar. Ermeni patriklerinin her türlü şikâyetlerine hükümetler hep kulak verip, mezhepleri de her zaman himayeye mazhar oldu".

Terörle Devlet Kurmaya Kalktılar

Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerde dönüm noktası 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Yunanlılar, Sırplar, Karadağlılar, Bulgarlar ve Romenler'den sonra bağımsızlık sırasının kendilerine geldiğini düşünen Ermeniler, Berlin Antlaşması'nda birçok hak verilmesine rağmen bağımsızlık yönünde bir madde olmayınca hedeflerine varmanın bir yöntemi olarak terörizmi benimsediler. Onbinlerce Türk'ün kanını dökecek olan Taşnak ve Hınçak adlı terör örgütlerini kurdular.

Ermeni örgütleri yapılacak eylemlere devletin güvenlik güçlerinin sert bir şekilde karşılık vereceğini ve Batı kamuoyuna, Anadolu'da Ermeni kıyımı yapılıyor izlenimi verilmesini hedefliyorlardı. Böylece Avrupalılar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na müdahalesi sağlanacaktı. Aslında bu, Osmanlı İmparatorluğu'nda defalarca uygulanmış ve başarılı olmuş bir "sihirli formül"dü.

Avrupalılar, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanlar'ı önce silah ve mühimmat verip kışkırtarak isyan ettirmişler, daha sonra da Türkler "Hristiyanlar'ı katlediyor" diye propaganda yaparak Balkanlar'daki birçok bölgede ıslahat adı altında özerklik elde etmişlerdi. Özerkliği de Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanlar'ın bağımsızlığı ve bölgedeki Türkler'in katledilmesi takip etmişti. Aynı senaryo bu defa da Ermeniler için gündemdeydi.

Bu amaca yönelik olarak Ermeniler terör hareketlerini öncelikle Doğu Anadolu'da başlattılar. Fakat bu faaliyetlerin Avrupa'da yeteri kadar ses getirmediğini görünce, İstanbul'da eylemler yaptılar.

"Tehcir" Muhtemel Değil Fiili İsyana Karşı Tedbirdi

Tarihi olaylar ve olgular, ancak kendi özel şartları içerisinde kavranabilir. Herder'in dediği gibi "bulunduğumuz yer-

den anlamaya çalışmayalım, bulunduğumuz yerden inşa etmeye çalışmayalım. O günkü şartlarıyla anlamaya çalışalım".

I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Ermeniler'in çıkardığı isyan sayısı 40 civarındadır. Ermeniler, I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusu ile doğuda yapılan savaşları fırsat bilerek bağımsızlık için son adımı atmak üzere harekete geçtiler. Osmanlı ordusunun iaşe ve ikmaline büyük zarar verdiler. Ayrıca çeteler kurarak sivil Türkler'i öldürmeye başladılar. Sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayınlanan belgelere bakmak dahi bu bölgede yüzbinlerce Türk'ün, tehcir hadisesinden önce Ermeniler tarafından öldürüldüğünü görmeye yeterlidir. 1915 tehciri bu sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

Osmanlı yöneticileri, bir sabah kalkıp "Ermeniler'i tehcir edelim" kararı almadılar. 1915 Ermeni tehciri, 1878'den sonra çıkan 40'a yakın Ermeni isyanı ve I. Dünya Savaşı'ndaki fiili isyana dikkat edildiğinde anlaşılır. İlber Ortaylı hocamızın dediği gibi "1915 Ermeni Tehciri, ihtimal dahilindeki bir isyana karşı düşünülmüş bir tedbir değildir. 1915'teki zorunlu göç kararı, fiilen ortaya çıkan isyana ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve günün şartları içinde kaçınılmaz olan" bir karardır.

Yalan Propaganda

"Osmanlı'nın alfabesini reddettik, 1915'e niçin sahip çıkıyoruz" şeklinde çok bilinçli bir yanıltma politikası izlenmesi dikkate değerdir. Ermeni iddialarının sadece Osmanlı dönemini kapsamadığını hatırlatmak gerekir. İddialar, 1915-1923 arasındaki dönemi, yani Milli Mücadele'yi de içine alır. Bazı kimselerin dediği gibi Ermeniler'in sözde iddialarının kabul edilmesi ile Osmanlı suçlanacak ve mesele bitecek değildir. Aksine bu durum Türk milletinin yapmadığı bir hadiseden dolayı dünya kamuoyu karşısında suçlu duruma düşmesine sebep olunması demektir ve Ermeniler'in hedeflediği tazminat yolu böylece açılacaktır.

Yanlış yönlendirmelerden biri de Atatürk tehcire karışmış hiç kimseyi yanına almamış iddiasıdır. Tehciri yapan Dahiliye Nezareti'nin müsteşarı Abdülhalık Renda Atatürk'ün meclis başkanı, yine tehcirde görev alan Şükrü Kaya da Atatürk'ün içişleri bakanıdır. Ayrıca Atatürk, Ermeniler tarafından şehid edilen devlet adamlarının ailelerine Ermeni mallarını vermiştir.

İttihadçı şeflere suikast yapan teröristler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusuna da bir suikast planlamışlardı. Mehmet Serhan Tayşi "Ali Emiri'nin İzinde" isimli hatıralarında, Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün 8 yıl koruma polisliğini yapan babası Ahmet Rasih Tayşi'den dinlediği ilginç anekdotlara da yer verir. Bu hatıraların en ilginçlerinden biri de birçok devlet adamımıza suikast yapan Ermeni teröristlerin Atatürk'e de bir suikast teşebbüsünde bulunmalarıdır. Üzerlerine bomba sarıp Atatürk'e suikast yapmak isteyen Ermeni teröristleri, Ahmet Rasih Tayşi sabaha karşı Şair Nedim Caddesi'nde yakalayarak teşebbüslerini boşa çıkarmıştı.

Türk Milletine "Katil" Damgasını Vuramayacaklar

Ermeniler'e hak verilmesi Türk milletinin yapmadığı bir hadiseden dolayı dünya kamuoyu karşısında suçlu duruma düşmesi ve Ermeniler'in hedeflediği tazminat yolunun açılması demektir. Ermeni meselesi, 1878 Berlin Kongresi'nden itibaren gündemimizden hiç düşmüyor. Esasında Türkiye açısından Ermeni meselesi tehcirle sona ermiştir. Şimdiki mesele Ermeniler'in beyhude çabası olup Türkiye için Osmanlı'nın son döneminde olduğu gibi hayati bir durum değil sadece baş ağrısıdır.

Ermeniler, senelerdir dünyanın dört bir tarafında kendi lehlerine karar aldırmalarına rağmen bir arpa boyu kadar bile yol alamadılar. Kendi tezlerini Türkler'e ve Türkiye'ye kabul ettiremedikten sonra bir netice alamayacaklarını an-

ladılar. Bu yüzden şimdi yoğun bir şekilde Türkiye içinde yandaş bulmaya ve propagandalarını yaptırmaya çalışıyorlar. Türkiye'de son yıllarda Ermeni tezini savunan kitaplar, makaleler yayınlandı. Kongreler yapıldı. Şimdi de imza kampanyası açıldı. Şimdi "Büyük Felaket, katliam" diyorlar, yarın "soykırım" diyecekler. Ardından tazminat taleplerinin haklı olduğunu dillendireceklerdir. Bütün bu propagandanın amacı bize katil damgasını vurmak. Atalarımızın Ermeni soykırımı yaptığını iddia etmek, siz katilsiniz demektir. Şimdi bize "Biz katiliz. Ermenileri yok ettik" dedirtmeye çalışıyorlar. Ancak Türkiye için Ermeni meselesi 1915'te bitmiştir.

İhanette sınır tanımayan aydın müsveddeleri Ermeni tezlerini Türkiye'de yaymak için ellerinden geleni arkalarına koymuyorlar. Yavaş yavaş Türk milletine Ermeni tezlerini benimsetmeye çalışıyorlar. Farkında olmadıkları durum, tarihin en büyük üç imparatorluğundan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran Türk milletinin asılsız iddialara boyun eğmeyeceğidir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÇIKMASAYDI, DOĞU ANADOLU'DA ERMENİ DEVLETİ KURULACAKTI

1914 Şubat'ında imzalanan Yeniköy Antlaşması, Anadolu'da kurulacak Ermeni Devleti'nin altyapısını hazırlamıştı. Rumeli'deki Osmanlı toprakları nasıl elden çıkmışsa, aynı senaryo Doğu Anadolu için de uygulanıyordu. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve bu savaş sırasında Ermeniler'in tarihi bir hata yaparak isyan etmeleri Doğu Anadolu'yu bir felaketten kurtardı.

Yeniköy Antlaşması

1912'de Balkan Savaşı'ndan perişan bir halde çıkan Osmanlı yönetimi, Rusya ve Avrupalı devletlerin baskısı karşısında dayanamayarak, 8 Şubat 1914'te Yeniköy Antlaşması'nı imzaladı. Sadrazam Said Halim Paşa ile Rus Büyükelçisi Gulkeviç arasında imzalanan Yeniköy Antlaşması'na göre Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da bugün 20'den fazla ilimizin bulunduğu Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis ve Erzurum vilayetlerinde Avrupalı müfettişler tarafından ıslahat yapılacaktı.

Büyük devletlerin temsilcilerinin müfettiş olması birbirlerinin çıkarlarına ters düştüğünden dolayı Doğu Anadolu Islahat Müfettişliği için Norveçli Nicolas Hoff ve Hollandalı Westenenk seçildi. Genel müfettişler, bölgedeki sivil ve as-

kerî görevlileri yönetecek yetkilerle donatılmışlardı. Antlaşma'ya göre Ermenice, Türkçe'nin yanı sıra ikinci resmi dil hâline getirilmişti. Vilayet genel meclis ve komisyon üyeleri yarı yarıya Müslüman ve Hristiyanlar'dan seçilecekti. Müfettişler, polis ve jandarma teşkilatına Hristiyan ve Müslümanlar'dan eşit sayıda kişi alacaklardı. Bölgedeki Ermeni nüfusu toplam nüfusun yüzde 17'sini teşkil etmesine rağmen, Ermeniler ön plana çıkarılmıştı.

Rus Büyükelçisi Gulkeviç, Rusya Dışişleri Bakanı Sazanov'a gönderdiği mektupta, "Bu antlaşmayla Ermeni tarihinde yeni bir devir açıldı. Ermeniler, Türk boyunduruğundan kurtulmaları için ilk adımın atıldığının farkındalar ve bize teşekkür ediyorlar" diyordu.

Osmanlı yöneticileri, durumun farkında olmalarına rağmen çaresizdiler. Norveçli Nicolas Hoff, fiili olarak göreve başlamış, Van'a kadar gitmişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 Temmuz'unda seferberlik ilanıyla Ermeni Islahatı kendiliğinden askıya alındı ve bir süre sonra da 31 Aralık 1914'te padişahın iradesiyle müfettişlik teşkilatı feshedildi.

ERMENİ TEHCİRİ'NDE SUÇ İŞLEYENLER CEZALANDIRILDI

Ermeniler'in Suriye'ye sevki sırasında alınan bütün tedbirlere rağmen aileleri katledilenler intikam için veya durumu suiistimal ederek kendi çıkarları için yolda Ermeni kafilelerine saldıranlar oldu. Osmanlı yönetimi, bu gelişmeler üzerine 1.673 kişiyi yargıladı. Mahkemeler sonucunda yüzlerce kişi idam, kalebent, pranga, kürek, para ve sürgün gibi muhtelif cezalara çarptırıldı. Osmanlı kamu otoritesinin suç işleyenlere karşı bu tavrı sözde soykırım iddialarının asılsız olduğunu açıkça gösterir.

Devlet Duruma El Koydu

Tehcir kaçınılmaz olunca, sevk ve iskâna tabi tutulacak Ermeniler'in can ve mal güvenliğinin sağlanması için adımlar atıldı. Ancak gerek cephe gerisinde Ermeniler'in Müslüman halka yaptıkları zulümlerden gerekse bazı kişilerin şahsi zaaflarından dolayı istenmeyen olaylar yaşandı. Osmanlı Devleti tehcir sırasında suç işleyenleri tespite ve cezalandırmaya çalıştı. Bu durum tehcir sırasında yaşanan olumsuzlukların Osmanlı yönetimiyle alakalı olmadığını açıkça gösterir. Konuyla ilgili olarak Yusuf Sarınay'ın önemli makaleleri vardır. Ayrıca Ferudun Ata, Kâmuran Gürün ve Recep Çelik de araştırmalar yapmışlardır.

Emperyalist devletlerin kışkırtması sonucu Ermeniler, terörle devlet kurmaya kalkıp, Anadolu'yu yakıp, yıktılar. Osmanlı ordusunun lojistik sistemini zaafa uğrattılar. Osmanlı yönetimi, fiili isyan karşısında başka çaresi kalmayınca 27 Mayıs 1915'te Talât Paşa'nın tutturduğu ve Murat Bardakçı tarafından yayınlanan kayıtlara göre 924.158 Ermeni'yi kademeli olarak Suriye'ye sevk ve iskâna tâbi tuttu. Sevk işlemi yaklaşık 10 ay sürdü.

Osmanlı yönetimi, Ermeniler'in Suriye'ye güven içerisinde sevk edilmesi için bölgedeki idarecilere emirler göndermişti. Ancak Ermeniler'in sevki sırasında Erzurum ile Erzincan arasında bir kafileye bölgedeki aşiretler saldırdı. Durum haber alınınca Dahiliye Nezareti'nden, yani İçişleri Bakanlığı'ndan bölgedeki vilayetlere 14 Haziran 1915'te bir talimat gönderildi. Tehcire tâbi tutulan Ermeniler'in korunması, halkın kafilelerden uzak tutulması, mukateleye izin verilmemesi ve suçluların en ağır şekilde cezalandırılması emredildi. 12 Temmuz 1915'te tehcir sırasında kimsesiz kalmış Ermeni çocuklara sahip çıkılması istendi. Ancak istenmeyen hadiseler yaşanmaya devam ediyordu. 26 Haziran'da Elazığ'a, 28 Ağustos'ta Trabzon'a, 29 Ağustos'ta Ankara'ya tehcir esnasında yaşanan problemlerin önlenmesine ve suçluların cezalandırılmasına dair emirler gönderilip, daha sert önlemler alındı. Tokat jandarma komutanına soruşturma açıldı. Pınarbaşı Kaymakamı Hamid Bey görevden alınıp Divan-ı Harb'e sevk edildi; Şarkışla kaymakamı görevden alındı; Urfa civarındaki kafileleri korumakla görevli jandarmalar ihmallerinden dolayı Divan-ı Harb'e sevk edildi. Saldırı olma ihtimali olan yerlerde Ermeni kafilelerinin yol güzergâhları değiştirildi.

Suçlular Cezalandırıldı

Osmanlı yönetimi, bu olaylar üzerine suçluları cezalandırmak amacıyla ülke genelinde tahkikat başlattı. Eylül 1915'te Meclis-i Vükelâ, yani bakanlar kurulu konuyla ilgili

soruşturma yapacak heyetlerin oluşturulması kararını aldı. Halktan ve memurlardan suç işleyenler, heyetler vasıtasıyla yerinde tespit edilip, Divan-ı Harb'e sevk edilecekti.

Yapılan tahkikatlar sonucunda 1.673 kişi Divan-ı Harb'de yargılanmak üzere tutuklandı. Bunların 528'i asker, polis veya teşkilat-ı mahsusa çalışanıydı. 170'i ise sıhhiye müdürü, kaymakam, belediye reisi, kâtip, sevk memuru, muhtar gibi kamu görevlisiydi. 1916'da yargılamaların sonucunda 67 kişi idam cezası, 524 kişi hapis cezası, 68 kişi kürek, para, kalebent, pranga veya sürgün cezası aldı. 227 kişi beraat ederken, kalanların soruşturulmasına devam edildi. Komisyon 1918'e kadar varlığını sürdürdü. Mahkemeler sonucunda suç işleyen yüzlerce kişi idam, kürek, para, kalebent ve sürgün gibi muhtelif cezalara çarptırılmıştı.

Mütareke Yargılamaları

1918'de Mondros Mütarekesi sonrasında İtilâf Devletleri'nin baskısıyla tahkikat komisyonları ve Divan-ı Harb-i Örfî mahkemeleri kuruldu. Nemrut Mustafa Mahkemesi diye tarihe geçen bu yargılamalar, İttihadçılar'dan rövanş alınma yeri hâline geldi. İttihad ve Terakki'nin üst düzey yöneticilerinden Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Bey suçlandı. Diyarbakır Valisi Reşid Bey, Elazığ Valisi Sabit Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey tutuklandı. Ereğli Kaymakamı Şevki Bey görevden alındı. Ayrıca yüzlerce, kişi hakkında işlem yapıldı. Tutuklamalara devam edildi. 1919 Ocak sonlarına doğru aralarında İsmail Canbolat, Kemal Bey, Hüseyin Cahid ve Ziya Gökalp gibi önemli isimlerin de olduğu 32 kişi daha tutuklandı. İttihadçılar'ın mallarına el koyuldu. Mesele, bir İttihadçı düşmanlığına dönüşmüştü. Bu yüzden adaletle alakası olmayan kararlar verildi.

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam edildi. İtilâf Devletleri'nin

baskısıyla alınan bu karar büyük bir galeyana sebep oldu. Daha sonra mahkemede 15 yıl kürek cezası almasına rağmen Nemrut Mustafa'nın zorlamasıyla Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey idam edildi.

İngilizler, İttihadçılar'ın ileri gelenlerinin yargılandığı davadan istedikleri sonucu almayınca 144 devlet adamını Malta'da yargıladılar, ancak herhangi bir delil bulamadılar. İngilizler, İstanbul'un işgal döneminde Osmanlı Arşivi'ni didik didik etmiş, ancak tehcirde katliam yapılmasıyla ilgili Osmanlı kamu otoritesini suçlayacak bir kayda ulaşamamışlardır.

II. Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakki tarafından ezilen Hürriyet ve İtilâf partisi mensupları ve diğer muhalifler, Mütareke döneminde İtilâf Devletleri'nin güçlerini de kullanarak, İttihadçılar'dan intikam almak için her şeyi yaptılar. Hürriyet ve İtilâfçılar ve onları destekleyen basın Mütareke dönemindeki Divan-ı Harb-i Örfî'deki yargılamalarda İttihadçılar'ın ceza almasını sağlamak için Türk milletinin aleyhinde olacağını düşünmeden tehcir meselesinde mesnetsiz suçlamalar ileri sürdüler. Günümüzde Ermeni tezlerini savunan tarihçiler adaletle uzaktan yakından ilgisi olmayan Divan-ı Harb-i Örfî yargılamalarındaki asılsız iddiaları aleyhimizde kullanmaya devam ediyorlar.

İLK ÖZRÜMÜZÜ ALEYHİMİZE KULLANMIŞLARDI

Asılsız Ermeni tezlerine hak verenler, Türkiye'de bu meseleyi ilk defa dile getirdiklerini zannedip, kendilerini kahraman gibi görüyorlar. Fakat bu yoldan 92 yıl önce geçen "Sulh ve Felâh Partisi" tehciri kınayıp, Ermeniler'le işbirliği yapmak istemiş, ancak Ermeni propagandasına alet olmaktan ileri gidememişti.

Midhat Paşa'nın Oğlu Ermeniler'in Yanında

İttihadçılar, özgürlük istiyoruz diye iktidara geldikten sonra II. Abdülhamid'i mumla aratır bir baskı rejimi kurdular. Baskı yüzünden yurtdışına çıkan muhalifler ise İttihadçılar'a karşı üstünlük kurmak için her türlü yola başvurdular. Avrupa devletleriyle iş birliği yapmaları bir yana İttihadçılar'ı yıpratıp, siyaset sahnesinde başarılı olabilmek için Ermeni tezlerine bile sarıldılar.

Alternatif ve muhalif istemeyen İttihadçılar, örnek aldıkları ve özgürlük kahramanı olarak gördükleri Midhat Paşa'nın oğulları ile damadına bile yapmadıklarını bırakmamışlardı. Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Midhat ve Kemal Midhat yurtdışına çıkmak zorunda kalmış, paşanın damadı Nüzhet Bey ise önce Sivas'a, daha sonra da Alaşehir'e sürülmüştü.

İttihad ve Terakki karşıtlarından Midhat Paşa'nın küçük oğlu Kemal Midhat Bey, Mayıs 1916'da İsviçre'de Rus, Fran-

sız ve İngiliz diplomatlarla ilişkiye girerek, İttihad ve Terakki aleyhtarı politika takip etmeye başlamıştı. Kemal Midhat Bey'in de içinde bulunduğu muhalifler 1917 yılının sonlarında yurt dışında "Sulh ve Felâh Partisi"ni kurdular. Parti'nin ismi "Barış ve Kurtuluş" manasına geliyordu. Partinin başkâtibi ve İsviçre temsilcisi Kemal Midhat Bey'di.

Ermeni tehciri konusunda en önemli araştırmayı yapan genç neslin çalışkan tarihçilerinden Bülent Bakar, "Ermeni Tehciri" isimli eserinde tehcirden sonra İttihadçılar'ı yıpratmak için Ermeni tezlerini savunan "Sulh ve Felâh Partisi"nin ilginç hikâyesini anlatır.

Şiddetle Kınıyoruz

Kemal Midhat Bey, 28 Aralık 1917'de İttihad ve Terakki partisini eleştirmek için yayınladığı beyânnâmede şunları diyordu;

> "... Ekonomik ve ticarî olduğu kadar entelektüel gelişim açısından da Osmanlı Devleti Ermeniler'e borçludur. Şu anda Jöntürk adını alan sorumsuz bir grup İstanbul'da iktidarı elinde tutuyor ve bu iktidarı muhafaza etmek için kanlı yöntemlere başvurmaktadır ki bunlara Abdülhamid döneminde bile rastlamak mümkün değildir. Katl edilen ve sürgüne gönderilen yüz binlerce Ermeni'nin katledilmesinin canlı tanıkları olduk... Birkaç ihtilâlcinin davası uğruna 1.000.000'dan fazla suçsuz Ermeni sürgüne gönderilmiştir. Biz liberaller ve gerçek vatanseverler bunu şiddetli kınıyoruz ve aynı şekilde bunu dinimiz de kınamaktadır.
>
> ... Biz de aynı sebepten katledildiğimize göre aynı dava uğrunda birleşmeli ve bize baskı uygulayanların zulmünü kırmalıyız. O halde sadıkane ve samimi

bir şekilde ortaklaşa hareket etmeliyiz. Size kirlenmemiş elimizi uzatıyoruz. Bu eli açıklıkla, korkusuzca bizimle aynı olan ideali gerçekleştirebilmek için kabul edin".

Kemal Midhat Bey, Ermeniler'le iş birliği yapmayı umuyordu. Ancak iş birliği çağrıları ters tepti ve Ermeniler, bu sayede yoğun bir şekilde propaganda yaptılar. Ermeni katliamını bir Türk olan Kemal Midhat Bey'in de kabul ettiğini basında dile getirdiler. Midhat Paşa'nın oğlunun çağrısı Ermeniler'e bulunmaz bir propaganda şansı vermişti. Sulh ve Felâh Partisi Ermeniler'den yeterli desteği görmeyince, sessizce tarih sahnesinden çekildi.

Türk Halkı Sorumludur

Kemal Midhat Bey'in Ermenileri iş birliğine çağıran çağrısına bir Ermeni imzasıyla verilen cevap şöyleydi;

"... 22 yıl önce ve 1915 ile 1916 yılında yapılan katliamlardan tamamen Türk halkı sorumludur... Bundan böyle Ermeniler ve Türkler arasındaki ihtilâf giderilemez. Tek bir çözüm vardır. Ermeniler kendi aralarında Ermenistan'da özgür kalsınlar. Türkler de Anadolu'da kendi topraklarında yaşasınlar".

4 Ocak 1918'de Aramdjian'ın Gazette de la Lausanne'da yazdığı makalede şu ifadeler vardı;

"...Gerçek sadece yıkım ve ölümdür. Siz ise uzattığınız eli tutmamı istiyorsunuz. Hayır Midhat Bey, tutmayacağım. Bunun nedeni sizin samimiyetinizden şüphe etmem veya niyetinizin beni yanıltması değildir. Bunun nedeni, sizin uzattığınız elin hiçbir gücünün bulunmaması ve bizden istediğiniz elimizin kesilmiş olmasıdır. Elinizi geri çekin Midhat Bey,

ihtiyacımız olan yardımı başka yerlerde aramamızın ızdırabını duyun".

6-7 Ocak 1918 tarihli Tribune du Geneve Gazetesi'nde Baronian'ın cevabı ise şöyleydi;

"Liberal Türkler tarafından yapılan açıklamanın büyük önemi vardır. Bu açıklamayla liberal Türkler, Ermenilerin katledildiğini kabul etmektedir.

Liberal Türkler'in yaptığı açıklama Ermenilerin itaatini öngörmesi nedeniyle kabul görmemiştir. Ermenistan sadece Ermeniler'e aittir. Başka hiçbir halk ve millet Ermenistan üzerinde hak iddia edemez."

"MEİS ADASI" ALTIN YILLARINI BİZİMKEN YAŞADI

1512'de başlayan ve adanın en müreffeh dönemini yaşadığı Osmanlı hâkimiyeti, 1912'ye kadar sürdü. Osmanlı döneminde 12 bin kişinin yaşadığı Meis'te günümüzde 500 kişi bile yaşamıyor.

Meis Adası aslında yaklaşık son bir asırdır gündemimizdedir. Adanın tarihi ve statüsüyle ilgili Şerafettin Turan, Sabahattin Özel, Necdet Hayta, Sertaç Hami Başeren, Ali Kurumahmut, Yeter Mengeş, Fuat İnce, Ömer Sami Coşar, Jeanne Z. Stephanopoli, Nikolaos G. Papanastasiu, Kostas Çalahuris, Mihalis Stukas, Athena Tarsouli, Nicholas Pappas ve Cevdet Küçük'ün araştırmaları vardır.

Meis, Kanunî Sultan Süleyman'ın 1522'deki Rodos seferiyle birlikte, Osmanlı hâkimiyetine girdi. Önce Rodos Adası Sancağı'na bağlı nahiye, daha sonra da kaza haline getirildi. Ada, Kıbrıs'ın fethi sırasında 1570'te ve Girit Savaşı'nın devam ettiği yıllarda 1659'da Venedikliler tarafından kısa bir süreliğine işgal edildi. Meis Adası sakinleri 1770'teki Çeşme faciasında Ruslar'a, 1821 Mora İsyanı'nda da Yunanlar'a destek verdiler. Ancak Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra da Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Meis, bir ara Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya bırakılacaktı, ancak gerçekleşmedi. Daha sonra

özellikle vergileri bahane eden Meisliler zaman zaman Türk idaresine karşı faaliyetlerde bulundular.

Meis'te Karışıklık

İtalya, 1911'de Libya'yı işgal etmek için Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Başta Rodos olmak üzere 16 adayı işgal etti. Savaşın sonunda 1912'de İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Uşi Antlaşması imzalandı. İtalya, Osmanlılar'ın Libya'dan çekilmesi halinde işgal ettiği adaları kayıtsız şartsız boşaltacaktı. Ancak Balkan Savaşı çıktığı için adalar İtalya'dan alınamadı. Yunanistan, Balkan Savaşı sırasında başta Sakız ve Midilli olmak üzere birçok adayı ele geçirdi. Adaya gelen 30 silahlı Giritli eşkıya adadakilerle iş birliği yaparak 1913 Mart'ının başlarında adayı işgal ettiler. Yedi kişilik muhafız birliğini etkisiz hâle getirip, Kaymakam Lütfi Bey ve diğer memurları tutukladılar.

Bu hadiseden sonra adadan bazı temsilciler Yunanistan'a giderek Venizelos'la görüştüler. Venizelos Meis'e herhangi bir yardım göndermeyi reddetti, temsilcilerden derhal adalarına dönmelerini, Türk idarecileri adaya yerleştirmelerini ve Meis'e Türk bayrağını çekmelerini söyledi. Venizelos'un isteğini kabul etmeyen Meisliler, diğer Yunan yetkililere baskı yaptılar. Yunanistan, bu sırada barış görüşmeleri sürdüğü için Meis'te karışıklık istemiyordu. 22 Mart'ta adaya gönderilen Yorgios Yorgantopulos kod isimli Teğmen Tiligadis, Giritli eşkıyaları adadan gitmeye ikna etti.

Meisliler, Yunanistan'dan istedikleri desteği alamayınca geçici bir ihtilal komitesi kurdular. Bu sırada Yunanistan yönetimi, önce 1 Ağustos 1913'te Sisam'dan Meis'e, adada düzen kurması için Avukat Vassilios Tzavellas'ı danışman olarak gönderdi. Bir süre sonra da Sisam'dan hareket eden bir miktar Yunan askeri Meis'te Osmanlı düzenini kurmak bahanesiyle adaya çıktı. Adadaki Türk esirler de Atina'ya götürüldü.

İtalya ise Meis'teki durumu kendi çıkarlarına bir saldırı olarak gördüğünü ilan etti.

Londra Barış Görüşmeleri'nde Ege Adaları meselesi hararetli tartışmalara konu oldu. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nda adalar meselesi dönemin emperyalist devletlerine havale edildi. Bu devletler de 14 Şubat 1914'te Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek, Bozcaada, Gökçeada ve Meis'i Türkiye'ye bırakırken, İtalyan işgalindeki adalar haricindekileri Yunanistan'a verdiklerini ilan ettiler. Osmanlı yönetimi, 15 Şubat 1914'te verdiği karşı notada "Osmanlı Devleti'nin Gökçeada, Bozcaada ve Meis'in iadesini senet kabul ettiğini ve diğer adalar üzerindeki haklı taleplerini sürdüreceğini" bildirdi. Yunanistan'la görüşmeler sürerken I. Dünya Savaşı başladığı için adalarla ilgili bir ilerleme kaydedilemedi.

Meis Türkiye'nindir

31 Mayıs 1915'te Yunanistan'da seçimler yapılırken, Meis'te resmen seçim yapılmadı. Ama ada sakinleri oy kullanarak, Lazaros Stamatiadis ve Konstantinos Spiridis'i oy birliğiyle vekil seçtiler. Ancak Stamatiadis, Gökçeada temsilcisi A. Lazopoulos ve Bozcaada temsilcisi K. Sfaelos ile birlikte parlamentoya gittiklerinde, Yunan meclisine girmelerine izin verilmedi. Aslında bu davranışıyla Yunanistan, Bozcaada ve Gökçeada'yla birlikte Meis'in de Türkiye'nin olduğunu kabul ediyordu. Ancak I. Dünya Savaşı her şeyi değiştirecekti.

Meis Adası'nda sular bir türlü durulmamıştı. Meis'e gelen Yunanlılar ile ada halkı arasında problemler bitmedi. Meisliler, daha önce isyanda önemli rol oynayan Lakerdis'in liderliğinde Aralık 1915'te Yunan komiseri Orologas'a karşı ayaklandılar. Yunanistan adayı işgal için bir gemi gönderirken, Meisliler Rodos'taki Fransız konsolosundan yardım istediler. Fransız Amirali Moreau, savaş sırasında Almanlar'a

karşı güvenli bir liman olarak kullanmak için Aralık 1915'te adayı ele geçirdi. Yunanlılar, durumu protesto edince Fransızlar, Yunanistan dışişlerine verdikleri cevapta amaçlarının Alman denizaltılarının faaliyetlerinin engellenmesi olduğunu söyleyip, Meis'in Türkiye'ye iade edilmesi yönündeki Şubat 1914 tarihli karara atıfta bulundular. İki ülke arasındaki yazışmalarda Meis'in Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edildi.

Osmanlı kuvvetleri 1916 ve 1917'de adayı almaya çalışsa da başarılı olamadı. I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Fransızlar'ın Meis'ten ayrılması üzerine 1921'de adayı İtalyanlar işgal etti. Adanın statüsündeki son mücadelemiz Lozan'da verilecekti.

Meis'in Altın Yılları

Meis tarihteki en parlak dönemini Osmanlı hâkimiyetinde yaşadı. Adada nüfus ve ekonomi 19. yüzyılın sonunda zirveye ulaştı. 20. yüzyılın başlarında Meis'in nüfusu yaklaşık 12 bin kişiydi. 1400 civarında ev olan adada, birkaç yüz kişilik bir Müslüman nüfus da mukimdi. Ada iki ve üç katlı yüksek taş konaklarla doluydu. Meisliler'in irili-ufaklı 170 gemi ve balıkçı teknesi vardı.

Aynı dönemde Meis'in yaklaşık 25 misli büyüklüğünde olan Gökçeada'da 9.207 kişi, hemen hemen Gökçeada'yla aynı büyüklükte olan İstanköy'de 14.550, Meis'in 35 misli büyüklükte olan Taşoz'da ise 14.940 kişi yaşamaktaydı. Adanın altın dönemini Osmanlı hâkimiyetindeyken yaşadığını kabul eden Yunanlı Nikolaos G. Papanastasiu, Meis'in o dönemde dünyanın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olduğunu söyler.

Bölgedeki önemli limanlardan biri olan Meis'teki gemiler Mısır ve Anadolu arasında ticaret yaparlardı. Gemiler Anado-

lu'dan kömür, palamut meşesi, ağaç kabuğu, kereste götürüp, Mısır'dan pirinç, şeker, kahve, kumaş, tiftik ve iplik alırlardı. Anadolu hububatını Rodos ve Kıbrıs'a taşırlardı. Adada kömür üretiliyordu. Bu kömürler özellikle İskenderiye'de nargile için talep ediliyordu. Balıkçılık ve deniz süngeri avcılığı yapılıyordu. Ada sakinlerinin önemli bir kısmı sünger avcılığıyla iştigal ediyorlardı. 1886'da Meis'te 100 sünger işleme atölyesi vardı.

Ticaret ve denizcilikten kazanılan paralarla adada binalar, kilise, okullar, hayrathaneler inşa edilmişti. Meis'te 18. yüzyılın ortalarında yapılmış bir cami, iki büyük kilise, bir Türk ve iki Rum okulu ve bir de ihtiyar gemicilere mahsus bir hayrathane vardı.

Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra ada ekonomisi çökmeye başladı. Binlerce Meisli Avustralya, Mısır, Türkiye, Yunanistan ve ABD'ye göç etti. Adadaki evler boşaldı ve çoğu harabe hâle geldi. 1920'lerin sonlarında adanın nüfusu 3.000'e düştü. Ada 1947'de İtalyan işgalinden Yunan işgaline geçerken Meis 2.230 kişilik nüfusa sahipti. 2011'de ise adada 498 kişi yaşıyordu. 20. yüzyılın başlarında adada 3 okul, 13 öğretmen ve 837 öğrenci varken, 1970'lerde Meis'te 1 okul, 2 öğretmen 47 öğrenci kalmıştı.

TARİHTE İLK UÇAK GEMİSİNİ MEİS ADASI'NDA BİZ BATIRMIŞTIK

Fransız işgali altında bulunan Meis Adası'nı kurtarmak için 1917'de yaptığımız askerî harekâtta bir uçak gemisini batırmıştık. Teğmen Mustafa Ertuğrul Aker'in komutasındaki topçularımızın vurması sonucu batan İngiliz donanmasına ait HMS Ben My Chree tarihte batırılan ilk uçak gemisiydi.

I. Dünya Savaşı'nda Fransız işgali altında bulunan Meis Adası, İngiltere ile Fransa kuvvetlerinin kullandığı önemli bir limandı. Buradaki gemiler Türk ordusuna ağır kayıplar veriyordu. İngiltere adayı özellikle top ve telsiz-telgraf istasyonu gibi kullanıyor, zaman zaman uçak gemileri de buraya demirliyordu. Bu yüzden adanın geri alınması için bir plan hazırlandı ve 1916 yılı sonlarında harekete geçildi. Bu konuda Mustafa Aydemir'in "Ben Bir Zabitiyim, Batıktan Çıkan Kahraman, Topçu Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul" isimli kitabından ve Suat Akgül'ün bir araştırmasından konunun teferruatını öğreniyoruz.

Meis Harekâtı

General Otto Liman von Sanders, Meis Adası'nın stratejik öneme sahip bir yer olması sebebiyle buranın ele geçirilmesini emretti. Bunun için İzmir'den 15'lik seri sahra obüs bataryası, bir Alman savaş uçağı ve Jandarma mülazımı Mu-

hiddin Efendi komutasında 120 kişilik piyade bölüğü görevlendirildi. Birliğin komutası da bir Alman binbaşıya verildi. Özellikle İzmir'den getirilecek topların naklinde çok sıkıntı çekildi. Çünkü arazi dağlık olduğundan toplar, çok zor taşınabildi. Arazi şartlarına dair Yüzbaşı Celal, kendisi ile yapılan bir röportajda şunları anlatır: "Âdem'den beri ayak basmamış ıssız ve yüksek dağları geceli gündüzlü çalışarak Mehmetçiklerle beraber bir ayda, top geçebilecek kadar yol açmıştık. Bu yollardan yirmi saat çalışarak ve gündüzleri birkaç saat uyuyarak, düşmana bir şey sezdirmeden geçirdiğimiz topları tamamen Türk askeri yerleştirdi... Eğer bu 300 kişilik fedai gurubu arasında Hızır adlı bir onbaşımız olmasaydı, 1500 metrelik dağı aşıp burna inmemize imkân kalmayacaktı. Zira üç yüz metre kadar dağa çıktıktan sonra keçi yolu da bitiyor ve sarp kayalıklar başlıyordu. Bu kayalıklardan obüs toplarını değil, sırtlarımızdaki hafif ağırlıkları bile geçirmeye imkân yoktu...".

Zor tabiat ve kış şartlarına rağmen Hızır Onbaşı'nın gayretleri sayesinde Türk topları 7 Ocak 1917'de mevzilere yerleştirildi. Yapılan plana göre hava müsait olursa on gün sonra Antalya Limanı'ndan sekiz yelkenli gemiye bir bölük yerleştirilecek, bu bölük sabaha karşı adaya sevkedilecek, güneş doğarken de Türk topları ateşlenecekti.

Muhteşem Görüntü

11 Ocak 1917'de daha önce hesapta olmadığı halde Meis Adası'na İngilizler'in HMS Ben My Chree/Kalbimin Kadını adlı dört uçaklı gemisi ve iki torpido muhribi ile Fransızlar'ın Paris II adlı kruvazörü demirledi. Fransız komutan hava keşfi isteyince Ben-My-Chree gönderilmişti. Bu yeni gelişme Antalya'dan yelkenlilerle getirilecek bölüğün taarruzunu neredeyse imkânsız hâle getirdi. Bu yüzden Türk tarafının morali bozuldu ve Alman komuta kademesi planı iptal etmeyi dü-

şünmeye başladı. Bu sırada Teğmen Mustafa Ertuğrul (Aker), düşman savaş gemilerinin Türk toplarından ikisinin atış menzilinde bulunduğunu, bunların top atışıyla etkisiz hâle getirilmesinin mümkün olduğunu ifade etti. Ayrıca taarruz için 11 Ocak'ın çok iyi bir fırsat olduğunu, çünkü pazar günü olması sebebiyle gemilerin motorları tamamen kapatılmış, askerler de dinlenmek üzere karaya çıktıklarını söyledi. Hava şartları da Türk tarafının lehineydi. Çünkü 11 Ocak günü deniz oldukça dalgalıydı ve bu yüzden uçakların havalanması imkânsızdı. Saldırıya açık vaziyetteki bu durumdan kurtulmak için denizaltılardan korunmak üzere gemilerin etrafına çelik ağlar gerildi. Mustafa Ertuğrul'un planı kabul edilince pazar günü saat 13'te toplar ateşlendi. Büyük topun ilk dört atışı isabet almamasına rağmen geminin tam uzaklığını tespit etme imkânı vermişti. Türk toplarının ateşlenmesiyle birlikte Meis Adası'nda bir panik havası oldu. Askerler şaşkınlık içinde sağa sola kaçıyordu. Bir süre sonra adadaki Fransız topları karşılık verdi. Fransız topçuları Türk barutluğunu vurdu. Tam bu sırada Teğmen Mustafa Ertuğrul'un bataryasındaki top ateşlendi. Mustafa Ertuğrul, hatıralarında yaşananları şöyle anlatır: "Hemen ateşe başladık. Mesafelerin biraz evvel iyice tespit edilmiş bulunması, toplarımızın yeniliği ve hassasiyeti, cephanemizin tolerans mükemmeliyeti işimizi kolaylaştırdı. İlk grubun bir mermisi gemiye isabet etti. Müteakip grubun üç mermisi birden geminin kıç tarafındaki küçük tayyare hangarına isabet ederek müthiş bir yangın yaptı. Benzin deposuna isabet ettiğini sonradan öğrendiğimiz mermilerimizden çıkan yangın o derece çabuk büyüdü ki gemi baş toplarını bize çevirdiği halde ateş etmeğe imkân bulamadı. Mürettebatın birçoğu denize atılarak birçoğu da daha gemiye dönmeden geri kaçtıkları görülüyordu... Koca gemi karşımızda homurdanarak yanıyor yavaş yavaş yaralı başını denize sokuyordu. 36 dakika süren fasılalı ateşimiz karşısında fazla dayanamayan Benamikrea (HMS Ben My Chree) baş tarafıy-

la denize gömüldü. Bu muhteşem levhanın verdiği sevinç ve heyecanın zevkini insan tarif değil, ancak görür ve hisseder... Bu saadeti haklı olarak tattığım dakikada iyice anladım ki, nispetsiz bir düşmanla çarpışmak ve onu yenmek ancak ve ancak aziz milletime ve damarında ancak bu kanı taşıyan aziz ırkıma nasip olan bir haslettir".

Batırılan İlk Uçak Gemisi

Türk ordusu 11 Ocak akşamına kadar devam eden mücadelede dünya harp tarihinde bir ilke imza atmıştı. HMS Ben My Chree gemisi batırılan ilk uçak gemisiydi. Gemi 1920'ye kadar Meis Adası önlerinde batık halde kaldı. 1920 yılında çıkarılıp, üç yıl sonra da hurdaya verildi.

1918'de Mondros Mütarekesi gereği Osmanlı silahları teslim edilirken Meis Adası önlerinde zaferi getiren Türk bataryasının kaması, başarıdaki rolüne hürmeten alınmadı. Bu top daha sonra Aydın ve civarında Türk ordusunun kullandığı ilk toplardan biri oldu.

Ben My Chree gibi önemli bir uçak gemisi batırılmasına rağmen ada ele geçirilememişti. Meis için 20 Ocak 1917'de de ikinci bir teşebbüste daha bulunduk ama komuta kademesindeki Alman prensin kifayetsizliği ve Fransa'nın "Paris II" adlı savaş gemisinin yoğun top atışları yüzünden 36 şehid verdik. İkinci teşebbüste de adayı alamayınca Meis harekâtı sona erdirildi.

Türk Topçusu Fransızlar'a Acımadı

Uçak gemisinin batırılmasından sonra limanda bulunan iki İngiliz torpidosu ile Fransız kruvazör kaçmaya başladılar. Ancak topçularımız İngiliz torpidosunu vurarak, yaraladılar. Adadan ateş eden Fransız topları da susturuldu. Adadaki telsiz istasyonu, gazhane ve birçok bina top atışlarıyla vuruldu. Limanda bulunan 200'e yakın yelkenli gemi ve sandalların

çoğu da topçularımızın ateşinden kurtulamadı. Topçumuzun yaptığı 600'ye yakın atışla akşam olduğunda düşman mevzileri susturulmuştu.

Mustafa Aker'in komutasındaki topçular 2 ve 26 Şubat 1917 tarihlerinde 2 yelkenli gemiyi daha batırdı. Mustafa Aker, ikinci Meis baskınında şehid olan askerlerimizin intikamını da yıl bitmeden alacaktı. Fransızlar'ın Paris II ve Aleksandra gemileri kıyılarımıza çok zarar veriyordu. Üsteğmen Mustafa Aker bir tuzak kurdu. Limana bağladığı yelkenliyi gören Fransızlar harekete geçtiler. Topçularımız 13 Aralık 1917'de, Kemer Limanın'da yelkenlimize yanaşan "Paris II" adlı gemiyi yoğun ateşle batırdı. Bu gelişme üzerine Fransızlar Aleksandra gemisiyle kıyılarımızı vurdular. Mustafa Ertuğrul, Fransızlar'a bir tuzak hazırladı. Bir kayığa yerleştirilen dinamitlerin üzerini portakal sandıklarıyla kamufle etti. Fransızlar, 8 Mart 1918'de portakal sandıklarını gemilerine alırken düzenek harekete geçti ve dinamitler patlayarak, gemiye büyük zarar verdi. Kıyıdaki topçularımızın da ateşiyle Fransız gemisi denize gömüldü.

İNGİLİZLER'E VERİLEN BÜYÜK DERS: KÛTÜLAMÂRE

Kûtülamâre zaferi yakın zamana kadar sıradan bir hadise gibi ele alınmıştır. Nitekim Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf ders kitabında Kûtülamâre şu şekilde geçiyor: "Basra Körfezi'ne asker çıkaran İngilizler, Kûtülamâre bölgesinde ağır kayıplara uğradılarsa da yeni gelen İngiliz kuvvetleri sayesinde 1917'de Bağdat'ı ele geçirdiler". Türk tarihinin unutulan zaferi Kûtülamâre, Araplar bizi arkadan vurdu genellemesinin yanlış olduğunu gösteren ve o zamanki dünyanın süper gücüne karşı kazanılan büyük bir zaferdi.

İngilizler Irak'ta

İngiltere, I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettikten sonra Şattü'l-Arap ağzında Fav'a asker çıkararak kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Petrol bölgelerine hâkim olup, Bağdat'ı ele geçirerek Osmanlı Devleti'ne bir darbe vurmak niyetindeydi. Bölgede az sayıda asker bulunduğu için İngiliz kuvvetleri durdurulamadı.

İngilizler, 9 Aralık'ta Dicle ve Fırat'ın birleşim noktası Kurna'ya ulaşmışlardı. Irak ve Havalisi Komutanı Binbaşı Süleyman Askerî, gönüllüler ve aşiret kuvvetleriyle İngilizler'e karşı durmaya çalıştı. Bazı başarılar kazansa da Şuayyi-

be'de mağlup olunca, bu durumu gururuna yedirememeyerek intihar etti.

Türkler'in Yanında Savaşan Araplar ve Kürtler

Dicle Nehri boyunca ilerleyen İngilizler, 28 Eylül'de Kûtülamâre'yi işgal ettiler. Bölgeye yeni atanan Irak ve Havalisi Komutanı Albay Nureddin Bey (Sakallı Nureddin Paşa) Türk birliklerini fazla yıpratmadan kuzeye çekti. Bu sırada Irak'a yeni gelen birliklerimizle Irak cephesinde asker sayımız arttı. Parayla kandırılan Arap aşiretlerinin bir kısmı İngilizler'in yanında savaşırken, birçok aşiret ise bayrağımız altında İngilizler'e karşı savaştılar. Zübeyd, Düleym, Ubeyd, Şemmar, Cubur, Canaibiyn, Abduh, Aneze, Müntefik ve Ka'b gibi birçok Arap aşireti yanımızdaydı. Araplar'ın yanı sıra bölgedeki Kürdi, Berzenciye Seyidleri, Niayn Seyidleri, Talabani, Davude, Zengene, Dilo, Palani ve Zend gibi Kürt aşiretleri de Osmanlı ordusunun yanında savaşmışlardı. Arap aşiretlerinin içerisinde Şii olanlar da vardı. Bu aşiretler mezhepçilik yapmadan düşmana karşı Osmanlı ordusunda mücadele etmişlerdi. Hem Şii hem de Sünni Irak ulemasından düşmana karşı devletin yanında savaşılması için verilmiş birçok fetva da vardır.

İngilizler Köşeye Sıkışıyor

22-24 Kasım 1915'te meydana gelen Selman-ı Pâk Muharebesi'nde İngilizler mağlup edildi. Yenilen İngilizler geri çekilerek Kûtülamâre'ye sığındılar. İngilizler'in Bağdat'ı alma hayalleri suya düştüğü gibi can derdine düşerek bir köşeye sıkışmışlardı. Artık 4 ay 23 gün sürecek kuşatma başlamıştı.

Bu sırada yeni kurulan VI. Ordu'nun başına Alman generali Goltz atanınca, duruma tepki gösteren Albay Nureddin Bey görevinden istifa etti. Yerine Enver Paşa'nın amcası Albay Halil Bey (Halil Kut Paşa) atandı. Goltz Paşa'nın ölümü

üzerine VI. Ordu Komutanlığı'na rütbesi generalliğe yükseltilen Halil Paşa getirildi.

Halil Paşa, İngilizler'i Kûtülamâre'den dışarı çıkartmazken İngilizler'in güneyden gönderdikleri yardım kuvvetleri de askerlerimiz tarafından defalarca mağlup edildi. İngilizler havadan uçaklarla yiyecek ve malzeme attılarsa da istedikleri ikmali gerçekleştiremediler. En son yardım teşebbüsleri olan tonlarca erzak taşıyan Julnar gemisi bizim elimize geçince askerlerimiz bu gemiye "Kendi Gelen" adını verdiler.

Kûtülamâre Zaferi

İngilizler açlıktan at ve katırları keserek yediler. At eti yemeyen Hintliler açlıktan bir deri bir kemik kaldılar. Bu sırada İngiliz ordusunda görev yapan Hintli askerlerden Müslüman olanların bir kısmı birliklerimize iltica ettiler. General Townshend, Halil Paşa'ya rüşvet vererek kurtulmaya çalıştı, ancak reddedildi. Açlıktan bitap düşen İngiliz ordusu sonunda teslim oldu. 29 Nisan 1916'da Halil Paşa komutasındaki Türk birlikleri muzaffer olarak Kûtülamâre'ye girdiler. Esir alınanlar 6 general, 476 subay ve 13.309 askerdi.

İngiliz ordusu tarihinde 1781'deki Yorktown kuşatması sırasında Amerikan-Fransız kuvvetlerine karşı aldığı mağlubiyetten daha büyüğünü Kûtülamâre'de almış, 14 bine yakın esir vermişti. Nitekim Janet Wallach, Çöl Kraliçesi isimli eserinde "Kût'un düşüşü Britanya tarihindeki en korkunç yenilgilerden biriydi" şeklinde yorumlar.

AL KANLA YAZILAN EMİR

Binlerce şehid vererek kazandığımız Türk tarihinin en önemli zaferlerinden Kûtülamâre'de, Yüzbaşı Mehmed Muzaffer Bey son emrini al kanıyla vermişti.

Son Emir

Kûtülamâre kuşatması sırasında, gerek kalenin önünde olan siperlerde gerekse kuşatmadakileri kurtarmak için yardıma gelen İngilizler'le yapılan muharebelerde binlerce şehid verilmiştir. Bu muharebelerde tarihe geçen ibret verici hadiseler de vardır. İlhan Selçuk tarafından yayınlanan Yüzbaşı Selahattin'in hatıralarında Yüzbaşı Fındıklılı Mehmed Muzaffer Bey'in şehadeti anlatılır.

9 Nisan 1916'da Üçüncü Felahiye Muharebesi'nde 51. Tümen, 9. Alay 9. Piyade bölük komutanı Yüzbaşı Fındıklılı Mehmet Muzaffer Efendi, boğazından aldığı ağır bir kurşun yarasıyla aşırı kan kaybıyla dizlerinin üzerine yığılıp, kalır. Yarası ağırdır, kan kaybetmektedir ve konuşamaz hale gelmiştir. Emir eri Mehmed'den işaretle kalem ister. Mehmed komutanının ne yapmak istediğini anlamaya çalışmaktadır. Emir erinin hayret dolu bakışları arasında kalemin ucunu boğazından oluk oluk akan kana batırır ve ceketinin üst cebinden çıkardığı zarfın üstüne bir şeyler yazar. İlk cümlesinde kıble ne tarafta diye sormaktadır ve ardından kelime-i tevhidi

yazar. Yüzbaşı Mehmed Muzaffer Efendi bir yandan da dudaklarını kımıldatarak kelime-i şahadet getirmeye çalışırken, kıbleye yöneltilir. Yüzü kıbleye dönmüşken zarfın diğer yüzüne al kanıyla son emrini yazar: "Bölük intikamımı alsın".

Kanlı Zarf

Bu sırada Felahiye Muharebesi devam etmektedir. Muharebenin o en şiddetli anında Bölük Komutanı Yüzbaşı Mehmed Muzaffer Efendi'nin son emri yüksek sesle askere okunur. Komutanlarının emrini alan askerler coşarak, İngiliz birliklerinin üzerine saldırırlar. Kısa bir süre sonra Mehmetçik şehid komutanlarının intikamını almıştır. Halil (Kut) Paşa, 11 Temmuz 1916'da Yüzbaşı Mehmed Muzaffer için, "Mehmet Muzaffer Efendi'nin bu yüce davranışı yani bir Türk subayının örnek maneviyatı olan o kanlı beyaz zarf, Askerî Müze'ye gönderilmiş, Türk çocuklarına ve gelecek nesillere, cevher değerinde bir miras olmuştur. Yaşayan ölülerin mirasları içinde bu zarf da yaşayacak, daima yükselmeye teşvik ve milletin iftihar etmesi için bir belge olarak kalacaktır" demiştir.

KARDAŞ KÖMEĞİ

Türkiye, Karabağ başta olmak üzere haklı davasında Azerbaycan'ı her yerde destekliyor. Azerbaycanlı kardeşlerimizi desteklemenin bir vefanın gereği olduğunu tarihimiz bize göstermektedir. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Azerbaycan Türkleri, Rus işgali altında yaşamalarına rağmen Türkiye'ye yardım etmişlerdi. Bu yardımları Betül Aslan'ın "I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türkleri'ne Kardaş Kömeği (Yardımı) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi" adlı kitabından naklediyoruz.

Kafkas Gönüllü Kıtası

Azerbaycan Türkleri ile Türkiye'nin kadim bir bağı vardır. Bu bağ her ne kadar Rus Çarlığı döneminde azalsa da asla kesilmedi. 1905 İhtilali'nden itibaren münasebetler giderek yoğunlaştı. Azerbaycan Türkleri, 1905'te kurulan "Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi" vasıtasıyla Osmanlı hükümetiyle irtibata geçti.

Balkan Savaşı yıllarında özellikle Azerbaycan Türkleri, Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler. Yardımların organize olmasında 1911'de kurulan Müsavat Partisi'nin ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin önemli rolü oldu. Cemiyetin merkez binasında toplanan Azerbaycanlı zenginler Türkiye'ye kendi imkânları dâhilinde maddi yardımda bulundular.

Bakü'nün önde gelenlerinden Hacı Zeynelabidin Tagiyev, yarım milyonla yardımı başlattı. Diğerleri de zenginler 100 binden eksik olmamak şartıyla, herkes kendi imkânı ölçüsünde yardım yarışına katıldı. Cemiyetin toplantısında şöyle bir karar da alındı: "Türkler bu harpten kurtuluncaya kadar, kızlar ve gençler evlenmeyecekler, hiçbir Türk sinema ve tiyatroya gitmeyecek, erkeklerden de hiç kimse tıraş olmayacak".

Azerbaycan Türkleri, Bakü'deki Türkiye konsolosluğunun önüne çadır açan Hilal-i Ahmer (Kızılay) vasıtasıyla Türkiye'ye yardım ettiler. Azerbaycan Türkleri savaşa katılmak için gönüllü de oldular. Gönüllülerden "Kafkas Gönüllü Kıtası" oluşturuldu.

Cemiyet, yalnızca Azerbaycan'da toplanan yardımları değil, Türkistan ve Kafkasya'nın muhtelif yerlerinden toplanan yardımları da İstanbul'daki Hilal-i Ahmer'e gönderdi. Balkan Savaşı sona erdikten sonra da cemiyetin Türkiye'ye yardımları devam etti. Savaşta yetim kalan çocuklar için Edirne'de kurulan Darüleytam'a cemiyetin idarecilerinden Hacı Zeynelabidin Tagiyev ve Ağa Musa Nakiyev beşer bin ruble yardımda bulundular.

Kardaş Kömeği (Kardeş Yardımı)

Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, I. Dünya Savaşı yıllarında da Türkiye'ye yardıma devam etti. "Kardaş Kömeği (Kardeş Yardımı)" adında yardımlar toplandı. Özellikle Kafkas Cephesi'nde zor durumda kalan askerlerimize yardım götürebilmek için Rus yetkililerle görüştüler. Bu sırada yaklaşmakta olan 1915 yılı Nevruz Bayramı'nın daha önceden olduğu gibi bir bayram havasında değil de bir matem havasında kutlanması kararı alındı. Bu kararın alınmasında cemiyetin büyük hizmetleri oldu. Cemiyet ayrıca Nevruz Bayramı'nı Türkiye Türklüğü için bir fırsata da döndürdü. Nevruz'da Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nde büyük bir davet ter-

tip etmeye ve burada Türkiye için yardım toplamaya karar verildi. Bu münasebetle Azerbaycanlı önde gelen gazete sahipleri "Kardaş Kömeği" adında bir yayın çıkararak, gelirinin de Türkiye'ye yardım olarak gönderilmesini kararlaştırdılar. "Kardaş Kömeği" adı bundan sonra Azerbaycan Türkleri'nin yardımlarının da genel adı oldu.

Cemiyet, Bakü şehir idaresine müracaat ederek Kars, Ardahan gibi yerlerde felakete uğramış Müslümanlara yardım toplamak için bir günlük izin talep etti. Gerekli izin verildikten sonra 7 Mayıs "Kardaş Kömeği Günü" ilan edildi.

Göz Yaşartan Sahneler

Azerbaycan'da yardım toplanırken göz yaşartan sahneler yaşanıyordu. Bir gün Türkiye'nin Bakü Konsolosu Ali Kemal Bey'in yanına kör ve yaşlı biri gelerek, şöyle dedi: "Ben yedi nüfuslu bir ailenin reisiyim, bu ihtiyar halimle bir iş tutamadığım için, köşe başlarında el açıyorum, haftada kazancımın en verimli zamanı cuma günü cami kapısında geçen günlerdir. Türk kardeşlerimin başından bu afet geçinceye kadar, iane olarak her cuma günü topladığım paraları size getirip teslim edeceğim. Kudretim buna yetiyor".

Cemiyet, dini bayramlarda da Türkiye için yardım toplamaya devam etti. Cemiyet 1915 yılındaki Kurban Bayramı'nda kapı kapı gezerek kesilen kurbanların derilerini toplayıp, bunların satışından elde edilen parayı Türkiye'ye gönderdi. Aynı şekilde 1916 yılındaki Kurban Bayramı'nda da benzeri faaliyetlerde bulundu.

Özellikle Kafkas cephesindeki Türkler'e cemiyetin yardımları yalnızca maddi destekte kalmadı. Bunun yanında savaşta yetim kalan çocuklar için yetim evleri açıldı. Esir düşen Türkler'e destek verdi. Esirken vefat edenlerin definleriye ilgilendi. Cemiyet, Nargin Adası'ndaki Türk savaş esirlerinin kaçırılması için de gizli faaliyetler yürüttü.

ÖLÜM DÖŞEĞİNDEYKEN BİLE AZERBAYCAN'IN YARDIMINA KOŞMUŞTUK

I. Dünya Savaşı'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde Nuri Paşa'nın komutasındaki Kafkas İslam Ordusu, Ermeni-Rus ve İngilizler'i mağlup ederek Bakü'yü işgalcilerden kurtarıp, Azerbaycan Türkleri'ne yapılan zulmü sonlandırmıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde Sarıkamış harekâtı büyük bir hezimete dönüşmüş, onbinlerce şehid verilmişti. 1917 Ekim'indeki Bolşevik İhtilali'nden sonra bu cephede kısmi bir rahatlama görüldü. 3 Mart 1918'de Sovyet Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. Bu sırada Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri Mavera-yı Kafkas Hükümeti'ni kurdular, ancak bu ölü doğan bir birliktelikti. 26 Mayıs 1918'de konfederasyon feshedildi. Aynı gün Gürcüler ve Ermeniler kendi devletlerini kurdular. Bu aşamadan sonra Azerbaycan'a yardım için tarihimizin maalesef fazla bilinmeyen, ancak en parlak askerî harekâtlarından birini gerçekleştirecektik. Üstelik bu harekât imparatorluk ölüm döşeğindeyken yapılacaktı. Kafkas İslam Ordusu'yla ilgili Halil Bal, Zekeriya Türkmen, Abdülhamit Avşar, Atilla Oral, Beşir Mustafayev, Mustafa Görüryılmaz, Mehmet Çevik ve Yaşar Ertürk'ün araştırmaları vardır.

Kafkasya'dan Yardım İsteniyor

Ruslar'dan kalan silah ve mühimmatı ele geçiren Ermeniler'e karşı savunmasız durumda kalan Azerbaycan Türkleri, Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Bu gelişme üzerine Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle Kafkas İslâm Ordusu teşkil edildi. 5 Nisan 1918'de çıkarılan nizamnameye göre ordunun kurulma amacı Kafkaslılar'dan teşkil edilecek ordunun esasını oluşturmak, bunun için Kafkaslı askerlere eğitim vermek, Kafkasya'da İslâm'ın yüksek menfaatlerini, Hilafet'in hukukunu muhafaza etmek, Osmanlı Devleti'nin bölgeyle askerî ve siyasi bağını kurmaktı. Ordu zamanla bütün Rusya'daki Müslümanları da içine alacak şekilde büyütülecekti.

Azerbaycan Türkleri, Kafkas İslâm Ordusu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan edip, başkenti Bakü olan "Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti"ni kurdular. Bu yeni devlet Türk dünyasındaki ilk demokratik cumhuriyet denemesiydi. Fakat bu sırada Bakü, Ermeni ve Rus işgali altındaydı. Azerbaycan Milli Komitesi, Bakü'nün işgalden kurtarılması için 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve iş birliği antlaşması imzaladı. Ancak antlaşmadan Rusya, İran ve müttefikimiz Almanya rahatsız oldu.

Azerbaycan Milli Komitesi Başkanı Nesib Yusufbeyli'nin gayretleriyle İstanbul'a bir elçilik heyeti gönderildi. Heyet başkanı Nâki Keykurun, İstanbul'da devlet protokolüyle karşılandı. Enver ve Talât paşalarla yaptığı görüşmeler sonunda Nâki Bey'e Azerbaycan'a askerî ve siyasi destek konusunda olumlu cevap verildi.

Azerbaycan Türkleri'nin davetlerinden sonra Kafkas İslâm Ordusu'nun faaliyetlerine hız verildi. Ordunun başına Enver Paşa'nın üvey kardeşi 29 yaşındaki Nuri Bey (Killigil) atandı. Nuri Bey'in rütbesi yarbaylıktan mirlivalığa (tuğge-

neralliğe) yükseltildi. Mürsel Paşa komutasındaki 5. Kafkas Tümeni de Azerbaycan'a gönderildi.

Müttefikimiz Almanlar Rahatsız

Almanlar, Bakü petrol sahalarının kontrollerine almak için Türk ordusunu engellemeye çatıştılar. Vehip Paşa'nın 9. Kafkas Tümeni'ne Tiflis'e harekât emri vermesi üzerine 10 Haziran'da müttefikimiz Almanlar'ın petrol hırsı yüzünden müttefik iki devletin birlikleri arasında bir Vorontsovka'da çatışma yaşandı. Osmanlı kuvvetleri galip gelerek, Almanlar'ı esir aldı. Almanlar Kafkas İslâm Ordusu'na da zorluk çıkardılar. Nuri Paşa, 15 Haziran'da Ermeniler tarafından pusuya düşürülerek 200 şehid vermemiz Almanlar'ın çıkardığı lojistik engellemelerin sebep olduğunu söyler.

Nuri Paşa, komutasındaki Kafkas İslâm Ordusu, Ermeni çetelerini ezip, Gence'ye doğru ilerledi. İslâm Ordusu'na karşı Bakü'yü işgal etmiş olan Ruslar ve özellikle Ermeniler karşı harekâta geçti. Gökçay yakınlarında 17-30 Haziran 1918 tarihleri arasında süren muharebelerde, bütün zorluklara rağmen Türk askeri Bolşevik-Ermeni kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bozulan Bolşevik-Ermeni kuvvetleri Bakü'ye doğru kaçtılar.

Kafkas İslâm Ordusu, Bolşevik-Ermeni kuvvetlerine karşı kazandığı zaferlerden sonra Bakü'ye doğru yürüyüşe geçti. 21 Temmuz 1918'de Şemahi'yi ele geçirdi. Türk ordusunun başarıları karşısında müttefikimiz Almanlar'ın engelleme çabaları devam ediyordu. Enver Paşa, Alman baskıları karşısında görünürde Nuri Paşa'ya yürüyüşün yavaşlatılması yönünde emirler verdi. Ancak gizli yazışmalarda ise bir an evvel Bakü'ye girmesini emretti. Nuri Paşa, 23 Temmuz tarihi itibariyle Bakü'ye 70 kilometre uzaklıktaydı. Nuri Paşa, bu arada Azerbaycan milli ordusunu kurma çalışmalarına da hız vermişti. Azerbaycan Türkleri zorunlu askerliğe tâbi tutulup, seferberlik ilan edildi. Bu arada gönüllüler de akın akın orduya

katılıyordu. Azerbaycan Türkleri Osmanlı ordusu tarafından eğitildi. Bu eğitimler sayesinde kısa sürede Azerbaycan Türkleri arasında subay kadrosu oluşturuldu ve Gence'de Milli Harp Okulu açıldı.

Azerbaycan Türkleri'nden müteşekkil milli ordu güçlendirilirken Kafkas İslâm Ordusu da her gün biraz daha Bakü'ye yaklaşıyordu. Kısa bir süre sonra Bakü tamamen kuşatıldı. Bakü'nün alınması an meselesiydi. Rusya'dan yardım gelmeyeceği de kesinleşince, işgalciler Irak ve İran'da bulunan İngilizler'den yardım istediler. 26 Temmuz'da Bakü Komünü'nün yerine İngiliz destekli Ermeni-Menşevik yönetimi işbaşına geçti.

Büyük Zafer

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bakü'nün teslim olmaya zorlanması yönünde 5. Kafkas Fırkası Komutanı Mürsel Paşa'ya emir verdi. Mürsel Paşa'nın 3 Ağustos 1918'deki teslim çağrısını reddeden Bakü işgalcileri, sonuna kadar savaşacaklarını söylediler. İngiltere'nin gönderdiği yardımın ilk kısmı 4 Ağustos 1918'de Bakü'ye ulaştı. Sonraki günlerde İngilizler'in asıl birlikleri de Bakü'ye girdi. Bakü'de yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvet vardı. Kafkas İslâm Ordusu ise yaklaşık 14 bin askerden müteşekkildi.

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Türk ordusu, 5 Ağustos 1918 saat 04:25'te Bakü'ye ilk büyük taarruzunu başlattı. Taarruzun ilk saatlerinde büyük başarılar elde edildi fakat Türk ordusunda yeterli top mermisi yoktu. Öğleden sonra Türk topçularının mermisi tamamen bitti ve Kafkas İslâm Ordusu, Bakü'de 4 kilometre geri çekilerek, yeni taarruz için hazırlıklara başladı. İlk taarruzun başarısız olması Bakü'deki Türkler'in moralini bozmuştu.

Kafkas İslâm Ordusu, Bakü'yü kurtarmak için ikinci taarruzunu 14 Eylül'de saat 02:00'de gece baskınıyla başlattı. Kısa sürede Bakü'nün birinci ve ikinci savunma hatları da ele geçirildi. İngiliz, Rus ve Ermeniler'den oluşan düşman kuvvetleri bozgun hâlinde kaçtılar. İngiliz birliklerinin komutanı General Dunsterville, birliklerini Bakü Limanı'nda gemilere bindirerek şehirden kaçtı. Mücadeleler 15 Eylül'de sokak çatışması şeklinde devam etti. Bakü, Kurban Bayramı'nın birinci gününde saat 10:30'da kayıtsız ve şartsız Türk ordusuna teslim edildi. Şark Orduları Grubu Komutanı Halil Paşa ve harekâtı yöneten Nuri Paşa, 16 Eylül'de Bakü'ye girdi.

Kafkas İslâm Ordusu, Bakü'ye hâkim olduktan sonra da zaferler kazanmaya devam etti. 6 Ekim 1918'de Derbend'i ele geçirdi. Cemil Cahid Bey komutasında 9. ve 106. Kafkas alayları Karabağ'a gönderildi. Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslâm Ordusu 8 Ekim 1918'de Şuşa'ya kadar hâkimiyet kurdu. Karabağ'ın tamamen düşmesi an meselesiyken 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı. Ateşkesin 11. ve 15. maddelerine göre Türk kuvvetleri Kafkaslar'dan tamamen çekilecek ve Osmanlı hükümeti Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecekti. Osmanlı yönetimi son bir hamle yaparak Kafkasya'da kalmak isteyen subay ve askerlere izin verdi. Ancak İngilizler'in sert notası üzerine Türk ordusu 17 Kasım 1918'de Bakü'yü boşaltmak zorunda kaldı. Azerbaycan Devleti'nin hizmetine girdiğini beyan eden Nuri Paşa ise birkaç gün sonra Osmanlı ordusundan çıkarıldı.

Azerbaycan'ın Yardımına Koşacağım

Mehmet Çevik bir makalesinde zikrettiği 10 Mart 1920 tarihli bir İngiliz raporunda Nuri Paşa'nın şunları anlattığı yazar:

> "Bütün Türkler milliyetçidir. Biz haklarımızı arıyoruz, Türkiye'nin haklarını, başka bir şey düşünmüyoruz. Biz milliyetçiler sadece Türk Milleti için ça-

lışmak istiyoruz... Biz milliyetçiler Türk'üz. Bütün gerçek Türkler'in yaptığı gibi Türkiye için ölürüz. Uyruğu ne olursa olsun her insanın kalbindeki derin düşünce milletinin düşüncesidir. Türkiye'ye iyi olan benim dostumdur, Türkiye'nin düşmanı olan benim de düşmanımdır. Halkımız için mücadele ediyoruz ve etmeye de devam edeceğiz. Şerefiyle ölmeyen insan, şerefsizce ölecektir. Türkiye iyi ise ben mutluyum, Türkiye iyi değilse ilk önce ben mutsuzum... Müslümanlar benim kardeşimdir. Müslümanlara yardım etmek istiyorum. Bağımsız bir Azerbaycan görmek istiyorum. Bugün Azerbaycan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. Bugün onun için yapacağım bir şey yok, fakat ne zaman bir tehlike olursa yardıma koşacağım".

İSLAM'IN ŞEREFİNİ ÇEKİRGE YİYEREK KORUDU

Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Zayed'in iftira attığı "Çöl Kaplanı" lakaplı Fahreddin Paşa, çekirge yiyerek koruduğu Medine'de Mondros Ateşkesi'nden sonra bile düşmana boyun eğmemiş, askerleri paşayı bağlayarak İngilizler'e teslim etmişlerdi.

Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa Türk tarihinin en önemli isimlerinden biridir. Medine müdafaamız da tarihimizin en şerefli sayfalarındandır. Süleyman Beyoğlu, Fahreddin Paşa üzerine arşiv belgelerine dayalı önemli bir eser hazırlamıştır. Birol Ülker de bir yazısında Fahreddin Paşa'nın Medine'deki müdafaasını ve çekirge hikâyesini teferruatlı olarak anlatır.

Mukaddes Emanetler

Mekke Şerifi Hüseyin'in isyan hazırlığına girişmesi üzerine 28 Mayıs 1916'da Fahreddin Paşa Medine'ye gönderildi. Fahreddin Paşa asilerden önce Medine'ye ulaşarak savunma tedbirlerini aldı. Şerif Hüseyin, 3 Haziran'da Medine çevresindeki demiryolunu ve telgraf hatlarını tahrip etti. 5-6 Haziran gecesi Medine karakollarına saldırdıysa da geri püskürtüldü. Fahreddin Paşa, şehri savunurken ilk iş olarak Medine'de bulunan mukaddes emanetleri ve bazı yazma eserleri düşmanın eline geçmesin diye İstanbul'a göndermişti.

Fahreddin Paşa, Medine'de bulunduğu süre içerisinde halkla iç içe olarak bölgedeki Araplar'ı yanına çekti. Mekke'de ise Vali Galib Paşa'nın beceriksizliği yüzünden büyüyen isyan sonucunda şehir asilerin eline geçmişti. Medine dışındaki şehirler kısa sürede asiler tarafından işgal edildi. Fahreddin Paşa ise kısıtlı imkânlarına rağmen bölgeyi savunmaya devam etti.

"Yâ Resulullah ben seni bırakamam"

Fahreddin Paşa, kuşatma başlamadan evvel kaleyi tahliye etmesini teklif eden İstanbul Hükümeti'ne; "Medine Kalesi'nden Türk bayrağını ben kendi elimle indiremem, eğer mutlaka tahliye edecekseniz buraya başka bir kumandan gönderin" cevabını vermiş ve İngilizler'le Araplar'a teslim olmaktansa Hazreti Peygamber'in mezarını havaya uçurarak kendisini feda edeceğine" dair yemin etmişti.

Kuşatma sırasında Ravza-i Mutahhara'da, yani Peygamberimizin mezarında devamlı olarak dua eden Fahreddin Paşa duygularını şöyle ifade ediyordu:

"Kalk! Kalk ya Muhammed!.. Allah'ın Resulü kalk! Ve sana inanan, senin için burada çarpışanlara görün!... Allah'ın yardımını bize ulaştır!". 2 Nisan 1918 Cuma günü Harem-i Şerif'te hutbe okuyan Fahreddin Paşa, Türk Sancağını göğsüne sarmış, sağ kolunu Peygamber Efendimizin mezarına doğru uzatarak yüksek bir sesle "Ya Resulullah ben seni bırakamam" diye haykırmıştı.

Çekirge Tavası

Hicaz demiryolunun Medine'ye yakın olan Müdevvere İstasyonu'nun asiler tarafından ele geçirilmesinden sonra Medine Kalesi kuşatıldı. Fahreddin Paşa çölün ortasında çevresi ile irtibatı kesilmiş bir kaleyi savunmaya başladı.

Yardım alınamadığı için açlık, susuzluk ve hastalıklar baş göstermeye başlamıştı. Fahreddin Paşa, bu şartlar üzerine 7 Haziran 1918'de çekirge yenmesiyle ilgili bir tebliğ yayınladı.

Paşayı Bağlayıp, Medine'yi Teslim Ettiler

Bu arada mağlubiyeti kabul eden Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Mütareke şartlarına göre Medine'yi teslim etmesi istenen Fahreddin Paşa bunu kabul etmedi. Mondros'tan sonra 72 gün daha Medine'yi savundu.

Fahreddin Paşa teslim olmayacaktı. Bunun üzerine İstanbul, paşayı komutanlıktan aldı. Yerine atanan Albay Ali Necib Bey ve yanındakiler, Peygamberimizin türbesinin yakınlarında bir yerde bekleyip, teslim olmayan Fahreddin Paşa'nın, yanına gittiler. Hatırını sormaya geldiklerini zanneden Fahreddin Paşa'nın gözüne kül attıktan sonra üzerine atlayarak bağlayıp, 10 Ocak 1919'da İngilizler'e teslim ettiler.

FAHREDDİN PAŞA'NIN YAĞMADAN KURTARDIĞI MUKADDES EMANETLER

Fahreddin Paşa'nın 1917'de İstanbul'a göndererek düşmanın eline geçmesini önlediği 745 parça eşya ve yazma eserler Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza altına alınarak, yağmadan kurtulmuştu.

Osmanlı Devleti, 1517'de Haremeyn bölgesinin hizmetini üstlendi. Osmanlı padişahları bu tarihten sonra Mekke ve Medine'deki mukaddes saydıkları mekânlara hizmet edebilmek için birbirleriyle yarıştılar.

I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından Osmanlılar'ın müdafaa ettikleri en önemli yerlerden biri de Haremeyn bölgesiydi. Mekke Şerifi Hüseyin'in isyan hazırlığına girişinesi üzerine Fahreddin Paşa, 1916 baharında Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı olarak Medine'ye gönderildi. Fahreddin Paşa asilerden önce Medine'ye ulaşarak savunma tedbirlerini aldı. Asileri püskürten Fahreddin Paşa, merkezle haberleşerek Medine'deki Mukaddes Emanetler'in İstanbul'a gönderilmesi için hazırlık yaptı. Bu önemli ve kıymetli eşyaların asilerin ve İngilizler'in eline geçme tehlikesine karşılık böyle bir çözüm bulunmuştu. Süleyman Beyoğlu, araştırmalarında mukaddes emanetlerin İstanbul'a naklini teferruatlı olarak anlatır.

Mukaddes Emanetler İstanbul Yolunda

Osmanlı yönetimi 2 Mart 1917'de Fahreddin Paşa'ya mukaddes emanetleri tahliye etmesi emrini verdi. Fahreddin Paşa, Şeyhülharemeyn Ziver Bey'le bu nakil konusunun dini yönden bir sakıncısı olup-olmadığını konuştu. Ziver Bey'den ruhsat alınca Osmanlı padişahları tarafından Medine'de başta Peygamberimiz'in mezarı olmak üzere birçok mekâna gönderilen elmaslar, avizeler, kandiller, şamdanlar ve yazma eserlerin bir kısmının nakli için hazırlıklara başladı. Ancak Ravza-i Mutahhara'da, yani Peygamberimiz'in mezarında bulunan kıymetli eşyaların ve yazma eserlerin bir kısmı olduğu yerde bırakılmıştı. Bunun sebebi Türkler'in büyük hürmet gösterdiği Ravza-i Mutahhara'nın boş kalmamasıydı.

Nakledilecek kıymetli eşyalar ve yazma eserler tek tek kayda geçirilip, zabıt altına alındı. Zabtı, Fahreddin Paşa, Ziver Bey, Harem-i Şerif Hazinedarı Muzaffer Bey, Medine Muhafızı Basri Paşa ile Kurmay başkanı Selahaddin Bey ve Bevvâb Şakir Ağa imzaladılar. Ardından eşyalar muhafazalı kutulara konulup, Hazret-i Nebevî damgasıyla mühürlendi.

Muhafaza altına alınan eşyaların korunması için 2 binden fazla asker ayrılmıştı. Heyette Medine'de Osmanlılar'la birlikte mücadele eden Şerif Ali Haydar da vardı. Mukaddes emanetler 19 Mart 1917'de Şam'a nakledildi. 26 Nisan 1917'de Ziver Bey başkanlığındaki heyet Şam'dan İstanbul'a doğru yola çıktı. 25 Mayıs 1917'de İstanbul'a vardı.

Mukaddes Emanetler İstanbul'da

Mukaddes emanetlerin nakline büyük hassasiyet gösterilmişti. Bu yüzden heyetin İstanbul'a vardığı gün Topkapı Sarayı'nda kutular açılıp, kontrol edildi. Daha sonra bir heyet kuruldu. Bu heyet eşya ve yazma eserleri inceledi. Durumu iyi olmayan eserlerin tamirine karar verdi. Emanetler Hazi-

ne-i hümayuna teslim edilerek, Medine'ye iadelerine kadar koruma altına alındı. Eser ve eşyaların aslına uygun tamirleri için de müze çalışanları ve idarecilerinin bulunduğu bir heyet kuruldu.

Heyet tarafından kontrol edilen eşyalar deftere tek tek kaydedilerek 12 Temmuz 1917'de Hazine-i hümayun'a teslim edildi. Kontrol sırasında tamire muhtaç olan eserler de tespit edilmişti. Komisyon Medine'de kayıt altına alınan üç parça eşyanın bulunmadığını tespit etti. Yapılan incelemede bunların Harem-i Şerif'de kaldığı halde deftere şerh verilmediği anlaşıldı. Yapılan incelemelerin sonucunda 24 Kasım 1917'de eser ve eşyaların mahallerine iade olununcaya kadar hazinede saklanması kararlaştırıldı.

Yazma eserler tamir edilip, temizlendi. 83 kitap tamir edilmişti. Bu kitaplar, Medine'deki I. Abdülhamid, II. Mahmud, Hacı Beşir Ağa ve Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in kurduğu kütüphanelerden getirilmişti. Çoğunluğu dini konulardaki 560 civarındaki yazma eserin, 95'i Mushaf-ı şerifti. Bu eserler şu anda Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Medine Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Kitaplardan sonra teşkil edilen heyetle eşyalar da elden geçirilip, temizlendi ve tamir ihtiyacı olanlar tamir edildi. İşlemleri biten emanetler 20 Mart 1918'de Evkaf-ı Müessesât-ı Aliyye Müdüriyeti tarafından hazineye teslim edildi. Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde güven altında muhafaza ediliyorlar. Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa, bu eserleri İstanbul'a gönderterek İngiliz ve asi Araplar'ın eline geçmesini ve yağmalanmasını önlemişti.

Mukaddes Emanetler Kayboldu mu?

Türkiye'de tarihteki kurum ve şahıslara yönelik nefret ölçülemez boyuttadır. Nitekim bu yüzden kimisi devşirme vezirleri, kimisi de İttihadçıları kötülerler. Bu yüzden Fahreddin Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği mukaddes ve kıymetli

emanetler de İttihadçı düşmanlığı için kullanılmıştır. Mustafa Müftüoğlu ve en son Ekrem Buğra Ekinci gibi bazı yazarlar, mukaddes emanetlerin bir kısmının yolda ve bir kısmının Şam'dayken kaybolduğunu iddia etmişlerdir. Bunun için de Osmanlı Arşivi'nde olmayan bazı vesikaları ileri sürmüşlerdir. Biraz Osmanlı Türkçesi bilen birisi bu belgelerin dilinin o döneme uymadığını rahatça anlar. Bunlar uydurma belgelerdir. Ayrıca Osmanlı Arşivi'ndeki vesikalardan herhangi bir kaybolmanın olmadığı, sadece üç eserin Medine'den gönderilmediği anlaşılmıştır.

Mukaddes emanetlerle ilgili Osmanlı döneminde meclis-te yapılan araştırmalarda da herhangi bir usulsüzlüğe rastlanılmamıştır.

KARA BİR GÜN

Yıllardır Fransızlar'ın Ermeni meselesini bizim aleyhimize kullanmalarıyla uğraşıyoruz. Afrika'yı hâlâ sömürmeye devam eden Fransızlar'a cevabı 100 yıl önce "Kara Bir Gün" isimli tarihe geçen yazısıyla Süleyman Nazif vermişti.

Arkadan Vurdular

Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Avrupa'daki siyasi mücadeleye karışmaları siyasi bir dengenin kurulmasını sağladı. Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi milli monarşiler, Osmanlılar'ın, Habsburg İmparatorluğu'na karşı mücadeleye girmesiyle hayat hakkı bulabildi. Nitekim 1532'de Fransa kralı Fransuva, Venedik elçisine "Şarlken'e karşı Osmanlılar sayesinde güvence altında olduğunu" söylüyordu.

Osmanlılar, Fransa'yı asker göndererek, para vererek veya ticari ilişkilerle Habsburglar'a karşı kuvvetlendirdiler. Ancak Fransızlar, Osmanlılar'dan aldıkları destek sayesinde ayakta kaldıklarını bir süre sonra unuttular. 17. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu aleyhine ittifaklarda yer aldılar. Önce Venedik'e sonra ise Avusturya'ya yardım ettiler. 17. yüzyılda Türkiye'yi işgal etmek için planlar yaptılar. Yunan isyanı sırasında, 1827'de İngiliz ve Ruslar'la birlikte Navarin'deki Osmanlı donanmasını yaktılar. Fransa, daha sonra Mora'ya asker çıkararak Yunanistan'ın bağımsızlığını

sağladı. Ancak Fransızlar, bize en büyük darbeyi bundan 100 yıl önce I. Dünya Savaşı ve sonrasında vurdular.

Fransız Generalin Küstahlığı

İngiliz, İtalyanlar ve Fransızlar, Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından İstanbul'u hâkimiyetleri altına alma yarışına girmişlerdi. İstanbul'un her tarafı hem kendi birlikleri, hem de sömürgelerden getirdikleri askerlerle doldu. Fransız hükümeti Sofya'da bulunan Müttefik Doğu Orduları Başkumandanı General Franchet d'Esperey'e (1856-1942) İstanbul'a gitmesi emrini verdi. Fransız general 23 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi. Fransızlar'ın milli kahramanlarından olan general, Beyoğlu'ndaki Fransız büyükelçiliğine gitti. Birkaç gün sonra Balkanlar'a geri döndü. İstanbul'a ikinci gelişi 1919 yılının başlarında olacaktı. Bu gelişinde büyük bir törenle ve Ermeniler'le Rumlar'ın sevgi gösterileriyle karşılandı. Türk milleti ise "Cadde-i Kebir"den fatih edasıyla geçen generali hiç affetmedi. General, Türkler'e karşı olumsuz düşüncelere sahipti. Hatıralarına "Bir şeyler yapabilecek enerjiye sahip olanlar sadece İttihadçılar, geriye kalanlar ise, ortadan kaldırabilmeyi düşlediğim bir hadım sürüsünden farksız" diye yazmıştı.

Fransız generalin Fatih Sultan Mehmed'e nazire yapar gibi at üzerinde İstanbul'a girmesi ve azınlıkların taşkınlıkları Türk milletini yaralamıştı. Süleyman Nazif'in (1869-1927) 9 Şubat 1919 Pazar günü Hâdisât Gazetesi'nde çıkan "Kara Bir Gün" başlıklı makalesi Fransızlar'ın yüzüne bir tokat gibi indi. Süleyman Nazif'in yazısı sansür kurulundaki vatanseverler tarafından görmezden gelinmişti. General Franchet d'Esperey, bu yazı üzerine hemen Süleyman Nazif'in ve sansür memuru Aziz Hüdâi (Akdemir) Bey'in (1882-1950) yakalanıp, kurşuna dizilmesi emrini verdi. Hâdisât 17 gün kapatıldı. Aziz Hüdâi Bey, 11 gün Fransız Elçiliği'nin mahzeninde tutul-

duktan sonra, Bekirağa Bölüğü'ndeki hapishaneye konuldu. Daha sonra İzmir'e sürgüne gönderildi. Bir süre saklanan Süleyman Nazif ise İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürüldü. Yazdığı makale umutsuz günler geçiren Türk milletinin geleceğine meşale olmuştu.

Süleyman Nazif'ten Tokat Gibi Yazı

Süleyman Nazif "Hâdisât" Gazatesi'nde 9 Şubat 1919'da yayınlanan "Kara Bir Gün" başlıklı yazısında şunları söylüyordu:

"Fransız generalinin dün şehrimize gelişi münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız (azınlıklar) tarafından icra olunan nümayiş, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ebediyete kadar kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznümüz ve bahtsızlığımız şevk ve ikbale dönse bile, yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzün ve teessürü çocuklarımıza ve torunlarımıza nesilden nesile ağlanacak bir miras olarak terk edeceğiz.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e girdikleri sırada, Büyük Napolyon'un zaferlerini kutlamak için dikilmiş olan zafer takının altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz üzüntüyü ve azâbı duymamıştı. Çünkü "Fransız" namını taşıyan her fert, çünkü yalnız Hristiyanlar değil, Yahudi Fransızlar'la Cezayirli Müslümanlar, o millî matem karşısında aynı keder ve utanç ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise millî varlıklarının ve dillerinin devamını bizim gönlümüzün yüceliğine borçlu olan bir kısım halkın (azınlıkların) hay-huy şamatasıyla bu aziz matemimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. "Buna müstehak değil idik" diyemeyiz. Müstehak olmasaydık, bu felakete

uğramazdık. Her milletin hayat sayfalarında birçok ikbal ve bahtsız sayfalar vardır. Fransa Kralı I. Fransuva'yı Şarlken'in zindanından kurtarmış ve koca Viyana şehrini defalarca kuşatmış bir ümmetin kader defterinde böyle bir kederli satır da yazılıymış. Her hâl, değişir. Araplar'ın güzel bir sözü var: 'Isbır feinne'd-dehre lâyesbır' (Sen sabret, çünkü zaman sabretmez) derler".

KÜRT DEVLETİ KURULURSA TÜRKİYE'NİN ÇEVRESİNDE NÜFUZ ALANI KALMAZ

Kürt meselesinin temelleri çok eskiye indirilmeye çalışılsa da asıl ortaya çıkması Milli Mücadele dönemidir. Bu meselenin hangi şartlar altında ortaya çıktığı anlaşılmadan ve arkasındaki en önemli güç olan İngiltere'nin bu konudaki siyaseti bilinmeden mesele anlaşılamaz. Ali Satan'ın editörlüğünde Tarihçi Yayınevi tarafından yayınlanan 1920 yılına ait İngiliz yıllık raporu bu konuda önemli bilgiler veriyor. 1920 yılında İngilizler eğer Kürt Devleti kurulursa Türkiye, Suriye, Mezopotamya ve İran'da tekrar nüfuz kuramaz diyorlardı.

İngiltere Koruması

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold tarafından 1921 baharında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a yazılan raporda Kürt meselesiyle ilgili bilgilerin hazırlanmasında İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliğinde görevli baştercümanı Sir Andrew Ryan'ın önemli katkısı olmuştu.

Raporun Kürt meselesi ile ilgili kısmı "Askeri çıkarlarımız ve Büyük Britanya için doğrudan siyasi bir öneme sahip olması açısından Kürt meselesinin geleceği İstanbul'dan ziyade tüm Mezopotamya'yı ilgilendirmektedir. Buna rağmen, meselenin Türkiye genelinde etkili olduğu ve oldukça fazla dikkat çektiği de gözden kaçırılmamalıdır" diye başlıyor.

İngiltere'nin meseledeki konumu da "Kürtler, milli emellerinin Büyük Britanya'nın koruması altına girdiği hakkında daha derin bir ümit beslemeye başlamışlardır... İstanbul'daki her iki Kürt cemiyeti de gelecekteki Kürt devletinin güvencesinin Britanya'nın vereceği desteğe bağlı olduğunu açıkça dile getirmişlerdir... Türk idaresinin musibetlerinden tam anlamıyla kurtulmuş bir Kürdistan'ın, Britanya'nın himayesinde olmak üzere kendi ayakları üstüne durduğunu görmek arzusunda olduğuna dair dile getirdiği sözlere şüphe ile bakmamızı gerektirecek bir durum yoktur" diye açıklanıyor.

Türkiye Bir Daha Suriye, Mezopotamya ve İran'da Nüfuz Kuramaz

Raporun en ilgi çekici kısmı ise Kürt devleti kurulduğunda Türkiye'nin geleceğinin nasıl şekilleneceği ile ilgilidir. Bu konu şu şekilde analiz edilmiş: "Kürtler'in milli emellerine Türkler'in şiddetle karşı çıkıyor olmasının esas nedeni, bölgede bir Kürt devletinin var edilişinde Türk topraklarının uğrayacağı kayıplardan ziyade gelecekte Türkiye'nin hemen yanı başında vücut bulacak bu tür bir devletin Türkler'in askerî ve siyasi açıdan Suriye, Mezopotamya ve İran'ın sahip olduğu düzlüklere tekrar nüfuz etme ümitlerini ortadan kaldırabileceği endişesidir. Dağların denetimini her kim elinde tutarsa, adı geçen bu ülkelere karşı hiç şüphesiz ki, potansiyel bir tehdit oluşturacaktır".

YUNANLILAR TÜRK ORDUSU KARŞISINDA MAĞLUP OLUNCA VATAN HAİNİ OLARAK SUÇLADIKLARI KENDİ BAŞBAKAN, BAKAN VE GENERALLERİNİ KURŞUNA DİZDİLER

Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi üzerine büyük hayaller kurup, haddine bakmadan Anadolu'yu işgal etmeye kalktı. Milli Mücadele'nin sonunda Yunan ordusu denize dökülünce, günümüzde olduğu gibi boş hayaller gören Yunanlılar mağlubiyetin sorumlusu olarak gördükleri üç başbakan, iki bakan ve başkomutanlarını idam ettiler.

Anadolu Macerası

Venizelos, İngiliz ve Fransız askerlerinin desteğiyle 1917 Haziran'ında Kral Konstantin'i tahtından indirerek savaş sonrası kazanımlardan faydalanmak amacıyla Yunanistan'ı I. Dünya Savaşı'na dahil etti. Batı Anadolu'da kendi kontrolünde bir Yunanistan'ın olmasını tercih eden İngiltere, burada güçlü bir İtalya'ya karşı Yunanistan'ı tercih edip, Yunanlılar'ı destekledi.

Yunanistan'ın Çöküşü

Kuruluşundan itibaren Batılı devletler tarafından siyasi, mali ve askerî anlamda desteklenen Yunanistan'ın bu durumu Milli Mücadele sırasında da devam ediyordu. Ancak 14 Kasım 1920'deki seçimlerde İtilâf Devletleri'ne yakın olan Venizelos'un kaybetmesi ve ardından Kral Konstantin'in geri dönmesi İtilâf Devletleri tarafından verilen destek ve yardımların kesilmesine sebep oldu. Bu durum mali buhranı da beraberinde getirdi.

Kral Konstantin her ne kadar Venizelos'un siyasetini beğenmese de İtilâf Devletleri'nin desteğinin devamını sağlamak ve halkın gözündeki imajını sağlamlaştırmak için Batı Anadolu'da taarruza geçti. Ancak iki taarruzda da başarısız olunca Yunanistan'ın siyasi problemlerine mali sorunlar da eklendi. Bilhassa II. İnönü Savaşı'ndan (26-31 Mart 1921) sonra Yunanistan para birimi drahmide ciddi düşüşler yaşandı. Bu düşüş daha da devam edecekti. Zira savaş masrafları Yunan devletinin gelirinden fazlaydı. Yunanistan'ın 27 milyonluk bütçe açığını kapatmak için İngiltere'nin isteği üzerine Kanada 5 milyon pound yardım yaptı. İngiltere ve Fransa ise 10'ar milyon pound yardımda bulunma kararı alıp, ilk olarak 6,5 milyon poundluk yardımda bulundular. Buna mukabil Kral Konstantin'in geri dönünce kalan meblağın ödenmeyeceği bildirilmiştir. Bu durum ise Yunan maliyesini iyice zor duruma soktu.

Yunan hükümeti drahminin değerini yükseltmek için çeşitli teşebbüslerde bulundu. Bunlar, İtilâf Devletleri'nin iznini almaksızın birkaç defa tedavüle yeni para çıkarılması, ecnebi kambiyosu kurulması, Anadolu'da işgal altındaki topraklardan vergi toplama çalışmaları, istikraz arayışlarıdır. Ancak drahminin düşüşü engellenemedi.

Darbe ve Mahkeme

İngilizler'in desteğiyle Batı Anadolu'yu işgale başlayan Yunanistan, ummadığı bir direnişle karşılaşmış, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğiyle Türk ordusunun karşısında duramayıp, büyük bir mağlubiyete uğramıştı. Mağlubiyetin faturası Yunan siyasetçi ve generallere kesildi. Nihayetinde üst düzey yöneticiler yargılanarak idam edildiler. Savaş sonrasındaki Yunanistan'ın durumu üzerine Cemal Güven ve Hatice Yıldırım'ın araştırmaları vardır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün komuta ettiği Türk kuvvetleri 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile 14 gün gibi kısa bir sürede Yunan ordusunu denize döktü. Bu mağlubiyetle Yunanistan'da iç karışıklıklar meydana geldi. Mağlup ordudan kurtulabilen ve Anadolu dışındaki askerler Venizelos taraftarı subaylar komutası altında Midilli ve Sakız adalarında toplandılar. Albay Plastiras, Albay Gonatas ve Deniz Yüzbaşısı Phokas'ın dahil olduğu bir ihtilal komitesi kuruldu ve kısa sürede ihtilal Atina'ya ulaştı. 26 Eylül'de Meclis dağıtıldı ve Petros Protopapadakis başkanlığındaki hükümet istifa etti. Bakanlar tutuklatıldı, ancak krala dokunulmadı. İngiliz birliklerinin koruması altında Palermo'ya götürüldü. İşin ilginç tarafı Küçük Asya Felaketi'nin mimarı olan Venizelos'la iletişime geçilerek Lozan'da Yunanistan'ı temsil etmesi istendi. Venizelos böylece hem cezalandırılmayacak hem de siyasi rakipleri Askeri Mahkeme'de yargılanacaktı.

Felaketin müsebbibi olarak 1921-1922 döneminin önemli siyasi ve askerî ricali tutuklandı. Bu kişiler ve belirtilen dönemde yaptıkları görevler şöyleydi: Başbakan-Adalet Bakanı Dimitrios Gounaris, Maliye Bakanı-Başbakan Petros Protopapadakis, İçişleri Bakanı- Başbakan Nikolaos Stratos, Dışişleri Bakanı Georgios Baltacis, Harbiye Bakanı Nikolaos Theotokis, Küçük Asya Ordusu Başkomutanı General Hacianestis,

Ulaştırma Bakanı General Kesenofon Stradigos ve Tümamiral Michael Goudas.

19 Ekim 1922'de, İhtilalciler General Theodoros Pangalos başkanlığında bir soruşturma heyeti kurdu. Raporlar ise General Othonaios'un başkanlığında on subaydan oluşan özel bir askerî mahkemeye verildi. 31 Ekim'de başlayan mahkemede sanıklara yöneltilen suçlamalar şu şekildeydi; Yunanistan'a mali ablukanın tatbikine dair Müttefiklerin verdikleri 19 Aralık 1920 tarihli notayı Yunan halkından gizlemek, Yunanistan'a terk edilen Kuzey Epir'in ilhakı için gereken tedbirleri almamak, büyük ve küçük askerî kıtaların başına aciz ve muktedir olmayan komutanları tayin ederek tecrübeli subayları uzaklaştırmak ve firarî subayları himaye etmek, halka ait mali kaynakların sorumsuzca kullanılması, hazır kuvvetler cephede yerini almadan Eskişehir'e ilk saldırıyı başlatmaları, Eskişehir-Afyonkarahisar tren yolunun işgalinden sonra Ankara'ya doğru ilerlemeyi sürdürmek, Yunan toprak ve ulusal isteklerini belirtmeden İtilâf devletlerinin çözümüne göz yummak, ülkenin mali durumunun bozulması, Venizelos'un Avrupa'da boyunduruk altında yaşayan Yunanlıları temsil etmeyi onaylamaması, yabancı devletlerden alınacak kredilerin elde edilememesi.

Vatan Haini Olarak Asıldılar

General Othonaios, 15 Kasım 1922 günü sabah erkenden kararı okudu. 6 sanık da vatana ihanetten idama mahkûm edildiler. Amiral Mihail Goudas ile General Ksenofon Stratigos müebbete çarptırıldılar. Prens Andrew ise sürgün edildi. Averoff Hapishanesi'nde bulunan mahkûmlara idam kararı açıklandı. Giritli askerlerden oluşan 30 asker 15 metre mesafede mahkûmların karşısında yerlerini aldılar. Beşer kişiden oluşan kısımlara ayrılarak her bir kısım bir mahkûmun karşısında durdu. Soldan sağa sırayla mahkûmlar şöyle sıra-

lanmışlardı: Theotokis, Stratos, Gounaris, Protopapadakis, Baltacis ve General Hacianestis. Saat 11:28'de teğmen kılıcını çekerek ateş edilmesini emretti. "Altılılar" olarak bilinen kişiler kurşuna dizilmişlerdi.

İdamlar üzerine infaz kararları ve mahkeme ciddi eleştirilere maruz kaldı. İngiltere Yunanistan'la diplomatik ilişkilerini kesti ve İngiliz elçisi Atina'yı terk etti. İngiliz basını siyasi intikam kastıyla idam kararı verilmesini ağır dille eleştirdi. Fransız gazeteleri verilen kararı ağır bulurken aynı zamanda yapılan işin Lozan'da Venizelos'u zor durumda bırakacağını ifade etmişlerdi. Amerikan basını da tayin edilen hakimlerin çıkarcı kimseler olduklarını yazıp, sırtlarını ihtilal komitesine dayamakla suçladı.

İdam edilen Başbakan Petros Protopapadakis'in torunu Mihalis Protopapadakis "Altılar" üzerindeki "vatan haini" damgasını kaldırmak amacıyla ilki 2008'de olmak üzere Yunan Yargıtay'ına toplam üç kez başvurdu, ancak delil yetersizliği sebebiyle hepsi reddedildi. Dördüncü başvuru ise kabul edildi ve hadiselerin tekrar incelenmesine karar verildi. 2010'da Yunanistan Yargıtayı "vatan hainliği" ile ilgili suçun lağvedilmesine ikiye karşı üç oyla karar verdi. 88 yıl sonra mahkeme kararı ile "Altılar"ın üzerlerindeki vatan hainliği damgası kaldırıldı.

1922'DEKİ MUSUL HAREKÂTIMIZ

Atatürk tarafından 1922'de Irak'a gönderilen Şefik Özdemir Bey, İngilizler'e karşı isyan eden aşiretlerin başına geçip, bölgeye hâkim oldu. Ancak İngilizler'in karşı tedbirleri Musul'u alacak askerî harekâtımızı neticesiz bıraktı.

Petrol Bölgeyi Cehenneme Çevirdi

İngiltere, petrolün günlük hayatta önemli bir rol oynamasıyla birlikte, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Ortadoğu'yla çok yakından ilgilenmeye başlamıştı. Petrolün bol miktarda bulunduğu Irak da İngiltere'nin göz diktiği Osmanlı topraklarındandı.

Petrol bölgeye zenginlikten çok, kan ve gözyaşı getirecekti. I. Dünya Savaşı'ndan çok önce birçok İngiliz casusu arkeoloji, botanik vs. araştırmacısı kılığında bölgede araştırmalar yapmıştı. İngiltere, çok önceden beri Irak'ı işgale hazırlandığı için İtilâf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na 5 Kasım 1914'te savaş ilanından bir gün sonra Şattülarap'ın ağzındaki Fav Yarımadası'nı ele geçirdi.

İngilizler'in "Mezopotamya Seferi" adını verdikleri Irak Cephesi, Hindistan'ın Bombay şehrinden hareket eden, İngiliz ve Hintli birliklerden oluşan kuvvetlerin Basra Körfezi'n-

deki Fav Yarımadası'ndan başlayarak Basra'yı işgali ile açılmıştı.

Osmanlı kuvvetleri 1916'daki Kûtülamâre zaferine rağmen daha sonra toparlanan İngiliz birlikleri karşısında Irak cephesinde tutunamadılar. İngilizler, Mart 1917'de hiçbir savunmayla karşılaşmadan Bağdat'ı işgal ettiler. Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak teslim oldu.

Irak'ın İşgali

İngiltere, Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine aykırı bir şekilde 5 Kasım 1918'de Musul'u işgal etti. Ortadoğu'daki petrollerin paylaşımının I. Dünya Savaşı'nın en önemli sebeplerinden biri olması yüzünden İngiltere, işgalin ardından Musul'u elinde tutabilmek amacıyla her türlü yönteme başvurdu.

Irak'taki aşiretler 1919'da İngilizler'e karşı mücadeleye başladı ve Osmanlı yönetiminden yardım istedi. Ancak İstanbul işgal altındaydı ve çaresizdi. Irak'tan gelen yardım isteğine cevabı iki yıl sonra TBMM hükümeti verecekti.

Yarbay Şefik Özdemir Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa'nın talimatıyla 1 Şubat 1922'de Irak'ın kuzeyindeki İngilizler'i Misâk-ı Millî sınırları dışına atmakla görevlendirildi. Zekeriya Türkmen, "Musul Meselesi, Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)" isimli eserinde Irak harekâtını ve Şefik Özdemir Bey'in biyografisini teferruatlı olarak anlatır.

Şefik Özdemir Bey komutasındaki birkaç Türk subayı ve Fransız ordusundan Türkler'e kaçan Tunuslu ve Cezayirli erlerden oluşan ufak bir askerî birlik Haziran'da Irak'a girdi. Kürt lideri Şeyh Mahmud Berzenci Türk desteğiyle İngiliz-

ler'e karşı ikinci defa harekete geçti. İngilizler'in Irak kralı atadıkları Faysal'ın, işgal güçleri adına baskı ve şiddet uygulamasına rağmen halkın önemli bir kısmı Türk yönetimini istiyordu.

Şefik Bey, İngilizler'e arka arkaya ağır darbeler vurdu. 31 Ağustos 1922 Derbent Savaşı'nda İngilizler'i mağlup edip, Kerim Fettah Bey'in yardımıyla Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi kontrolü altına aldı. İngilizler'in desteklediği Kürt lideri Simko'nun kuvvetlerinin tamamını imha etti. İngiliz Savaş Bakanlığı, hükümete sunduğu bir raporda ne Irak ordusunun ne de bölgede bulunan İngiliz birliklerinin Türkler'e bağlı aşiretleri durduramayacağını söylüyordu.

Gökten Bomba Yağdı

İngilizler çeşitli vaatlerle Türk taraftarı aşiretlerin bir kısmını kendi taraflarına çekerken, direnenleri de sürekli havadan uçaklarla bombalayıp, aşiretlere Türkiye size yardım edemez, mesajı verdiler. İngilizler kendilerine direnen aşiretlere bombanın yanında bol bol da bildiri atarak psikolojik harp yapmışlardı. Ahmet Uçar'ın yayınladığı belgeler, Irak'taki Kürtler'in bomba, kurşun ve bildirilerle sindirilmeye çalışıldığını göstermektedir:

"Berzenci Şeyh Mahmud ve taraftarlarına...

Mademki, daha önceki emir ve beyanları hesaba katmak istemiyorsunuz. Bu defakiler size uçak saldırılarının şiddetleneceğini bildiriyorlar. Siz köyleriniz ve sürüleriniz mitralyöz ve bomba ateşine tutulacaksınız. Bu bombalardan bazıları hemen değil, birkaç saat sonra patlayacaktır. Kadınlarınızı ve çocuklarınızı güvenli yerlere koymanız tavsiye olunur. Bu sal-

dırılar her türlü direnme ve muhalefetin sona erip şeflerinizin dize gelmelerine dek sürecektir. Dikkatli olun! Her türlü direnme boşunadır. Ne diye bir daha insan kanı dökelim?"

İngilizler 1923 Nisan'ından sonra bölgedeki askerî kuvvetlerini takviye ederlerken, Şefik Özdemir Bey, Türkiye'den yardım alamadı. Bunda TBMM hükümetinde Musul'un diplomatik yollardan elde edilebileceği kanaati oluşmasının önemli rolü vardı. Şefik Bey'e gönderilen telgrafta harekâtı durdurması isteniyordu. Bu emirle sarsılan Şefik Özdemir Bey, komutanlığa hiç olmazsa Revandiz bölgesinin Türk tarafında kalması için görüşmeler yapılması gerektiğini ve diplomasi için uygun zaman olmadığı cevabını verdi. Bu sırada Irak'ın güneyindeki Şii aşiretleri de Şefik Özdemir Bey'den yardım istemişlerdi.

İngilizler geçtikleri yerde taş üstünde taş bırakmayarak tahrip ederek halkı sindirmeye çalışıyorlardı. Bölge halkı İngilizler'in şiddeti karşısında göç etmeye başlamıştı. Cephanesi azalan Türk kuvvetleri, kendilerini destekleyen Barzan ve Palik aşiretlerinin taraf değiştirmesiyle 1923 Nisan'ında iyice zor duruma düştü.

Şefik Özdemir Bey, üstün İngiliz kuvvetleri karşısında daha fazla tutunamayacağını anlayınca geri çekilmeye karar verdi. Ancak geri çekiliş yolları tutulmuştu. Türk birliği sarp dağlarda beş günlük zorlu bir yolculuktan sonra 29 Nisan'da İran'a ulaştı. Silah ve teçhizatını İran makamlarına teslim ettikten sonra 10 Mayıs 1923'te Van'dan Türkiye'ye geri döndü. Lojistik destek verilememesi yüzünden Şefik Özdemir Bey'in komutasındaki askerî harekâtın hüsranla sonuçlanması bize Musul'u kaybettirdi.

Hatıratı Kayıp

Şefik Özdemir Bey, Cumhuriyet'in ilanından sonra Gaziantep'e yerleşerek ticaret ve müteaahitlik yaptı. 1939'da Siirt milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Yedinci dönemde de Gaziantep milletvekili olup, 1946'ya kadar TBMM'de görev yaptı. 1951'de Şefik Özdemir Bey vefat edince, Gaziantep Şehidliği'ne gömüldü. Şefik Bey'in ölümünden sonra hatıratı ve evrakının bulunduğu çantası kayboldu. Bir gün bulunursa bu harekâtla ilgili ilginç bilgiler öğrenebiliriz.

MİSÂK-I MİLLÎ SINIRLARI HALEP'TEN MUSUL'A UZANIRDI

TBMM'nin Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1924 yılında milletvekillerine yılbaşı hediyesi olarak dağıttığı Misâk-ı Millî Haritası'nda "Batum, Halep, Rakka, Deyr-i Zor, Süleymaniye, Musul ve Kerkük" Türkiye toprağı olarak gösterilmişti.

Son Mebusan Meclisi

I. Dünya Savaşı'nda büyük bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması ile teslim oldu ve topraklarımız işgal altına girdi. Bütün olumsuzluklara rağmen tarih boyunca esareti kabul etmeyen Türk milleti Anadolu'da ardı ardına kongreler yaparak Milli Mücadele'nin alt yapısını hazırlamaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla Milli Mücadele liderini de bulmuştu.

Sultan Vahdeddin, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra 21 Aralık 1918'de meclisi feshetti. Yapılan seçimlerle oluşan yeni Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını yaptı. Mustafa Kemal Paşa da Erzurum mebusu olarak üyeydi, ancak fiilen katılamamıştı.

Türkiye'nin işgali üzerine direniş başlarken, millî istekler için de bir program hazırlanmaya başlanmıştı. Son Mebusan Meclisi'ne seçilen Kuvâ-yı Milliye taraftarı mebuslar, İstanbul'a geldikleri zaman Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in bir metin hazırladığını gördüler. Bunun üzerine Ahd-i Millî isimli bir komisyon kuruldu ve millî istekler için bir metin hazırlanmaya başlandı. Mustafa Kemal Paşa da sekiz maddeden oluşan bir metni Rauf Bey'e (Orbay) gönderdi. Komisyonda Wilson prensipleri esas alınarak ateşkes yapıldığı zaman mütareke hattının içinde ve dışında kalan topraklar kaydıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının bölünmezliği vurgulandı. Osmanlı topraklarında yaşayan milletler kendi geleceklerini kendi oylarıyla belirleyeceklerdi. Mütareke sırasında işgal edilen yerlere de sahip çıkılmaya çalışılıyordu. Sınır konusunda milliyet esas alınmıştı.

Çekileceğimiz Son Nokta

Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920'de yaptığı toplantıda "Ahd-i Millî Beyannâmesi" adı verilen metni kabul etti. Mecliste yapılan özel bir toplantıda kabul edilen metni 121 mebus imzalamıştı. Metnin yayınlanmadan önce dışişleri memurları tarafından incelenmesine ve tercüme edilmesine karar verildi.

17 Şubat 1920'de yapılan toplantıda mesele gündeme geldi. Edirne Mebusu Şeref Bey, konuşmasında bunun bir "Misâk-ı Millî" olduğunu söyleyerek metni okudu. Misâk-ı Millî oy birliğiyle kabul edilip, Fransızca tercümesi yabancı hükümet ve meclislere gönderildi.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi "Misâk-ı Millî", Türk Milleti'nin çekilebileceği son noktayı gösteriyor ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yapılan tüm işgalleri reddediyordu.

İtilâf devletleri, bu durum üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiler. Meclis işgal kuvvetlerince kuşatıldı ve bazı milletvekilleri tutuklandı. Mebusan Meclisi, bu gelişmeler üzerine "mebusluk vazifesinin yapılması için uygun bir ortam oluşuncaya kadar" çalışmalarına ara verdi. Sultan Vahdeddin de 11 Nisan 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni tatil etti.

Misâk-ı Millî

Misâk-ı Millî, "Milli And" manasına gelir. Ahd-i Millî ve Peymân-ı Millî olarak da anılır. Altı madde olan Misâk-ı Millî hakkında Cevdet Küçük hocamızın TDV İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Misâk-ı Millî" maddesinden ve Mustafa Budak'ın "İdealden Gerçeğe: Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika" isimli kitabından geniş bilgi öğrenilebilir.

Birinci maddeye göre Mondros Ateşkesi'nin imzalandığı sırada işgal altına girmiş Araplar'ın yaşadığı topraklarda halkın vereceği oyla gelecekleri belirlenecekti. İkinci maddede daha önce anavatana katılan Kars, Ardahan ve Batum için gerekirse tekrar genel oya başvurulmasını kabul ediliyordu. Üçüncü maddede Balkan Savaşı'nda kaybettiğimiz Batı Trakya'nın durumunun halkoyuyla tespiti isteniyordu.

Dördüncü maddede Hilafet merkezi İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliği ve Boğazlar'ın durumu ele alınmıştı. Beşinci maddede azınlıkların haklarına, çevredeki devletlerde Müslümanlar'ın da aynı haklardan faydalanması şartıyla riayet edileceği vurgulanmıştı. Son maddede ise tam bağımsızlığa ve serbestliğe sahip olmamızın hayat ve bekamızın esas temeli olduğu vurgulanıp, kapitülasyonlara karşı olduğumuz vurgulanıyordu. Borçlarımızın ödenme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktı.

Atatürk, Misâk-ı Millî'nin sınırları ilgili şunu söylemişti: "Misâk-ı Millî'mizde muayyen ve müspet bir hat yoktur.

Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır".

Atatürk, Lozan öncesinde 13 Ekim 1922'de yabancı basına verdiği demecinde "Avrupa'da İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya, Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın yarısı, Makedonya'yı ve Suriye'yi terk ettik. Fakat artık arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmağa azmettik ve kurtaracağız" demişti.

Yılbaşı Hediyesi

Bu gelişmeler üzerine meclis Ankara'da toplanıp, Millî Mücadele'yi verdi. Milli Mücadele sonunda Misâk-ı Millî sınırları içerisindeki bütün topraklar kurtarılamamıştı. Ancak bu bir hedef olarak kaldı. Mustafa Öztürk'ün "TBMM'nin 1924 Yılı Hatırası: Misâk-ı Millî Haritası" isimli önemli bir makalesi vardır. Bu makalede 1924 yılında meclisin milletvekillerine dağıttığı Misâk-ı Millî haritası anlatılır.

Bu haritaya göre 1924 yılı itibarıyla Türkiye'nin 77 vilayeti vardır. Bazı vilayetlerimizin isimleri günümüzden farklıdır. Bazı vilayetlerimiz ise bugünkü idarî taksimatımızda yoktur. Haritada Rakka ve Deyr-i Zor sınırlarımız dışındayken idarî taksimatta Rakka Urfa'ya bağlı, Deyr-i Zor ise müstakil vilayet olarak gösterilmiştir.

Meclisin dağıttığı harita ve üzerindeki idarî taksimat bilgilerine göre 1924'te Batum, Halep (Antakya, İskenderun, İdlib, Belen, Reyhaniye, Barişa, Cisr-i Şuğur, Bâb-ı Cebbul, Menbic, Cebel-i Sem'an), Rakka, Deyr-i Zor (Resulayn, Aşare, Mesice, Ögmer, Ane), Süleymaniye (Gülanber, Baziyan, Şehirbazar), Musul (İmadiye, Zaho, Dohuk, Akara, Sincar) ve Kerkük (Revandiz, Köysançak, Rayine, Selahiye, Erbil) gibi bugün Türkiye sınırları dışında olan vilayetler Türkiye toprağıdır.

ANKARA MECLİSİ, İSTANBUL MEBUSAN MECLİSİ'NİN RESMEN DEVAMIYDI

Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan yeni meclisin son Osmanlı mebusan meclisinin devamı olduğu o kadar açıktı ki, yeni meclisin ilk kanunu eski meclisin son gündemindeki "ağnam vergisi"ydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih sahnesine çıkışını sağlayan en önemli güç olduğundan dolayı meclisimiz bizim için dünyadaki diğer milletlere kıyasla daha önemlidir. Ali Güler, İhsan Güneş, Rıdvan Akın, Ali Satan, Ayşegül Demirden Yüzgeç gibi araştırmacıların eserlerinde ilk meclisimizin hikâyesi anlatılır.

Meclis İşgal Ediliyor

I. Dünya Savaşı'nı kaybedince topraklarımız işgal altına girdi. Savaşın galipleri Osmanlı topraklarını paylaşırlarken artık Şark Meselesi'nin sona erdiğini Türkler'in Anadolu'da da varlıklarını devam ettiremeyeceklerini düşünüyorlardı. Tarih boyunca esareti kabul etmeyen Türk milleti Anadolu'da ardı ardına kongreler yaparak Milli Mücadele'nin alt yapısını hazırlamaya başladı.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla Milli Mücadele liderini bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın da Erzurum mebusu olarak üyesi bulunduğu, an-

cak fiilen katılmadığı son Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920'de "Misâk-ı Millî"yi kabul etti ve 17 Şubat 1920'de de bütün dünyaya duyurdu. İtilâf devletleri, bu durum üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. Meclis işgal kuvvetlerince kuşatıldı ve bazı milletvekilleri tutuklandı. Mebusan Meclisi, bu gelişmeler üzerine "mebusluk vazifesinin yapılması için uygun bir ortam oluşuncaya kadar" çalışmalarına ara verdi. Sultan Vahdeddin de 11 Nisan 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni tatil etti.

Yeni Meclise Doğru

İstanbul'un işgaline hemen tepki koyan Erzurum mebusu ve Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, iki gün boyunca gelişmeleri ordu komutanlarıyla değerlendirdi. İstanbul'un işgalinden üç gün sonra 19 Mart'ta bir genelge yayınladı. Bu genelgeyle meclisin Ankara'da açılması için davette bulundu. Aynı davet Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Celaleddin Arif Bey tarafından da yapıldı. Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Ankara'ya gelebilenlerin de meclise katılacaklarını söylüyordu.

Ülkemiz işgal altında olduğundan ve işgal kuvvetlerinin açıkta seçim yapılmasına müsaade etmemelerinden dolayı seçimler Heyet-i Temsiliye tarafından belirlenen liva idare heyeti ve belediye meclisi üyeleri gibi ikinci seçmenler tarafından yapıldı.

Meclis Açılıyor

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla 21 Nisan 1920'de kolordulara, valiliklere, müdafaa-i hukuk heyetlerine ve belediye başkanlarına çok acele kaydıyla telgraf çekilerek, "Yüce Allah'ın lütfuyla Nisan'ın 23'üncü Cuma günü, Cuma Namazı'ndan sonra, Ankara'da Büyük Millet

Meclisi açılacaktır..." denilmiş ve 23 Nisan günü Meclis'in açılış tören programı bildirilerek bunun halka duyurulması istenmişti.

Meclisin açılacağı gün Ankara'ya 120 kadar mebus ulaşmıştı. Hacı Bayram Camii'ndeki Cuma Namazı'nda müthiş izdiham vardı. Namazdan sonra tekbirlerle Meclis'e doğru yola çıkıldı. Hacı Bayram Veli'nin üzerinde ayetler yazan sancağı ve Sinop Mebusu Hoca Abdullah Efendi'nin başı üzerinde taşıdığı yeşil örtülü bir rahlede Kur'an-ı Kerim ve Sakal-ı Şerif kalabalığın önündeydi.

Fehmi Hoca yüksek sesle hatim duası okuduktan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdela kesilerek Meclis açıldı. İçeri giren bütün mebuslar sıralara oturmuştu. Hoca mebuslar Meclis'te hep bir ağızdan dua ediyor ve Buhari-i Şerif okuyorlardı. Bayraklarla süslenen kürsüye Hacı Bayram Veli'nin sancağı dikildi. Kur'an-ı Kerim ile Sakal-ı Şerif de kürsüye kondu.

Yetmiş beş yaşındaki Emekli Maarif Müdürü Sinop mebusu Şerif (Avkan) Bey vakarlı bir şekilde kürsüye gelerek, "... Milletimizin dahili ve harici istiklal-i tam dahilinde mukadderatını bizzat üstlendiğini ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum" diyerek meclisi açtı.

Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yaptıktan sonra mebuslar "Makam-ı hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklalinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi!" şeklinde yemin ettiler.

Meclisin İlk Kanunu

I. Dünya Savaşı sırasında vergiler artırılarak kamu maliyesi dengelenmeye çalışılmıştı. 1919 yılında ağnam vergisi dört misline çıkarılmıştı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ka-

patılmadan önce ağnam vergisinin (küçükbaş hayvanlardan alınan vergi) sekiz misline yükseltilmesi gündemdeydi. Yeni meclis açıldıktan sonra Mebusan Meclisi'nin bıraktığı yerden gündem devam etti. 24 Nisan 1920'de ağnam vergisi kanunu çıkarıldı. Bu kısa kanun "ağnam vergisinin eskisi misillü dört misli olarak alınmasına karar verildi" şeklindeydi. Bu kanunla Büyük Millet Meclisi'nin Mebusan Meclisi'nin devamı olduğu gösterilmişti.

ATATÜRK VE MİLLİ MÜCADELE BATI'NIN HESAPLARINI BOZDU

19. yüzyılda Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan gibi ülkeler İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi veya askerî baskısı sonucu birer birer imparatorluktan koparılmıştı. Türk milleti yıkılmış imparatorluğun enkazından çıkarak, Atatürk'ün liderliğinde Milli Mücadele'yi başlattı. Tarihimizin en önemli taarruzlarından "Büyük Taarruz" ile Batı'nın Türk milletini Anadolu'dan atma planlarını parçaladık.

Avrupalılar Sözünü Tutmadı

19. yüzyılda devletin günden güne kötüye giden gidişatı devlet adamlarını ve aydınları mevcut müesseselerde ıslahat fikrinden yenileşme fikrine sevk etti. Bu yenileşmede model Avrupa idi. II. Mahmud'un reformlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnız askerî değil, idari, iktisadi ve sosyal yapısı tamamen değişti. Sultanın reformları oğlu Abdülmecid'in Tanzimat uygulamalarıyla devam etti. Osmanlıcılık fikri etrafında Osmanlı topraklarındaki bütün milletlerin bir arada tutulmasına çalışıldı.

23 Aralık 1876'da anayasanın yürürlüğe girmesiyle I. Meşrutiyet devri başladı. Anayasanın ilanı Avrupalılar'ın isteklerine karşı bir kalkan olarak düşünülmüştü. Ancak Avru-

palı devletlerin amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda daha fazla hürriyet ve demokrasinin olması değil kendi çıkarlarını koruyup, geliştirmek olduğu için Batılı müdahalesi sona ermedi.

Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan 1856 Paris Antlaşması'nda imparatorluğun toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin güvencesi altına alınmıştı. Avrupalılar günümüzde nasıl sözlerini tutmuyorlarsa o dönemde ataları da aynı şeyi yaptılar. 1877-1878 Savaşı'nda Osmanlı'yı Rusya karşısında yalnız bıraktılar. Bu savaşta Osmanlı Devleti büyük bir mağlubiyet aldı, Rus orduları Yeşilköy'e kadar geldiler.

İmparatorluk Parçalandı

II. Abdülhamid, 33 yıllık hükümdarlığında izlediği siyasetle devleti ayakta tuttu. Sultanı tahttan indiren İttihadçılar iyi niyetliydiler, ancak genç ve tecrübesizdiler. Osmanlı kimliği ve mecliste bütün milletleri temsil ettirerek imparatorluğu bir arada tutacaklarını zannettiler. Ancak kısa bir süre sonra yanıldıkları ortaya çıktı. Osmanlı'nın varlık sebebi olan Rumeli kaybedildi.

İttihadçılar, Ağustos 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'na 1914 Kasım'ında Almanya'nın yanında İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı cihad ilan ederek girdiler. Balkan Savaşı'nda darmadağın olan Osmanlı ordusu dünya savaşında kendisinden beklenilmeyen başarılara imza attı. Mehmetçikler, Balkan Savaşı'nın utancını silmek ve vatanı kurtarmak için kendisini hiç çekinmeden öne atarak şehadet şerbetini içtiler. Osmanlı ordusu sadece Kudüs'ü savunmak için 31 Ekim-8 Kasım 1917 tarihleri arasında yaptığı dokuz gün süren muharebelerde 25 bin kayıp vermişti. Birçok cephede mağlup olmamıza rağmen Çanakkale ve Kûtülamâre'de büyük zaferler kazandık. Çanakkale Savaşları, tarihin gidişatını değiştiren savaşlardan biridir.

Çanakkale Savaşları'nın, Türk tarihinin gidişatına da önemli tesirleri oldu. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren sürekli büyük devletler karşısında mağlup olduğumuz için kaybettiğimiz güvenimiz geri geldi. Çanakkale, sömürgeciler tarafından ezilmiş İslam dünyası için de bir kurtuluş ışığı oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başında İngiltere-Rusya ve Fransa arasında yapılan gizli görüşmeler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu paylaşılmıştı. Savaşı kaybedince bu antlaşma yürürlüğe girdi. İmparatorluğu paylaşma planı fiiliyata döküldü.

İttihadçılar, izledikleri yanlış siyaset ve yapılan büyük idari ve askerî hatalarla 10 yılda Yemen'den Arnavutluk'a kadar uzanan bir imparatorluğun darmadağın olmasına sebep olmuşlardı. 1908'de 5 milyon kilometrekare olarak aldıkları devleti 1918'de 200-300 bin kilometrekare ile bırakmışlardı.

Milli Mücadele

I. Dünya Savaşı'nda büyük bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması ile teslim oldu ve topraklarımız işgal altına girdi. Mağlubiyet alınmasına rağmen tarih boyunca esareti kabul etmeyen Türk milleti mücadele edecek azmi ve kararlığı bularak kendisine giydirilmek istenilen esaret gömleğini yırtmak ve vatanını savunmak amacıyla Anadolu'da ardı ardına kongreler yapıp, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri kurarak mücadeleye başladı.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla birlikte de Türk milleti Milli Mücadele'de kendisini zafere götürecek liderini bulmuştu. Çanakkale zaferinden gelen ruh ve liderle, yani Mustafa Kemal Atatürk'le ülkemizi işgal eden düşmanlarımıza karşı İstiklal Harbi mücadelesini verdik. Atatürk, hem cephelerde hem de diplomaside başarılı

olarak adım adım Milli Mücadele'yi başarıya götürdü. Milli Mücadele'nin sonunda 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz, Türk tarihinin son asırlarındaki en önemli taarruzudur. İmparatorluğun son dönemindeki askerî başarılarımıza bakarsak bunların savunma savaşları olduğunu görürüz. Plevne, Şıpka, Yanya savunmaları gibi. Sarıkamış ve Kanal harekâtı gibi taarruzları ise kaybetmiştik. 9 Eylül'de Yunan ordusunun Ege'ye dökülmesiyle sona eren Büyük Taarruz'da ise büyük bir zafer kazanılıp, Şark Meselesi'nde Avrupa'nın son noktayı koyması önlendi. Günümüzde ise bu hesaplaşma tüm hızıyla devam etmekte. Türk Milleti 10 asırdır olduğu gibi yine tarihe damgasını vurmaya devam edecektir.

BİR İMPARATORLUK KAYBETTİK

Osmanlı Devleti'nin İlber Ortaylı'nın tabiriyle "imparatorluğun en uzun yüzyılı" olan 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde stres, sıkıntı, çaresizlik, acı, hayal kırıklıkları, hüzün bir türlü bitmedi. İmparatorluğun en büyük sorunu hayatta kalmaktı. Ardı arkası kesilmeyen isyanlar, devleti ayakta tutmak için yapılan reformlar, fikri tartışmalar sürüp, gitti.

Avusturya, İngiltere, İtalya, Fransa, İran ve Rusya'nın imparatorluğun değişik bölgeleri hakkında emelleri vardı. Azınlıklar ise bağımsızlık peşindeydi. Osmanlı yönetimi devleti ayakta tutabilmek için her şeyi yaptı. Kendi geleneğinden bile uzaklaşıp, bir zamanlar küçümsediği Frenkler'in adetlerini benimsedi. Ancak imparatorluğun parçalanmasını durduramadı. Reformlarda en büyük problem baskı ve tehdit altında panik halde, planlama olmadan yapılmasıydı. Ayrıca en önemli mesele reform sürecini yönetecek bürokrat ve zaman sıkıntısıydı. Özellikle Rus tehdidi sağlıklı düşünecek zaman bırakmadığı gibi sıhhatli bir siyasetin izlenmesine de imkân bırakmamıştı. Salgın hastalıklara karşı mücadelede başarılı olunamaması, ulaşım ağlarının çok gelişmemesi, eğitim sisteminin istenilen seviyeye getirilememesi, Batı'da nüfus artarken Osmanlı'da nüfusun artmaması da imparatorluğun en büyük handikaplarıydı.

II. Abdülhamid, siyaset ve diplomasiyle imparatorluğu ayakta tutmaya çalıştı. Eğitim alanında yapılan reformlarla kısmen daha eğitimli insanlar yetişse de devlet adamı ve eğitimli memur problemi tam olarak çözülemedi. İmparatorluğun son asırlarında "kaht-ı rical" denilen devlet adamı eksikliği bir türlü giderilemedi. Bu dönemde parçalanmanın hızı azaltılsa da küçülme yine durdurulamadı. II. Abdülhamid'in en büyük problemi iyi bir kadro kuramaması ve topluma, özellikle de mektepli gençlere bir heyecan verememesiydi. Avrupalı devletlerin ve Türkiye'deki diplomatların imparatorluğa karşı hoyrat davranışları gençler arasında büyük tepkilere sebep oluyordu. Taviz verile verile imparatorluk parçalanıyor, II. Abdülhamid tahttan indirilip meclis açılsa her şey hallolacak zannediliyordu.

İttihadçılar, tek kurtuluş reçetesi olarak gördükleri Meşrutiyet'i tekrar ilan ettirince toplumda büyük bir heyecan ve coşku doğdu. Siyasi ve sosyal yapıda büyük bir dönüşüm ve çözülme yaşandı. Devlet otoritesinin sarsılmasıyla büyük bir karmaşa meydana geldi. İttihad ve Terakki şubeleri memur kulüpleri oldu. Bir göreve gelmek için memurların savundukları fikirler ve aldıkları tavırlar önemli hâle geldi.

Klasik Osmanlı anlayışında olmayan bir şekilde devlet işleri her yerde konuşulmaya başlandı. Yönetimin yeni sahipleri ise çok gençtiler. Büyük sorumluluklar almamışlardı ve devleti yeterince tanımıyorlardı. Tecrübelerinin az olmasından dolayı yanlış kararlar aldılar, yanlış uygulamalar yaptılar. Zaman zaman ise kararsız kaldılar. Ancak Balkan Savaşı'na kadar umutlar hiç kesilmedi. Rumeli Türklüğü'nün tasfiyesinden sonra ise psikolojik olarak büyük bir çöküş yaşandı. Hayallerle gerçeklerin örtüşmediği görüldü. Meclisin açılmasının, "Osmanlıcılık" ve "İslamcılık" ideolojilerinin emperyalistlerin emellerine set çekmediğini, azınlıkların bağımsızlık

hayallerini bitirmediğini ve imparatorluğun parçalanmasını durduramadığını gördüler.

Bu dönemde İttihadçılar'la muhalifleri arasında aşırı siyasileşme yaşandı. Bir taraftan da grupların kendi içlerinde hizipleşmeler oldu. Orduya, memuriyete, mekteplere siyaset girdi. Devletin ve milletin çıkarları yerine partilerin çıkarları öne çıktı. Bu dönemde söylenildiği iddia edilen "Edirne'ye Enver gireceğine Bulgar girsin" sloganı siyasileşmenin nerelere vardığını gösterir.

Siyasetin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için hukuk ve devlet gelenekleri bir tarafa bırakıldı. Yapılması düşünülenler kanunlarla çakışınca Enver Paşa'nın söylediği "Kanun yokmuş! Yap kanun, var kanun!" sözü bu dönemdeki anlayışı gösterir. II. Abdülhamid'in özgürlüklere engel olduğu, istibdatla devleti yönettiği eleştirisiyle iktidara gelenler, zamanla daha sert bir yönetim tarzı uyguladılar. Eleştirilere kulak kapatılıp, muhalifler ezildi. Devlet işlerinde makul ortadan kayboldu, aymazlık arttı.

1883-1895 yılları arasında orduda reform yapmak için imparatorlukta bulunan Alman Mareşal Wilhelm Leopold Colmar Freiherr von der Goltz ülkesine döndükten sonra 1895'te kaleme aldığı bir yazıda Osmanlı topraklarının kendi gücüne göre yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunmuştu. Osmanlı hizmetindeyken müşir ve paşa ünvanı alan Goltz, Osmanlı'nın sahip olduğu mevcut güç ve nüfusla hakimiyeti altındaki geniş topraklarda hüküm süremeyeceğini Rumeli sınırlarının tashih edilip, devletin ağırlık merkezinin doğu ve güneye verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Goltz Paşa'ya göre İstanbul'un iklim ve ihtişamı yöneticileri atalete düşürüyordu. Osmanlı donanması zayıfladığı için İstanbul'un savunması da zordu. Alman mareşale göre "halifelik"in birleştirici gücünden istifade edilmeli ve devletin ağırlığı Anadolu'ya ka-

yacağı için başkent İstanbul'dan Konya, Kayseri veya Şam gibi iç bölgelere taşınmalıydı. Başkentin nakli merkezin savunması açısından da daha doğru olacaktı. Goltz Paşa'nın bu teklifleri imparatorluk yöneticilerinin dikkatini fazla çekmedi.

İmparatorluğun küçülmesi kaçınılmazdı. Ancak emperyalistlerin emelleri, bizim yöneticilerimizin ise hayalle gerçeği karıştırmaları ve tecrübesizlikleri imparatorluğu paramparça etti. Rusya'nın 1917 ve 1991'de, İngiltere'nin ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı bilinçli küçülme, zaman kazanmak için toprak verme siyasetini izleyemedik. Trablus'u, Selanik'i, Sana'yı, Üsküp'ü, Halep'i, İşkodra'yı, Basra'yı, Yanya'yı, Kudüs'ü, Bağdat'ı aynı anda kurtarmaya çalıştık. Gücümüzün yetmeyeceği belli olmasına rağmen imparatorluğun hiçbir parçasından vazgeçemedik. Bunun da en önemli sebebi imparatorluğun her tarafının vatan olarak kabul edilmesiydi.

Balkan Savaşı'nda uğranılan büyük mağlubiyet "tükenmişlik sendromuna" yol açtı. Karamsarlık ve ümitsizlik arttı. Bu atmosferden çıkış olarak büyük bir kumar oynanıp, bir umut olarak Dünya Savaşı'na girildi. Tarihçi Jacques Thobie, imparatorluğun savaşa girmesini şöyle değerlendirir: "Roma tarihçisi Andre Pigagnol Roma medeniyetinin eceliyle ölmediğini, cinayete kurban gittiğini düşünür. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu ne eceliyle ölmüştür ne de cinayete kurban gitmiştir: söz konusu olan, etki altındaki bir intihardır".

DERDİMİZ HİÇ BİTMEZ

Türkiye'nin son 250 yılına baktığımızda derdimizin hiç bitmediğini, devamlı olarak sıkıntılarla boğuştuğumuzu görürüz. Hep stres altında ve adrenalin yüklüyüzdür. Bunun sebeplerinden birisi Osmanlı İmparatorluğu'nun eski haşmetini yitirmesinden itibaren Türkiye'nin devamlı olarak saldırı ve tehdit altında olmasıdır. Bu yüzden durup, düşünemeden problemleri çözmeye tehditleri defetmeye çalışırız. Ancak meseleleri zamana yayamadığımız için problemleri tam olarak çözemeyiz ve dertlerimiz hiç bitmez. Üstüne üstlük sıkıntımız olmadığı zamanlarda ise sanki rahat batıyormuş gibi olmayacak şeylerden durduk yere kendi kendimize dert çıkarırız ve bu sefer onunla boğuşmaya başlarız. Birkaç asırlık meseleleri ısıtır, ısıtır gündeme getiririz. Bir deli kuyuya taş atar, kırk akıllı çıkaramaz atasözümüz boşuna söylenmemiştir. Boşu boşuna çıkardığımız meselelerden dolayı havanda su döğüp, kendi kendimizi yiyip, bitiririz. Dertlerimiz hiç bitmez. Stresimiz hiç azalmaz. Farkında olmadığımız bu durum bizi yıpratır, enerjimizi emer ve ülkeyi kamplaştırır. Bu yüzden büyük meseleleri çözmeye takatimiz kalmaz.

Sıkıntılarımızı çözememizin ve dertlerimizin artmasının bir diğer sebebi de siyasi partilerimiz ve toplumumuzun değişik kesimlerinin karşılarındakini yenip, rekabette üste çıkabilmek için zaman zaman milli çıkarlarımıza zarar vere-

cek şekilde hareket etmeleridir. Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf partileri arasında siyasi rekabet ve düşmanlık vardı. II. Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakki tarafından ezilen Hürriyet ve İtilâf partisi mensupları, Mütareke döneminde İtilâf Devletleri'nin güçlerini de kullanarak, İttihadçılar'dan intikam almak için her şeyi yaptılar. Hürriyet ve İtilâfçılar ve onları destekleyen basın Mütareke dönemindeki Divân-ı Harb-i Örfî'deki yargılamalarda İttihadçılar'ın ceza almasını sağlamak için Türk milletinin aleyhinde olacağını düşünmeden tehcir meselesinde mesnetsiz suçlamalar ileri sürdüler. Günümüzde Ermeni tezlerini savunan tarihçiler adaletle uzaktan yakından ilgisi olmayan Divân-ı Harb-i Örfî yargılamalarındaki iddiaları aleyhimizde kullanmaya devam ediyorlar.

2016 yılında İsveç gazetelerinde şöyle bir manşet vardı: "Vasa çürüyor mu?". Vasa 1628'de batan ve daha sonra çıkarılarak günümüzde Stockholm'da müze olarak sergilenen bir kalyondur. Bizim böyle bir manşet atma lüksümüz hiç olmadı. Maalesef daha yıllarca da olmayacak gibi duruyor. Ancak bu kadar derdin olduğu ülkemizde artık kendi kendimize olmayacak şeylerden dert çıkarmaktan vazgeçmemiz gerekiyor. Bunun yolu da durduk yere dert çıkarıp, boşu boşuna enerjimizi tüketenlere karşı alacağımız tavırdan ve kendi aramızdaki rekabet ve çekişmelerde sırf karşımızdakileri alt edebilmek için Türk milletinin milli çıkarlarına zarar verecek işler yapmamaktan ve aramızdaki anlaşmazlıkları yönetebilmekten geçer.

BİBLİYOGRAFYA

100. Yılında Balkan Harbi, Ankara 2015.

Balkan Harbi 1912-1913, I, Ankara 1970.

"Doğu Meselesi", *Türk Ansiklopedisi*, XIII, s. 443-452.

"Harac/Osmanlı Devleti", *DİA*, XVI, s. 88-90.

"Kırım Savaşı", *Ana Britanica*, XIII, s. 262-263.

Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı, ed. Kenan Gültürk- S. Bilal Nur, İstanbul 2012.

ADAMOF, E., *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolunun Taksimi Planı*, çev. Hüseyin Rahmi, İstanbul 1972.

AFYONCU, Erhan, *Yavuz'un Küpesi*, İstanbul 2021.

_____, *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2021.

_____, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 2016.

_____, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 2019.

_____, *Son Dünya Düzeni*, İstanbul 2014.

_____, *Baltacı ve Katerina*, İstanbul 2015.

AFYONCU, Erhan-ÖNAL, Ahmet-DEMİR, Uğur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2009.

AKARLI, Engin, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara 1999, II, s. 253-265.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, yay. haz. Nusret Gedik, İstanbul 2019.

_____, *Suriye ve Filistin Mektupları*, haz. İsmail Türkoğlu, İstanbul 2020.

AKDEMİR, Aziz Hüdâi, *Kara Bir Gün, İstanbul Nasıl İşgal Edildi?*, İstanbul 2017.

AKGÜL, Suat, "Büyük Türk Kahramanı Topçu Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul", *TARSAM*, https://www.tarihistan.org/buyuk-turk-kahramani-topcu-yuzbasi-mustafa-ertugrul-yazan-dr-e-alb-suat-akgul/22664/. (Erişim Tarihi: 08.03.2021).

AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti 1920-1923 Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İstanbul 2008.

AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, İstanbul 2010.

AKSOLEY, İhsan, *I. Dünya Harbi'nde Bir Türk Subayının Afrika Hâtıraları*, İstanbul 2004.

AKYILDIZ, Ali, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi", *Osmanlı*, II, ed. Gülay Eren, Ankara 1999, s. 286-297.

_____, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993.

_____, "Sultan II. Mahmut'un Hastalığı ve Ölümü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 4 (İstanbul 2001), s. 49-84.

_____, "Tanzimat", *DİA*, XL, s. 1-10.

_____, *Mümin ve Müsrif Padişah Kızı, Refia Sultan*, İstanbul 1998.

_____, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2015.

_____, *Osmanlı Finans Sektöründe Dönüm Noktası: Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul 1996.

_____, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi*, İstanbul 2018.

ALBAYRAK, Muzaffer-YILMAZER, Tuncay, *Sorularla Çanakkale Muharebeleri*, İstanbul 2007.

ALBAYRAK, Muzaffer, *Osmanlı'nın Unutulan Zaferi Kûtülamâre*, Ankara 2016.

ALKAN, Necmettin, "1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi", *Toplumsal Tarih*, sayı: 175 (Temmuz 2008), s. 48-52.

ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841)*, Ankara 1945.

ANDERSON, M. Smith, *Doğu Sorunu*, çev. İdil Eser, İstanbul 2001.

ARABACI, Caner, "Balkan Savaşı'nı Nasıl Kaybettik", https://www.altayli.net/balkan-savasini-nasil-kaybettik.html.

ASLAN, Betül, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türkleri'ne Kardaş Kömeği (Yardımı) ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Ankara 2000.

ATA, Feridun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara 2011.

AVŞAR, Abdülhamit, *Kafkas İslam Ordusu*, İstanbul 2019.

AYDEMİR, Mustafa, *Ben Bir Türk Zabitiyim, Batıktan Çıkan Kahraman, Topçu Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul*, İstanbul 2010.

AYDIN, Mahir, "Doksanüç Harbi", *DİA*, IX, s. 498-499.

_____, "Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibenin Kaçırılması", *Osmanlı Araştırmaları*, XVIII (İstanbul 1998), s. 239-257.

AYDIN, Mehmet Âkif, "Kānûn-ı Esâsî", *DİA*, XXIV, 328-330.

_____, "İslamcılık, Hukukta", *DİA*, XXIII, s. 67-70.

AYDIN, Salim, *Balkanların Acı Yüzü*, İstanbul 2014.

AYHAN, Halis, "Batılılaşma, Eğitim ve Öğretim", *DİA*, XXIII, s. 158-162.

AYIŞIĞI, Metin, "İngilizler Tarafından Müsadere Edilen Sultan Osman ve Reşadiye Zırhlıları", *Tarih ve Medeniyet*, sayı: 8 (1994), s. 35-43.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Edebiyatın Canakkale'yle İmtihanı, Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, İstanbul 2015.

BAKAR, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Ankara 2009.

BAL, Halil, *Azerbaycan Cumhuriyetinin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*, İstanbul 2010.

BARDAKÇI, Murat, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, İstanbul 2019.

_____, *Enver*, İstanbul 2019.

_____, *İttihadçı'nın Sandığı*, İstanbul 2014.

_____, *Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, İstanbul 2014.

_____, *Şahbaba*, İstanbul 2018.

_____, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, İstanbul 2013.

_____, *Yıkılış ve Kuruluş & Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri*, İstanbul 2018.

BARR, James, *Kırmızı Çizgi, Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*, çev. Ekin Can Göksoy, İstanbul 2016.

BAŞEREN, Sertaç Hami, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sınırlandırması Sorunu: Tarafların Görüşleri, Uluslararası Hukuk Kurallarına Göre Çözüm ve Sondaj Krizi", *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarında Hukuk ve Siyaset*, yay. haz. Sertaç Hami Başeren, Ankara 2013, s. 253-305.

_____, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM)*, sayı: 14 (2010), VIII, s. 129-184.

_____, "Ege'de Ada, Adacık ve Kayalıkların Uluslararası Antlaşmalarla Tayin Edilen Hukuki Statüsü", *Ege'de Temel Sorun*, yay. haz. Ali Kurumahmut, Ankara 1998, s. 81-116.

BAYKARA, Tuncer, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Sosyal Sonuçları", *Sultan İkinci Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1995, s. 147-155.

BAYRAK, Meral, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 1999.

BEES, Nikos A., "Mora", *İA*, VIII, s. 413-427.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul 2018.

BEYDİLLİ, Kemal, "Alemdar Mustafa Paşa", *DİA*, II, s. 364-365.

_____, "Kabakçı İsyanı", *DİA*, XXIV, s. 8-9.

_____, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, XXVI, s. 524-527.

_____, "Mahmud II", *DİA*, XXVII, s. 352-357.

_____, "Mustafa Reşid Paşa", *DİA*, XXXI, s. 348-350.

_____, "Nizâm-ı Cedîd", *DİA*, XXXIII, s. 175-178.

_____, "Selim III", *DİA*, XXXVI, s. 420-425.

_____, "Tehcir", *DİA*, XL, s. 319-323.

_____, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", *DİA*, XLIII, s. 430-433.

BEYOĞLU, Süleyman, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, İstanbul 2019.

BİRİNCİ, Ali, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", *DİA*, XVIII, s. 507-511.

_____, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 2014.

_____, *Tarih Yolunda*, İstanbul 2001.

BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe: Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, İstanbul 2014.

BUZPINAR, Tufan, "II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskânı Girişimleri (1879-1882)", *Türkiye Günlüğü*, 30/Eylül-Ekim 1994, s. 58-65.

_____, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.Yüzyıl)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 10 (2003), s. 107-120.

_____, "Suriye, Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXVII, s. 550-555.

CARPENTER, Teresa, *The Miss Stone Affair: America's First Modern Hostage Crisis*, New York 2004.

CEZAR, Mustafa vd., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, I-VI, İstanbul 1958-1972.

COŞAR, Ömer Sami, "Kaçakçılar adası: Meis", *Yeni İstanbul*, 3 Haziran 1970, s. 1, 7.

_____, "Lozan antlaşması yürürlükte değil mi?", *Yeni İstanbul*, 2 Haziran 1970, s. 1, 7.

_____, "Meis'deki Rumluğu Yunanistan öldürdü", *Yeni İstanbul*, 4 Haziran 1970, s. 1, 7.

_____, "Türk topraklarında Yunan idaresi var!", *Yeni İstanbul*, 1 Haziran 1970, s. 1, 7.

ÇAĞMAN, Engin, *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, İstanbul 1995.

ÇAKIR, Coşkun, "Bir Reform Hareketi Olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlânı, Tepkiler ve Uygulanması", *Türkler*, XIV, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s.698-715.

ÇALIK, Ramazan, "Colmar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 36 (Ankara 1996) s. 765-815.

ÇELİK, Recep, "Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, II/4 (2003), s. 27-42.

ÇELİK, Yüksel, "Devleti Kurtaran Alemdar Mustafa Paşa", *Hürriyet-Tarih*, 26 Aralık 2003.

_____, "Devletin Tepesi Tepişince Koskoca Donanma Gidip Mısır'a iltica etti", *Hürriyet-Tarih*, 28 Ocak 2004.

_____, "Fes Dediğin Başlıktır Keli de Örter Ayıbı da", *Hürriyet-Tarih*, 14 Nisan 2004.

_____, "Mustafa Reshid Pasha", *Encylopedia of the Ottoman Empire*, ed. Gabor Agoston-Bruce Masters, 2008.

_____, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 15 (İstanbul 2005), s. 25-64.

_____, "Tepedelenli Paşa Az Kalsın Devleti Delip Geçecekti", *Hürriyet-Tarih*, 1 Kasım 2004.

_____, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa & II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*, Ankara 2013.

_____, Tanzimat'ın İlanı Liberal ve Muhafazakâr Kanatlar Arasındaki Nüfuz Mücadelesi 1839-1855", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 19 (İstanbul 2008), s. 283-311.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "Irak, XIX. Yüzyıl", *DİA*, XIX, s. 93-95.

ÇEVİK, Mehmet, "Kafkas İslam Ordusu Teşkilatı ve Nuri Paşa'nın Kafkasya daki Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 166 (2007).

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-IV, İstanbul 1971-1972.

DEMİRDEN YÜZGEÇ, Ayşegül, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

DEMİREL, Muammer, *İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum'da Halk Hareketleri (1906-1907)*, Ankara 1990.

DURSUN, Davut, "İsrail, Tarih", *DİA*, XXIII, s. 184-188.

DRAMALI, Zeynep, *Tarihi Tersten Okumak*, İstanbul 2004.

Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar, yay. haz. Ali Kurumahmut, Ankara 1998.

ENGİN, Vahdettin, "Alınışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, V (İzmir 1990), s. 263-271.

_____, "Avrupa bastırdı Padişaha bombayla saldıran teröristi affettik", *Hürriyet Tarih*, 30.04.2003.

_____, "Balkanlar'dan gelen soğuk hava dalgası, asıl etkisini 1912'deki Balkan Savaşı'nda topraklarından olan 1 milyon Türk'e hissettirmişti". *Hürriyet Tarih*, 2 Şubat 2005.

_____, "Eşkıya hayranı bir önceki madam Amerikalı bir rahibeydi", *Hürriyet Tarih*, 24.12.2003.

_____, "Provokasyonun alası mescide domuz kesilerek yapılırdı", *Hürriyet Tarih*, 23.07.2003.

_____, "Koskoca Rumeli'yi her gün bir reform yaparak kaybetmiştik", *Hürriyet Tarih*, 8.12.2004.

_____, 1908'de kurulan ilk Demokrat Parti Meclis'e falaka götürüp ortalığı fena karıştırmıştı", *Hürriyet Tarih*, 4.05.2005.

_____, "Türkiye ile Fransa'yı kapıştırmak istediler, arada zavallı bir papaz canından oldu", *Hürriyet Tarih*, 12.05.2005.

_____, *Asayiş, Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, İstanbul 2020.

_____, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, İstanbul 2019.

_____, *II. Abdülhamid ve Dış Politikası*, İstanbul 2005.

_____, *Kurtlar Sofrasında Osmanlı*, İstanbul 2018.

_____, *Pazarlık*, İstanbul 2020.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953.

ERKAN, Davut, *II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa, Hayatı ve Hatırâtı*, İstanbul 2011.

_____, "İngiliz diplomat, Maraş'taki Ermeniler'i önce isyan ettirdi, sonra "Yetişin Türkler adam öldürüyorlar" deyip yaygarayı bastı", *Hürriyet Tarih*, 4.05.2005.

Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, ed: Erhan Afyoncu, İstanbul 2001.

ERTÜRK, Yaşar, "Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 186 (Haziran 2010).

FINDLEY, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Bâbıâlî, 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk, İstanbul 2014.

GENCER, Ali İhsan, "Ayastefanos Antlaşması", *DİA*, IV, s. 225.

_____, "Berlin Antlaşması", *DİA*, V, s. 516-517.

_____, "İlk Osmanlı Anayasasında Türkçe'nin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi", *Ankara Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kanun-ı Esasinin 100. yılı Armağanı*, s. 183-189.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Nusret Gedik, İstanbul 2019.

GÖKÇEK, Gökçek, "Ahmet Mithat Efendi ve Türk Dünyası", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (2008), XIV, s. 41-54.

GÖRÜRYILMAZ, Mustafa, *Türk Kafkas İslam Ordusu ve Ermeniler (1918)*, Ankara 2009.

GÜLSOY, Ufuk, "Islahat Fermanı", *DİA*, XIX, s. 185-190.

GÜNAY, Selçuk, "Colmar Freiherr von der Goltz'un Gözüyle Osmanlı Devleti ve Geleceği", *Atatürk Dergisi*, I/5 (Ankara 1991) s. 26-41.

GÜNDOĞDU, Abdullah, "Türkiye ve Türk Dünyası İlişkilerinin Dayandığı Temeller", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı*, sayı: 53-54 (Temmuz-Ağustos 2013), s. 319-325.

GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul 2009.

GÜNGÖR, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul 2019.

GÜRSEL, Seyfettin, "Osmanlı Dış Borçları", *Osmanlı*, III, ed. Gülay Eren, Ankara 1999, s. 389-399.

GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 2005.

GÜVEN, Cemal, "Küçük Asya Felaketi" Sonrası Yunanistan'da Altıların Yargılanması ve İdamı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Uşak 2012.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, "Yunanistan, Tarih", *DİA*, XLIII, s. 586-595.

HAMMER, Josef v., *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-VIII, İstanbul 1990.

HANİOĞLU, Şükrü, "Batılılaşma", *DİA*, XXIII, s. 148-152.

_____, "Enver Paşa", *DİA*, XI, s. 261-264.

_____, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *DİA*, XXIII, s. 476-484.

HAYEK, A., "Sırbistan", *İA*, X, s. 556-566.

HAYTA, Necdet, "Yakın Dönem Tarihimizde Meis Adası ve Türk Hakimiyeti'nden Çıkışı", *Adalarda Türk-İslam Kültürü, Lefkoşa 2018*, s.127-137.

HUT, Davut, *Musul Vilayeti'nin İdarî, İktisadî ve Sosyal Yapısı (1864-1908)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

HÜLAGÜ, Metin, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918): Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, İstanbul 2003.

İNALCIK, Halil, "*Tanzimat Nedir*", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, haz. Halil İnalcık vd., Ankara 2006, s. 13-35.

_____, "Şark Meselesi", *Aylık Dergi*, II/19, (Kasım 1945), s. 602-604.

İNCE, Fuat, "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, sayı: 53 (2013), s. 101-128.

İPEK, Nedim, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler, XIII*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 15-24.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri* (1877-1890), Ankara 1994.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-V, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

KABACALI, Alpay, *Tanzimat'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasi Cinayetler*, İstanbul 2007.

KANLIDERE, Ahmet, "Rusya'dan Gelen Aydınların Meşrutiyet Dönemi Türk Düşünce Hayatına Katkıları", *100. Yılında Meşrutiyet: Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, 22-24 Ekim 2008, İstanbul 2009 s. 509-525.

_____, *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri*, İstanbul 2021.

_____, "Türk Dünyasının Kültür ve Cazibe Merkezi Olarak İstanbul", *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu 14 17 Aralık 2010 Bildiriler*, İstanbul 2011, s. 103-138.

KARABEKİR, Kazım, *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik*, I-II, İstanbul 2000.

KARACA, Filiz, *Osmanlı Anayasası Kanun-ı Esasi*, İstanbul 2009.

KARAMAN, M. Lütfullah, "Filistin", *DİA*, XIII, s. 89-103.

KAYAPINAR, Levent, "Makedonya'daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2 (2004), C. II, s. 81-102.

KAZGAN, Haydar, "Düyûn-ı Umûmiye", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, III (İstanbul 1985), s. 691-716.

KERİMİ, Fatih, *İstanbul Mektupları*, haz. Fazıl Gökçek, İstanbul 2001.

KESKİNKILIÇ, Erdoğan, *Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Kuruluşu, Gelişimi, Çalışma Şartları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

KOLOĞLU, Orhan, "Reval'de Osmanlı Devleti Gerçekten Paylaşıldı mı?", *Tarih ve Toplum*, sayı: 24 (Aralık 1985).

KORKMAZ, Ramazan, "19. Yüzyıl Avrupa'sı ve Osmanlı Modernleşmesi", *Türk Yurdu*, sayı: 292 (Aralık 2011), s. 9-23.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar*, Ankara 1970.

KURUMAHMUT Ali - BAŞEREN, Sertaç Hami, Ege'de Gri Bölgeler, Unutul(may) an Türk Adaları, Ankara 2004.

_____, "Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı", *Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*, yay. haz. Ali Kurumahmut, Ankara 1998.

KURŞUN, Zekeriya, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

KUTLUER, İlhan, "Batılılaşma, Felsefî Düşünce", *DİA*, XXIII, s. 152-158.

_____, "İslamcılık, Düşünce", *DİA*, XXIII, s. 65-67.

_____, "Pozitivizm", *DİA*, XXXIV, s. 335-339.

KÜÇÜK, Cevdet, "Bâbıâli Baskını", *DİA*, IV, s. 389-390.

_____, "Balkan Savaşı", *DİA*, V, s. 23-25.

_____, "Çırağan Vak'ası", *DİA*, VIII, s. 306-309.

_____, "Ege Adalarında Türk Egemenliği", *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, haz. Ali Kurumahmut, Ankara 1998.

_____, "Misâk-ı Millî", *DİA*, XXX, s. 173-175.

KÜÇÜK, Cevdet-ERTÜZÜN, Tevfik, "Düyûn-ı Umûmiye", *DİA*, X, s. 58-62.

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 2002.

_____, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 2012.

McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Fatma Sarıkaya, Ankara İstanbul 2012.

MENGEŞ, Yeter, "İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34 (2017-Bahar), s. 279-318.

MEYER, James H., *İmparatorluklar Arası Türkler (1856-1914)*, çev. Renan Akman, İstanbul 2021.

MUSTAFA RAGIB, *Manastır'da Patlayan Tabanca*, İstanbul 2007.

MUSTAFAYEV, Beşir, "Türk İslam Ordusu'nun Kuzey Kafkas (Dağıstan) Harekâtına Dâir (Arşiv Vesikaları Işığında - 1917-1919)", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 30 (2013), s. 17-40.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, *Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler*, İstanbul 2007.

OKAY, M. Orhan - KAHRAMAN, Alim, "İslamcılık, Edebiyatta", *DİA*, XXIII, s. 70-71.

OKAY, M. Orhan, "Batılılaşma, Edebiyat", *DİA*, XXIII, s. 167-171.

_____, "Beşir Fuad", *DİA*, VI, s. 5-6.

ORAL, Atilla, *Nuri Killigil*, İstanbul 2016.

ORTAYLI, İlber, "Bir Aydın Grubu: Yeni Osmanlılar", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, VI, s. 1702-1703.

_____, "Millet-Osmanlılar'da Millet Sistemi", *DİA*, XXX, s. 66-70.

_____, "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, s. 953-960.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, X, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 216-220.

_____, "Soykırım Olmadı Yaşananlar Mukatele", *Hürriyet*, 06.04.2005.

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2017.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal ve İktisadi Değişim, Makaleler*, I, Ankara 2002.

_____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), haz. Ahmet Altıntaş vd., Ankara 1995.

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I-II, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1998.

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-II, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992.

ÖKE, Mim Kelam-MÜTERCİMLER, Erol, *Sultan Osman*, İstanbul 1991.

ÖNGÜNER, Emir, "Kafkasya Cephesi'nde Osmanlı-Alman Rekabeti: 10 Haziran 1918 - Vorontsovka Muharebesi", *Eğitişim Dergisi*, sayı: 46 (2015).

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, İstanbul 2011.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA*, III, s. 457-458.

_____, "II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, X (İzmir 1995), s. 13-39.

ÖZCAN, Azmi, "İslamcılık, II. Meşrutiyet", *DİA*, XXIII, 62-65.

_____, "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)", *İslâmî Araştırmalar*, sayı: 3-4 (1999), XII, s. 297-301.

_____, "Osmanlıcılık", *DİA*, XXXIII, s. 485-487.

ÖZCAN, Besim, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", *Türkler, XII*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002.

ÖZDEMİR, Hakan, *Abdülhamid'i Deviren Kurşun*, İstanbul 2014.

ÖZEL, Sabahattin, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, sayı: 345 (Ankara 1995), C. 114, s. 3-8.

ÖZEN, Ahmet, "Gayri Müslim", *DİA*, XIII, s. 418-427.

ÖZTÜRK, Cemil, *Türkiye'de Dış Borçlanma ve Malî Bağımsızlık Sorunu (1854-1923)*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996.

ÖZTÜRK, Mustafa, "TBMM'nin 1924 Yılı Hatırası: Misâk-ı Millî Haritası", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 48 (2000), s. 17-32.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 2004.

PAPPAS, Nikholas G., *Near Eastern Dreams: the French Occupation of Castellorizo, 1915-1921*, 2002.

Said Halim Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, çev. Fatih Yücel, İstanbul 2019.

SARINAY, Yusuf, "24 Nisan 1915 Genelgesi ve İstanbul'da Tutuklanan Ermeni Komitecileri", *Tarihi Gerçekler ve Bilimin Işığında Ermeni Sorunu*, İstanbul 2007, s. 139-143.

_____, *24 Nisan 1915'te Ne Oldu?, Ermeni Sevk ve İskanının Perde Arkası*, İstanbul 2012.

_____, "Ermeni Tehciri ve Yargılamaları, 1915-1916", *Türk- Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2006, s. 257-265.

_____, "Ermenilere Yönelik Sevk ve İskan (Tehcir) Kararı ve Uygulaması", *1000. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2019, s. 697-724.

SATAN, Ali, *Yüz Soruda Milli Mücadele*, İstanbul 2018.

SAYDAM, Abdullah, "Tanzimat Devri Reformları", *Türkler, XII*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s.782-804.

SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'inin Romanı*, I-II, İstanbul 2010.

SELVİ, Haluk, *Sultan'a Suikast, Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bomba Hadisesi Fezlekesi*, İstanbul 2003.

SEZER, Hamiyet, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı", *Osmanlı*, II, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 87-93.

_____, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Sonrasında Meydana Gelen Askerî-Sosyal Gelişmeler (1826-1827)", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, I, Ankara 2000, s. 67-78.

SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

SİBGATULLİNA, Alfina, *İki İmparatorluk Arasında, Rusyalı Müslüman Türkler*, İstanbul 2014.

SONYEL, Salâhi R., "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Belleten*, sayı: 233 (Ankara 1998), s. 107-120.

SÜLEYMAN NAZİF, "Kara Bir Gün", *Hâdisât*, 9 Şubat 1919.

ŞAKİR, ZİYA, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul 2018.

TANPINAR, A. Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1985.

Tanzimat, Ankara 1940.

Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, der. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık, Ankara 2006.

Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, I-VI, İstanbul 1985.

TAYŞİ, Mehmet Serhan, *Ali Emiri'nin İzinde*, İstanbul 2015.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, *Ordu ve Politika*, İstanbul 1967.

THOBIE, Jacques, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Gücü", *Türkler*, XIII, s. 361-367.

TOPALOĞLU, Aydın, "Materyalizm", *DİA*, XXVIII, s. 137-140.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlânı, İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul 1959.

_____, *Türkiye'de Siyasal Partiler. İkinci Meşrutiyet Dönemi: 1908-1918*, İstanbul 1984.

_____, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960.

_____, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul 2016.

TURAN, Şerafettin, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, sayı: 113 (1965), XXIX, s. 77-119.

Türk-Ermeni İlişkilerinin Yarını, ed. Yüksel Çelik vd., İstanbul 2016.

TÜRKMEN, Zekeriya, "100. Yılında Kafkas İslam Ordusu'nu Yeniden Hatırlamak, Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Son Savaşı: Gence'den Bakü'ye Zafer Yürüyüşü", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 235 (2018), C. 119, s. 23-48.

_____, *Musul Meselesi, Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Ankara 2003.

_____, *Vilayat-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914*, Ankara 2006.

UÇAR, Ahmet, *Sultan, Güç ve Hassasiyet*, İstanbul 2018.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992.

ÜLKER, Birol, "Peygamberin mezarını 2,5 yıl boyunca çekirge yiyerek muhafaza ettik", *Hürriyet-Tarih*, 3.09.2003.

ÜNLÜ, Rasim, "İngilizlerin 1914 Ağustosu'nda Sultan Osman ile Reşadiye Zırhlılarına El Koyması ve Sonrasındaki Gelişmeler", *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri, 17-18 Mayıs 2004, Bildiriler*, İstanbul 2005, s. 125-145.

YEŞİL, Fatih, *Ebubekir Ratib Efendi*, İstanbul 2011.

_____, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu*, İstanbul 2018.

YILDIRIM, Hatice, "Millî Mücadele Döneminde Türk Basınında Yunanistan'ın Mali İflası", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 60 (2017), XV, s. 311-339.

YILDIZ, Mehmet, *1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkiler*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok*, İstanbul 2009.

YILMAZ, Faruk, "Sonuçları Açısından Osmanlı Dış Borçları", *Osmanlı*, III, ed. Gülay Eren, Ankara 1999, s. 415-430.

ZINKEISEN, Johann W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-VII, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2019.

Geleceği Anlamak İçin **Yakın Tarih Dersleri**

Günümüzde cereyan eden birçok mesele geçen asırda da hemen hemen aynı şekilde yaşanmıştı. Başta devlet adamlarımız olmak üzere okuma-yazma bilen her Türk'ün imparatorluğun 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki dağılma sürecini, ayakta kalabilmek için yaptığımız mücadeleyi, izlediğimiz yanlış siyasetler ve yaptığımız hatalar ile o dönemde Avrupa'nın bize karşı izlediği siyaseti bütün teferruatıyla okuması gerekir.

Bu kitapta Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan ve günümüzde de yansımaları olan ilginç hadiseleri okuyacaksınız.

T46
087718
SUZ

yeditepeyayinevi.com
/ yeditepekitap
/ yeditepekitap
/ yeditepeyayinevi

9 786257 705486

YEDİTEPE

20. YIL